

A 64236

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

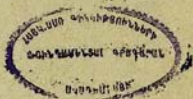
Արևելագիտության ինստիտուտ

ՔՐԴԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՆԵՔԻԱԹՆԵՐ

ԳՐԱՌՈՒՄ,
ՍՌԱՋԱԲԱՆ ԵՎ ԾԱՆՈԹՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
Ն. ԶՆԴԻԻ

08-6901

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌԻ ՁԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1980

А 64236

831.54-34

54

АКАДЕМИА ԳԼՄԱ ԻՆ ՐՏՏ ԺՐՄՅՈՒՆԷ

Института ролъамзание

ԻՆԿԻՂԵԴ ՇՅՄԱԺՏԱ ԿՕՐԴԻԷ

Женъвисар,
пешхәбәр у нъвисарнаси
йа н. Шънди

Ուշիրթա ԱՕ ՐՏՏ ԺՐՄՅՈՒՆԷ

ԵՐԵՎԱՆ 1980

08-5901

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР

Институт востоковедения

КУРДСКИЕ НАРОДНЫЕ СКАЗКИ

КНИГА
IV

Запись,
предисловие и комментарии
А. Джинди

Издательство АН Армянской ССР

ЕРЕВАН 1980

Պատ. խմբագիր
Քանախրական դիտ. րեկնանու Մ. Լ. ԿԱՄՈՍԱՆ

Գիրքը հրատարակությունն են հրայխավարել
զրահուսներ բանաս. դիտ. րեկնանու Ա. Տ. ՇԱՄԻՈՎ Լ Ա. Կ. ՄԼՈՍԱՆ

Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ (ՀՄՍՀ ԳԱ
Գ 931 Արևելագիտ. ինստ. Պատրաստ. և ծանոթագր. Լ.
Զնդի.—Սր.: ՀՄՍՀ ԳԱ հրատ. 1980. հ. 4 | Պատ. խմբ.
Մ. Լ. Կամոյան.) 248 էջ

Հասարակ տեղ են գտել հրաշայատում, իրայատում և ժասամբ
կենդանական հեքիաթներ: Դրանք զրի են առնվել հիմնականում
Սովետական Հայաստանի քրդարենակ տարրեր վայրերում, ինչպես
ևսև Սովետական Վրաստանի մայրաքաղաքում՝ Քրիլիսիում: Բուրբ
հեքիաթները հրայարակվում են առաչին տեղամ:

Ժողովածուի ծանոթագրությունների բաժնում ներկայացված են
բանասացների կենսագրական տեղեկությունները, ինչպես ևսև յու-
րաքանչյուր հեքիաթի գրաման հետ կազված լրացուցիչ մանրա-
մասնությունները: Հեքիաթները գասակարգված են ըստ գրաման
վայրերի:

Գ 4702320000 31—80
703(02)—80

ՀՓ (քրդ)
ԳՄԴ82.3 (2 Քրդ)

Հայկական ՄՍՀ ԳԱ հրատարակություն, 1980
Կազմելու և առայարանի նամար:

Ա Ռ Ա Զ Ա Ր Ա Ն

Քուրդ ժողովուրդը դարերի ընթացքում ստեղծել է ինքնատիպ, հարուստ մշակույթ: Դրա առավել աչքի ընկնող մասն է կազմում ժողովրդի ավանդական ու նոր բազմաթանր բանահյուսությունը: Հայտնի են նրա հերոսական և սիրային սքանչելի վիպերգերը, քնարական դողտրիկ երգերը, հոյակապ հեքիաթները, բազմահազար առածները, ասացվածքները և շատ այլ նմուշներ: Դրանց շարքում իրենց ուրույն տեղն ունեն հեքիաթները, որոնք ստեղծվել են տարբեր ժամանակներում, տարբեր շրջաններում և տարածվելով ամենուր հարատևում են առայսօր:

Քրդական ժողովրդական հեքիաթները՝ շնորհիվ իրենց առաջավոր գաղափարների, հետաքրքրաշարժ ֆանտաստիկ հնարանների, բովանդակության մատչելիության ու պարզության, ի տարբերություն բանահյուսության մյուս տեսակների, ամենամասսայական ստեղծագործություններն են՝ սիրելի թե մեծահասակներին և թե փոքրերին: Հեքիաթների տարածմանը օժանդակել է նաև այն հանգամանքը, որ ժողովրդի լայն զանգվածները երկար ժամանակ զրկված են եղել տպագիր գրականությունից: Բանահյուսությունը, իր տեսակներով, գոյատևել է ժողովրդի մեջ իբրև անհրաժեշտ հոգևոր սնունդ: Տպագիր գրականությունից զրկված լինելու հանգամանքը միաժամանակ մարզել ու կոփել է բանասացների հիշողությունը, իսկ դրա արդյունքն այն է, որ ավանդական բանահյուսությունը լավ վիճակում պահպանվել և հասել է մինչև մեր օրերը¹:

¹ В. Г. Белинский, Статья о народной поэзии, см. С. И. Минц, Э. В. Померанцева, Русская фольклористика, Хрестоматия, М., 1971, стр. 28.

Գաշտային հավաքչական աշխատանքի երկար տարիների ընթացքում նկատել ենք, որ գյուղերի համարյա բոլոր ընակիչները գիտեն և սիրում են ժողովրդական հեքիաթները: Բանասացներից շատերը իրենց իմացած այս կամ այն հեքիաթը մեծահասակներից լսել են զեռուս մանուկ հասակում և հավաստում են, թե «մորս հեքիաթն է», «տատս է ասել», «Շորիցս եմ սովորել» և այլն: Այդ հեքիաթները նրանց համար փաստորեն դարձել են սուրբ հիշատակներ, սուրբ ժառանգություն: Ուրիշից սովորելու, ուրիշից լսած լինելու հանգամանքը երևում է նաև հեքիաթի շարադրանքում: Քրդական հեքիաթները պատմվում են երրորդ դեմքով: Այսպես. «Ասաց.—կար, շկար մի թագավոր կար...»: ГОТ, ГО—ասաց բառը հեքիաթներում ամենաշատ կրկնվող բառն է, որը անընդհատ ըզգացնել է տալիս երրորդ դեմքի մասնակցությունը հեքիաթի հաղորդման գործում:

Հեքիաթները սերնդից-սերունդ փոխանցվելով հղկվել ու փոփոխվել են՝ «խմբագրվել են», կրելով տարբեր ժամանակների կնիքը: Հեքիաթների «խմբագրության» գործում մեծ է բանասացների դերը: Հատկապես ընդունակ, սրամիտ, ճարտասան, լավ հիշողությամբ օժտված և շատ հեքիաթներ իմացող վարպետ-բանասացները ամեն անգամ վերապատմելիս հեքիաթներին տվել են նոր՝ ավելի վառ ու զրավիչ երանգներ, հարստացրել են նոր, հանպատրաստից զրվագներով, ճոխացրել են դրանք: Հետաքրքիր է, որ Հովհ. Քումանյանը իր «Բերլալվում» խորագիրը կրող հոդվածում վարպետ-բանասացներին համեմատել է թանգարանի հետ¹: Նման բանասացները մեծ համբավ են ունեցել և ունեն գյուղաբնակ վայրերում և միշտ վայելել են մեծ հարգանք ու հեղինակություն: Հեքիաթներն ու հեքիաթասացները մշտապես եղել են նաև տարբեր ժողովուրդների մտավորականության՝ գրողների ու գիտնականների ուշադրության կենտրոնում և արժանացել նրանց բարձր գնահատականին²:

Քրդական ժողովրդական հեքիաթները առայժմ քիչ են գրավել ու հրատարակվել: Այդ ուղղությամբ կատարված աշխատանքները հիմնականում տարվել են Սովետական Հայաստանում: Հայկ. ՄՄՀ Լուսավորության մինիստրության կողմից քրդերեն նոր այբուրենի հաստատումից հետո (1929 թ.) քրդական բանահյուսության,

¹ Հովհ. Քումանյան, Երկրի ժողովածու, հատ. 6, Երևան, 1959, էջ 65.

² Н. А. Добролюбов, Народные русские сказки, см. С. И. Минц, Э. В. Померанцева, Русская фольклористика, М., 1971, стр. 66—71.

այդ թվում և հեթաթևների գրասման և հրատարակման գործում սկսվեց բեղմնավոր շրջան: 1936 թ. հրատարակվեց Լ. Զեդիի և հանգուցյալ ազգագրագետ Ա. Ավդալի «Քրդական բանահյուսություն» խորագիրը կրող ծավալուն ժողովածուն, ուր զետեղվել են նաև բազմաթիվ հեթաթևներ¹: Իսկ հետագայում Հայկ. ՍՍՀ դիտությունների ակադեմիայի Մ. Արեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի և ապա Արևելագիտության սեկտորի կողմից մեզ հանձնարարվեց կազմել քրդական ժողովրդական հեթաթևների պարբերական հրատարակություն: Այդ ուղղությամբ 60-ական թվականներից սկսած մինչև այժմ «Քրդական ժողովրդական հեթաթևներ» ընդհանուր վերնագրով արդեն լույս են տեսել հրեք գիրք²: Այս հատորը կազմում է դրանց շարունակությունը:

Գրի առնված հեթաթևները տարբեր բովանդակության ու ծավալի են:

Քրդական ժողովրդական հեթաթևները հիմնականում պատմելում են հատուկ պայմաններում: Քրդերի մեջ ընդունված է եղել հատկապես ձմռան երկար գիշերներին օդաներում հավաքվելու ու բանասացներին ունկնդրելու: Հենց այդ պայմաններում էլ հնչել ու թխմբագրվել են բազմաթիվ հեթաթևներ: Նման սովորույթը լավագույնս օժանդակել է նաև բանահյուսության նմուշների պահպանման գործին: Բացի օդաներում՝ հանդիսավոր պայմաններում կատարվելուց, հեթաթևները պատմվել են նաև տանը՝ նեղ շրջապատում: Եվ միշտ էլ հեթաթևների կատարումը ուղեկցվել է ձայնի ինտոնացիաների փոփոխմամբ, միմիկայով, շարժումներով, դադարներով, որոնք ուժեղացնում են հեթաթևի ազդեցությունը ունկնդիրների վրա:

Քրդական ժողովրդական հեթաթևները, ինչպես բանահյուսության մյուս նմուշները, լինելով ժողովրդի հոգևոր մշակույթի կարևոր մասը՝ արտացոլում են նրա սոցիալ-տնտեսական կյանքը, կենցաղը, հույզերն ու խոհերը, ակնկալումները:

Հեթաթևներում ժողովուրդը, բացի իրականության՝ կյանքի ու կենցաղի նկարագրությունից, ձգտում է մեկնաբանել երևույթները, ընդհանրացումներ է անում՝ ելնելով դասակարգային դիրքերից:

¹ Լ. Զեդի, Ա. Ավդալ, Քրդական բանահյուսություն (քրդերեն), Երևան, 1936, էջ 579—651:

² Քրդական ժողովրդական հեթաթևներ, գիրք I, Երևան, 1961, գիրք II, 1962, գիրք III, 1969:

1974 թ. լույս տեսավ նաև Օ. Զալիի և Զ. Զալիի «Քրդական ժողովրդական հեթաթևներ» առանձին ժողովածուն:

Դրանցում հատկապես սուր կերպով է ներկայացվում սոցիալական անհավասարությունը, ունևոր և շքավոր խավերի բախումները: Դըրվատվում, մեծարվում են իրենց ապրուստը քրտինքով հայթայթող աշխատավոր մարդիկ: Վերջիններս, շնայած բազմաթիվ դժվարությունների ու խոշընդոտների, միշտ էլ հաղթանակով են դուրս գալիս: Եվ ընդհակառակը՝ ունևորները, «ուրիշի աշխատանքով ապրողները» պատժվում են («Փաշալուկ», «Տուզի դուշի»), ենթարկվում արհամարհանքի ու սպանիչ ծաղրի: «Բարին այստեղ, շարն այնտեղ» — այսպիսի դիպուկ և խորիմաստ խոսքերով են ավարտվում գրեթե բոլոր հեքիաթները:

Հեքիաթներում շարի և բարու, հարուստի և շքավորի միջև եղած հակադրությունների բացահայտումը եղել է բողոքի յուրատեսակ ձև՝ տիրող սոցիալական անհավասարության դեմ: Աշխատավոր մարդու հաղթանակով ժողովուրդը ընդհանրացրել է իր համակրանքը ու հավատը աշխատանքի ու աշխատավորի նկատմամբ և կանխորոշել է ապագան՝ հօգուտ ազնիվ ու արդար վաստակի մարդկանց:

Աշխատավորի ու աշխատանքի հետ միասին հեքիաթներում գովաբանվում է նաև աշխատասիրությունը, միաժամանակ խարազանվում ծուլությունն ու անբան լինելը («Բաղդատի անբանը», «Ահմադը և թագավորի աղջիկը»):

Քուրդ ժողովուրդը տարբեր հեքիաթներում տարբեր ձևով է արտահայտել ապագայի մասին իր պատկերացումները, ձգտումներն ու երազանքները: Ծանոթանալով այդ ձգտումներին ու երազանքներին զգում ենք միաժամանակ բնության ուժերի ու զաղտնիքների նկատմամբ նահապետական գյուղացու անզորությունը, որի պատճառով դժվար պահերին նա դիմել է աստծու օգնությանն ու կախարդական հնարանքներին:

Վաղուց ի վեր մարդիկ երազել են օդում թռչել, ստեղծել որևէ արագընթաց՝ նպատակադրված վայրը շուտ հասնելու համար: Հեքիաթի հերոսը «կախարդական սփռոցով» ծովերի ու սարերի վրայով թռել է հեռավոր երկրներ, դեպի ցանկալի վայրը: Բացի թռչող «սփռոցից», հեքիաթներում հանդիպում են նաև թռչող դևեր, ձիեր, որոնք օգնել են հեքիաթների գործող անձանց՝ այս կամ այն գործողությունը արագացնելու գործում: Dew-դև բառի հետ ժողովուրդը օգտագործել է ֆեր'ԵՆԻՃՁ-սավառնակ բառը, deweֆեր'ԵՆԻՃՁ-սավառնող, սավառնակ դև:

Հեքիաթներում հետաքրքիր ձևով է արտահայտված նաև երկարակեցություն միջոցներ գտնելու ժողովրդի ձգտումը: «Միր

Մհեն հանրահայտ հեթիաթի հերոս՝ Միր Մհեն, լեզենդար Իսկանդարի Ջուղուտնայի (Ալեքսանդր Մակեդոնացու) նման ամեն կերպ ձգտում է երկարակեցության, անմահության, հավերժ երիտասարդ մնալունանա շատ դժվարություններ է հաղթահարում, հասնում է իր նպատակին, տեղավորվում «գրախոտում», հազարամյակներ է ապրում: Բայց հետագայում կարոտում է հայրենիքը և դուրս է գալիս դրախտից: Այնուհետև նա չի կարողանում մահից խուսափել: Ժողովուրդը Միր Մհեի օրինակով կարծեք հաստատում է մահվան անխուսափելիությունը, միաժամանակ հաստատում նաև երկարակեցության հնարավորությունը, որը կլինի «անմահական ջրով» (авьл н'эвѣте), կամ «թե պրախտում»՝ լիության ու երջանկության մեջ ապրելով և այլն:

Երկարակեցության, հիվանդություններից շուտ ապաքինվելու, բնության երևույթների վրա ազդելու համար ժողովուրդը հավատացել է խոսքի ուժին և երազել այդ ուժի միջոցով հասնել ցանկացածին, նամանավանդ որ եզիզի քրդերի կրոնավորները՝ անգրագետ շեյխերը, փիրերը շատ հաճախ դիմել ու դիմում են խոսքի զորությունը, թովչության և հմայության հնարանքներին: Նրանք այդ միջոցով ձգտում են ծանր հիվանդներին բուժել, առողջացնել ու երբեմն հասնում են պրակա՞ն արդյունքների: Հիշենք Ошана шехе Р'эи -ի (Սև շեյխի օջախի) փաստը: Նրա ժառանգները՝ իրրև խոսքով, թովչությամբ, հմայությամբ բուժողներ, Սովետական Հայաստանի գյուղական որոշ վայրերում դեռևս գոյություն ունեն: Հեթիաթներում խոսքի, թովչության, հմայության միջոցով շատ շար մարդիկ կենդանիներ են դառնում՝ ավանակ, ձի, գալլ, շուն, և եթե բարի ու ազնիվ անձնավորություններ են, ապա կախարդանքից ազատվում են, վերստին ստանում իրենց նախկին կերպարանքը: Խոսքի ուժով մահացածները որոշ ժամանակով հարություն են առնում, խոսում, խոսքի ուժով ճահիճը շորանում է, փուշը դառնում է ծաղիկ, մի գիշերվա մեջ պալատներ են կառուցվում և այլն:

Քրդական ժողովրդական հեթիաթները սովորաբար ունենում են մեկ կամ երկու հերոս: Մնացած կերպարները օժանդակում են հիմնական գործողությանը: Հեթիաթներում որպես հերոսներ հանդես են գալիս հովիվները, նախրապանները, ձկնորսները, թագավորների կրտսեր ժառանգները, ինչպես նաև ծեր կանայք ու երիտասարդ աղջիկներ, որոնք իրենց խելացիությունը ու ուժով շատ հաճախ գերազանցում են տղամարդ հերոսներին:

Հեթիաթներում հովիվները, նախրապանները, ձկնորսները,

որպես աշխատավոր ժողովրդի ներկայացուցիչներ, արտահայտում են նրա շահերը: Նրանք ձգտում են արդարության, ճշմարտության: Ժողովուրդը նրանց օժտել է մարդկային լավագույն հատկություններով: Նրանք քաջ են, հնարամիտ, մեծահոգի, ազնիվ ու բարի: Նրանք չեն մոռանում լավությունը, բարությունը և իրենց կյանքի նպատակն են դարձնում բարություն փոխհատուցումը («Շատամի Տայրը և Ղասավի Զոմարդը»), մեծահոգի են՝ անգամ իրենց անմխիթար վիճակում («ՍնդրնաՎյատ», «Թուռչի»), անհավասար ուժերի կովի ժամանակ և այլն:

Քրդական ժողովրդական հեքիաթներում, որպես աշխատավոր ժողովրդի բնավորության կայուն հատկություն, հանդես է գալիս լավատեսությունը՝ հավատը հաղթանակի, մարդու հոգևոր ու ֆիզիկական ուժի ու շարի կործանման նկատմամբ: Լավատեսությունը հերոսին հաղորդում է ուժ, կամք, համատություն դժվարին խնդիրների լուծման համար («Ալին ու ձին», «Թե ինչպես Ալին մի թագավորի հիմարացրեց, իսկ մյուսին՝ հաղթեց»): Ինչպես նկատել է Մ. Գուրկին՝ «Ֆոլկլորին կատարելապես խորթ է հուստեսությունը, շնայած այն փաստին, որ նրա ստեղծագործողները ծանր կյանք են ունեցել և նրանց տանջալից ստրկական աշխատանքը իմաստազուրկ են դարձրել շահագործողները, իսկ անձնական կյանքը եղել է իրավազուրկ ու անպաշտպան: Սակայն, շնայած այդ բոլորին, կոլեկտիվին հատուկ է եղել անմահության գիտակցությունը, և այն համոզումը, թե նա կհաղթի իրեն թշնամի բուր ուժերին»⁹:

Հեքիաթներում հաճախակի պատահող դրական հերոսներից է նաև թագավորի կրտսեր որդին: Երբ թագավորը ձգտում է ամեն կերպ պահպանել իր իշխանությունը, իսկ ավագ որդիները ձգտում են գահին, կրտսեր որդին, որի հետ ժողովուրդը կապում է իր հույսերը, որպես երիտասարդ, նոր սերնդի ներկայացուցիչ, ավելի մարդամոտ ու բարի է, զեղեցիկ ու խելացի ու կարողանում է իր հնարամտությամբ ձեռք բերել դժվար գտնվող գանձը, փորձություններից ազատվել: Հաճախ կրտսեր որդին պատժում է նույնիսկ իր նենգ ու սրբապիղծ թագավոր հորը, եղբայրներին, դրանով իսկ օգնելով «հասարակ մարդկանց» («Միրզա Մահմուդ», «Առյուծի կաթը առյուծի տկի մեջ»):

Ժողովուրդը նմարդկային լավագույն հատկություններով է օժտել նաև թագավորների՝ ընդհանրապես հարուստների աղքիկներին: Դաժանության ու շարի իշխանության մեջ մեծացած աղքիկներ-

⁹ Մ. Գուրկին, Սովետական գրականության մասին, Երևան, 1934, էջ 32—33:

րը ձգտում են դեպի ազատութիւնը, ազնվութիւնն ու արդարութիւնը: Նրանք հակադրվում են իրենց ծնողներին, հաճախ ամուսնանում շքավոր աշխատավորի հետ, որոնց հետ թեկուզ դժվարութիւնների ճանապարհով կարողանում են վայելել կյանքի բերկրանքն ու բարիքները («Տակն եզը», «Թե ինչպես թագավորն իր աղջկան տվից ծառային»): Նշանակալից է նաև այն հանգամանքը, որ թագավորի աղջիկները հաճախ դաստիարակվում են աշխատավոր մարդկանց՝ հողագործների, հովիվների մոտ, սովորում են աշխատել, դժվարութիւններ հաղթահարել, օգնել խեղճերին ու արդար վաստակով կառուցել իրենց տունն ու տեղը («Թագավորի աղջիկը»):

Այն հեքիաթները, ուր որպես հերոս հանդես է գալիս թագավորի կրտսեր որդին կամ աղջիկը՝ իրենց սոցիալական բովանդակութեամբ մոտ են ձկնորս կամ հովիվ հերոսներ ունեցող հեքիաթներին⁷: Եվ հետաքրքիր է, որ նույնանուն անձնավորութիւնը՝ քրդական հեքիաթներում հաճախակի հանդիպող առասպելական Միրզա Մահմուդը, որը քուրդ ժողովրդի սիրելի հերոսներից մեկն է, հեքիաթներում հանդես է գալիս և՛ իբրև աշխատավորի զավակ, և՛ իբրև թագավորի կրտսեր որդի, բոլոր դեպքերում արտահայտելով աշխատավորութեան շահերը:

Հեքիաթներում, բացի երիտասարդներից, որոնք կենտրոնական հերոսներ են, առանձին հարգանքով է խոսվում ծերերի՝ այրերի և կանանց մասին: Դրանց միջոցով ժողովուրդը ձգտում է իր դարավոր փորձն ու իմաստութիւնը հաղորդել երիտասարդներին, օգնել նրանց իրենց խորհուրդներով: Ետ անգամ ուժեղ երիտասարդ հերոսը փրկվում է՝ հիշելով իր ծեր բարեկամի այս կամ այն խորհուրդը: Ավելին, հաճախ երիտասարդի փրկած որևէ կենդանին՝ ձուկը, թռչունը ծեր մարդու կերպարանքով գալիս է երիտասարդի մոտ, ապրում նրա հետ, իր խորհուրդներով օգնում, երջանկացնում է նրան:

Հեքիաթներում որպես խորհրդատուներ հանդես են գալիս նաև կանայք: Կանայք հեռատես ու հնարամիտ են: Երբեմն ներանք կարողանում են իրենց ամուսիններին զցել հիմար վիճակի մեջ («Ղազիի երազը») և կամ հաճախ իրենց խորհուրդներով օգնել ամուսիններին՝ անելանելի վիճակից դուրս գալու, հարստանալու, հրշանիկ կյանք ստեղծելու («Թագավորի աղջիկն ու քաշալուկ»):

Քրդական ժողովրդական հեքիաթներում հերոսները իրենց

⁷ Տե՛ս Ա. Ղանալեյան, Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, Երևան, 1950, էջ 12:

այս կամ այն մտահղացումը իրագործելու համար հաճախ դիմում են թուղաների ու կենդանիների օգնությունը: Թուղաները օգնում են որևէ լուր կամ հիվանդին դեղ շտապ հասցնելու գործում (սրբեք եղբայր): Դեհրը հեքիաթներում միշտ շարության մարմնավորում են եղել, սակայն, երբեմն էլ հանդես են եկել որպես մարդկանց ծառաներ՝ սավառնելու կամ որևէ ծանր աշխատանք կատարելու համար: Ընտանի կենդանիներից հեքիաթներում հարգանքի է արժանացնել ձին, որը դարեր շարունակ իրավամբ եղել է մարդու լավ օգնականը: Ձիերը, շնորհիվ արագավազության և խելացիության, իրենց հեծյալներին ժամանակին հասցրել են տեղ: Ժողովուրդը հեքիաթներում ձիերին օժտել է նաև ֆանտաստիկ հատկություններով: Ձիերը դժվար պահերին իրենց տերերին օգնելու համար «խոսուել», «խորհուրդ» են տվել նրանց կամ ջրում լող տալով և օդում թռչելով ազատել են իրենց հեծյալներին շատ փորձություններից:

Անկախ առանձին հեքիաթների գործող անձերից ու բովանդակությունից, առանձին խումբ հեքիաթներ, հրաշապատում կամ իրապատում, ունեն հերոսների ու նրանց կատարած գործողությունների ընդհանրություններ: Այսպես, հրաշապատում հեքիաթներում գլխավոր հերոսները, որոնք ազնիվ ու քաջ երիտասարդներ են, այս կամ այն նպատակով հեռանում են հայրենիքից, հայրենի տնից և դժվարին ճանապարհներ անցնելուց հետո, փորձություններ կրած, իմաստացած ու երջանկացած վերադառնում են տուն: Նրանք բոլորն էլ կատարում են նույնանման գործողություններ՝ ազատում, օգնում են թշվառներին ու պատժում շարերին: Իրապատում հեքիաթներում հերոսը նախնական վիճակում աղքատ է, կամ աղքատանում է, բարի մարդկանց միջնորդությամբ, աշակցությամբ և հաճախ էլ իր հնարամտությամբ կարողանում է հարստություն ձեռք բերել և երջանկանալ, օգնել կարոտյալներին:

Հեքիաթների բովանդակության ավանդական այս պատկերները, որոնք դեռևս նոր օրինակների հայտնաբերմամբ կլրացվեն, այն կարևոր հիմքն են, որոնց շուրջը վարպետ-բանասացները երբեմն նաև հանպատրաստից պատմում են զունեղ հեքիաթներ, հանդես բերելով իրենց անհատական ունակություններն ու փորձը տրվյալ բնագավառում:

Բացի առանձին խմբերի հեքիաթների բովանդակության կմախքի ընդհանրությունից, ընդհանրություններ կան նաև հեքիաթների պատմեցումում: Ի մի բերելով տարբեր հեքիաթասացների պատմեցումներ, կարելի է խոսել քրդական հեքիաթների ոճի արտահայտ-

շականութիւնն ու ինքնատիպութիւնն մասին: Հեքիաթներն ունեն
ավանդական սկիզբը, դարձվածքներն ու ավարտը: Դրանք սկսվում
են երբեմն շափածո փոքր հատվածով, որի բովանդակութիւնը չի
առնչվում հեքիաթի բովանդակութիւնն հետ.

Մի օր խոսքն եկավ լեզվի ծերին,

Կարմիր խնձորը թող

Լսողներին դառնա բաժին...⁸

Հեքիաթները կամ էլ սկսվում են մեկ երկու բառով՝ «կար-
շկար» արտահայտութիւնով: Այս նախարանային դարձվածքները
գիտակցաբար են ասվում՝ ներկաների ուշադրութիւնը կենտրո-
նացնելու նպատակով:

Հեքիաթներում այնուհետև, ըստ գործողութիւնների ընթացքի,
հանդիպում են ավանդական դարձվածքներ: П'ьр'чу, һьндьк чу,
эз ньзаным, хwәде занә (շատ դնաց, թե քիչ գնաց՝ ես չգիտեմ,
աստված գիտեմ), Оса бәдәw бу, wәкә р'оe дышхәли (ախճան
գեղեցիկ էր՝ արևի նման փայլփլում էր) և այլն: Եվ վերջապես կա
տիպիկ վերջարանային դարձվածք, որով ավարտվում են համարյա
բոլոր հեքիաթները. әw чун гьһиштьн мразе хwә, һун жи
бьгһижьн мразе хwә (նրանք հասան իրենց մուրազին, դուք էլ
հասեք ձեր մուրազին):

Բացի այս պարտադիր դարձվածքներից, կան նաև հեքիաթային
ավարտված հատվածներ, որոնք նույնութիւնը կամ որոշ փոփո-
խութիւնը կրկնվում են տարբեր հեքիաթներում:

Քրդական ժողովրդական հեքիաթները սովորաբար ունեն եռ-
մասանի շարադրանք՝ սկիզբ, միջնամաս կամ զարգացում (հերոս-
ների ակտիվ գործունեութիւնն նկարագրութիւն), այս մասի ավար-
տի հետ է համընկնում լարվածութիւնն զագաթնակետը՝ կուլմինա-
ցիան, վերջույթ, որ հանդուցալուծվում է, ավարտվում որպես կա-
նոն հեքիաթի դրական հերոսի հաղթանակով: Բացի այս ավանդա-
կան կառուցվածքային ձևից կան հեքիաթներ ավելի բարդ կառուց-
վածքներով: Նկատի ունենք այն ծավալուն հեքիաթները, որոնք
իրենց մեջ պարունակում են ավարտված, ինքնուրույն, փոքրա-
ծավալ մեկ կամ ավելի հեքիաթներ: Դա այն դեպքն է, երբ հեքիա-
թի հերոսը, կամ հերոսները հերթով առակատիպ հեքիաթներ են
պատմում:

Հեքիաթների ներքին կառուցվածքը բարդանում է նաև հեքիաթ-
ների տարբեր վերջավորութիւնն ունեցող նույն հատվածի կրկնու-

⁸ Щар һатә щара-хәбәр һатә зара, севед сор—п'ара һадьр-гәһдара.

թլամբ: Հեթիաթի հերոսը սովորաբար երրորդ ուղևորութիւն ժամանակ, երրորդ դիշերվա ընթացքում, երրորդ հանդիպման ժամանակ է հասնում իր նպատակին (Խաղաղութի երազը): Պատահում է նաև, երբ դեպքը ավելի է կրկնվում, հեթիաթում ստեղծելով աստիճանական զարգացում և մասերի համեմատական բարդ հարաբերություն:

Փրդական ժողովրդական հեթիաթների գեղարվեստական արտահայտչականությունը ապահովվում է գեղարվեստական հնարանքներով, համեմատություններով, շահազանցություններով, գեղեցիկ պատկերներով, թևավոր խոսքերով: Հետաքրքիր ձևով է մատուցվում հատկապես գեղեցիկ աղջիկների ու պատանիների նկարագրությունը, օգտագործվում են բնական ու տպավորիչ համեմատություններ: Այս հարցում մեծ է նաև հեթիաթներում լայնորեն օգտագործվող բանահյուսութիւնի ավելի փոքր ժանրերի՝ խրատական առածների, ասացվածքների, խորիմաստ հանելուկների դերը, որոնք գեղարվեստական պատկերներն ավելի ընդհանրացնում ու հետաքրքիր են դարձնում:

Ուշադրութիւն է արժանի նաև հեթիաթների բառապաշարը: Այստեղ, ինչպես ավանդական բանահյուսութիւնի ալլ նմուշներում, պահպանվում են ժամանակակից զրական ու առօրյա քրդերեն լեզվում արդեն հազվագեպ պատահող բազմաթիվ բառեր ու դարձվածքներ, որոնք «համ ու հոտ» են տալիս ամբողջ ստեղծագործութիւնը: Դրա հետ մեկտեղ նկատելի է նաև մի ուրիշ հանգամանք: Ժամանակակից քուրդ բանասացները գործածում են հայերեն, վրացերեն, ադրբեջաներեն և ռուսերեն բառեր: Փուրդ բանասացները այս կամ այն ազգութիւն ներկայացուցչի հետ համատեղ աշխատանքի ընթացքում հաճախ փոխ են առնում լեզվական որոշ դարձվածքներ, բառեր և դրանք գործածում նաև իրենց իմացած բնավոր ստեղծագործությունների մեջ:

Մեծ է հեթիաթների դերն ու նշանակությունը ժողովրդի կյանքում և նրա մշակութի զարգացման գործում:

Բացի այն, որ հեթիաթը մարդկանց զբաղեցնելու միջոց է, միաժամանակ, հատկապես պատանիների ու երիտասարդ սերնդի համար, հանդիսանում է դաստիարակութիւն լավագույն միջոց: Այն սովորեցնում է լինել համարձակ, քաշ, աշխատասեր ու ճշմարտախոս: Սերունդներ են դաստիարակվել Միլդա Մահմուդի, Ահմադի, Զիլազիի, Շըմըկզեռիի և այլոց կերպարներով:

Հեթիաթը սեր է արթնացնում նաև գեպի ժողովրդական մշակութիւնը, ճանաչել է տալիս առօրյա կյանքն ու շրջապատը, բարին ու

շարքը: Պատմության վաղ շերտերը հասնող հեքիաթների միջոցով ճանաչում ենք ժողովրդի ավանդական կենցաղի ու սովորույթների առանձնահատկությունները, ծանոթանում ժողովրդի բնավորության լավագույն հատկությունների հետ: Դրանցում բնիք լսում ենք կենդանիներին ընտելացնելու, բուժիչ խոտերի հայտնագործման, աշխատանքի դործիքների գյուտարարության, աշխատանքի արձագանքները⁹: Եվ, բնականաբար, հեքիաթների միջոցով հնարավոր է դառնում ուսումնասիրել ժողովրդի ազգագրությունը, պատմության բազմաթիվ հարցեր, հոգեբանությունը և այլն:

Վ. Ի. Լենինը ծանոթանալով ուսական հեքիաթների ժողովածուներից մեկի հետ, գտնում է, որ դրանց նյութի հիման վրա «...կարելի էր հիանալի հետազոտություն գրել ժողովրդական ձրգտումների ու սպասելիքների մասին»¹⁰, Լենինը գտնում է, որ հեքիաթը «...բուն ժողովրդական ստեղծագործություն է, որն այնքան պիտանի ու կարևոր է մեր օրերում ժողովրդական հոգեբանությունն ուսումնասիրելու համար»¹¹:

Քրդական ժողովրդական հեքիաթները կարևոր նշանակություն ունեն նաև քրդական ժամանակակից գրականության զարգացման համար: Հեքիաթները, ինչպես բանահյուսության մյուս նմուշները, անսպառ աղբյուր են քրդերին լեզվի ու դարձվածքաբանության ուսումնասիրման համար: Հայտնի են քուրդ, ինչպես նաև այլազգի գրողների կողմից քրդական բանահյուսության օգտագործման, մշակման բազմաթիվ օրինակներ, որոնք ուսանելի են նաև մեր օրերում:

Եվ այսօր, երբ վերացել են գյուղացիների ժամանցի նախկին հավաքատեղերը՝ օգաները, բնակարաններում մուտք են գործել ռադիոն ու հեռուստացույցը, թերթերն ու ամսագրերը, զնալով ակտիվանում է գրադարանների, կինոների ու թատրոնների, դասախոսությունների դերը գյուղի կենցաղում՝ ավելի սակավանում են հեքիաթասացները և մոռացվում ավանդական բանահյուսության բազմաթիվ նմուշներ: Այս հանգամանքը պարտավորեցնում է ավելի հոգատար լինել ավանդական բանահյուսության պահպանված նմուշների նկատմամբ, մանավանդ որ քրդական բանահյուսությունը, ի տարբերություն շատ ժողովուրդների բանահյուսության, համեմատաբար քիչ է գրառվել ու հրատարակվել: Դեռևս սրանից շատ

⁹ Մ. Գեյլի, Գրական հրապարակախոսական հոդվածներ, Երևան, 1949, էջ 275:

¹⁰ В. Д. Бонч-Бруевич, В. И. Ленин об устном народном творчестве, см. С. Н. Минц, Э. В. Померанцева, Русская фольклористика, Хрестоматия, М., 1971, стр. 22.

¹¹ Там же, стр. 22.

տարիներ առաջ Հովհ. Քումանյանը հայերենի բառ ու բանի կապակցությունը գրել է. «Այս պատմություններից, զրույցներից, սովորություններից շատերն եկած են հին դարերից, մեր հին նախնիքների կյանքն ու սովորություններն են, նրանց մտքի և հոգու ծնունդներն են:

Բայց մեռնում են այս ծերունիները, իրենց հետ տանելով իրենց գիտեցածը...: Ես ինչ խոսքեր, դարձվածքներ, զրույցներ սրանից 10 տարի առաջ լսել եմ Լոռի, ինչ սովորություններ տեսել եմ, այժմ դժվար եմ տեսնում ու լսում, բուրբը նսեմացել, նոսրացել, անհետանում են»¹²:

Քումանյանի այս խոսքերը կարելի է վերագրել նաև շատ այլ ժողովուրդների, այդ թվում և քրդական բանահյուսությունը:

Քրդական ժողովրդական հեքիաթների գրառումները, բացի ազգային մշակույթի զարգացմանն օժանդակելուց, նյութ են տալիս նաև հարևան ժողովուրդների հեքիաթների փոխազդեցության ուսումնասիրման համար: Հայտնի իրողություն է, որ հարևան ժողովուրդների մոտ գոյություն ունեն մի շարք ընդհանուր բովանդակությամբ հեքիաթներ: Հատկապես մոտ են միմյանց հնագույն հարևան և որոշ վայրերում շերտընդմեջ իրար հետ բնակվող հայ և քուրդ ժողովուրդների մեծ թվով հեքիաթները, Իբրև օրինակ նշենք թեկուզ հայկական «Սինամահազը»¹³ և քրդական «Мирзэ Мәһ'муд у Тәяре Симь»¹⁴, «Շահ Մամուն»¹⁵ և «Мәһмун Ханьм у Мирзэ-Мәһ'муд»¹⁶, «Էմաստուն աղջիկ»¹⁷ և «Қиза ақыл»¹⁸ հեքիաթները:

Կան նաև թափառական սյուժեներ, որոնք բացի քրդական և հայկական բանահյուսության մեջ կենցաղավարելուց, հանդիպում են նաև ուրա, գերմանացի և այլ ժողովուրդների մատ, օրինակ՝ «Շահզու-Մանզու» (Ջանզու-Պանզուն) մալր այժի և նրա ուլիկների մասին մանկական հեքիաթի սյուժեն: Ընդհանուր Հովհ. Քումանյանն է նկատել, նման հեքիաթներ «...թափառում են զավառից-զավառ, երկրից-երկիր, լեզվից-լեզու, ազատ, անպատարտ»¹⁹:

¹² Հովհ. Քումանյան, Երկերի ժողովածու, հատ. VI, Երևան, 1959, էջ 65:

¹³ Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հատ. 9, Երևան, 1968, էջ 13—24:

¹⁴ H'k'nat'ed şımağ'ta k'orda, ш. II-a, Ереван, 1962, р'у 169—176:

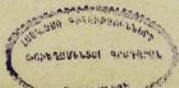
¹⁵ Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հատ. 9, էջ 45—52:

¹⁶ H'k'nat'ed şımağ'ta k'ordıje, ш. I-e, Ереван, 1961, р'у 221—228:

¹⁷ Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հատ. 10, Երևան, 1967, էջ 271—272:

¹⁸ H'k'nat'ed şımağ'ta k'ordıje, ш. II-a, р'у 10—14:

¹⁹ Հովհ. Քումանյան, Երկերի ժողովածու, հատ. 4, Երևան, 1969, էջ 68:

Հեթիաթների համեմատական ուսումնասիրությունը հնարավորություն կտա բացահայտելու հայ և քուրդ ժողովուրդների հեթիաթների առանձնահատկությունները, ինչպես նաև ուրիշ հարևան և հեռավոր երկրների այլ ժողովուրդների հեթիաթների հետ առնչությունները:

П Е Ш Х Э Б Э Р

Щмаэ'та к'ордайэ қөдим нава қөр'ьн у зөманада културакэ хвэхвөтнейэ дәвлөмөнд э'франдийэ. Нава веда дәрәщәкэ бәрбьч'эвэ зарготьна вейэ щмаэ'тнейэ п'ър'жанр у п'ър'щур'эйэ кэвьн у т'эза, бөйт'-сөрһатнед вейа мерхасие у һ'эзкьрьне, к'ламед лирикиейэ дьлсож, һ'к'йат'ед вейэ бөдөв-нахьш, масалок у хөбөрөкед вейэ п'ър'һ'эзар у нмунед вейэ дьне гьләки э'йан.

Дь нава зарготьна к'ордада щие һ'к'йат'а (ч'ир'ока) щөда һэйэ. Әв, өса жи нмуне зарготьнейэ дьне, вө'де щөдә-щөдәда, щимьск'эне щөдө-щөдәда һатьнэ у тене э'франдьне.

Һ'к'йат'ед щмаэ'та к'орда сайа идеед хвөйэ пеш, дәрәщед фантастикэ һ'эваск'ар, сайа сөрөщәма хвөйэ фө'мдарэ залал, э'франдьнед һәрэ һ'эзкьри у наскьринэ-һьм жь алие аһьла, кал у пира, һьм жи жь алие щаһьла, зар'а. Мә'нәкэ бөлабуна нмуне зарготьна эве щмаэ'те, пер'а жи йа һ'к'йат'айэ ви төһәри, өса жи нәхвөндитийа щмаэ'те буйэ, т'өнәбуна нвисара нәщьркьри. Бөдөвнвисара зарки (зарготьн) бь щур'ед хвава чава қһйате р'өһ'ани нава щмаэ'теда макбуйэ, бөлабуна. Жь т'өнәбуна нвисара нәщьркьри биранина зарбежа зө'ф р'ьнд буйэ. Сайа ве йәке жи нмуне зарготьне зө'ф р'ьнд манэ у жь сьлсьләтәке дәрбази йа дьн буна-һатьнэ гьһиштьнэ р'өжед мә¹.

Вөхте хөбата мөйэ салайэ бәрнвисаре, мә бь ч'э'ве хвө дит, вөки бьнәлине гөнда, бавөрбьки, гьшж жи һ'к'йат'ед щмаэ'те заньн у жь вана һ'эз дькьн. Зарбеж п'ър'е п'әе эва йане әв һ'к'йат' вөхте зар'өтийа хвөда жь мөзьне хвө бьһиштьнэ. Дьбежьн: «Әва һ'к'йат'а дйа мьн^ө», «Пирька мьн готийэ», «Мьн жь баве хвө бьһистийа» у ед дьн. Әв һ'к'йат' жь бона вана буна биранинед бөһөри, готьне пешийайэ

¹ В. Г. Белинский. Статьи о народной поэзии, см. С. И. Минц, Э. В. Померанцева, Русская фольклористика, Хрестоматия, М., 1971, стр. 28.

бõһõри. Ле әw һ'к'йат'е жь хәлқе бьһиһьнә, жь хәлқе һлдәнә, wәхте готьне шарана щõдабуна wана тенә т'әг'минкьрьне.

Һ'к'йат'ед г'маә'та к'õрл жи жь алие сфәте сьһа тенә готьне. Аwа «Һәбу, т'õнәбу п'адшак һбу...». Хәбәра гот, го нава һ'к'йат'ада зә'ф те wәк'ландьне, готьне. Әw һ'имли дьда к'вәше һазьрбуна сфәте сьһа.

Һ'к'йат', чаwа һатә готьне, жь сьлсьләтәке дәрбази һәкә дьне дьбьн, у нава wан сьлсьләтәда т'әме һатьнә у тенә һасьлкьрьне, шьмшаткьрьне, wа готи «р'едакторикьрьне»,- һ'õкõме зәмана дь нава wанада. һена «р'едакториәда»-кьрьна зарбежа гәләки бәрч'әвә. Щõда готи зарбежед һостайә мәрифәт, һазьрщабә хwәшхәбәр, һәбирсарә зә'ф һ'к'йат'зан, һәр шара, wәхте готьна әве йане әве һ'к'йат'а хwә, т'әме тьштәд т'әзәйә щи-wарә бәдәw сәр хәбәрдана хwәда зедә дькьн, п'әрчед т'әзә т'әвдькьн, һе дәwләти у һәхьш у һигар дькьн wан ә'франдьнед хwә. Тьштәки һ'әwаск'ара, wәки һовһаннес Туманьян дь нава мқала хwәйә бь наве «Ль Борчалие» занәбуна һ'к'йат'бежа һьмбәри музейа дькә². һ'к'йат'бежед õса дь нава дор у бәре хwәда, гõнде хwә у гõндед щинарда— т'әме һ'õрмәта wана һәбуяә у һатийә готьне. һ'к'йат', õса жи һ'к'йат'беж т'әме жи жь алие фькьрдар у һвиск'аред щмаә'тед щõдәда һатьнә гõндари т'әглифкьрьне у қимәт-кьрьне³.

Һ'к'йат'ед щмаә'та к'õрда һ'әта һаһа һьндьк һатьнә бәрн-висаре у чапкьрьне. Дь we дәрәщәда хәбата бәрнвисар у чап-кьрьна wан ә'франдьна һ'имли ль Әрмәнистана Советиәда һатийә кьрьне. Пәй һәқкьрьна әлифбае к'õрдайә т'әзә жь алие Министрийа р'онкаеяә Р'СС Әрмәнистане (сала 1929-а), дь һьнда бәрәвкьрьн у чапкьрьна һмуне зарготьна к'õрдада, wанар'а т'әвайи õса жи дь дәрәщә һ'к'йат'ада хәбатәкә һелә һатә кьрьне. Сала 1936-а жь алие мә у Әмине Әвдали этнографи һаһа р'әһ'мәти, бәрәвкәкә зарготьнейә п'әр'балгә мазьн бь наве «Фолклора кõрманша» һатә чапкьрьне⁴. Нава weда õса жи гәләк һ'к'йат' һатьнә щи-wаркьрьне. Ле паш-wәхти жь алие Института литературае бь наве М. Абег'яан у сектора Р'оһьлатзаниейә Академиа õлмайә р'еспубликаеяә Әрмәнистанейә советие сосиалистие, спартьн мә, wәки әм бь бәрәвкьрьн у чапкьрьна һ'к'йат'ед щмаә'та к'õрдава мжул бьбьн. Дь we р'езеда, жь сала 1961-еда дәстпекьри һ'әта һаһа бь наве «Һ'к'йат'ед щмаә'та к'õрдие» иди се щьлд һатьнә

² Հովհ. Քոչմեջյան, Երկերի ժողովածու, հատ. 6, Երևան, 1959, էջ 65.

³ Н. А. Добролюбов, Народные русские сказки, см. С. И. Минц, Э. В. Померанцева, Русская фольклористика, М., 1971, стр. 66—71.

⁴ Ի'. Մյուսիսյան, Գրքերի ժողովածու, Երևան, 1936, ր'ու 579—651.

чапкырыне². Эва бэрэвока жи пай вана те у бы сре йа 4-а те й'эсабкырыне.

й'к'йат'ед бэривиси бы сэрэщэма хвэва у бы шигьртына хвэва жь һэвдō шōданэ.

й'к'йат'ед шмаэ'та к'брда вэхте готына вана һэйэ. Нава шмаэ'та к'брдда э'дэтэ, вэки й'к'йат' й'имли шэвед звьстане дрежда бенэ готыне, ль одада, наһа от'ахада, ль малада. Гава һыи й'к'йат'беж вэхте ви валабуне һэйэ, һыи жи й'к'йат'-гōһдар вэхте вигōһдарикырыне һэйэ.

Һэма й'але бсада жи гэлэк й'к'йат' бы готына т'эза бунэ (т'эзэ дьбын) у һатынэ «р'едакторикырыне». й'алвэхте ви тәһэри бса жи али хвэйкырына нмуне зарготыне кырийа. Хенжь ода, от'аха, ль шие мэрвь эф бэрэв бунэ у дьбын, й'к'йат', чава жоре һатэ биранине, малада жи һатынэ у тенэ готыне. Вэхте готына ван эфрандына, й'к'йат'беж һэр тәһэри дьґаґышэ һэр хэбэре йане шōмле бса бы аһаз-талази бежа, вэки хвэши гōһе гōһдар бе, сэр сурат, дәсте хвэ бса дьһэжина, вэки гōһдарийа гōһдар т'эглиф быкэ. Щина жи навбьр'йе дьдэ нава хэбэрдана хвэ. Ван гышки бса дькэ, вэки й'к'йат' бы хвэ жи сэр гōһдар й'бкбм бьһелэ.

й'к'йат'ед шмаэ'та к'брда, пер'а жи нмуне зарготыне, чава дэрэщэкэ культура р'бһ'ани, э'мьре шмаэ'тейэ соснал-экономикне, э'дэт, хвэстыне ве дьдэно дйһаркырыне.

Дь нава й'к'йат'ада шмаэ'т хенжь бы пасиви дйһаркырына э'мьр у э'дэт, бса жи ґаґышыя бьдэ залалкырын у азб'бкырыне гэлэк дэрэще э'мьр, жь т'абие сньфие пьрсед й'эмт'омарне пешда к'ьшандийэ. Дь нава ванада, шōдаготи, бы шур'эки туж пьрса сосналие-нэвэкәһэвбуне пешда к'ьшандийэ. Дьдэ бэлукырыне шэр'е ор'а хвэйһэбуна у к'эсиба. Пэсьне ван мэрыва те данине, ед кб бы к'эда мьле хвэ идара хвэ дькын. Эвана, нәнһер'и, вэки эф шэфак'ешын, й'але зерандида, т'эме жи жь нава четная чава алт'ндар дэрген. Ле мґабьли ве йэке-хвэйһэбун, мьлк'эдар, к'эда халґе хбр, тенэ гбнэ'аркырыне, сушкырыне («К'эчолок», «Туди ґу-ши»). Эв дьк'эвьнэ й'алэки нэт'е у пек'энандыне: «Хер у хвэши ль эве дэре, шэр' у шур'-ль эве дэре», бавэрбьки, т'эмамыи й'к'йат'а бы эве хвэстыне хлаз дьбын.

Нава й'к'йат'ада пьрса дйһаркырына мґабьлиһэвбуна ор'а һэрче херхвэз у нахерхвэз, дәвлэмэнд у к'эсиба, ва готи буйэ шур'эки шк'йаткырыне пешбэри нэвэкәһэвбуна э'мьре сосналие. Бы алт'ндарийа мэрыве хэбатк'ар—шмаэ'те

² й'к'йат'е шмаэ'та к'брдис, к'т'еба 1-е, Ереван, 1961, к'т'еба 2-а, 1962, к'т'еба 3-йа, 1969.

1974-а һатэ чапкырыне к'т'еба О. Шэлиа у Ш. Шэлиа бы наве Ч'и-р'оке шмаэ'та к'брда.

дай» дигаркърне пьрса хвастьн у һ'орматгартыне бэр бь хэбате у һарче хэбатк'ар, у т'еме шэ'дандийэ бэр бь э'мьре хвэшие. Бь т'ема хэбатк'арр'а у хэбатер'а гьредайэ бса жи пьрса хэбатһ'эние, вэки эм нава һ'к'йат'ада дьбиньн. Пэсьне хэбатһ'эние те дайине, пер'а жи тенэ р'ур'ашкърне эв кэс, ед кэ т'эмбалы, бэз'мал у э'вэрэ, («Тьр'але Бэг'даде», «Аһ'мэд у қиза п'адше»).

Щмаэ'та к'брд нава һ'к'йат'ед шур'э-шур'эда фькър-мталед бэр бь пашвэхтне бь һэр тэһари дайэ дигаркърне. Гава кэ эм насийа хвэ дьдынэ ван хэвьн-хвэстына, пер'а жи те дэрдьхьн нэч'арийа гондис шундамайи дь дэрэща азэр'кърна қэватед т'эбийэтета. Лэма жи вэхта һ'алчэтнайа эви газн хвэде кърийэ, фэ'лька у к'очэки бавэркърийэ. Һала зэф зуда мэрьва хийал кърийэ нава һэведа бьфьр'ьн, вэки зутьре бьгьһижьнэ ви щие дур, к'ижан бь вана лэзьма. Мерхасе һ'к'йат'а бь сфре батыни сэр ч'йа у бэ'рар'а фьр'инэ һэйло щие гэлэки дур, вэки вэдэда бьгьһижьнэ мэрэм-мразе хвэ. Хенжь сфрэ, шьв у к'бме батыни, дь нава һ'к'йат'ада бса жи пешда һатынэ һэсп, вэки диса али мэрьва кърнэ-фьр'инэ у гьһиштынэ щие мэрэм-мразе сйаре хвэ. Бь хэбара дэвр'а щмаэ'та бса жи хэбэра фьр'индэ дайэ гредане-Деве фьр'индэ. Нава һ'к'йат'ада пьрса э'мьрдрэжие щики фэрз дьгьрэ. Мерхасед вана дьщэ'диньн, вэки э'мьре дреж бьжин. Мерхасе һ'к'йат'эке йа бь наве «Мир Мьһ'е» миша Искандэри Збқб'р'не легендар—Алек'сандре Македоне, һэр тэһари дьщэ'дина, вэки бь э'мьрэки дреж бьжи, нэмырэ, чава хорт бьминэ. Эв нава гэлэк чэтнайар'а аг'рсонги дьгьһижэ бэхт-мразе хвэ, дь баг'че щнэтета щие хвэ дьбинэ. Жь we р'оже һ'эзара сал дэрбаз дьбын. Ле тэ вэрэ, эв ль ведэре жи наст'ьра, бира вэт'ин дькэ. Мөкб'рийа ши-мьск'эне хвэ дькэ у жь нава баг'че щьнэте дэрте. We шунда ида нькарэ хвэ жь мьрне бьпе. Щмаэ'т бь кърна Мир Мьһ'ева, нишан дьдэ, вэки чьчэх жи һабэ мьрн ль пешийа мэрьвэ, ле бале пер'а жи нета хвэйэ э'мьрдрэжие дьдэ дигаркърне, эв жи бь сайа «Авьл һ'эйтэ» йане жи нава «баг'че щнэтета».

Щмаэ'те бона э'мьрдрэжие, жь нэхвэшийа зуқанщбуне, һ'бкөми сэр дэрэще т'эбийэткърне, жь һ'бкөме хэбэре бавэр кърийэ у хийалкърийэ бь готьна хвэ, (чава эм we йэке щэм т'реқ эздийа жи дьбиньн, ль щэм шеха, п'ира, бь фэ'лк-к'очэки) бьгьһижэ нет-мэрэме пешийа хвэ. Эв т'реқ дьщэ'диньн бь һ'бкөмэ хэбэре нэхвэша қөнщ бькьн, бьдынэ сах-сламэткирне, у шарьна жи готьна вана «щи дьгьрэ». Бэ'са хэбэре эм бир биньн «Ощаха щехе Р'эш». Вөк'илед we мале (ощахе) бь сербази, бь фэ'лк, нвеште хвэва, чава һатэ готьне, һэр тэһари дьщэ'диньн нэхвэщ, (илаһи ед мале дьк'эвьн-смлайа дьк'эвьн) қөнщ бькьн. Ед бса һ'эта нһа жи

һына гөндөд Әрмәнистанеда дьдәбьри. Дь нава һ'к'йат'ада сайа һ'б'к'оме хәбәре, нывшта, к'очәкине мәрьвед нойә нә'с дьбьн һ'әйwan-к'ар, гөр, сә мқабьли we йәке мәрьве ширһ'ә-лазә херхwәз жь wi һ'але гранә нәмьр-нәжи хлаз дьбьн, диса чава мәрвь пешда тен, бса чава бәре буна. Оса жи бь һ'б'к'оме хәбәре һәрче мьри wә'әки қәнш дьбьн, хәбәр дьдьн. Тыштед һ'әта wi чахи нә ә'йан, ә'йан дькьн. Бь һ'б'к'оме хәбәре шьмщьмә тенә һьлдане, зһа дьбьн, дьбьнә мерг у чиман, стрп дьбьнә кәлилк у гәл,—нава шәвәкеда к'очьк у сара тенә чекь-рьне, авакьрьне. Нава һ'к'йат'ед шмаә'та к'б'рдад, бавәр бьки һ'имли мерхасәк йане жи дөдө пешда тен. Дьлқед (қьльхед) дьне һ'имли али мерхасед сәра дькьн. Нава wәна-да чава мерхас-шван, гаван, т'ор'чи, кб'ред п'адьшайә ч'ук, бса жи жьнед навсәрә у қизед шаһ'әл пешда тен, ед кә бь ақьл у срафәт у қб'рсахе хwәва т'б' шара жь мерхасе мер данахьн.

Нава һ'к'йат'ада шван, гаван, т'ор'чи чава wәк'иле шмаә'те, фькьра шмаә'те диһар дькьн. Әвана дьқарьщьн һ'әлалие, р'астие дәст биһьн. Шмаә'те бь һәр алийава әw крәсе хwәр'а дәрбазкьрьнә у р'йа р'аст у қәнш дайә пешийа wана. Әвана мерхасьн, ақьлбәнд, бинфрә, һ'әлал у херхwәз. Әвана қәншийа бир накьн у мәрәме ә'мьре wan жи әwә, wәки али мәрьве р'ожа тәнгда бькьн («һәт'ми Тәйр у Қасаби Шо-мәрд»), дь һ'але хwәйи джwарда жи бинфрәнә («Сьндьрнә-ват», «Тор'чи»), we гөмане, wәки we һәр чәтнайа алт'кьн у р'успи дәрән.

Нава һ'к'йат'ед шмаә'та к'б'рдада чава хәйсәтаки бәрбь-ч'ә'в әw п'акдитьна ә'мьрә, бавәрбуна алт'ьндарие, қәwата р'б'һ'ание у физикне, wәки ед нойә нә'с готи бәнә алт'кьрьне. П'акдитьна ә'мьр (оптимизм) дь нава мерхасда қәwата сәр-хwәбуне, тәйахкьрьне пешда тинә, wәки чәтнайи we жь орт'е бәнә һьлдане («Ә'ли у һәсп», «К'а Ә'ли чава п'адшак кьрә һ'але әвсәна, ле е дьне жи да алт'кьрьне»). Чава М. Горки ивсийә: «Зарготьн лап дури песимизмейә, нәһьһер'и we йәке, wәки ә'франдаред we һ'әләки гранда буна у кәдхбәра хәбата wанә қултисейә зәлулие бек'арә кьрьнә, ле ә'мьре wани нәфсие бәәхтийар у бәһьштован буйә. Ле бәле, нәһьһер'и wan һәр һ'әму тьшта, коллективер'а фә'мдарийа нәмьрьне хәйсәт буйә у әw бавәри, wәки әwe һ'әму қәwатед джмьне хwә алт' бькә»⁶.

Нава һ'к'йат'ада шарана жи чава мерхасе шмаә'те, бса жи кб'р'е п'адшейи ч'ук пешда те, wәхта п'адша һәр тәһәри дьщә'динә п'адшайа хwә дәсте хwәда маһ'кәм хwәйи бькә, ле кб'ред wийә нб'хбри дькьн кә бь хwә бьбьн п'адьша, wi wәхти кб'р'е wии ч'ук, е кә чава шаһ'әләк, wәк'иле сьлсьләта

⁶ У. Ғарһи, *Ушқиниһән қрәһәниһә, дәрәһә, 1934, էջ 32—33.*

т'эзэ, шмаэ'т гōмана хвэ бь wir'a дьдэ гредане, дна херхвэз у бь шмаэ'тер'анэ, бэдэви—ацълэ. Əw бь сайа ацълбэндийа хвэ дыкарэ жь чэтнайа хлазбьбэ. Хэзыне вэшарти бьгэр'э у шие вана бьбинэ. Щарана бса дьцэвьмэ, вэки кōр'е п'адьшейн ч'ук баве хвэйи зальми знек'ар, бса жи бред хвайэ зблмк'ар жь орт'е дьдэ р'аджьрыне. Али мэрьве хэбатк'арэ амэ-т'ам дькэ («Мирзэ Мəһ'муд», «Шире шер ə'йаре шерда»).

Щмаэ'та бса жи гэлэки пэсьне қизед дəвлэмəнда, п'адьша дайэ. Əw қизана гэлэк щара зблмк'арийа п'адьшед баве хвэ лэ бэр ч'э'ве хвэ дьбиньн, нəһəқийа вана бэрбь мэрьве худанр'еж у һэр тəһəри дьшэ'диньн, вэки жь говəкə к'очьк у сərəда вəкə һ'əфса дəрен, бь ə'мьре əзə һ'алэки т'əмьзи һ'алалда бьжин. Əwana мқабьли де у баве хвэ дəртен, гэлэк щара бь һ'эмди хвэ дьчын хортед к'эсиб дьстиньн, бь вана-р'а, нəһ'һер'и һ'алэки чəтəнда, дьг'һижьнə һ'але əзəйе, бəхтəварне («Гəе зер'ин», «П'адьше чəвə қиза хвэ да хōлим»). Тьштэки һ'əваск'ар жи һəйэ, əw əвэ, вэки щарна жи қизед п'адьша жь алине хортед к'эсиб тənə т'əрбийəткьрыне у т'əви вана жи хвэр'а дьбьнə малавайи. Əw хортана ван қиза һини хэбате дькьн. Оса һин дькьн, вэки нава чэтнайада тəйах бьдьн у бьшэ'диньн һэр чэтнайа бьдьнə алт'кьрыне. Али мэрьвед бест'ар бькьн, вэки жь бона хвэ мал-авəйа чекьн, бь к'əдə мьле хвэ ə'бура хвэ бькьн «Қиза п'адьше». Əw һ'к'йат'ед кō нава ванада, чəвə мерхас, кōр'е п'адьшейн ч'ук йане жи қиза п'адьше пешда тен, əwana бь һ'але хвэйи сосналие мə бир тиньн мерхасед т'орчи, шван⁷. У тьштэки интерес жи əвэ, вэки əв мерхасе һ'имли бь навəкийэ бь наве Мирзə Мə'муда, е кō һьм чəвə кōр'е хэбатчийа пешда те у һьм жи чəвə кōр'е п'адьшайн ч'ук, бь һэр алийава к'ара хэбатчийа диһар дькэ, вана-р'а дьбэ пыштован.

Нава һ'к'йат'ада хенжь хэбатк'ара, вэки мерхасед сərəнə, бь һ'брмəтгьртьн дəрһəқə мэрьвед ə'мьрда мэзын те хэбəрдане-дəрһəқə мєрада, жьнада. Бь we йəкə, шмаэ'т дьшэ'динə щер'бандьн у дьнефə'мкьрына хвэйэ сала бьг'һинə щəһьла, бь шевр-ширəте хвэ али вана бькэ. Гэлэк щара щəһьле зə'ф қəват бь сайа шевр-ширəте мэрьвед ə'мьрда мэзын жь нава хахе гран дəртен. Һе зедэ, əw һ'əйван, йане тəрəвьле жь алине щəһьла əзəкьри, чəвə-мə'си, тəйр бь шевр-ширəте хвэ али əвə щəһьл дькьн, ви бəхтəвар дькьн.

Нава һ'к'йат'ада чəвə шевр-ширəтк'ар бса жи жьн пешда тен. Жьн гэлэ щара Һе дурдинə у һ'бибрмəнд. Гэлэк щара əw мєре хвэ дькьнə һ'алэки нəт'ейи храб («Хəвнə қазн»), бса жи бь ацълбэндийа хвэ мєред хвэ, бра-пьсмамед хвэ жь һ'але зəлулийэ чəтьн хлаз дькьн, дьбьн сəбəбə хвəш һ'али у бəхтəварийа вана («Қиза п'адьше у к'эчəлок»).

⁷ В. Գևորգյան, Հայ ժողովրդական հեթաբեք, Երևան, 1950, էջ 12.

Нава һ'к'йат'ед шмаә'та к'брдада мерхасед кб дьщә'диньн быгһижиңә мәрәм-махсаде хвә, гәләк шара хвә давежьи бәр бахте тәйр у туйа у һ'әйwane кадикьри у нә кадикьри. Тәйр-ту чава һәмәбәр вәхте шохәле гәләки ләзи әрһадә пешда тен, вәки безгләкьриң флан тышти быгһиньн беван дәре (дәрман) у тыште дьн («Се бра»). Дев нава һ'к'йат'ада һ'имли чава аждәһәс храб тәнә һ'әсабкьриңе. Ле шарана жи мәрвар'а қбълх дькьн-һьм дь дәрәща фьр'инеда (деве фьр'индә), һьм жи дь дәрәща хәбата гран кьриңеда. Навә һ'әйwanaда гәләки пәсьне һәспе те данине, һ'әйwan, вәки сал у зәмана бь мервар'а қбълх кьрийә. һәсп сайа бәз у зәна хвә сйаре хвә вәхтеда дьгһинә ши ши, к'ижане әви хвәстийә. Шмаә'те хәйсәте фантастикне дайә һәспе. һәсп вәхте чәтнайә пешийә сйаре хвә пер'а «дык'ельмә», шевьр-ширәт дькә. һәрге ләзъмбә нава һәвсда дьфьр'ә йане жи нав авер'а совак'арие дьдә, бь ши тәһәри сйаре хвә жь һәр тә'ли-тәнгийә хлаз дькә. һ'к'йат'ед сербазиготьне у ед ә'дәт, жь алие сәрәщәме у жь алие кьриңед мерхаса гәләки һәвдб бир тиньн. Ава, нава һ'к'йат'ед сербазиготьне мерхасед сәрә, ед кб һ'имли шаһьльн, һ'әләл у қараманьн, пәй дурк'әтьна мале хвә у пәй р'әвитикә зорә щәца, бь дәстанине щер'банди, фә'мбәр у бахтәвари диса вәдгьр'ьн тәнә малед хвә. Әвана гьшк жи кьриңед минани һәвдб дькьн-мәрвә беч'арәйә бәләнгаз жь һ'әле вани джвар дәрдьхьн, али вана дькьн, пер'а жи бәла һәрчед храв дьдьн. Навә һ'к'йат'ед ә'дәтда мерхас бәре пешинеда к'әсибә, йане жи к'әсиб дьбә, бь шевьр ширәте херхвәза, бь арик'арийә вана, һәбуңе дәст тинә. Әв пьрсед сәрәщәма һ'к'йат'айә традисион, е кб дькарьн бь мәсәлед т'әзәва һе т'әмам быбьн, әв һ'име қәвиңьн, ль дора к'ижане, зарбежед һоста, шарана жи һәма ши бь ши һ'к'йат'ед хвәйә вана'р'а гредайә нәхшә-нигар дьбежьи. Вәхте бса жи щер'бандьна хвәйә ә'мьр-анәгори мәрифәта хвә, һәмин тыште т'әзә жи сәр готьна хвә-да зедә дькьн.

Хенжь һ'әмт'омәрибуна дәрәщед сәрәщәма һ'к'йат'ед шбда-шбда, тыштьнә һ'әмт'омәрие дьн жи вәхте шур'әготьнә һ'к'йат'ада пешда тен.

Гава кб әм шур'әготьна ван ә'франдьна тиньнә бәр ч'әвә хвә, әм пер'а жи дькарьн биңьн бира хвә шур'е стила готьна һ'к'йат'а. һ'к'йат'ед к'брда бь дәстпбуна традисион пешда тен, хәбәрготьна традисион. Әвана шарана бь пешхә-бәра пешда тен, әв жи шур'е ч'ука шьерки, чава:

Шар һатә шара,

Хәбәр һатә зара,

Севед сор—

П'ара һадьр-гбһдара.

Сәрәщәма вана бь сәрәщәма һ'к'йат'ар'а йәк набә. Щарьнә

жи, h'k'йат' бь хэбэрэке йан жи бь дō хэбэра дэстне дьбэ, чава «hабу: т'ōнэбу». Эв пешхэбэр қэстбэндэ жи тенэ готье, wэки гōндарийа һазьра т'эглиф бькьн, кō h'k'йат'е бьбнен.

Паше, нава h'k'йат'ада эм р'асти фразед традицион тен, ава: «П'эр' чу, һыдык чу, эз һызаньм, хwэдэ занэ», «бса бэдэw бу, wэкэ р'оэ дьшбхōли». Оса жи эм р'асти хэбэре, готье хлазне типне тен, бь wана, бawэр бьки, т'эмамийа h'k'йат'а хлаз дьбьн, чава: «θw чун гьништьн мразе хwэ, һун жи бьгьһижьнэ мразе хwэ».

Хенжь wан фразе готье, бса жи п'эрчед h'k'йат'айэ хлаз-кьри һэнэ, е кō йане минани һэвдō йане жи п'эр'һындыки гōһасти дь нава шур'е h'k'йат'ада тенэ wэк'ландьне.

h'k'йат'ед шмаэ'та к'ōрда аwаки готи сэр һ'име се дэрэща һатьнэ э'франдьне. Пешиеда h'але дэстнебуна we те дайине. П'эрче ор'еда мерхасе we бь кьрьна хwэйэ актив пешда тен. Дь сви п'эрчөйида қэwмандьн дьгьһижьн дэрэща кулминасион. П'эрче сьсьа-грефутьк вэдьбэ, h'k'йат' бь ал'т'ьндарийа мерхасед чедар хлаз дьбэ. Хенжь эви шур'е лаванина h'k'йат'айэ традицион, бса жи лаванинед he п'эр'бара һэнэ. Ве пьрсэда эw то h'k'йат' тен ль бэр ч'э'ве мэ, ед кō жь чөнд h'k'йат'а бь һэw һатьнэ һунандьне, wэки дьн нава йэкеда дō, се, һала зедэ h'k'йат'ед нэ awqа мэзьн һэнэ. Эва йэка wи чахи пешда те, гава мерхасе h'k'йат'е бь сьре h'к'йат'а ль пөй һэвдō р'ез дькэ.

Һэвдōанина h'k'йат'а п'эр'бар дьбьн wи чахи жи, гава хлазийа шур'э-шур'э h'k'йат'а бь wэк'ландьна п'эрче минани һэвдō тенэ сэр һэвдō. Мерхасе h'k'йат'е һ'имли wэhte р'эwитийа сьсьа, нава шэва сьсьа, wөхта р'астһатьна сьсьа дьгьһижэ мраз-мэрэме хwэ («Хөwьна п'адьше»), бса жи дьқөwьмэ, wэки эw йэкана he зедэ тенэ wэк'ландьне, п'эрчед т'эзэва he тенэ дөwлөмөндкьрьне, he h'эwаск'арие пешда тиньн.

h'k'йат'ед шмаэ'та к'ōрда думөкдрөжайа wана бса жи гредайэ бь бэдэwготьна wанар'а, чька чава һатьнэ нэхш-нигаркьрьне, нтьрандьне, һьмбэри һэвкьрьне. Шōда бь h'эwаск'ари тенэ бэр ч'э'ве мэ эw п'эрчэ ед дэрһэqа қизед бэдэw у хортаданьн, һьмбэрикьрьнед бса р'ьнд у ши-wэp тенэ данине, wэки гэлэки тенэ бэр ч'э'ве мерьв. Дь эве пьрсер'а гьредайн нава h'k'йат'ада гэлэк тенэ хэбтандьне хэбэред п'эр'э баскани, мэсалок у хэбэрөкед п'эр'э баскани, мэсалок у хэбэрөкед шөwьр-ширөтк'арие, тедэрхьстноке к'урфькьр. Эwана шьк'лед бэдөwне he т'ам у т'эмам дькьн, he h'эwаск'арие пешда тиньн.

Зэхира хэбэред h'k'йат'а жи гэлэки гōндарит'эглифэ, чава нава h'k'йат'ада, бса жи нава имуне зарготье дьнда, гэлэк хэбэред кэвьн у т'эзэ р'асти мэ тен. Эwана, бawэр бьки.

сара нмуне зарготънева мжул бьбын. Оса жи һьлдын бөр ч'эве хвэ, һэки бь һьмбөркьрына нмуне шмаэ'тед дьн-нмуне зарготъна шмаэ'та к'брд һьндьк һатънэ бөрввисаре у ншъркьрыне. Һала жь вьр гөлэк сал бәре һовһ. Туманйан дәрһәқа зарготъна әрмәнийада нвисийә: «Жь ван сәрһатийа, мжулийа, даба гөлэк жь қбр'не бәре һатъна гьһиштънэ ма, даба у әмьре пешнед монә, хольқандьнед нет у р'бһ'е ваньн.

Ле әв кал у пир дьмьрын, бь хвәр'а бса жи занәбуна хвэ дьбын... Мьн жь вьр 10 сала бәре чь кә ль Лорне бьһистийә-хәбәр: фраз, мжули, мьн чь щур'е дабе дитийа, нһа чәтн дьбиньм у дьбһем, гьшк бәтр'әнг буно, һатъна гбһастъне, бнда дьбын»¹¹. Әв хәбәрәд Туманйан, мәрвь дькарә бона зарготъна шмаэ'тед дьн жи бежа, пер'а жи дәрһәқа йа к'брда.

Бөрввисара һ'к'йат'ед шмаэ'та к'брда, хенжь аликьрына пешдабьрына култура мләтие, бса жи бь қийате хвәва дькарьн али п'әвгбһастъна һ'к'йат'ед шмаэ'тед шинар жи бькьн. Әйана, һэки навбәйна һ'к'йат'е к'брда у йа шинара теләк хазед һ'әмт'омәри һәна.

Щбда готи һ'к'йат'ед шмаэ'тед әрмәнийа у к'брда гөләки минани һәвдбә. Әв шмаэ'т шинаред һәвә қәдимьн у гөләк щийа жи вәк'илед вана гбндәкида жийинә, шинарту әһ һәвдбәр'а кьрынә. Чава шә'де әв готъна ма, әм чәнд һ'к'йат'ед шмаэ'та әрмәнийа у ед шмаэ'та к'брда бирбиньн, б'са хәбәрә «*Միրզա Մահմուդ*»¹²-е у йа «Мирзә Маһ'муд у тәйре Симьр'»¹³, йа «*Մայմուն Խան*»¹⁴-е у йа «Мәймун ханьм у Мирзә-Маһ'муд»¹⁵, йа «*Ղազար Գյուլ*»¹⁶-е у «Қиза арьл»¹⁷.

Чава сьужа к'очәр-һ'к'йат'ьнә бса мә әйаньн, ед кә хенжь әйанбуна вана нава зарготъна әрмәнийа у бса жи нава зарготъна к'брда, пер'а жи бь змане урьси, германи у бь зманед дьне тенә готъне. Йәкә бсанә һ'к'йат'а бь наве «Шәнгло у Мәнгло» (Зәнгло-Пангло), йа кә дәрһәқа бьзыне у карьке веданә. һовһ. Туманйан дьньви-сә. Һ'к'йат'ед бсайә к'очәр «...жь нәһ'ике нәһ'икә дьне, жь вәлатәки вәлатәки дьне, жь зманәки бь зманәки дьне, аза, бө паспорт дьгәр'ьн у тенә готъне»¹⁸.

Һиндарийа һ'к'йат'а бь щур'е һьмбөркьрына вә мәщале бьда бона азбәр'бкьрына хәсусийа һ'к'йат'ед шмаэ'та әрмәнийа у

¹¹ Հովհ. Քումանյան, Երկերի ժողովածու, Կ. 6-րդ, Երևան, 1939, էջ 65.

¹² «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ», Կ. 9, Երևան, 1968, էջ 33—34.

¹³ Һ'к'йат'ед шмаэ'та к'брдне, ш. II-а, Ереван, 1962, р'у 169—176.

¹⁴ «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ», Կ. 9, էջ 45—52.

¹⁵ Һ'к'йат'ед шмаэ'та к'брдне, ш. I-е, Ереван, 1961, р'у 221—228.

¹⁶ «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ», Կ. 10, Երևան, 1967, էջ 271—272.

¹⁷ Һ'к'йат'ед шмаэ'та к'брдне, ш. II-а, р'у 10—14.

¹⁸ Հովհ. Քումանյան, Երկերի ժողովածու, հատ. 4, Երևան, 1969, էջ 68.

ед шмаэ'та к'орда, бса жи we бенэ балбкърне т'эвгредана
wana бь h'k'ят'ед шмаэ'тед шинар у ед wалате дурр'а.

Нава эве бэравока h'k'ят'ед шмаэ'та к'орда шигъртне
h'k'ят'ед сербазиготне, э'дет (дэбе) у h'нэк жи ед дэрhэца
h'эйwанда. Эwана h'имли жь зарбежед к'орде Эрменистана
Советие hatне бэривисаре, жь шие шбда-шбда, бса жи жь
зарбежед к'орде Гбрштстане, башца готи жь ед бнэлиед Т'би-
лисие. Тэмамия h'k'ят'а шара пешне, кб тенэ чапкърне.
Нава лвисарнасия бэравокеда сэрhatия зарбежа hatие
данине, бса жи hatие готне дэрhэца шур'е hэр h'k'ят'эке,
пер'а жи, чька ew чьчах hatие бэривисаре.

h'k'ят'е бэравоке сэр шиваре зарбежа hatие дэрсмиш-
кърне. Ахьрия бэравокеда хэбэрнама хэбэред чэты у хэ-
бэред т'ээ гbнасти hatне шиваркърне.

1. К'ОЛОЗ

Хортэк һәбу, жьна ви бу. Хорт эп'ещә дәвләти бу.

Т'әмам дәвләта ви сәр чу, п'уч кър. Р'ожәкә әв, жьна хвә һәв шевърин;

Го:—Қизе, тыштаки мә т'бняә, хшьре тә һәйә, го, хшьре тә зә'фьи. Зер', к'әмбәр, гөстиле хвә, го, быдә мьн, го, әз һәр'әм, го, һьнәки ар'туре бькьм, го, бәлки һьнә һ'әйван дәст хвәхьн, бәлки әм хвә хвәйкьн.

Го:—Мерьк, тә зани.

Оса жи зер', хшьр һылда, бәре хвә да шаһәреки, чу. Дина хвә дае-мәрик веда те, щотә га бәрьн, го:

—Сәлам жь тәр'а.

Го:—Ә'лекьм сәлам.

Го:—Әв чь ганә.

Го:—Гае фротаненә.

Го:—Тә наеи әз, тә ар'етуре бькьн?

Го:—Чи тә һәйә?

Го:—Е мьн хшьрә.

Го:—Һала чька вәкә.

Вәкър, ле ньһер'и, бәле, нә қимәте дә ганә, пе дыкарә чар га бьк'әр'ә. Гьрт хшьр ле стәнд, га дане. Әв звьр'и бәр бь мала хвә чу.

Хорт га ажотьн, дина хвә дае мәрик ве ч'еләкәк бәра, те, голька ве бәра. Го:

—К'бр'о, го, әв чь ч'еләкә?

Го:—Дьфрошьм.

Го:—Тә ч'еләкә нади мьн, әз га бьдьмә тә? Го «щаньм, го, әзе га бьдьм: да щот гьредә,ижа лынге мьне бьк'әвьн нава һ'әр'ие, баране мьнка, әзе бьвастьм, го, һазьр, го, бьдьмә ч'еләк, го, ве р'ожә быдә нәһ-дәһ кило шир, го, бра

жына мѣн шѣш литра бѣфрошѣ—мѣр'а бѣдѣ нан, п'ѣрѣ, чар
литра жи ѣмѣ бѣхѣн, хвѣр'а р'унѣн р'ѣн'ѣт: нѣ бѣхѣбѣтън, нѣ
бѣт'ѣбѣтън».

Оса жи гѣнѣр'и, ч'ѣлѣк да бѣр хвѣ, ажот. Ажот, дина
хвѣ дѣда, ѣѣки нѣспѣки сѣара веда те.

Го:—Кѣр'о, ѣв чѣ нѣспѣ?

Го:—Вѣллѣ ѣз дѣфрошѣм., н'ѣйванр'а дѣгѣнѣр'ѣм.

Хорт да аѣлѣ хвѣ, го: «Щанѣм, чарп'ѣнѣ, чарѣдаѣнѣ,
ч'ѣлѣк нѣр'ѣ, го, лѣнге ве гар'ѣнеда бѣшке: го, ѣзе ч'ѣлѣке
нѣспѣр'ѣ бѣгѣнѣр'ѣм, ѣзе сѣар бѣм, чѣле к'ѣвѣм, нѣр'ѣм бѣгѣ-
нѣжѣм нѣвала, ѣаахнѣ бѣкѣм: хвѣ у жына хвѣ хвѣйкѣм,
лѣнге мѣн жи ѣрд нѣгѣрѣ».

Оса жи пер'а гѣнѣр'и: ч'ѣлѣк да ви, нѣсп же стѣнд, сѣар
бу, бѣре хвѣ да мала хвѣ.

Веда ажот, чу, дина хвѣ даѣ ѣѣк ве мѣк бѣра бѣрхева,
веда те.

Го:—Кѣр'о, ѣв чѣ мѣйѣ?

Го:—ѣз дѣфрошѣм.

Го:—Кѣр'о, тѣ нѣѣнѣ ѣм нѣспѣр'ѣ бѣгѣнѣр'ѣн?

Го:—Чѣр'ѣ на.

Да аѣлѣ хвѣ «щанѣм, го, ѣз нѣспѣ сѣарбѣм, нѣр'ѣм, го,
бѣгѣнѣжѣм ѣааха, тѣ вѣрѣ лѣхѣн мѣн бѣкѣжѣн: го, кѣр'ѣки
т'ѣнема малѣ», го:

—Кѣр'о, ѣм бѣгѣнѣр'ѣн.

нѣсп да ви, мѣ же стѣнд. Мѣна хвѣ да пешѣа хвѣ, бѣре
хвѣ да мала хвѣ. Ажот, нѣнѣки чу, дина хвѣ даѣ—ѣѣк ве
дѣкѣки р'ѣнѣдѣ бѣдѣв бѣч'ѣнга вида ве веда те. Хорт сѣлам
даѣда:

—Кѣр'о, го, ѣв чѣ дѣкѣ?

Го:—ѣз дѣке хвѣ дѣфрошѣм.

—Кѣр'о; го, мѣрѣфѣта дѣке тѣ чѣйѣ?

Го:—Мѣрѣфѣта дѣке мѣн ѣвѣ, вѣки дѣчѣмѣ нава гѣнда,
го, дѣке хвѣ дѣке к'ѣ нѣбѣ пер'ѣ бѣри шер' дѣдѣм: лѣ т'ѣ дѣк
ч'ѣр дѣке мѣн нѣкѣн: нѣргѣ дѣке ви бѣри дѣке мѣн да, ѣз
дѣке хвѣ дѣдѣмѣ ви, дѣке мѣн бѣри дѣке ви да, ѣз дѣке ви
нѣлтѣнѣм, дѣвѣм хвѣр'ѣ шѣрже дѣкѣм, дѣхѣм.

—Кѣр'о, го, тѣ ѣѣ дѣке хвѣ шер'ѣбѣндѣйѣ?

—Вѣй мала тѣ авабѣ, ѣва дѣка, го, мѣн хвѣй дѣжѣ.

Хорт гѣрт мѣ даѣда, дѣке хвѣ да бѣч'ѣнга хвѣ, бѣре хвѣ
да мала хвѣ, чу. нѣндѣки чу, дина хвѣ даѣ—ѣѣк веда те,
к'ѣлозѣки дѣстдѣна.

—Кѣр'о, го ѣв чѣ к'ѣлозѣ?

Го:—ѣз дѣфрошѣм.

Го:—Чѣка нѣла бѣдѣ мѣн темѣ сѣре хвѣ. «Хвѣде занѣ, го,
к'ѣлоз чѣ р'ѣндѣ; гѣрмѣ, го, сѣре мѣн гѣрм хвѣй дѣкѣ. Го, ѣз
занѣм, ѣз дѣке хвѣ бѣвѣм бѣри ѣ хѣлѣдѣм, бѣлки бѣри дѣке

мын да, дикэ мын һылдан бьрычун. Ле эв к'олозе һ'эта-һ'этае сәре мынвә.

Гьрт дик даеда, к'олоз же стәнд, кьрә сәре хвә чу. Чу незикн ч'әмәкн мезьн. Чава куз бу, аве бьхвә, к'олозе ви к'әт аве, р'ода чу. Пәй к'әт, нәк'әт, нькарбу бьгьрта. К'олоз аве бьр чу. П'ош-п'ошдә бәре хвә да мале, чу. Чу дәре мала хвә—эварә. Иди тә'рийә. Дина хвә дае, базьрганбаши ве базьргәне хвә дәре мала ви эвьрандийә. Хблам-хэмәтк'әре базьрганбаши готьн:

—Кбр'о, тб к'ейи?

Го:—Әз хвәйе малемә.

—Кбр'о, го, тб хвәйе мале, тб к'б тейи?

Го:—Әз чумә ар'етуре.

—Кбр'о, го, ле к'а ар'етура тә, го, чи тә һәйә?

Мын чава тәр'а гот, хшьр бьр һ'әтани да к'олоз, к'олоз жи к'әт аве, р'ода чу—базьрганбашир'а гот. Ле жьна ви зә'ф бадәв бу. Бәреда базьрганбаши ч'ә'в бәрдабу жьна ви.

—Кбр'о, го, тб һәр'и мал, жьна тә дәнге хвә тәр'а нәкә?

Го:—На.

Го:—Тб насйи әз, тб пайманәке бьввьсьн?

Го:—Чь пайман?

Го:—Әм пайманәке бьввьсьн, тб чуйи мала хвә, тә әв гьли жьна хвәр'а кьрьн, жьна тә дәнге хвә нәкьр, го, әз ниве базьргәне хвә бьдьмә тә, хер, тә у жьна хвә кьрә шәр', әзе жьна тә тә бьстиньм.

—А, го, сәр ч'ә'ве мын.

Го:—Дә әм һәр'ән щәм р'испи.

Оса чун щәм р'испи пайман нвьсин. һиви р'испи кьрьн, го:

—Гәрә дб мәрйя бьди мә, чава бен шә'дә бьсәкьньн: һәрдб мәри бла йәк хвә бьдә бәр дери, йәк хвә бьдә сәр к'бләке-базьрганбашива.

Оса жи мәри дане, қәрәшьл бьсәкьньн, һәр'на бәр дери. Мерьк к'әтә мала хвә.

—Эвар хера тә, жьньк, го.

Го:—Вәй сәр ч'ә'ва, сәр сәрар'а һати, сәр гблар'а һати. Иро чәнде тәйә, го, тә кьрә чь?

—Дә, қизе, го, ар'утур бу, го, анцах.

Кблав дани. Р'уярьшт, чарьх, горе хвә эхьстьн. Ав ани, льнге ви шушт.

—Кбр'о, го, әз нһа заньм, ти бьрчии.

Го:—Әре вәллә, ә'вда хвәде, әз бьрчимә.

Т'әхтә дани, жер'а нан у харьн ани: нане хвә хвәр. Т'әхтә һьлда жьна ви.

—Ә, го, ә'вда хвәде, тб қә мын пьрс наки арьтура тә бу чь?

—Эй, мала тэ аваба, го, шкър ве гавер'а сламет хати, го, азе чь пьрса тэ бькьм.

Мьн чава жь тэр'а гот, эви йэк-йэк жьна хвэр'а гот. Н'эта хата сэр к'олоз, го—к'олоз жи к'эт аве, р'ода чу.

Жьньке готэ мере хвэ, го:

—Дьвэ тō бэр хвэ дьк'эви?

Го:—Э'вда хвэде, ле, го, бэр хвэ нак'эвьм?

Го:—Бла тō саг'би, го, гōн маде, го, чь чуйэ бла хэр'э.

Ши-нвиин данин, эв жьна хвэ к'этьна нав, хвэр'а р'азан. Эв қаравьле сэр ван, чь эван гьли кърьбу, мерька бьхистьн. Мерьк све зу р'абу.

Базьрганбаши, го, паймана мьн, тэ пайманэ.

—Паймана жи.

Чу газн р'испи кърьн, бса жи ш'да: базьргане базьрганбаши данэ баркърьне, орт'еда т'эмьз ниви кърьн. Эм бежьн бист дэве шийэ, барэ дəн дэва да базьрганбаши, барэ дəн дэва мала хвэ пəйа кър.

Жьне готеда:—Кōр'о, эв чийэ?

Го:—Мьн сэр тэ шэрт гъртьбу.

—Чавэ сэр мьн?

Мьн кō чавэ тэр'а гот, эви бса жьна хвэр'а гот: чавэ чунэ шэм р'испи, чавэ, пайман нвисина.

Жьне го:—Кōр'о, го, бəлки мьн тыштəки храв бьгота? Кōр'о, го, ве аз бьбьрама?

Го:—Э'вда хвэде, мьн пайман нвиси.

—Э, го, э'вде хвэде, хвэде мьн у тэр'а дайэ, дьле мэ хэвр'э саг'э, го, аз тō, го, н'эта р'ожа мьрьне бьхōн, нэхōн—т'ера мэ хайэ, ав'хэбун бэси мьн у тəйэ.

Оса жи к'ōта дьбэ.

2. АН'МЭД У ҚИЗА П'АДШЕ

Р'ожәкә п'адше готә вәзире хвә, го:

—Дыйаеда чь ширьнә?

Вәзир гәләки теда ма, го, әва гәләк наве тышта һылда, го:
әва, әва, әва. Го: «На».

Го:—Wәхта тә һыкари те дәрхи, әзе чыл р'ожи сроке
бьдмә тә: го, тә кә тедәрнахьст—әзе сәре тә лехьм.

Вәзир гәлә гәр'яа, готә к'е, бса жи те дәрнахьстын. Вәзир
звьр'и һатә мала хвә: вәзир гәлә дөшбөрмиш бу, бәр дәрә
қиза п'адшер'а дәрбаз бу. Қиза п'адше дина хвә дае—вәзир
зә'ф бемә'дәйә. Жь ханмане хвә жорда һат, чу пешйа вәзир.

—Вәзир, го, тә чьр'а бса бемә'дәйи?

Го:—Баве тә һатийә мьн хвәзәе, го, we сәре мьн лехә.

Го:—Чьр'а?

Го:—Боиа we дәрәще, го, дьве—дьеда чь ширьнә, го,
әз тедәрнахьм, го, лама жи we сәре мьн лехә.

Го:—Тә тедәрнахи чь ширьнә?

Го:—На!

Го:—Дә тә к'әрәмкә әм һәр'ән от'аха мә, әзе тәр'а бежьм.

Вәзир бьр мал, да р'уныштандьн у жер'а вәкьр, го:

—Вәзир, әз дьвезьмә тә, тә нәвежи баве мьн—қиза тә
мыр'а готийә, we сәре мьн лехә.

Го:—На, әз навезьме.

Го:—һәр'ә бежә баве мьн, бежә: тыштә жьне ширьнтәр
т'бнә.

Оса вәзир р'абу чу диwana п'адше.

—Һа, вәзире мьн, тә һати?

Го:—Бәле, әз һатьм.

Го:—Та ани?

Го:—Бәле, мьн ани.

Го:—Дә чька бежә.

Го:—П'адшай хвэшбэ, го, тыштэ жьне ширьнтър, го, т'бна.

Го:—К'е тэр'а гот?

Го:—Да п'адша, аз чум галэ днйа гэр'йам, го, кэси мыр'а нагот.

Го, аз натъм калаки сэр р'е мыр'а гот.

Го:—Тб һэр'и ви кали һьлди бини вра: йэкэ тб кале найни, азе саре та лехъм.

Вэзир да ацьле хвэ—кальк к'б бинэ, го,—азе бежъм қиза та готийа. Оса жи гот:

—Әз галэ гэр'йам, кэси мыр'а нагот, го, аз натъмэ—әва гыляа қиза та мыр'а готийа.

Го:—Да р'авэ һэр'э қиза мын һьлдэ бинэ вра.

Вэзир чу қиз һьлда ани диwana п'адше. П'адше дэнг қиза хвэ кър:

—Қизе, лаво, т'эг'мина мын мын һала тб надайи мер, тб чава зани, вэки жьн ширьнэ?

Го:—Баво, аз се сали бум, го, һала аз п'йа надьчум. Го, аз шам дйа хвэ бум, от'аха дйа хвэда. Го, тб ледайи һати, го, ведаре ава гэрм һабу, го, аз чалэп'йа нава от'ахе дьчум, дьнатъм. Го, те у дйа мын лацьрди кър, го, аз чалэп'йа чум бэр бь аве: го, дйа мын го:—«Мын бэрде, кэч'к бэр бь аве чу, го, аве сарда бьр'ежа». Тэ го: «На, на, тышт пе нае». Ынгедэ бира мына, вэки дьле тэ сэр мын әв қандэр нашәвъти, тэ һ'эж дйа мын кър, вэки әв р'анәвэ: һыгедэ жи аз занъм, вэки жьн ширьнэ. Мын кб дит, вэки вэзир бемә'дэ бу, аз пе һ'эсийам у мын әв йэк готе.

Кэч'ък р'абу, чу. Дэнг ль вэзир кър, го:

—Вэзир.

Го:—Чийэ?

Го:—Вәхте қиза мын әв глийе һан биреданьн, бира ве вачуйа, го, тб һэр'и қбт'икэ қамите ве чеки, вэки даре ве һбндөр'да бе дадан: қиза мын текеда, бьви һэр'и орт'а мейдане, го, бьки газе: «Қимәте ве қбт'ие һ'әфсьд зер'ә: к'е бьк'ь-р'ә жи п'ошманэ, к'е нэк'ьр'ә жи п'ошманэ».

Вэзир бса жи кър.

Наве йаки Аһ'мәд бу. Аһ'мәд һат сәрр'а сәкьни, го: «Әва галэ, вэки ва дьвежа, галэ, чь тедаңа? Аһ'мәд хвэ йаки бәләнгаз бу вәхтеда, го, паше, дәвләти бу, го: «Вәлләһи азе бьстиньм, чь ле те, бра бе»,—стәнд, һ'әфсьд зер' дае, газе һ'амбал кър, го:

—Һ'амбал, һ'амбал...

Һ'амбал һат, да пышта һ'амбал, һьлда к'учәке бьр, го:

—Вра дайнэ.

Һьр нәисә, һ'әта бьрә мала хвэ, һ'әфт һ'амбал гбһастьн. һьлда бьр чу мала хвэ, вэки кәс пе һаж нинбә.

Оса бър чу. П'адша сәкһни, се мәһ к'әтә орт'е, п'адша п'ошман бу, го: Мьн чьр'а қиза хвә бь дәсте хвә бнда кьр. Чу щәм жьна хвә, жьна ви пер'а кьрә шәр', го:

—Те фкьрә тә, го, р'аст жи глие қиза мьнә, го, фкьрә қиза мьн дһа фкьрәкә мәзьнә: кәч'ьк бьч'ук бу, го чаләп'ийа дьчу, го тә дәрда һати, го, тә лақьрди мьн кьр, бса жи кәч'ьк бәрбь аве чу, мьн го: «Мьн бәрдә, әз нәһелъм кәч'ьк незик-бә»,—тә әз бәрнедам. Фкьрә кәч'ькеда бу, кәч'ьке жи готә вәзир. Тә ши бала сәбаб қиза мьн да бндакьрне».

Оса п'адша һатә диwana хвә, готә вәзир, го:

—Тә қиза мьн чавә кьр?

Го:—Бь ә'мьре тә мьн бьр чу мәйдане, мьн фрот һ'әфсьд зер'и.

—Тә зани к'е к'ьр'и?

Го:—Вәлләһ ньзаньм!

Го:—Дә р'авә, го, әз, тә бьк'әвьнә дьлқе дәврешие, к'ьн-ще дәврешие хвәкьн, әз тә һәр'ьн бьгәр'ьн, бьк'әвьн пәй пьр-сада.

Оса к'ьнше дәврешие хвәкьрьн, бәр бь мәйдане чун—щие кәч'ьк һатийә фротане. Чун һ'амбала пьрс кьрьн, го:

—Се, чар мәһа пешда, вәзир қбт'ик ани фрот, го, к'е вә бьр?

Иаки го:—Вәллә мьн бьр.

Го:—Тә бьрә к'идәрә?

Го:—Вәллә мьн бьр һ'әтә к'уча һане.

Го:—Чька нишани мәкә.

Һ'амбал пешие к'әт, бәр бь к'уче бьр:

—Һа, го, мьн дани сәре ве к'уче.

Го:—Тә зедә, нәбьр'ьн мала?

Го:—Һа.

П'әрә данә һ'амбал, һ'амбал зьвьр'и. Ведәре диса һ'амбал һәбун. Әван һ'амбала пьрси, го:

—Вәллә мьн бьр.

—Кбр'о, го, тә бьрә к'б?

Го:—Мьн бьрә к'уча һан.

Го:—Чька нишани мәкә.

Нишан кьр, го:—Мьн дани сәре ве к'уче.

Бәр нәнсә, зви т'әмамйа һ'әфт һ'амбала жи пьрс кьр, һ'амбал зьвьр'ин. Го: «Һәбә—т'бнәба ван к'учабә, го, гәрә әм ван һ'әйата бьгәр'ьн, әм дәврешьн». Оса жи гәр'яан. Вәзир хорт наскьр һ'әйтәкеда.

—А, го, п'адша, әве һан к'ьр'и.

Чунә щәм хорт, сәлам данеда, го, хорт, го:

—Әм дәврешьн, әм меване тәнә.

—К'әрамкьн, го, гәлә дәврешә,—һьлда бьрә мала хвә.

Кәч'ьке дәст хвәда баве хвә жи, вәзир жи нас кьр. Ле

дõ от'ахе ван бун: кәч'ьк от'ахәкеда ма, әв йәкеда р'уньшт'ьн.
Кәч'ьке готә хорт:

—Әв дәвреш'ьн, го, әз наем р'у ван нак'әв'ьм, чь лаз'ьм
һат: ванр'а дәрбази б'ькә.

Оса жи гәда нан, эмәк, чь лаз'ьмәт бу дани бәр ван. Дәв-
реше маз'ьн же п'ьрс к'ьр:

—Сальха тә қõt'ик стәндийә анийә вра?

Го:—Әре валла, м'ьн қõt'ик к'ьр'и бу, м'ьн һ'әфс'ьд зер'
да, ле әз нә п'ошман бум, тыштәки р'ьнд ле дәрк'әт.

Го:—Бра б'ьмбарәкбә, сальха, го, м'ьн б'ьһистийә тõ вәх-
теда к'әсиб буйи?

—Әре валла әз к'әсиб бум, әз хõламе хошә Ә'ли бум.
Хошә Ә'ли р'ожәке п'әра дан м'ьн, карзинка дан м'ьн, го: «Һәр'ә
мәйдане, мәр'а һ'ьнәк гошт бинә, хар'ьн бинә». Оса жи әз чум,
нава мәйдане гәр'йам, м'ьн ди хõмарбаз хõмаре д'ьлиз'ьн, әз
сәр ванр'а сәк'ьним, м'ьн дина хвә дае, т'ьжә зер' бәр ван.
Хошә Ә'ли жи зер'әк дабу м'ьн, вәки әз һур-мур б'ьстин'ьм,
б'ьв'ьм. М'ьн зер'е хвә г'ьрт, м'ьн го йәки: «Да бавежә» зер'е
м'ьн, чька». Авитә зер'е м'ьн, к'әпе ви ә'ре сәк'ьни, м'ьн зер'әк
ви стәнд. Гәли дәврешә, әз чь сәре вә бешин'ьм, чьқә зер'е
ван һәбу, м'ьн зер'е ван т'әмам б'ьр, м'ьн карзинка хвә т'ьжә
зер' к'ьр: эвар м'ьн һат к'әт, әз бәр б'ь мале һат'ьм. Хошә Ә'ли
го: «Кõр'о, нә м'ьн тõ шанди мәр'а хар'ьне бини, ч'ьр'а дәрәнг
к'әти»? М'ьн го: «Б'ьбахшино, аг'а, иро әва глийә сәре м'ьн
қәш'ьми, м'ьн хõмар лист, әва карзинка т'ьжә зер' к'ьр». Го:
«Кõр'о, ави зер'е хвә дур'и м'ьнхә, әв һ'әрамә, һәйнә мала м'ьн.
А нан жь тәр'а ве к'әлите, дәре от'аха һане вәкә, зер'е хвә
дәйнә бра б'ьсәк'ьн'ьн». М'ьн зер'е хвә данин, м'ьн дина хвә
дае—хõмарбаз һат'ьн т'ьжә дора ма бун, го: «Тбә мәр'а б'ьли-
зи, йане на әме тә б'ькõж'ьн, «тә зер'е ма б'ьр'ьн». Гәли дәв-
решә, чь сәре вә бешин'ьм, чьқәс хõмарбазе шәһәр һәбун, к'е
ани—м'ьн ле б'ьр. М'ьн ч'ьл қõt'и т'ьжә зер' к'ьр'ьн. Оса жи әз
чумә мәйдане: вәзире п'адше қõt'ик анибу ведәре, д'ьк'ьрә
гази—б'ьһәе қõt'ие һ'әфс'ьд зер'ә: к'е б'ьк'ьр'ә жи п'ошманә,
к'е нак'ьр'ә жи п'ошманә. Вәхта, гәли дәврешә, бәхге мер'ьв
һәбә, оса жи фәрәсәте д'ьдә мәр'ия: м'ьн го: «Әва вәзире
п'адшейә, вәрә ве қõt'ие б'ьк'ьр'ьм». М'ьн қõt'и к'ьр'и, һлда
ани мал, м'ьн дани. Дәре қõt'ие һõндõр'да дадайи бу, м'ьн
дани, м'ьн дәй қõt'ие к'ьр, м'ьн го: «М'ьн тõ к'ьр'ни, ида дәри
вәкә, чь һәйн—дәри вәкә». Оса жи кәч'ьк дәрк'әт. Дәрк'әт,
м'ьн же шәрм к'ьр, ақә бәдәш бу. М'ьн хвә-хвәр'а гот: «Гәло
әв бәхте м'ьн бу, зан'ьбу, вәки әзе б'ьзв'ьш'ьм, әв һ'õс'ьл
шәмала һана к'әтә дәсте м'ьн. «Оса жи м'ьн п'ьрс к'ьр, го: «Тõ
жь к'õйи, қиза к'әйи?»

Го: «Әз қиза п'адшәмә, баве м'ьн м'ьн һатийә хәзәве, вәки
әва глийә һатә сәре м'ьн». Гәлә дәврешә, м'ьн да ақ'ьле хвә—
қиза п'адше һат к'әтә дәсте м'ьн. Гәрә әз п'е дошәка п'адше

накъм. Әм һ'әж жь һәв дькън, ле һәла һе әв щики р'адьзе,
әз щики, һәла һе тыштә храб т'өнә дора мә. һ'әта п'адша бь
зарә хвә һ'әлали нәдә мьн—к'е занә, дьвә п'адша заньба. сәре
мьн лехә.

Һәрдө дәвреша—п'адша, вәзир, ә'фәрьми данә гәдә, ле
го:

—К'а кәч'ьк?

Го:—Кәч'ьк, го, от'аха һанданә.

Го:—Чька бинә әм дбаке ле бькън.

Хорт чу от'ахе, кәч'ьк һлда ани. Ви чахи бу қир'ина
кәч'ьке, хвә авит дәстп'е баве хвә. Гәдә шаш ма. Гәдә жи, ба-
ле, динә хвә дае: баве кәч'ькейә, әва жи вәзирә.

Оса р'абун, чун. Свәтьре гази кьре, һлда бьр щәм хвә,
ханманәк да гәдә, чи ви һәбу—к'ьшандә һөндөр'е ханман.
Т'әзәдан дә'wата ви кьрын, һ'әлали п'адше даеда.

Оса жи әв чун мразе хвә шабун, әм жи вьрда һатьн.

3. ШЭРО

Һәбу т'әнәбу мәрик һәбу, навә ви Шәро бу. Шәро чу һәр'ә хвәр'а бьбә р'енщбәр. Чу р'ева сйарәк р'аст һат. Сйар же пьрси, го:

—К'өр'о, те к'ода һәр'и, чь мәрии?

Шәро готәда, го:

—Аг'а әзе һәр'ым хвәр'а бьбьм р'енщбәр.

Го:—К'өр'о, набә т'ө бәи бал'мьн, го, р'енщбәре мьн т'өнә.

Го:—Әз жи дьхвәзьм бьбьм р'енщбәр хвәр'а щәм аг'әе мина тә.

Аг'е готә, го:—Шәро, лаowo, го, әзе һәр'ым шәһәр, го, әз нькарьм вәгәр'ым, го, г'онде мә незикә, го, әзе тә'жие хвә бьдмә тә, к'өрке хвә бьдмә тә. Тә'жи чу к'едәре к'әт, мала мьн жи ведерейә. Т'ө һәр'и we мале.

Шәро чь кьр? Шәро да һ'ьше хвә, го: «Әз чавакьм, го, әзе биньм к'өрке аг'е ль тә'жиекьм у бәрдьм». Шәро тә'жи бәрда, тә'жи нава г'ондр'а чу. К'әлбә г'онд г'һишт'ьне тә'жи хәньқанд, к'өрке аг'е қәлашт'ьн авит'ьн. Тә'жи чу қ'бба хание аг'е к'әт. Шәро чу, дина хвә дае, мала аг'е наскьр, бса жи чу щәм жьна аг'е, го, ваки «Аг'е аз гьрт'ьмә х'олам». Оса жи Шәро ма мала аг'еда.

Аг'а вәгәр'йә, һатә мала хвә. Свәт'ьре аг'а чу неч'ире. Аг'а д'ө кәw к'ошт'ьн, да жьна хвә, го:

—Ван һәрд'ө кәwа т'әмьзкә, мьнр'а соркә.

Жьна аг'е чь кьр? Жьна аг'е готә Шәро:

—Шәро, лаowo, го, т'ө дьчи аве, го, һәрд'ө кәwа бьбә сәр аве т'әмьзкә, го, бина мале.

Шәро бьр чу сәр шәwе. Щер'е хвә т'ьжи авкьр, дани қәраха аве, кәwе хвә кьр'ьн аве, бышо. Кәwәк дәрхьст, дани бәр шәwе, йә майин щәwеда ма, нава аведа ма. Ви чахи кәwа дәве аве тәйр бьр. Шәро кәwьрәк һьлда авита тәйр. Әw

кәва дьн аведа р'ода чу, йа дьн жи тәйре р'эванд, бър: көвър жи шер'е ши к'эт-шкенанд.

Шәро п'ошман бу, зьвър'и һатә мал, хатуна ши же пьрси, го:

—Шәро, лаво, к'ане кәв?

Го:—Ханьм, бьбахшинә: қазйакә ва дәсте мьн қәвьми.

Ханьм к'әйя, готеда:

—Шәро, лаво, қазйа қәвьмийә, тыштә нака.

Ма свәтьре, аг'е ши диса чу неч'ире, дб кәве дьн көштын, ании, готә жьна хвә, го:

—Ә'вда хвәде, һане һәрдб кәва т'әмьзкә, соркә һ'эта эвәре тем, дьхбм.

Ши чахи жьньк хвә-хвә кәв ани, нав дьле we т'әмьз кьр, дани бәр тәндуре, готә Шәро:

—Шәро, лаво, ч'ә'ве тә леба, һ'эта дьчьмә к'ох, тем.

Жьньк һ'эта чу к'ох, һат, Шәро ани кәвәк шише хьст, даһьштә тәндуре, йа майин дани сәр т'әхтә. П'шике дадае, йа сәр т'әхтә р'эванд. Шәро к'рдәнәк һьлда авитә п'шике. П'шик кәве бра бьр'эвина һәр'ә, кәва майин тәндуредә шәвьти. к'рдьнәке Шәро чу к'упе дьмсе к'эт, шкәст, дьмс р'эжйа. Шәро дина хвә дае—дьмс дьр'жә, дина хвә дае: п'ине дәре боч'ка ар теда, һьлда т'әмьзкьр қбла к'упе дьмсе. Шәро дина хвә дае—илаш т'бнә, дина хвә дае—боша, бер һьлда хвә—ар у дьмс һәвдб хьст, кьрә гуч'кә һәвир, дани. Ши чахи ханьма ши т'әзә к'ох һат. Ханьме же пьрси, го:

—Шәро, лаво, тә чь кьр?

Го:—Ханьм, тб қә дьбни қазйакә ва мьн дәст да.

Ши чахи ханьм диса к'әйя, гот:

—Шәро, лаво, қазйайә—қәвьмийә, тыштә нака.

Ши чахи шунда гбндда бу дә'ват. Ханьме готә Шәро, гот:

—Шәро, лаво, мқати малеба, дерибә, һ'эта әм дә'вате тен.

Шәро ши чахи фькьри, аг'е хвәр'а да ч'ер'а, го: «Әз гор'а баве тә һа-һа бькьм, го, әв чуйә дә'вате, әз мамә вра. Лазьмә, го, әз жи һәр'ым дә'вате». Шәро р'абу дәри бәр дерн хьст, қбр' қбр'ә эхьст, да пьшта хвә, бса чу нав дә'вате. Зар'б ле т'оп бун, го:

—Шәро, әв чийә тә анийә?

—Кбр'о, го, дәре аг'е мьнә, хәс сәрда нәе,—да швьке бәри зар'а да.

Зар'б р'эвин, бәр бь аг'е чун, го:

—Хбламе тә динә, чаванә? Дәре тә анийә нав дә'вате.

Ши чахи Бастәм аг'а зьвър'и, һатә шәм Шәро, гот:

—Шәро, лаво, тә чь кьрийә?

Шәро шава аг'е да, гот:

—Аг'а, тә готийә—мқати дерибә. Әва әз мқати деримә, наһельм кәс сәрда бе.

Ви чахи аг'е го:

—Шәро, лаowo, бса нинә, го, дәри пышткә, мә һәр'ын мал,—пашда Шәро дәри һылда, ани мале.

Бастәм аг'е готә Шәро, го:

—Шәро, дәри дада, к'блфәта мьн жи ва малда, го, әзе һәр'ым шики майини, шбхбле мьн һайә—һ'әта мьн гот: әз Бастәм аг'амә, паше тбе дери ваки.

Ви чахи Шәро шиә хwә бәр дери дани, р'аза.

Дьзе мала Бастәм аг'а һәбун. Шәв һат йәки дәсте хwә дери хьст, го:

—Шәро, дери вака!

Шәро кьрә гази, го:—Әw к'ийә?

Го:—Шәро, дәри вака, әз Бастәм аг'амә!

Шәро бса жи дәри вақыр, дьз дәрбаз кьр. Шәро диса шиә хwә р'аза. Шәро дина хwә дае, дб сәһ'әта шунда диса дәри хьстын. Шәро кьрә гази:—Кбр'о, го, әw к'ийә?

—Кбр'о, го, Шәро, әзым, Бастәм аг'амә.

Шәро фқыри, го, «дьбә йа ә'wьл хәwнбә»,—бса жи дәри вақыр, әw жи бәрда һондбр'.

Шәро диса дәстпе кьр р'аза. Се сәһ'әта шунда, диса йәки дери хьст.

Шәро ньшкева вәщеньқи, р'абу сәр хwә, кьрә гази, го:

—Әw к'ийә дери дьхә?

Аг'е wi го:—Шәро, лаowo, әзым!

Шәро го:—Әз гор'а баве тә... го, йәк Бастәм аг'а, дбдб Бастәм аг'аа, сьсе Бастәм аг'а...

Бастәм аг'а го:—Шәро, лаowo, чәнд һ'әв чунә?

Шәро го:—Аг'а, әва тб е чарани., ньзам...

Го:—Шәро, лаowo, әзе бәр дери бьм, тб һәр'ә бәрде бра сәр мьнда бен.

Шәро да балт'ә, чу т'әwле, сивтака һиве дабу аниһа гае бәш. Шәро го:

—Аг'а, дьзи вайә!

—Кбр'о, го, лаowo, лехә, бькбжә.

Шәро балт'әк бае хwә ани да сәре ге. Бу бр'инһа ге.

Шәро го:—Ле аг'а, га бу—мьн леда.

Аг'е го:—Шәро, зука, шәржека.

Чу дина хwә дае, льнге к'әре к'әтә бәр; дәwса ге к'әр шәржекьр. Го:

—Аг'а, го, әз пе нькарым.

Аг'е го:—Шәро, тб wәрә бәр дери, әз һәр'ым wана дәрхьм.

Чахе Шәро һатә бәр дери сәкьни, Бастәм аг'а чу һондбр'е т'әwле.

Әwана ч'әв Бастәм аг'а к'әтын, р'әвин һатын бәр дери,

Шәро дәф дан, Шәро к'әт, әв сәрр'а банздан, чун. Аг'а зьвьр'и хат:

—Шәро, лаowo, го, қазйайә қәwьмийә, тыштә накә.

Оса жи ма свәтьре: гондие ван чун мешә, дара биньн. Бастәм аг'а го:

—Шәро, лаowo, дарә мә т'онә, тō жи һәрдō к'әра у қант'әр'е һьлда, һәр'ә дара бинә.

Шәро р'әх гондийа к'әт, пер'а леда чу мешә. Эваре нав мешәда эвьрин.

Шәро да һ'ше хwә, го:—Әз чава бькм, го, к'әре аг'е мьн we шәв бндабьн, әз биньм қант'әр'ева гьредьм, һ'әта све, све әзе дара бьвм. Све Шәро хәве р'абу, дина хwә дае: қант'әр' р'абуйә, һәрдō к'әр пева дарда бунә—хәньқина, сәре хwә һәвраз хьрьна.

Шәро хwә фькьри, го: «Дна чь р'уки әзе һәр'әм шам аг'е, лазьма, го, әз сәре хwә һьлдым һәр'әм—иди нәчьм мала ви аг'айн». Шәро ани хат к'әре хwә п'осткьрьн, һәрдō ч'әрме к'әра, балт'е ви, қант'әр'а вива да гондийа, го:

—Бьвьн бьдьн аг'е мьн, иди әз наем мала ви.

Шәро жь ван қәтйа, р'е к'әтә пешие, к'әтә р'е, чу. Чу дина хwә дае—дō сазбәнд we дәфәк стōе ванда, we дьчьнә гондда. Пар'а гьниште, салам да ван, го:

—Qөрба, әв чийә стōе тәда?

Сазбәнд го:—Дәфә стōе мында, го, әме һәр'ьн дә'wате.

Шәро го:—Навә тō дәфе бьди мьн, го, әз дō—се чомаха хwәр'а лехьм, әз жи һин бьвм.

Сазбәнд дәф стōе хwә һьлда, да Шәро:

—Һан, го, Шәро, тō жи хwәр'а лехә.

Wәхта Шәро дәф авитә стōе хwә, к'ер шева хwә дәрхьст, бәне дәфе бьр'и, дәф хwәр'а глор бу, чу. Сазбәнд го:

—Һәр'ә дәфа мә бинә, йане на, әме тә бькōжьн.

Жь we дәлк'е Шәро хwә ч'йеда бәрда, бәр бь дәфе чу. Сазбәнд манә һивйа Шәро—дәфе һ'әта тинә. Шәро чу гьниште дәфе, дәф авитә стōе хwә, бәр бь гондәки дьн чу. Иди эвар бу, бутари, го: «Әзе к'ōда һәр'әм?» П'әр'е гонд мәрәкәк бу, чу к'әтә мәрәке хwә теланд.

Шәв сәһ'әтәк, дō сәһ'әт дәрбаз бу, дина хwә дае қизәк хорьтекива һәтәнә мәрәке. Шәро дина хwә дае—бог'чаки тәр'ьки we анийә һатийә.

Гәдә гәте, го:—Дьле тә чава к'әтә мьн?

Го:—Wәхта тә мала баве мында блуре хьст, ви чахи дьле мьн к'әтә тә. Ижа қиз дьвежа гәдә:

—Ле дьле тә чава к'әтә мьн?

Гәдә жи гот:—Гава тō к'әти дә'wате, тә дьлист, дьле мьн к'әтә тә. Гәдә дьвеже кәч'ьке, дьве:

—Да р'аве б'лизе, чька сэр б'анга б'рейя?

Кач'ьк р'адьва дьр'эфьса: хорт дьвеже:

—Валда, сэр б'анга б'рейя.

Ижа кач'ьк дьвеже хорт, дьве:

—Т'о жи р'аве б'дэ шьве, стунаха, беже, бьстре, чька сэр б'анга б'рейя?

Оса жи г'эдэ дьдэ шьве, стуна дьха, те т'анга Ш'эро; стуне дьха, дьве: «На шан, на шан». Ш'эро чомахэки, д'ода дьдэ д'ефе, кач'ьк у г'эдэ вед'эре дьр'эв'и, дьч'и. Ш'эро те дьк'эва сэр к'ата, н'эв'иле ван, т'ер дьх'ва.

Све р'адьва дьча нава г'онд. Дьле ви дьш'эв'ьта, дьча дьн'ер'э жьньк'эк ве д'эв дьк'ьле. Ш'эро го:

—Хушке,—нава т'о н'яна д'эв б'ди мьн? Го, дьле мьн дьш'эв'ьта.

Жьньке го:—Ч'э'ве та мришке мьнба, н'этани эз дьч'эм мала щинара парзун тиньм, бем д'эве х'вадак'эм, д'эв б'дьм'э та.

Жьньк чу парзун бина, Ш'эро ани хат шушьке ве т'эмам хавва гьреда, дани ве д'эре. Т'эйр хат шушьк н'ялда бьр. Ш'эро бала х'ва дае жьньке бе, д'эв наде, ве бьх'эже, Ш'эро с'эре х'ва кьр к'упе д'эв. Жьньк хат, дина х'ва дае, чь э'ше-бака р'аша. Жьньке да дарэки, р'ас'эри Ш'эро хат, даеда, лех'ст. Ш'эро м'эщала х'ва н'эдит, р'абу с'эре х'ва ви али, ви али ди'вара х'ст: к'уп шк'эст, д'эв с'эрда р'эж'я-б'са жи ве ф'эзие хлаз бу, р'эви. Дина х'ва дае ф'эзнахе к'уп ст'эе вида майя. Чу к'эв'р ани шк'енанд, с'эре х'ва дани с'эр к'эв'р шк'енанд, ве ф'эзнае жи хлазбу, чу.

4. СЪЛҚО

Сълқо, жына ви йар бу: ма'ни ле гьрт, го:

—Һәр'ә мала досте ма дизьке бь'ьр' бина, wəpə, wəki əm һақа к'әләм тене, һақа картол, һақа пиваз.

Сълқое тә бса р'адьба, дьдә сәр р'е, дьча. Дьгһижә мала досте хwə, we шәве ведәре дьмина. Сбе досте ви р'адьба дизәке дьде: чавәки давежә ч'әмьле we, пышт дькә, те. Те, дина хwə дьде, we букаке веда тиньн. Әве тә хwəp'а р'еда дьбежә те, дьве:

—Әзе һақа к'әләм текьм, һақа картол, һақа пиваз.

Сйар, һәw заньн букер'анә: әwe тә ледьхьн диза ви дышкеньн. Дьвежә сйара,

—Аг'а, ле аз чь бежьм?

Дьве:—Бе—һа шайибә, һа к'ефхwəшибә, бьстьре, һәр'ә.

Те р'асти гөндәки те, мьри ви гөнди мьрийә. Те сәр мазәл дьстьре, пер'а жи дьбежә: «һа шайибә, һа к'ефхwəшибә».

Хwəйе мьри дьве:

—Кб'р'о, һәла бьһер'ьн әw чийә, дина, чийә?

We дәре Сълқо т'ер дьк'өтьн.

Дьве:—Аг'а, ле аз чь бежьм?

Дьве:—Һама бьгьри, бра—брайока, бьдә нав ч'әве хwə, һәр'ә.

Хеләке гөнд дур дьк'өвә, бала хwə дьде неч'ирванәк тә'жийа хwəва сәкьнийә: әwə тә'жие бәрдә р'уви бьгьрә. Ньшкева Сълқо дькә: «Бра брайо»,—неч'ира ви дьр'әвә, тә'жийа ви хwə шаш дькә, неч'ирван дьгиже Сълқо дьк'өтә. Дьве:

—Ле аз чавә һәр'ьм.

Дьве:—Тб һай хwə кузкә, һай р'уне, тәле-тал һәр'ә.

Эп'ешә дьчә—хортәки шаһьл шә'нука т'ор'ә сйарә, веда те. Чахе те незик, хорт ле дькә гази, дьве:

—Кѳр'о, р'авэ, шэ'нуе мьн э'рдехэ т'ор'э.

Те һьмбэри Сьлqо, нышкева һьндава р'адьбэ: шэ'ну дьсьлькэ, сьаре хвэ э'рде дьхэ. Хорт р'адьбэ, т'эмьз Сьлqо дьк'бтэ.

Дьве:—Аг'а, ле аз чавэ һэр'ьм?

—Кѳр'о, дьве, һама р'астэ-р'аст бьк'эвэ р'е, һэр'а.

Те дьгижэ мала хвэ, эварэ иди. Дэре ви дадайи буйэ.

Дьчэ дери дьхэ, жьна ви те дэри вакэ, дьве:

—Эв к'ийэ?

Дьве:—Qизе, эьм, дэри вакэ.

Дьве:—Наве тэ чийэ?

Слqо наве хвэ бир дькэ, дьве:

—Эз е нав бостанамэ.

Дьве:—Тѳ к'элами?

Дьве:—На.

Дьве:—Тѳ шельми?

Дьве:—На.

Дьве:—Тѳ гьзери?

—А, һа валэ тѳ незик буйи.

Дьве:—Тѳ бьмьри, валэ дэри тэ вэнакьм.

Слqо бса бэр дери дьмина. Вэхтаки сэпэте дьдэ пышта хвэ, дьк'эвэ р'яа басма хвэ, дьчэ, дьве: «Вэлдэ эва р'яа басма мьнэ». Сэпэте дьбэ гьрм жорда басме дьхэ. Шунда те, дьчэ сэр к'ѳлэка хвэ: бала хвэ дьде—хортэк нав шие жьна видана. Щаркэ дьн те бэр дери, дери дьхэ. Жьна ви те, дьве:

—Тѳ к'ийи?

Дьса дьвежэ:—Эз е нав бостанамэ.

Дьве:—Тѳ к'элами?

Дьве:—На.

Дьве:—Тѳ шельми?

Дьве:—На.

Дьве:—Тѳ гьзери?

Дьве:—А, һа тѳ незик буйи.

Дьве:—Тѳ картоли?

—А, дьве, мала тэ аваба, тѳ дур к'эти.

Бь ви һ'эсави сбэ пер'а дьгижэ, щинаре ви дэрте, дьве:

—Кѳр'о, Сьлqо, тѳ чь дьки?

Наве ви дьк'эвэ бире у дьвежэ:—Сьлqо, Сьлqо, Сьлqо...

Дьве:—Дэри вакэ, эз Сьлqомэ.

Жьна ви дери вэдкэ, дьчэ мал, р'удьне, дьве:

—Qизе, эв карасе һан чийэ тэ данийэ?

Дьве:—Кѳр'о, тршинэка р'ьндэ мьн данийэ.

Дьве:—Qизе, дьле мьн дьшэвьтэ, чька һьнаки бина аз бьхѳм.

Дьве:—Һала һе тьрш набуйэ.

Дьве:—Wаки ѓсанэ, дьве, wэрьс бина, эзе бьвьм бьфрошым.

Сьлqо wарьс давежэ нава карас, дьдэ пьшта хwэ дьвэ. Дьчэ дьгнижэ гьндаки, малэк бэрева дьк'эвэ пешье. Бала хwэ дьде—we р'ушьшт'ьнэ галэк к'блфат. Сьлqо бала хwэ дьде we к'блфатэка галэ бадэw wэдэре р'ушьштиэ: хортэк нав һрие дэрк'эт, пе шабу у шарэка дьн чу к'этэ нава һрие. Сьлqоe тэ пешда чу. К'блфат дөй лекьр, го:

—Эw чийэ тэ дьфроши?

Сьлqо го:—Тьршина.

Сьарэк wива дэрк'эт, бэр дери п'яа бу, эw мере we к'блфэта бадэw бу. Сьар жь Сьлqо пьрси:

—Кб'р'о, го, эw чийэ?

Го:—Аг'а тьршина, дьфрошым.

Го:—Тэ чь б'на дьди?

Го:—Аг'а, чар сэр һри, сэрэк тьршин.

—Кб'р'о, го, тэ дини?

Го:—Аг'а, мале мьна, го, эз ѓса дьфрошым.

—Кб'р'о, го, эзе лехьм карасе тэ бьшкеньм.

Го:—Тэ карасе мьн бьшкени, эзе жи һрия тэ балакьм.

Хайе мале һьлда карасе wи шкенанд, эwи леда һрия wи балакьр: эван бала хwэ дане—йэк нав һрие р'эви, йэк жи карас р'эви.

Сьлqо го:—Аг'а бьсэкьнэ, мьн нэхэ, эзе тэр'а бежым: йэк йаре жьна мьн бу, йэк йаре жьна тэ бу.

Бь wи һ'эсави, һэрда жи жьне хwэ дэрхьстьн, т'эза завьщин.

5. БАВ У КОР'

Бавок һабу, се кӧр'е ви һабун. Баве ван вѡхта вѡфаткь-
рыне, гази кӧр'е хва кьрыи, һәрсе кӧр'е хвәр'а гот, го:

—Лаво, жь вѡ һәрсека йеки бищѡ: хун кӧ жь һав щьһе
дѡбыи, п'аре һадыи аѡе бищ.

Баве ван чу р'ѡмѡте. Вѡхтѡке сѡкьни һәрсе бра һѡвдӧ
щьһе бун. Т'ѡмйа баве ванѡ, гѡра п'аре һадыи йеки,
к'ижани бищѡ. һәрсе бра жи шаш манѡ, һызаньи, вѡеки к'ижан-
и бищѡ. Бре мазьи го:

—Гѡли бра, вѡрыи ѡм һәр'ьи щѡм хѡлифѡ, бра хѡлифѡ
избаткѡ, чька к'ижани мѡ бищѡ.

Һәрсе бра к'ѡтънѡ р'е чун, һәр'ьи щѡм хѡлифѡ. Ле һьһер'и
р'ѡда пар'а мѡрѡвѡк һат, гьһишта вана, го:

—Гѡли хорта, к'ӧлфѡтѡк вьрр'а чуйѡ, вѡ һадитийѡ?

Бре мазьи го:—ѡре, ве р'ѡда к'ӧлфѡтѡк чуйѡ.

Бре орт'е го:—Гран бу.

Бре ч'ук жи гот:—П'ѡхас бу.

ѡви мѡрѡви го:—К'ӧлфѡта мьнѡ, х'ѡйдийѡ. Го, вѡ к'ӧлфѡта
мьн чѡва кьрийѡ?

ѡвана сонд хар, го:—Вѡлѡ, һ'айран, ѡм һаж пе т'ӧнѡнѡ,
мѡ к'ӧлфѡта тѡ һадитийѡ.

ѡви мѡри һәрсе брар'а гот:—Ле һуне к'ӧда һәр'ьи?

Го:—ѡме һәр'ьи щѡм хѡлифѡ.

Го:—Вѡлѡ аз жи ве бѡм щѡм хѡлифѡ.

Хѡлѡке р'ѡда чун, лѡньһер'и мѡрѡки дьне жи пар'а гьһиш-
тѡ вана, го:

—Сѡлам, гѡли хорта!

Хорта го:—ѡлек'ѡмѡ сѡлам, қӧрба!

Го:—Дѡва мьн ве р'е чуйѡ, го, вѡ һадитийѡ?

Бре мазьи го:—Мѡ дитийѡ.

Бре орт'е го:—Баре ве һьнгѡв бу.

Го:—Әре, қорба, бсана.

Бре ч'ук жи го:—Дава те пир бу, дрәне we к'әти бу.

Го:—Р'астә, дә к'а дава м'н, wә дава м'н чава к'рийә?

Һәрсе бра го:—Wәле, қорба, мә дава те нәдитийә.

Хорт го:—Wәр'н әм һәр'н шәм хошә хәлифә, әзе шк'йәте wә б'к'м.

Һәрсе бра го:—Қорба, әм д'ч'нә шәм хошә, т'о жи wәрә әм һәр'н.

Р'оке даг'ли нава шәһәре Бәг'дае бун. Чунә мала хошә, чава қәйде ван бу слав данеда.

Хошә го:—Қорба, беж'н ч'ка һун ч' д'беж'н?

Хwәйе ж'н'ке го:—

—Хошәйи саг'бә, ж'на м'н хәйдийә, чава сальхе әва хортана д'д'н, әвана һаж ж'на м'н һәнә, нака д'бен әм н'зан'н.

Хошә го:—Гәли хорта, қорба, wә к'әлфәта ви мәр'ви чава дитийә, к'әда чу, беж'н?

Бре маз'н го:—Хошәйи саг'бә, го, р'еч ль пеш'я мә к'әвш д'бу, л'нге к'әлфәт бу.

Бре орт'е жи го:—Хошәйи саг'бә, го, р'ун'ш'т'бу, дәсте хwә аwа дабу әрде р'абубу. Го, әз зан'м әw к'әлфәтә гран бу.

Бре ч'ук жи го:—П'ехас бу, дәwса л'нге we к'әвш бу, м'н зан'бу, wәки п'ехаса. Мә we форме сальх данә, нака д'бе, wә һаж ж'на м'н һәйә.

Хошә ж' хортр'а го:—Қорба, һәр'ә ж'на хwә б'гәр'ә, вана һаж ж'на те т'әнәйә.

Го:—Қорба, го, ле глие те чийә?

Хwәйе дәве жи го:—Хошәйи саг'бә, чава әва хорта сальх д'д'н, дава м'н дит'нә.

—А, го, қорба, ле wә дава ви мер'ки чава дитийә?

Бре маз'н го:—Дава ш'йә ч'ә'wәки ши корә, го, wәхта р'еда чубу, ль алики ч'ер'я бу, м'н зан'бу, wәки корә.

Бре орт'е го:—Дава ши wәхта р'еда чубу, барә we һнг'в бу, р'еда р'ж'я бу, меш ле т'оп бубун, м'н зан'бу, барә we һнг'вә.

Бре ч'ук жи гот:—Wәхта дәвә ч'ер'яйә, р'еда ш'ие дрәне we к'әвш бу, ләма м'н д'го, пирә: wәләһи, әм һаж дава ши т'әнә.

Хошә го:—Қорба, го, һәр'ә дава хwә б'гәр'ә, го, вана һаж дава те т'әнә.

Хошә го:—Гәли һәрсе хорта, гот'на wә чийә, дә һун жи беж'н ч'ка.

Бре маз'н го:—Хошәйи саг'бә, wәхта баве мә wәфат к'р, әм һәрсек бре һәвд'нә, мәр'а го: «Лаwо, йәк wә бишә, һун к'о ж' һәв ш'һе д'б'н, п'аре нәд'н е бишә». Нака әм н'зан'н, к'и мә бишә.

Хошә леньһер'и, wәки әwana ақа тышт заньн, те дәр-
нахьст, го:

—Qõрба, бьсәкьннн, аз нан биньм, һун нан бьхõн, әзе
жь wәр'а бежьм.

Нан ании данә бәр wана, хошә го:

—Һун нан бьхõн, һ'әта аз тем, qõрба.

Хошә чу алиә малә, к'õлфәте мала хwәр'а гли кьр, го:
«Һ'ал, һ'әwәле wan wайә, нака һатьнә сәба пьрсәкә wә мьн
дьпьрсьн, аз ньзаньм чь бежьм».

Qиза хошә го:

Го:—Бра нан бьхõн, тõ гази мьнкә, әзе бем жь wanр'а
бежьм.

Wәхта нан харьне, хошә гази qиза хwә-кьр. Хошә го:

—Гәли хорта, шк'йәте wә әва qиза мьне ле бьпьрсә.

Qиза wи го:—Бре мәзьн к'ийә?

Бре мәзьн го:—Әзьм!

Го:—Тõ р'абә һәр'ә, сәре бәве хwә жекә бинә wәрә, әзе
жь тәр'а бежьм.

Бре мәзьн кьрә qир'ни, го:

—Wә, чәwә әзе һәр'әм сәре бәве хwә жежьм биньм. Го,
wәләһи, т'õшар сәре бәве хwә женәжьм, найньм.

Кәч'ьке го бре орт'е; го:

—Тõ һәр'ә нав дьле бәве хwә бьqәльшә, дьльке wи бинә
wәрә, әзе жь тәр'а р'әсти бежьм.

Бре орт'е жи го:—Әз чәwә һәр'әм, зьке бәве хwә бьqә-
льшиньм, дьлке wи биньм бем. Го, wәлә әз начьм.

Кәч'ьк фтьли жь бре ч'укр'а гот; го:

—Бре ч'ук, тõ һәр'ә, го, һәр'ә сәре бәве хwә жекә, дьльке
wи бинә wәрә, әзе бежьм, к'ижан wә бишә.

Го:—Әре, го, әзе һәр'әм сәре wи жежьм, дьльке wи жи
биньм,—р'әбу һәр'ә.

Кәч'ьке ле ньһер'и, we һәр'ә бинә, кәч'ьке го:

—Qõрба, го, ти биши, го, әв һәрдõ бре һәвьн, ле ти биши.

Һәрсе р'әбун дәрк'әтьн. Бре ч'ук го:

—Гәли бра, дә бь хәтьре wә, һун һәр'әнә мал, әзе дһә
һәр'әм. Го, бәве мьн готийә п'әра мьн малда т'õнәнә.

Һәрдõ бра дьле wan һьнәки дешйә, кьрьне гази го:

—Бра, wәрә нәчә, әме п'әре бьдьнә тә жи, тõ бре мәйи.

Бре ч'ук нәһат, хwәр'ә леда чу. һәрдõ бре дьне жи чун
гьһиштьн мал, мал гьһиштьн wan.

6. ДО ҺӘВАЛ

Дō һавал шарәке р'екеда дьчн, wәки һәр'нн шәһәрәки хwәр'а бьхәбьтн. Р'ева һәрдō мьшewрә дькн, һаваләк дьбежә:

—Wәки йәк манәтәки нәдә мьн, әз шōхōле wн накьм.

Йәк жи дьбежә:—Wәлә р'ожә капекәки жи бьдн мьн, wәлә әзе бәр дәсте wана бьхәбьтм.

Һәркә р'окебә, дōдōбә, р'е дьчн. Р'ожәке даг'ли нава шәһәрәки дьбн. һәрдō һавал жь һәз дьqәтн, дьчн жь хwәр'а бьхәбьтн. Навә йәки һ'әсән буйә, нава йәки Аһ'мәд. һ'әсән дьчә р'әсти дәwләтки те, дьк'әвә бәр дәсте дәwләти. Бәр дәсте дәwләтида дьхәбьтә мōг'дарәки. Р'ожәке Аһ'мәд нава шәһәрда wн дьбино, дьбе.

—Һ'әсән, тō лә к'ō дьхәбьти?

Дьбе:—Wәллә әз бәр дәсте аг'акида дьхәбьтм!

Һәрдō һәвдō дьк'әвн, дьчнә мала хәзене һ'әсән. Р'ожәке Аһ'мәд те, ледьһер'ә һ'әсән әве лә дәсте хәзен дькә. Аһ'мәд дьле хwәда дōшōрмиш дьбә, дьбе: «һннге ем һатнә, бехәбат мама, тō лә бьһер'ә һ'әсән чь зу хәбат хwәр'а гьртия у к'әтийә сәр». Оса дьшewрә дькә кō һ'әсән wедәрә бьдә дәрхьстнә, хwә бьк'әвә дәwса wн. Дһа ч'әвә наси хәзене һ'әсән буйә, т'ьмә дьчә мала wн, те:

Р'ожәке те, дьһер'ә һ'әсән әве дәсте хәзен дькә, дьбе:

—Һ'әсән!

Дьбе:—Чийә?

Дьбе:—Хәзене тә, дьбе, wахта һ'әсән әве дәсте мьн дькә, бина гәнне жь дәве wн те, зә'ф к'ретийә мьн же һәйә.

Һ'әсән р'ожа маин п'әжгирәке дьдә бәр дәве хwә, гьредьдә, әве лә дәсте хәзен дькә. Аһ'мәд те wедәрә. Хәзен wн нас дькә, чава кō һәвалә йләме wн. Дьбе:

—Ньзам иро һ'әсән чьр'а дәве хwә гьредабу?

Ан'мэд дьбе:—Хазен, аз жь тэр'а йа р'аст бежым, дьбе, н'эсэн дьгот, вэхта аз аве ль дэсте хазен дькым, бин жь дэве хазен те, аз э'шьз дьбьм.

Хазен дьбе:—Бьр'а? Тō р'аст дьбежи?

Дьбе:—Ле чава?

Ан'мэд дьчэ шбхбле хвэ. Сбе шабэде дьса н'эсэн аве ль дэсте хазен дькэ, дьса дэве ви гьредайн.

Хазен дьчэ диwana хвэ, к'аг'эзэки дьнвисьэ, дьбе:

—Кбр'о, н'эсэн, эви к'аг'эзи бьбэ нэр'э бьдэ завода мьн, бьдэ ностае сабуне.

н'эсэн дьле хвэйн саг' бу. К'аг'эз ньлда дэрк'эт нэр'э. Бэр дери навале ви—Ан'мэд, р'аст нат. Дьбе:

—н'эсэн, те нэр'и к'б?

н'эсэн дьбе:—Эзе ви к'аг'эзи бьбьм нэр'ьм завода сабуне.

Ан'мэд гэлэки бэр н'эсэн дьгэр'э, бь хатьре хвэ зоре ле дькэ, дьве.

—Кбр'о, бьдэ мьн, эзе бьбьмэ заводе.

н'эсэн к'аг'эз дьде. Ан'мэд к'аг'эз дьбэ дьчэ. Гава Ан'мэд к'аг'эз дьдэ носта, носта к'аг'эз дьхунэ: хазене ви теда ньвьсийа: «носта, к'е дэдан эва к'аг'эза гьништэ тэ, тō ви мэри теги ситыла сабуне». носта к'аг'эз хвэнд, хлас кьр, эв мэрьв гьрт сэр сери авит бэр к'эла сабуне.

Вэха сан'этаке паше, хазен леньнер'и н'эсэн нате нбндор'.

Хазен ма шаш, го:

—Кбр'о, н'эсэн, тэ к'аг'эз нэбьр?

Го:—Бале, аг'а, мьн бьр!

—Чавэ тэ бьр?

Го:—На, навале мьн зэ'ф ниви мьн кьр, мьн да навале хвэ, бьр чу.

Го:—Кбр'о, н'эсэн, вэрэ жь мьр'а р'астие бежэ, тэ чьма дэве хвэ гьредабу?

Го:—Аг'а, р'астии нэя, мала хвэдейэ. навале мьн жь мьр'а го:

«Вэхта тō аве дэсте аг'е хвэ дьки, аг'е тэ дьбе—бина гэние дэве хблэме мьн те». Мьн саба ведэре жи дэве хвэ гьредабу.

—Кбр'о, н'эсэн, эви жь мьр'а гот, вэки хблэме мьн гот, вэки хблэме мьн дьбежэ—вэхта аз аве дэсте аг'е хвэ дькым, бина гэние жь дэве аг'е мьн те, лэма жи дэве хвэ гьредьдьм.—Аг'е го:—Э'фэрьм, н'эсэн, вэки бсанэ, тō мэрики р'астии. Эв мэри сэр қалпие бу, чу сэр қалпие. Эв к'аг'эза мьн да тэ—тō бьчуйан заводе, ве тō бабитана бэр к'эла сабуне. Хвэде р'аста р'аст бьньвьсьэ, қалпа қалп бьньвьсьэ, эве қалп чу сэр қалпийа хвэ.

7. ТУДИ ҚУШИ

Мәрики дәуләти һәбу. Туди қушики wi һәбу, дō кōр'е wi һәбун, жьнәкә wi демар'ийа wan кōр'а һәбу. Әви мәрвә һана мале һ'әше ле к'әт: һавале wi һатьна сәр wi мәрви, го:

—К'аре хwә бькә, го, әме һәр'яна һ'әше, мале һ'әше лъ тә к'әтийә. Әв мәрвә һан к'аре хwә кър һәр'ә һ'әше. Готә жьна хwә, го:

—Тō мқати һәрдō кōр'е мьн, туди қушиә мьнви.

Мерке тә чу. Әва жьна дәуләти чь кър? Ч'ә'в бәри йәки да, гази wi мерьки кър, го:

—Гәрә тō бейи мала мьн!

Мерьк жер'а гот, го:

—Туди қушиә мере хwә шәржекә, го, әзе бемә мал.

Жьнәкә туди қуши шәржекьр. Щарийа хwә шандә ду мерьк. һәрдō кōр'е жьнәкә мөйт'убе бун, чубунә мөйт'убханә. Навә йәки һ'әсән бу, навә е дьн һ'ōсәйн бу. Щарийа wan һәбу. Әв һатьн, го:

—Щари, әм брчина.

Щариә го:—Хwәде мьн қōрбана wәкә, го, ситьла брьнщә вайә, го, бьк'әвьнә сәр, го, нане хwә бьхōн wәрьн. һ'әсән, һ'ōсәйн чун йәки сәри һлани, йәки дьлх, нане хwә хwәрьн чун р'азан. Хатунә щарийа хwә шанд пәй мерьк. Мерьке тә һат р'ушьт, щариә к'аре нан кър, щәндәкә туди қуши ани лъ бәр дани. Мерьке тә лъ щәндәк ньһер'и, дина хwә дае на дьлкә, нә сәри. Мерьке тә һедика дәсте хwә wеда кър, леда го:

—К'ане дьлх у сәри?

Хатунә гази щариә кър, го:

—К'а дьлх у сәри?

Го:—һ'әсән, һ'ōсәйн харьнә!

Щав данә мерьк, го:

—Кōр'е we харьнә!

Мерък го:—Һәр'ян һәрдө кәр'ька шәржекьн, го, дьльк у сәри жь нав дьле ван дәрхьн, әзе ижа паше бемә ба хатуне.

Щарие дина хвә дае, де we кәр'ька шәржека. Кәр'ьк эваре жь мәйт'убхане һатьн. Щарие го:

—Гали кәр'ька, го, дйа wә we wә шәржека.

Кәр'ька го:—Илашәке жь мәр'а бьвинә.

Щарйа тә кәр'ьк вәр'е кьрьн, го:

—Сәре хвә һлиньн у һәр'ян.

Кәр'ьке тә р'өһе хвә хлаз кьрьн.

Һәщи жь һәше һатьн. Дәвләти пьрса туди қуши у һәрдө кәр'е хвә кьр. Дйа ван бәри һынге дө мазал чекьрьн.

Го:

—Туди қуши жи мьрийә, һәрдө гәдә жи мьрьнә.

Wя һәсави жьньке йаха хвә хлаз кьр.

Әфандьм, һәсан, һ'өсәйн чөле к'әтьн. Чун р'астәке, һәсэн готә һ'өсәйн:

—Әз жь брчина мьрьм.

Го:—Бра, тә ль вьра р'азе, го, шһәри незикә, әзе һәр'ьм жь тәр'а нан биньм.

Һ'өсәйне тә к'әре хвә кьр, чу бажер. һәсэн жи өса жь брчина хвә тәландйя майә, нөһ'ьш к'әтийә. һ'өсәйне тә чу бажер, дина хвә даеда мөхдөлқәте бажер сәри т'оп буйә, дина хвә дане п'адше wи бажари мьрийә. Тәйре дәвләте бәрданә. Тәйр гәр'яа, һат ль сәр сәре һ'өсәйн дани. Йәки һат һ'өсәйне тә бьр, кьр от'ахәкә wә, дәри ле дада. Тәйре тә чь кьр? Ақошке we шкенанд, чу ль сәр сәре һ'өсәйн дани. Дьняе го:

—Қөрбан, го, п'адшас мә әвә!

Бьрьн ль сәр т'әхт данин.

Һ'өсәйн т'әрка һәсэн кьр. һәсэн дина хвә даеда дәврешә-ки дәй ле кьр, го:

—Һәсан, лаво, го, тә кәр'е мьни, го, тә р'авә, тә брчин нан бьхвә.

Дәврешә тә һәсэн бьр. Бьрә бәр знарәки, к'аг'әзәк жь щсва хвә дәрани, хванд, дәре знер вабу, дина хвә дае—әва хазнәк. Го:

—Һәсэн, лаво, бьдә пәй мьн, wөрә!

Чуна һөндөр'е хәзне, шәмданәк ль wedәрәбу. Дәврешә тә шәмдан һлани, зьвьр'и, го:

—Һәсэн, лаво, тә тыштәки жь хәзне һьлнәди.

Һәсанә тә бәре дәрк'әт. Дәвреш да ду. Әwi дәсте хвә ль зер'ада кьр, дәве хәзне һатә һәв, ль орт'а дәвреш к'әт, кьрә дө қәтә, шәмдан гьништә һәсэн. һәсэн к'әре хвә кьр, һат р'әсти бажаре бре хвә һат. һәсанә тәйи хәриб бу, нәнас бу, чу р'әсти мәрьвәки п'ак һат, го:

—Әзи хәрибьм, нәбәләдьм!

Гьрт от'ахәк даеда, го: «Wөрә теда р'азе».

h'acan ʧ' k'p? ʧu mumək anı, sərə şəmdane da, lex'yst. Dına xwə dae ʧ'yl moda, ʧ'yl r'əqasçı, ʧ'yl saz'bənd hat'ın jər'a ledan u stran. Əfənd'ım, ʧaxə nıve şəve bu—ʧ'yl şer danə sər ʧoka h'acan, d'əste h'acan r'amusan u ʧun. Şav danə p'adşe, go:

—Mər'vəki wa h'əy, b' vi h'asabi şəmdanəkə wi h'əy.

h'acane tə k'are xwə k'p, ʧu ba p'adşe, salyxə xwə j' p'adşer'a da. P'adşae tə got:

—h'acan t'bi? Əz ji h'əsey'n'ım, əz bumə p'adşa.

h'ərd'ə k'are xwə k'p, b'ərə xwə danə mala bave xwə. ʧun r'asti de u bave xwə hat'ın. Go:

—Əxtiyar, go, t'bi işəv mevana xwəy naçi?

De go:—h'əyran, go, şie mə t'bnə.

Bave wi go:—Xwəde h'əbini, go, əvana mər've xərib'ın, go, işəv mevane m'ny'n.

ʧun r'un'ışt'ın. Go:

—Gəli zlama, gərə h'un işəv sərhatıke m'yr'a bej'ın, dərde m'ın zə'f'ın.

Go:—Əxtiyar, mər'vəki dəvləti h'əbu, male wi zə'f bu, ʧu h'əşe. D'ə k'p'r'e wi h'əbun, tudi q'uşəki wi h'əbu.

Gava b'e'sa wana k'p, «Aha,—bave wi got,—wələ xwəde əva sər m'ny'n».

D'ya wi got:—h'əyran, nıve şevəyə, b'əsə, idi j' mər'a nəvejə.

Bave wi go:—Xwəde zana, go, m'j'ulikə xwəşə.

Go:—Əxtiyar, go, əv mər've dəvləti ʧu h'əşe. Go, t'əmi-na tudi q'uşie xwə u h'ərd'ə k'p'r'e xwə da j'ny'a xwə damar'ın. J'ny'əkə ʧ' k'p? J'ny'əkə ʧ'ə'v b'əri mər'iki da, gazi wi mər'vi k'p. Go: «h'ərgə t'be tudi q'uşie mərə xwə j' m'yr'a şər'jeçi, go, əze bəmə bal tə». Əwe gazi şar'ie k'p, tudi q'uşi şər'jek'p, gazi mər'k k'p, h'ərd'ə k'p'r'e we j' məyt'ubxane hat'ın. Go: «Şar'ie, əm b'ərçinə». Şar'ie ija go: «A, go, nani va sity'leđa». h'ərd'ə k'p'r'a j'əki ʧu s'əri xar, j'ək ji d'ly'k. Əfənd'ım, mər'ke tə dına xwə dae—nə sər'iyə, nə d'ly'k. Go: «K'a s'əri u d'ly'k?» Go: «Wələ h'ərd'ə k'p'r'a xar'iyə». Go: «Wana b'v'ın şər'jek'ın, s'əri u d'ly'k j' nav d'lye wan dər'iny'n». Şar'ie s'əh k'p, şar'ie h'ərd'ə bra vər'ek'p, xlazk'p. Dəvləti j' h'əşe hat. P'yr'sa k'p'r'e xwə u tudi q'uşi k'p. D'ya wan go: «h'ərd'ə gədə m'ry'nə, tudi q'uşi ji h'ışk bu». Go; bavo, əm k'p'r'e tənə.

Anın damar'ıya xwə k'p'şt'ın. Şar'ıya xwə anın danə bave xwə u şar'ıya xwə h'ylanın, b'ərə xwə dan t'əxte xwə.

8. СЪРК'О, БЪРК'О

Щарәке һәбу т'өнәбу Сърк'о, Бърк'ок һәбу. Сърк'о, Бърк'о р'ожәке р'адьвн дьчнә неч'ире. Дьчн р'асти к'очьк у сәрәке тен: ледьнер'н, вәки дб қиз тедаһн. һәрдб қиз сәр нахше к'әргә буә. Гава кб Сърк'о, Бърк'о дерида дьчн, дьвен:

—Һа, Сърк'о, Бърк'о, һун чьма һатьн? Дйа мә иһа жь щот бе, we wә һәрда жи бьхwә.

Сърк'о, Бърк'о дьвежн:—Қизед қәнщ, ле әм чава бькн мә нахwә?

Һәрдб кәч'ьк дьвежн:—Wәрн, әме wә вәшерн.

Тиньн тен Сърк'о, Бърк'о вәдышерн. Дьсәкнә эваре, эваре дйа вана жь щот те, дерида те, қизе хwәр'а дьве:

—Гәли қиза, бина ә'вде сәрр'әш те, газикнә бра бен.

Гази Сърк'о, Бърк'о дькн. Сърк'о, Бърк'о ледьхн тен. Пире шива хwә дьхwә, р'адьвн дб щийа Сърк'о, Бърк'ор'а датиһн, дьвен:

—Р'авн, р'азен!

Сърк'о, Бърк'о р'адьвн дьк'әвн нава щийа р'адьзен. Э, хәве бьк'әвә ч'ә'вә Сърк'о, Бърк'о? Дьвен: «Пире әвә кб р'авә мә бьхwә». Қизе пире жи р'адьвн щие хwә датиһн у р'адьзен. Сърк'о, Бърк'о р'адьвн дбшбрмиш дьвн, дьвежн: «Әме қизе пире биһн техн нава щие хwә, әме жи һәр'н нава щие вана р'азен, вәки пире мә нахwә». Р'адьвн нәрм дьчн сәр щие қизе пире, һәрдба тиньн дькн щие хwә у хwә—хwә жи дьк'әвн щие вана.

Бәрбанге пире р'адьвә, тарида дьчә сәр щие қизе хwәр'а дьсәкнә—әw щие Сърк'о, Бърк'о эваре к'әтьбуне. Ида пире нъзанбуйә Сърк'о, Бърк'о қизе we аһнә ведәре. Пире сәре һәрдб қизе хwә жедькә у дьчә бәр дери дьвежә:

—Лаво, хун р'авьн све мьнр'а ван һардба соркьн, бьдън сар савараки биныйн вэрън.

Сьрк'о, Бьрк'о нэрм бь зьмане қизе вейа дьвен:

—Әре, әре!

Пире р'адьва шоте хвә дьдә сәр пышта хвә, дьчә. Сьрк'о, Бьрк'о пәй дәртен, ледьнер'ьн, вәки пире ве чу. Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн һурмуре пире г'әви г'оп дькьн, шәе пире, сабуна пире, дузане пире һьлтиныйн дьр'әвьн.

Әм бенә сәр пире. Пире чәнд шара к'ошк сәра хвә дьнер'ә ду жь мала ве р'анавә. Дьсәкьнә һ'әтани нивро, ледьнер'ә нане ве нәһат, нивро жи дьшке, нане пире нае. Дьньқәтә дьле пире, пире дьве: «һәвә, т'өнәвә Сьрк'о, Бьрк'о ә'шевәк аниңә сәре қизе мьн». Шоте хвә дьһелә, р'адьвә ч'йеда те хар. Те дьғижә мала хвә, ледьнер'ә, вәки қизе ве т'өнәнә, Гава кб сәр щийа давежә, денһер'ә һардб қизе хвә шәр'жекь-рийа, Сьрк'о, Бьрк'о жи т'өнәнә. Р'адьвә дькә қур'ини у пәй Сьрк'о, Бьрк'о дьк'әвә. Сьрк'о, Бьрк'о гава кб пыш хвә дьнер'ьн—ве пире һат. Сьрк'о, Бьрк'о бь һәвр'а дьвежьн:

—Кбр'о, пире һат, әм чава бькьн, вәки әм жь дәсте ве хлазбьн?

Тиныйн тен сабуна ве давежьн. Гава кб сабуне давежьн, р'е дьвә форма нәйньк мәт дьвә, мәрвь нькара лыңге хвә сәр баве. Пире нькара сәр бьсәкьнә. Һәр нәисә, чь сәре вә бешиньм, пире һ'әтани жь ведәре хлаз дьвә дәсте ве дьшке, лыңге ве дьшке, сәре ве дьшке у же хлаз дьвә. Сьрк'о, Бьрк'о жи р'яа хвә эп'ещә дьқәдиньн. Сьрк'о, Бьрк'о дьнер'ьн вьдоф еячү өпп 'ичжәвү әм әәп дьжү 'лүц әм әдиидр'яа, р'е т'бнә мәрвь тер'а һәр'ә. Пире те дьк'әвә нав, к'ьнше ве дьқәльшьн, лыңге ве дьқәльшьн, щане ве дьқәльшьн—һәр нәисә пире жь ве жи хлаз дьвә. Сьрк'о, Бьрк'о жи р'яа хвә эп'ещә дьқәдиньн. Щаркә дьне Сьрк'о, Бьрк'о дьнер'ьн, пире ве һат. Әвана тен ижар дузин давежьн. Пире һьнки те, һ'әвәки нава дузинр'а дьчә, лыңге ве қәт дькә, к'ьнше ве қәт дькә, дьсәкьнә у дькә гази, дьве:

—Сьрк'о, Бьрк'о, һәр'ьн, һ'әта нһа мьн ньзанбу дәст сәр дәсте мьнр'а һәйа, һәр'ьн, дәсте вә жь е мьн дьрежтьрә.

Пире бь һ'әләки вадьгәр'ә, ледьдә дьчә мала хвә. Бәр тәндүра хвә р'удьни у дьгьри.

Әм бенә сәр Сьрк'о, Бьрк'о. Сьрк'о, Бьрк'о дьчьн р'әсти гбндәки тен. Эваре дьчьн диwana п'адше, р'удьнин хвәр'а. Щмаәт жи те г'ьжи дьвә. Сьрк'о, Бьрк'о һа жела диwane дьнер'ьн, дьвежьн:

—Диwane, тб хвәш диwани, сьрә синие пире нә тәнә!

Диwan дьве:—Сьрк'о, Бьрк'о, к'е һәр'ә биңә?

—К'е готийә—бра һәр'ә биңә.

Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн п'адшер'а дьвежьн:

—Бьдэ мэ лəқəмчийа эм хэр'ын таме пире лəқəм бьхьн биный.

Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн лəқəмчийа хьлдьдьн, бəре хвə дьдьн мала пире. Дьчьн дьгижьн мала пире, лəқəмчи лəқəме давезьн мала пире. Сьрк'о, Бьрк'о дьчьн свьрə синие пире хьлтиньн, тен. Эваре тиньн бəр п'адше датиный. Лəзəки дьсəкьньн, шаркə дьне дьвезьн:

—Диwane, тə хвəш диwани, хəма дике пире зер'ин нэ тəйа!

Ведəре п'адша дьвезь:—Пештьри wə кəсə нькарə бинə, wə готийə—хэр'ин биный!

Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн дьчьн. Йəк жь wана дьчə хэр'ə дик бинə, дəст давезь дик, дик дькə қар'ин, дьвезь:

—Пире, Сьрк'о, Бьрк'о əз бьрьм.

Пире р'адьвə, дьдə дарки те, ле дьнер'ə Сьрк'о, Бьрк'о т'бнə, кəс ведəре т'бнə. Шар дьн пире дьчə р'удьни. Сьрк'о, Бьрк'о дьса дьчьн дəст давен дик, дик дьса дькə қир'ин, дьвезь:

—Wi пире, Сьрк'о, Бьрк'о əз бьрьм.

Пире шар дьн те ледьнер'ə Сьрк'о, Бьрк'о т'бнə. We дəре дьдə к'ьрдьнаки қафе дике хвə дьдə, дьвезь: «дw жи занə əз Сьрк'о, Бьрк'о дьтьрсьм, əw жи мьн Сьрк'о, Бьрк'о дьдə тьрсандьне». Wi чахи дик дьле хвəдə дьвезь: «Йдə накьм қар'ин, бра бьвьн хэр'ин». Пире дьчə р'удьни. Сьрк'о, Бьрк'о ладьне дик хьлтиньн, бəре хвə дьдьнə диwана п'адше. Дик дьвьн дьчьн диwана п'адше датиный.

Пире све р'адьвə, дьнер'ə, wəки дике we т'бнə, дьвезь: «Wəй мьн баво, дьвезь, дике мьн жи бьрьн, свьрə сние мьн жи бьрьн, we р'оке жи бен мьн бьвьн».

Эваре дьса Сьрк'о, Бьрк'о тен диwane, шар дьн дьвезьн:

—Диwane, тə хвəш диwани, хəма пире нэ ль тəйа!

П'адша ведəре дьвезь:—К'и we хэр'ə? Wə чəwə чу дик, свьрə у сьние пире ани, бса жи хуне хэр'ин пире биный!

Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн же дьхвəзьн х'əфт мешоке қаниш, хəрге дб зəнгьла у хəрке к'бмэки туж (хьштьк) хьлтиньн у бəре хвə дьдьнə мала пире. Дьчьн дьгижьн мала пире. Дьчьн сəр к'блəке ледьнер'ьн, пире we бəр тəндуре р'уньштийə у дьгьри. Əwана зəнгьла дькьн стбє хвə, к'бмед хвə дьдьнə сəре хвə, хвə дь к'блəкедə дардə дькьн. Сəре хвə дьх'əжиньн, дьвə хьнгə-хьнгə зəнгьле wан, дьвезьн:

—Бьм-бьм, бьм бə, эм р'бн'ьстиньн, р'бне пира дьстиньн.

Wi чахи пире дьхэр'ьқə. Дадьдьне пире дькьнə хэр' х'əфт мешоке қайиш у дьдьн пышта хвə, дьдьнə сəр р'е. хьнəки тен, пире тəвзике дьдə хвə. Дьвезь:

—А, пире, эм к'инə?

Пире дьвезь:—Əз чь заньм хун к'инə?

Дьвезь:—Нэ эм Сьрк'о, Бьрк'онə?

Пире ледьхə мешокеки дьқəльшə. хэр' нəисə х'əтани дьги-

нын диwane—пире шэш мешока дьдальша. Дьгиньн, давен орт'а диwane у хwэ—хwэ дьр'эвьн, дьчн орт'а н'эфт дэрге пола.

Әм бенә сәр пире. Пире ледьхә ши мешоки жи дьдөлешә, р'адьвә нава we щмаә'те дьк'эвә, кьтәке же наһелә, т'эви қыр' дькә. Пире р'адьвә нава шәһәр дьк'эвә, шәһәр жи гьшки ж'бта дькә: ши али, ви али дьнер'ә п'шикәк т'әне майә. Пире дьве:

—П'шик р'әше, гоште р'әше, щие Сьрк'о, Бьрк'о мьвр'а бежә аз тә нәкбжьм.

П'шик ши чахи дьве:—Пире, Сьрк'о, Бьрк'о к'әтьнә орт'а н'эфт дэрге пола.

Пире п'шике аза дькә, хwэ дрежи щие Сьрк'о, Бьрк'о дькә. Пире ледьхә дэрге пола дьфьр'инә, шэш дэрга дьшкенә, дьминә дэрге н'эфта. Пире гази Сьрк'о, Бьрк'о дькә, дьве:

—Сьрк'о, Бьрк'о, сьрия к'әланә йан йа шьр'анә?

Сьрк'о, Бьрк'о дьвен:—Пире, сьрия к'әланә.

Пире к'әле хwэ дьдә дери. Сьрк'о, Бьрк'о дери нәрм сьст дькьн, сәре пире дькьнә орт'а дери у р'әхдери у дьговешьн. Пире дьвә қар'а-қар'а we. Пире дькә гази, дьве:

—Сьрк'о, Бьрк'о дәри сьстка, аз глики шәр'а бежьм, иди һәмин wә аз кәштьм.—Пире дьве:—Встане мьни ч'әпе бьдәльшән морикә шин теданә, дәрхьн текьнә аве, нава we щмаә'та мьнә кәшти бьр'әшиньн, we р'авьн. Паше һәр'ьн аве сәр қизе мьн бьр'әшиньн, әw жи бра р'авьн, йа мьн жи һәмин чу, мьн ани сәре хwә у ши чахи пире дьфьр'ә дьк'эвә. Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн бстане we дьдөлешьн, we морие же дәрдьхьн у дькьнә нава аве. Хенжи п'адше гьшка р'адькьн. Дьчн аве сәр қизе пире жи дьр'әшиньн. Әw жи р'адьвьн. Сьрк'о хушкәке дьстина, Бьрк'о хушкәке дьстина. Әw чун мразе хwә шабун, һун жи һәр'ьн мразе хwә у кәр'е хwә шабьн.

9. АЙБӨГ

П'адшак һөбу, қизәкә ви һөбу. Ле һат хәзәве, қиза хвә жь мал дәрхьст. Сәбаб демар'яа we бу. Бьр да дәсте дө мөрийа, бьрһи чун шики хәвлә авитьи, һатһи. Кач'ьк т'әне ведәре ма хвәр'а: нава мешәкида бу. Ле бу эвар, һ'ьрч'әк жорда һат шәм. һ'ьрч'е әw һ'әванд—чәwа к'өлфәта ви. һ'оль-как чекьр жер'а. Знарәк дьда бәр дәве һ'ольке, һ'ьрч' р'өедьчу эваре харьн дани—әw, жьна хвә дьхарьн. Гәлә wәхт сәкьһи, жьһьк жь һ'ьрч'е гран дәрк'әт. Wәде жьна ви һат, р'әза, кәр'әк ани. Дйа гәдә наве ви лекьр Айбөг.

Дйа гәдә гәдә хвәй кьр чәнд сала. Гәдә жь дйа хвә пьрсн:

—Баве мьн к'ижанә?

Дйа Айбөг жер'а гот:

—Һ'ьрч' нә баве тәйа, баве тә шәһәр дьһниә.

—Ә, го, браба, дае, wәки өсанә, ле чьма тә һати к'әти бьн қоле һ'ьрч'е?

Жьһьке мәсәла хвә, баве хвә жер'а гот, го:

—Баве мьн нәһәдәп әз аним авитьм ведәре. һ'ьрч' мьн һ'әсйа, әз һ'әвандьм чәwа к'өлфәта ви.

Гәдә го:—Wәки өсанә, әз гәрә һ'ьрч'е бькөжьм.

Эваре һ'ьрч' һат, һ'ьрч' Айбөг шабу, хвәр'а р'әза. Айбөг знарәки мезьн һьлда, сәре һ'ьрч'е хьст, п'әльханд.

Айбөг сөвтәре р'әбу, дйа хвә һьлда, һат шәһәре кальке хвә. Кальке ви дина хвә дае—қиза ви, кәр'әк жи пер'а һат мала ви. Нәвие п'адшейә, дә. П'адша пе һ'әсйа, wәки дамар'яа қиза ви шәр' авитьбу қиза ви.

Оса п'адша гәләки Айбөг һ'әз дькьр. Оса гәдә гәләки қәwат бу, зә'ф қәwат бу—жь һ'ьрч'е бу.

Айбөг чу нава шәһәр, зар'е шәһәрр'а чьк лақьрди дьһист, дәст давит к'ижани, мьле wана дәст Айбөгва дьһат. Шәһәрлу

бун шк'ятчие Айбэг, вәки Айбэг зар'е вана гышка бемьл дькә, бе дәст дькә. П'адша жь Айбәгер'а гот:

—К'аре тә зар'е шәһәр нәк'әтийә.

Айбэг гот:—Калько, те бежи зар'е ви шәһәри р'эзинә, әз лақәрдийа пе дькьм, бәр мьн тәйах накьн.

Шк'ятчие Айбэг гәлә һәбун. П'адша дина хвә даеда—илаш Айбәге навә, жер'а гот:

—Жь шәһәр дәре.

Айбэг гот:—Брава, калько, әзе һәр'ым.

Айбэг чу шәһәрәки майин, бала хвә дае—шмаә'т гәләк т'оп буйа, го:

—Әв чь тәвакә, чь шмаә'тә т'оп буйә?

Готьн—П'әләwane гәлаше һатийә, гәлаше дьхвәзә, кәс т'әнә пер'а гәлаше бьгьрә.

Айбәге го:—Әзе пер'а бьгьр'ым.

Оса незики ви п'әләвани бу, го:

—Әз тә гәлаш дьгьр'ын—к'ек мә к'ик ә'рде хьст—сәре ви жеке.

У п'әләван қайил бу. Айбэг, ви п'әләвани гәлаш гьрт'ын, Айбэг ви п'әләвани ә'рде хьст. Айбәге һәхвәст сәре ви жеке. П'әләван го:

—Ма соз дайә, гәрәке тә сәре мьн жеки.

Айбәге го:—Һ'әйфа тә нинә, әз сәре тә жекем? Чәнд сала әз дьгьр'ым, мьн йәки п'ак һәдитийә. Тә бар мьн тәйах кьр'я, һ'әйфа тә, ваки сәре тә жекем.

У һәрдә р'абун бун бре һәв. Хвәр'а дьч'н дьгьр'ын. Чун шәһәрәки майин, вәки п'әләванәки гәлаше вьр жи һазьрә, гәлаше дьхвәзә: кәс т'әқәт наке пер'а гәлаше бьгьрә. Диса Айбэг вәдәре сәкьни, вәки пер'а гәлаше бьгьрә. Айбэг әв жи ә'рде хьст.

У әв һәрсе ви қрари бун бре һәв у жь ви шәһәри дәр-к'әт'ын, хвәр'а чун. Әв п'әләван йәк хознәбар бу, йәк жи р'әмьлдар бу.

Чун шәһәрәки хвәр'а авайи чекьр'ын. Айбәге һәрдә бре хвә зәвьшанд, жьне вана анин. У һәрдә бра дөшбөрмш бун, готьн: «Айбэг ақа қәватә, әм ә'рде хьст'ын, әм нәкөшт'ын, әм зәвьшанд'ын. Вәрә әм Айбәгер'а беж'ын, әм жи вийа бьзәвьщиньн». Айбәгер'а готьн, Айбэг қайил һәбу, го:

—На, бра, мьн һун зәвьшанд'ын, әз дькар'ым хвә-хвә жи бьзәвьщ'ым.

Айбәге к'ар кьр щәм бра һәр'ә, бьгьр'ә хвәр'а қизәке бина. һәрдә бра готьн:

—Әм жи тәр'а бен.

Айбэг қайил һәбу, го:

—На, го, әз т'әне дьч'м, хвәр'а дьзәвьщ'ым.

Бра Айбәге пьрсин:

—Wəки тек'əви тəнгасике, əм чəвə тə бьһ'əсьи?

Айбəге го:—Һəрге əз к'əт'ьм тəнгасие, чəмəхе мьн врəд'минə: тəнгасик мьн кб һəвə, чəмəхе мьне кер' бьвə, бе һəв. Чəмəхе мьн кб кер' бу, һəт һəв, һун зəньбьн əз тəнгасиедəмə. Иди һун шире хвə, һынге һун һəвəрə мьн тей, вəр'ьн,—у Айбəг изьнə хвə брə хвəст у чу.

Айбəг гəлəки гəр'йə, чу дəрк'əт дəвə бə'рəке, динə хвə дəс—əвəйик дəвə бə'рейə. Ле бу эвəр, го «əзе ишəв к'бдə һəр'ьм, ишəв əзе һəр'ьм ви əвəйи, һ'əтə све». Чу бəр ви əвəйи сəкьни, динə хвə дəс қизəк дəрк'əт. Қизьк зə'ф бəдəв бу, кьр гəзи, го:

—Хорто, тб чь дьхвəзи? Го, чь тə лəзьмə, əз бьд'ьм тə, һəр'ə.

Айбəге го:—Чьмə?

Го:—Дew we нһə бе, тə бьһ'əсə, we тə бькбжə.

Айбəге го:—Тышт мьн нəлəзьмə. Эвəре дew к'е р'е те, тб мьнр'ə бəжə, əз һəр'ьм.

Қизьке Айбəг бəгəм кьр:—Хорте дəлəл, го, нəчə, дewə, we тə бькбжə.

Айбəг го:—Қəт нəбу'йə, гəрə əз һəр'ьм.

У бсə қизьке ди Айбəг нəсəкьнə, we һəр'ə, р'йə эвəре дew тер'ə те—қизьке нишəн дəс, Айбəг чу. Айбəг динə хвə дəсдə дew иди эвəрə, те мəлə хвə: һ'əфт бəрəше əшə дew хвəр'ə кьрийə т'зби. Дew сəре хвə һьлбьр'и—wəки мəрики ч'ук ль бəр сəкьнийə, го:

—Эв чь шивəкə хвəшə, əзе хвəр'ə бьв'ьм текьм шив, бьхбм.

Айбəге го:—К'əфьр, бьхвə, пəше бьшекьринə.

Дew һерсə ви р'əбу, һ'əфт бəрəше əшə əвит Айбəге. Айбəге хвə ль бəр дə əлики, һ'əфт бəрəше əшə хвəр'ə һол бун, чун. Айбəг бəр сəкьни, го:

—К'əфьр, ижə срə мьнə, йəн йə тəйə?—Айбəге шуре хвə к'ьшəнд, сəре дew хьст—фьр'əнд, гбһе дew жекьр, əни. Ани, бсə бəр кəч'ьке һəт.

Нəвə кəч'ьке Гблп'əри бу. Гблп'əрие бəлə хвə дəс, əв хорт зу һəт, го: «Хорт ч'ə'в дew к'əтийə, тьрсйəйə, вəгəр'йə һəт». Əвə ньзəнбу кб кбштийə. Гблп'əрие щəр дьн Айбəгер'ə гот:

—Хорте дəлəл, чь дьхвəзи əз бьд'ьм тə, т'əк һəр'ə.

Айбəге го:—Қизə қəнщ, дьтьрсй? А, əвə гбһе дew, мьн кбштийə, əнийə.

Гблп'əрие wəхта гбһе дew дит'ьн, шəбу, һəт пешйə Айбəг. К'əт бьн мьле Айбəге у хвəр'ə к'əт'ьн хəвəрдəне. Һəрдə жи һəв бəгəм кьр—wедəре һəв стəндьн.

Гəлə wəхт щəм һəв сəкьнин. Кбр'е п'əдшə шəһəрəки мəйни, əви жи чəнд мəри һьлдəбун, хвəр'ə қизə дьгəр'йə. Қрəсə Гблп'əри хəн'ьмə шушти бу, р'əхьстибу, сфəте Гблп'əрие сəр нвисибу. Вə р'əбу, қрəсə we эхьст, бьр. Бьр дəрхьст

внали бәре. Әw кәр'е wи п'адшан қиза дьгәр'ә, р'аст һат.
Крас ди, сфәте we сәр бу: гәләки бәгәм кәр у хәламе хwәр'а
гот:

—Әз ақа дийәс гәр'һам, мьн wәкә вейә бәдәw нәдитийә.
Һак әз бьстиньм—әвә.

Әвана вәгәр'һан шәһәр, чуи диwана п'адше, готьн:

—Кәр'е тә красәк дийә, сфәте қизәке сәрә, дьле кәр'е
тә к'әтийә we қизе. Тә п'адшан, кари әwe қизе бьвини, бьхwә-
зи кәр'е хwәр'а.

Ә, п'адше we қизе к'ә бьвинә? П'адше қрар кәр, го: «К'һк
хайә ви сфәти бинә, әзе қаси гранһа wийә зер'а бьдьме».

Пира сере шәһәре wида һәбу. Пира сере әw гли бьһист,
чу диwана п'адше, го:

—П'адшан саг'бә, әз хайә wи сфәти, әз тиньм.

П'адша соз дае, го:—Тә кә бини, әз қаси гранһа тә зер'а
бьк'шиньм, бьдьм тә.

Пире вәгәр'һа мала хwә, срсуме сере сһар бу у сәр бәре
к'әт. һат дәрк'әт лева р'әшайе, срсуме хwә wedәре вәшарт,
дарәк һьлда, хwә т'опал кәр, һат дәрк'әт бәр we к'оч-сәра
Гәлл'әри ханьме. Пире кәр гази, го:

—Әз бәләнгазьм, к'әсивьм, әзе бьчума һ'әще, жь һ'әще
мамә, ишәв мьн хwәйкьн.

Гәлл'әрие го:—Qәт навә, чь дьхwәзи бьдьм тә, лехә һәр'ә.

Ле Айбәге го:—Гәнайә, Гәлл'әри, бра ишәв бе мала мә,
we чь бькә? Гәлл'әрие го:—На, әз жь пира һивәмә, әз хwәй
нахьм.

Пире гәләки аһ-зари бу, го:

—Шәвәкә, мьн хwәйкьн, әз све дьчьм.

Айбәге гәр'а Гәлл'әрие нәкәр, пире ани мале. Пира сер
бу: ав ани льнге wан шушт, щие wан дани, льнге Айбәге у
Гәлл'әрие мьздан. Айбәге го:

—А, Гәлл'әри, тә го әм пире нәйһн, тә ди чь пирәкә башә,
we чь жь мә бькә?

Гәлл'әрие го:—На, әз зрарчийә.

Р'оке, дәда, сьһа мала wанда ма. Айбәг дьчу р'а у
неч'ире. Т'әмин да Гәлл'әрие, го:

—Пире бра щәм тәвә, т'әне дьмини, бра бина тә пе
дәре.

Эп'әщә wәхт пире щәм wана ма. Р'оке пире жь Гәлл'әри-
ер'а го:

—Айбәг, го, ақа бәдәwә, ақа жи мерхасә, тә qә же напьр-
си чька qәwата wи к'ижанә?

Гәлл'әрие го:—Чи мьн qәwата Айбәге к'әтийә?

Пире Гәлл'әриер'а го:—Әзе һәр'ьм, әз щәм тә наминьм,
бежә чька qәwата wи к'әданә? Wәки бина тә жи дәре.

Пире бь глики Гәлл'әрие к'ароз кәр. Эваре Айбәг һат
мале, Гәлл'әри мә'дәкьри бу. Айбәг бәр-гәр'һа:

—Гӱлл'эри, чър'а ма'дэжъри?

Гӱлл'эри го:—Ле чава бькъм: аз қәвата тә нъзаньм—
тӱ чь теи алт'кърыне, йан р'ӱһ'е тә чь те стандьне.

Айбәге го:—Гӱлл'эри, чи тә р'ӱһ'е мьн, қәвата мьн қ'ә-
тийә?

Го:—На, тӱ гәрә р'аст мьр'а бежи.

Айбәге дина хвә даеда Гӱлл'эри зә'ф пәй дьк'әвә, го:

—Р'ӱһ'е мьн дь гезиедана.

We шәве р'азан, свәтыре Айбәг диса чу неч'ире. Гӱлл'эри
гези ани хәмьланд у хвәр'а пе шабу. Пире го:

—Гӱлл'эри, тӱ чь дьки, чър'а гезие ша дьви?

Го:—Нә р'ӱһ'е Айбәге теданә, ләма жи аз пе шадьвьм.

Пире го:—Гӱлл'эри, қә ақьле тә т'ӱнә, гезиеда чь һайә,
тӱ пе ша дьби? Айбәге тӱ хапанди,—у пире ани гези
шәв'ьтанд, го,—а, Гӱлл'эри, чь гезиеда һайә, тӱ пе ша дьви?

Эваре Айбәг һат, бала хвә дае Гӱлл'эри зә'ф хәидийә.
Айбәге го:

—Гӱлл'эри, тӱ чър'а ӱса хәидийи, ма'дэжъри?

Го:—Тә аз хапандьм, тә го р'ӱһ'е мьн гезиедана, чь гези-
да һайә? у илаша хвә жь Гӱлл'эри бьр'и, дьзива го; ле
пире гӱһе we сәра, го:

—Р'ӱһ'е мьн дь к'ереданә,—го у хвәр'а р'азан һ'ата све.

Пире шав р'абу к'ера Айбәге авит бә'ре. Гӱлл'эри све
р'абу, дина хвә да—Айбәг мьрийә. Гӱлл'эри к'еләке р'уньшт,
гьр'яа, р'әш гьреда. Се р'ожа Гӱлл'эри к'еләке р'уньшт,
гьр'яа, го:

—Әв чь һат сәре мьн ньшкева Айбәг мьр.

Пире бәр дьле Гӱлл'эриедә һат, го:

—Бәса, го, тӱ ақа бәдәви, бәса бьгьри, р'әнге тә жи
һат гӱһастьн, әм һәр'ьн дәве бә'ре, һьнки бьгәр'ьн у әме бен
диса шина Айбәге бькә.

Мьле Гӱлл'эриге гьрт, чун дәве бә'ре бина ван дәре.
Саһ'әтә'ке дӱда гәр'яан. Гӱлл'эри һат диса шина Айбәге дькә.
Дӱ р'о дәрбаз бу пире шар дьн жер'а го:

—Гӱлл'эри, тӱ нә нан дьхви, нә аве дьхви, нә к'ьнице
хвә дьшон, we һ'але тә чава бә? Тӱ жи қиза п'адшайи, әм һә-
р'ьн дәве бә'ре, кӱч'ьк дадьн, аве гәрмкъм, к'ьнице тә бьшом,
аве ль тәкъм, һьнки бина тә дәре, диса әм бен шина Айбәге
бькьн.

Пире чу дәве бә'ре, кӱч'ьк дада, ав да сәр, ав гәрм кьр.
Гӱлл'эри бьр чу ав лекьр, к'ьнице we шуштьн, да тә'ве, зйа
бу. Гӱлл'эриге к'ьнице хвә хвәкьр'ьн. Пире го:

—Дә һьнәки дәве бә'ре бьгәр'ә бра бина тә дәре.—Пире
хапанд, бәр бь сьрсуме хвә бьр, го,—Гӱлл'эри, ша тыштәки
вайә, әв чь тышки р'ьидә.

Гӱлл'эриге сәре хвә бәр бь сьрсум бьр,пире дә'фәк да

Гӧлл'эри, Гӧлл'эри к'эт һӧндӧр'е срсум, дэри ле гьрт у срсуме хвэ сйар бу, ль сэр бэ'ре к'эт. Ль ви али р'эшае дани, шав да п'адше: «Өз һатъм, мьн Гӧлл'эри жи ани». Гӧлл'эри жь срсум дэрк'эт, ида заньбу—пире хапанд ани. Гӧлл'эри кьрын авайки баш. Қарәшъл дан бэр. Гӧлл'эрие го, гот:

—Кэс сэр мьнда нэе һ'этани чъл шэви. К'и сэр мьнда бэ—эзе к'ере хвэхъм, финшана жэ'ре бьхӧм.

Гӧлл'эри бра хвэ ӧса ви авандабэ, эм вэгэр'ьн сэр Айбэге, бре Айбэге.

Бре Айбэге бала хвэ дане чомахе Айбэге кер' буйэ, һатийэ һав. «Валэ, го, Айбэг нава тәнгасиданэ». һәрдӧ бре Айбэге к'аре хвэ кьрын Айбэге гэр'яан. Гәләки гэр'яан, вәхтәке һатьн дэрк'этьн бэр вә бэ'ре.

Әван жи әв авайн ведәре дн, вәстйа бун, го: «Әм ишәв һәр'ьн ви авайн, р'ьһ'эт бьн, све һәр'ьн шӧхӧле хвэ». һатьн һӧндӧр'е авайн, бала хвэ дане—Айбөг мьрийэ. Ле тамаракә қыр'ка ви һәй давежә. Бре Айбөгейи р'әмьлдар р'әмьл дани, леньһер'и, вәки к'ера р'ӧһ'е Айбэге авитьна бэ'ре. Хознәбаре бре хвәр'а го, го:

—Айбөг мерәки башә, хвэ баве бэ'ре, балки к'ере бьвини.

Бре ви хвэ авит бэ'ре, гәләки гэр'яа вә р'оже к'ера Айбэге һадит. Сәкьни һ'ета сватьре, бре ви шар дьне хвэ авит бэ'ре—һ'ета эваре ле гэр'яа, к'ера Айбэге дөве мә'сикида дит у жь бэ'ре дэрк'эт, мьзгини да бре хвэ, го:

—Мьн к'ера Айбэге дит.

К'ера Айбэге ани һатьн шөм ви: Айбөг һ'ышйар бу. Бала хвэ дае һәрдӧ бре ви сәрр'а сәкьнина. Айбэге го:

—Гәли бра вә херә, һун һатьнә?

Го:—Тӧ мьрьбуйи, эм сәва тә һатьн. К'ера р'ӧһ'е тә авитьбун бэ'ре, дӧ р'ожа мә хвэ авит бэ'ре, к'ера тә дит.

Айбэге го:—Ле к'ане Гӧлл'эри, к'а пира вьра?

Бра го:—Пира чь? Гӧлл'эрийа чь? Тӧ хөвна дьвини?

Иди Айбэге заньбу, вәки пире һ'әсаавьк Гӧлл'эриер'а дийә, һьлдайә бьрийә. Айбэге шровакьр, бре хвәр'а го:

—Өз зәвьши бум, пирәкә сер һат, аһа ани сәре мьн. Гӧлл'эри һьлдайә бьрийә.

Бра жь Айбәгер'а го:—Тӧ ақа Гӧлл'эрие һ'ыз дьки, вәрә эм дийәе бьгәр'ьн, балки Гӧлл'эрие дьвиньн, диса тәр'а тиньн.

Айбэге го:—На, мьн хвэ-хвэ сәре хвэ кьрийә, эзе т'ане жи бьгәр'ьм, һун һәр'ьн бьгьһижьн жьн у зар'е хвэ.

Изьна бра да, бра чун.

Айбэге р'абу к'аре хвэ кьр, пәй қачаха Гӧлл'эрие к'эт. Айбөг гәләки гэр'яа, Гӧлл'эри һадит, р'асти мәрйики кал һат, мәсала хвэ жер'а гот. Қале го:

—Вәки тӧ қавати, знарәк ль дөве бэ'ре һәйә, знер вәл-

гэр'инэ, гэмьк бынданэ, геме бьн энер дэрхэ, бэ'рехэ, һэспе бэ'ри we дэре, ле сярбэ, дэрбази шиалибэ. К'е wэхта тейн, гема хwэ вэшерэ. Оса жи Айбэг кър, һэспе бэ'ри бэр сакьни.

Айбэг дэрбази шиали р'ашае бу, һэспе хwэ бэри бэ'ре да, гема хwэ вэшарт у чу к'эт нава шәһәр. Әw шәһәр жи шәһәре ши п'адшайнэ, е кб кбр'е ши Гблп'эри бьрйэ. Айбэг чу бу меване пирәке. Сиупенщ р'оже Гблп'эрие жи т'эмам буйэ. Айбэге жь пире пьрси, го:

—Пире, аз чь дэфэ, збр'найэ шәһәре wэ ледьк'эвэ?

Пире го:—Хwәде қәбул нәкэ, пирәк чуйэ қизәк анийэ, на-ве we Гблп'эрийэ, зә'ф бэдәwэ. Иро сиупенщ р'оже weйэ авайн-ки башқаданэ, кбр'е п'адше нахwәзә: чьл шәв моләта хwэ хwәстийэ, иро сиупенщ р'оже we т'эмам дьбын, ләма жи дэф у збр'на шәһәрда ледьк'эвэ, we Гблп'эрие кбр'е п'адше бьстина.

Wэхта пире бса го, Айбэге жь пирер'а р'аст го, го:

—Пире, тб сбр'ар'а чавани?

Го:—Зә'ф башьм.

—Wәллэ, го, Айбэг аз хwә-хwәмэ, пирәк һат wa бөбөхти Гблп'эри һьлда ани.

Пире го:—Әзе һәр'ым Гблп'эрие бьвиньм.

Пире к'аре хwэ кър, к'ынше баш хwэ кьрн, снн эмиш һьлда у гьстила Айбэге кьрн һбндбр'е севәке у бэр бь авайе Гблп'эрие чу. Қиз, бук галэ т'оп бубун бэр авайе Гблп'эрие. Қиз-букар'а пире кър шәр', го:

—Дур һәр'ын, го, wэ Гблп'эри фәтьсанд, һун чь вра т'оп буна?

Акушкер'а Гблп'эрие дит пирәк бэр бь we те. Гблп'эрие го:

—Пире, аз пира һивәмэ, дурн мьн һәр'э, йан на әзе к'ере хwәхьм.

Пире дина хwэ дае—илащ Гблп'эрие навэ, наһелэ незик-ба, го:

—Гблп'эри ханьм, бьди хатьре хаде, мьн тәр'а п'ешк'е-шәк анийэ, го, аз бьдьм тә.

Гблп'эрие го:—На, қәт нәбуйэ, сәр мьнда нәе, аз п'ешк'е-ша нахwәзьм.

Пире шар дьн кър газн, го:

—Гблп'эри, хатьре шийа незикэ, нә дурэ, бьһелә пьрсәке әзе тәр'а бежьм у әзе һәр'ым,—пире незикн Гблп'эрие бу. Әw п'ешк'еша эмиш да Гблп'эрие. Гблп'эрие ньһерн севәк тедаң, сев кәр кър, гстила Айбэге тедабу. Гблп'эрие го:

—Пире, го, бьди хатьре хаде, бежэ чька хайе гстилке к'бйә?

Пире го:—Мала мьнә.

Р'әнге Гблп'эрие хwәш бу, Гблп'эрие жь пирер'а гот:

—Два гь т'эмам р'уе Айбагедана, жер'а бежа—һарге мерэ, бра бе мьн бьва, йан на—эз хwэ-хwэ наем.

Пире вагэр'яа һат, бса жи Айбагер'а гот. Айбэг дбшбр-миш бу у к'аре хwэ кьр, шав чу дор авайе Гблп'эрие. П'ьһ'янок дери хьст шкенанд, мьле Гблп'эрие гьрт, жь авайи дэрхьст, шав да шәһәр, го:

—Эз Айбэгьм, го, мьн Гблп'эри бьр, го, һун мерьн—wэрьн.

Һ'эта эскәр пәй Айбәге к'әт, Айбәге Гблп'эри һәспе бә'ре кьр, һат хлаз бу. Айбэг һат дөве бә'ре, лева р'әшае пәйа бу, го:

—Гблп'эри, аз, тб гәләки wәст'яанә, әва чөнд шәве тб р'анәзайи, авайе ма жи һьнәки дурә, wәрә аз тбва дөве бә'ре һьнәки р'азен.

Дөве бә'ре һәрдб р'азан. Р'әше шәве р'әсти wan һат, мьле Гблп'эрие гьрт, п'ашла Айбәге дәрхьст, кьр т'өркуйа хwә, бьр.

Р'әше шәве бра хwәр'а һәр'ә, сwе Айбэг р'әбу—Гблп'эри т'бнә. Айбэг щар дьне пәй к'әт, бра хwәр'а ле бьгәр'ә.

Р'әше шәве гәлә әрд бьр, сwә wана сафи бу. Р'әше шәве дәсте хwә стуе Гблп'эриер'а кьр, Гблп'эри нәһьшт, го:

—Малхрав, авайе тә һәйә, әм һәр'ьн мала тә, сәр we р'е тб чь дьки?

Р'әше шәве Гблп'эри бьр мале. Гблп'эрие го:

—Һәр'ә к'әфәке бькә, һәр'ә арақ, шәраве бинә.

Р'әше шәве гбр'а Гблп'эрие кьр чу арақ, шәраве бинә. Гблп'эри р'әбу, хwә ль wийа та кьр, р'әви аликида чу. Р'әше шәве һат, ди Гблп'эри т'бнә, пәй Гблп'эрие к'әт.

Гблп'эри чу р'әсти мәрики һат. Әв мәри жи аш дьһат, барә һәспа wи арбу. Әви гәва Гблп'эри ди, иди һьзанбу чәша бькьра жь бәдәwйа Гблп'эрие. Гьһишт Гблп'эрие, wәки Гблп'эрие һ'әмезкә, Гблп'эри әв бей'брмәт кьр, го:

—Тб аш теи, тб буйи ар, қлери, к'ьнще хwә бехә, бьк'әвә бә'ре, хwә бьшо, диса аз к'блфәта тә.

Мерьк к'ьнще хwә эхьст, к'әт бә'ре хwә бьшо, Гблп'эри һәспе wи сйар бу, хwәр'а алики дьн чу.

Гәлә әрд чу, р'әсти шванәки һат. Швин дит қизәжә бәдәw р'әст һат.

Швин го:—Қиза қәиш, сәр ч'ә'вә мьнр'а һати, тб сәва мьн һати?

—Әре, го, шван, аз сәва тә һатьм.

Шван бәр бь Гблп'эрие чу. Гблп'эрие нәһишт шван незик бьва, го:

—Тб шване чолейи, қлери, һәр'ә мал, чар-пенщ к'блфәта бинә, әзе р'әх к'блфәт к'әвьм, бемә мала тә.

Шван пәзе хwә һьшт, һатә гбнд, кб к'блфәт бьва, кб Гблп'эри wаур'а бе. Гблп'эрие к'ьнще хwә эхьст, кьр барә

к'эра швин, к'ынше швина хбршеда хвэкър, кавър'эжэ швин шэржекър, һ'уре we шушт, да сэре хвэ, бу к'эчалок.

Шван һ'эта вэгэр'яа һат, дит әw қизьк т'бнэ, чуйэ.

Шван жи мина р'эше шэве, хвэйе һэспе—пэй к'эт.

Гблп'эри һат дэрк'эт бэр бэр'эке, гәми сәкьнибу, шмаэ'т дьк'эте, һэр'э ерәкэ дьне. Әw жи т'эв шмаэ'те к'эт гәмие у гәми р'е к'эт, дәрбази ерәкэ дьне бу.

Гәмичи дина хвэ дае, wәки әw к'эчалок нина, р'әнге we р'әнге қизанэ, к'еләке р'унышт, го:

—Тб нэ к'эчалоки, го, тб қизи.

К'эчалоке го:—Әз нэ қизьм.

Гәмичи дәсте хвэ да бьстане we, ньһер'и—р'аст қизэ. Гәмичи жи хвәст пе шавэ, нәһьшт. Кәч'эке гәмичир'а го:

—Тб гәмичини, мәрики бәши, аһа дәст надэ. Гәми wәхта сәкьни, шмаэ'т пәйа бу, һэр'э мала хвэ, wәкэ бист к'блфәти бина, к'ынше р'ьнд мьр'а бина, әз хвәкьм, әз р'әх wанк'эвьм бем, йан на, аһа мьн бьви, дәст надэ, хәлқе бежэ к'эчалокэ.

Қайнл бу. У гәми чу сәкьни, шмаэ'т жь гәмие пәйа бу, гәмичи чу бист к'блфәти бьшина у к'аре дәwата хвэ бькэ. Һ'эта гәмичи чу, да Гблп'эри ақьл бу, жь гәмие бәшәр дькър, бәре гәмие вэгэр'анд, алики дьнеда чу.

Гәми гәлә чу, чу лева р'эшае сәкьни. Кәч'эке ләнгәре гәмие авитьне у же пәйа бу. Шәһәрәк незик бу, чу wи шәһәри, форма хвэ гбһаст, дәст к'ынше хорта хвәкър, нав шәһәр хвәр'а гәр'яа.

П'адше wи шәһәри мьр'бу, we хвәр'а п'адша к'эвшкь-рана. Тәйре дәwләте бәрдан, һат сәр сәре wи хорти дани. Се щара бәрдан, һәр се щара жи сәр сәре хорт дани. Щмаэ'те хорт қәбул кьрьн, кьрьн п'адше хвэ.

Хорт к'ынше к'блфәт бәшқә хвэ кър, сфәте хвэ к'эшанд, чу сәр канике, к'ижан канйа р'е зә'ф пе дьк'эвьн. Сфәте хвэ феза каниеда дарда кър, мәрйк да бәр, го:

—К'ижан мәри һат сәр ве кание, ч'э'в wи wи сфәти к'эт, кьр ахин, тб бина щәм мьн.

Айбөг һат сәр we кание, ав хар, ах к'эшанд, го: «Әва сфәте Гблп'әриейә». Қәрәwьл мьле Айбөгге гьрт, бьр щәм п'адше. П'адше ньһер'и Айбөгге у бәшқә кър авайники.

Р'ожа майин р'эше шэве һат, бса жи р'эше шэве гьрт, бса жи е майин, гьшк гьртьн, аниш щәм п'адше.

Гблп'эри ханьме хвэ-хвэ суда гьшка кър, сәре гьшка лехст, т'әне шван аза кър. Айбөг кър п'адша даwса хвэ у бса хвәр'а wи шәһәрида ман. Ида к'бта бу.

10. БРЕ Ч'УК

Мерик һәбу, һ'әфт кәр'е ви һәбун. Мерьк һәхәш к'әт, бәр мьрне гази һәр һ'әфт кәр'е хә кьрн, т'әмә ле кьр, го:
—Лаво, һун неч'ирваньи, һәр шара хвәр'а быгәр'н, ч'йах һәбу, гот һәр нәчнә ви ч'йан нәгәр'н.

Мерьк мьр. Кәр'е мазн т'әмийа баве хә нәкьр. Брар'а го:

—На, гәрәке әм мқим һәр'н сәре ви ч'йан.

Бре вани ч'ук, һаве ви Аһ'мәд бу, го:

—Т'әмйа баве мөйә, әм начьн.

Бре мазн го:—На, әме һәр'н, чь һәйә?—Бь зора хвә һәр шәш бре хвә һьлда чу сәре ви ч'йан. Дина хвә дае, ч'йаки хвәш: гәл, сосьн, жани.

Бре ч'ук гот:

—Т'әмйа баве мө бу, гәрә әм нәһатана,—хвәр'а ва хәбәр дьда.

Дина хвә дае—деуәк сәр ванр'а сәкьни, сәлам да вана, сәлама деу вагьртн, го:

—Һун чь меванә ә'зизьн, һун һатнә ера мьн, сәр ч'ә'ве мьр'а һатнә,—деу ванр'а гот:—К'әрәмкьн әм һәр'н мала мьн, ишәв һун меване мьнн.

Бьрн мала хвә, т'ер кьрн, шәраф харьн, һ'әфт қизе деу һәбун: алики әв һәр һ'әфт р'уньштьбун, алики һ'әфт бра. Әван у қиза шәрав т'әв хвәрн. Аһ'мәд, бре ч'ук, шәрав нәдхар, заньбу деу хравйер'а шәраве дьдә вана. Пйан бун, һаж хвә һибун. Аһ'мәд шәв р'абу һәсп зин кьрн, к'ьнше қизе деу бре хвә кьрн, к'ьнше бре хвә жи ль ван кьрн. Бре хвәйә пйан йәк-йәк ль сәр пышта һәспа гьреда, шәвда ани дәрхьст т'опраха хвә.

Деу шәвде р'абу сәре һәр һ'әфт қизе хвә жекьрн: әви т'әре әв һәр һ'әфт меване виһә, һьзан бу қизе виһә. Пе һ'әсйа—дәрк'әтн қизе ви.

Сбе һәр шәш бре Аһ'мәд һ'шйар бун, леньһер'ни к'ыше
қиза ль ванә, го:

—К'е бса кър?—леньһер'и Аһ'мәд кырийә.

Бра ль Аһ'мәд кырын ә'йнат, готы:

—Әм мерьи, тә чьма к'ыше қиза ль мә кър, дөв әм нә
дыкбшты, —һәр шәш бра готы:—Әм гәрәкә һәр'ни шәм п'ад-
ше, тыштәки бинын сәре Аһ'мәд. Әм буна жыи, һ'брмәта мә
һатә һлвинне, әм һәр'ни шәм п'адше шк'яате Аһ'мәд бькыи,
балки Аһ'мәд бе кбштыне, бой хатьре we йәке.

Һәр шәш бра һатына шәм п'адше, шк'яате Аһ'мәд бебәхти
кырын, готы:

—П'адшайи саг' бә, дөвәки флан ч'йайийә, һәспәки
вийа баш һәйә, аншах ланқи тәйә, тә ле сйарби!

П'адше го:

—К'и карә һәр'ә ви һәспи бинә?

Готы:—Аһ'мәде бре мә карә бинә!

П'адше шанд пәй Аһ'мәд һат диwana п'адше. П'адше
гот:

—Аһ'мәд, тә гәрәкә һәр'ни һәспе дөв мьр'а бини.

Аһ'мәд гот:

—П'адшайи саг'бә, әз нькаръм биным.

П'адше жер'а гот:

—Тини бинә, найни, әзе сәре тә лехьм.

Аһ'мәд р'абу чу, wәки һәспе дөв бинә. Чу һ'афа һәспе
дөвда хwәр'а ши чекър. Шәв пәйа бу, һат һәспе нәһьшт, wәки
гәмкә, бу шьһ'иния һәспе. Дөв пе һ'шйар бу, һатә төвлә, го:
«Дьз к'өтнә төвлә»,—ле кәс нәдит, Аһ'мәд хwә вшарт. Дөв
дина хwә дае, дьз т'бнә. Р'абу һәспе хwә дара к'бта, хwә
һат хwәр'а архайи р'әза. Щар дьне Аһ'мәд һат һәспе гәмкә.
Һәспе ида дәнге хwә нәкър. һәсп гәм кър, дәрхьст дәрва, сйар
бу. Сбәтьре дөв р'абу, дина хwә дае һәспе ви бьрынә, го:
«Е кб сәре қизе мьн кырынә, диса әви бьрийә».

Аһ'мәд жи һәсп ани п'ешк'еши п'адше кър. П'адша бөгәм
кър. П'адша п'ешк'ешәк да Аһ'мәд. Бре Аһ'мәд диса ч'ә'внә-
бари кырын, го:

—Аһ'мәд һәсп жи ани, дһа мерхас дәрк'әт, әм қолайи
бун,—щарәк дьне бре Аһ'мәд чун шәм п'адша, диса шк'ят
кырын, го:

—Хачәки стбкбра жьна дөв һәйә, аншах һежәйи жьна
тәйә бькә стбе хwә.

Го:—К'и карә хач бинә?

Го:—Диса Аһ'мәд бинә.

Щар дьне п'адше гази Аһ'мәд кър, го:

—Аһ'мәд, тә гәрә хаче стбе жьна дөв мьр'а бини.

Аһ'мәд го:

—Әз чава биным?

Го:—Тини бина, найни, эзе сәре тә лехым.

Аһ'мәд дина хwә дае п'адшае сәре ши лехә, чу, чу wәки хаче жьна дөв бина. Чу дәрк'әт ера дөв.

Шәв хwә дь авайе дөвдә вәшарт. Дөв жьна хwәва р'азан. Шәв әши дәсте хwә бьр стöкбөра жьна дөв, хач дәрхә. Жьна дөв һ'шйар бу, дәсте Аһ'мәд гьрт, дөй ль дөв кьр, го: —Р'абә, мьн дьз гьрт.

Дөв һ'шйар бу, дина хwә дае—Аһ'мәдә, е кö қизе ши данә кöштине, һәспе ши бьрийә. Дөв Аһ'мәд стунәкева гьреда, жьна хwәр'а гот:

—Эзе диса сбе һәр'ым р'а у неч'ире. Тö ситьла чарч'әмьле т'жи авкә; бьк'әлине, Аһ'мәд бавеже: эз эваре темә мале әши шива хwә бьхөм.

Дөв чу неч'ире. Жьна дөв ситьл да сөр агьр, wәки аве бина бькә ситьле. Аһ'мәд жьна дөвр'а гот:

—Әз заньм, тö аве дьк'шини дьки ситьле бьк'әлә, мьн бавежи. Мьн бәрдә, эз аве бьк'шиньм, тö мөк'шина.

Аһ'мәд ав к'шанд, ситьл т'жи кьр, ситьла аве к'әлиә. Аһ'мәд жьньк архайин кьр, пар'а сәкьни, жьна дөв һьлда, авитә аве. Аһ'мәд хач жь нава аве дәрхьст, ани һат п'ешк'еш да жьна п'адше. П'адша бөгәм кьр, п'ешк'ешөкә дьн жи да Аһ'мәд.

Бре Аһ'мәд дина хwә дане, Аһ'мәд сламәт диса һат, хач жи ани. Бра щарәк дьне бөбөхти Аһ'мәдр'а кьрьн, чун щөм п'адше, диса шк'йати Аһ'мәд кьрьн, готьн:

—П'адшайи саг'бә, дөвөк һәйә эә'ф бөдәwә, лаиқә әв дөв бе ведәре щмаә'та тә we бьбини, әв фәндөр әв бөдәwә.

П'адше го:—К'и карә дөв бина?

Го:—Е хач, һәсп анийә, Аһ'мәд диса карә бина.

П'адша гази Аһ'мәд кьр, го:

—Аһ'мәд, гәрә һәр'и дөв мьир'а сламәт бини.

Аһ'мәд го:—П'адшайи саг'бә, эз нькарьм дөв сламәт биньм, дөве мьн бьхwә.

Го:—Тини бина, найни, эзе сәре тә лехым.

Аһ'мәд дина хwә дае, we сәре ши лехә, чу һәр'ә дөв бина. һашәте хwә һьлда у шритәк һьлда, чу дәрк'әт ера дөв.

Жь меше дөв һьнә дар чьни, дина хwә дае дөв жерер'а һат. Дөв кьрә гази:

—Кöр'о, тö меше мьн чьр'а дьчьни?

Аһ'мәд го:—Дөв, wәрә, го, дөв эзе тәр'а бежым.

Дөв го:—Чийә, те чь бежи?

Аһ'мәд жер'а гот:—Мзгинья мьн жь тәр'а. Аһ'мәд мьрийә, эз һостәмә. П'адша эз шандьмә т'абутәке чекьм Аһ'мәдр'а бьбьм.

Го:—Бәле, мзгинья тә сөр ч'ә'ве мьн. Аһ'мәд гәләк анийә сәре мьн, аие мьн жер'а нома.

Дев изыи да, Аh'мэд т'абут чекър. Т'абутак бь шур'е йашикекэ мэзын чекър. Аh'мэд гот:

—Дев, го, мьн тыштэк бир кърйя, мьн чапа Аh'мэд напийя, нъзвнъм чьқасэ, вэки лъ'еф дошэка эм пер'а дайнын ч'э'л, гэрэке галэки мэзын бэ.

—Э, го, чь нэйя остэ, азе тек'эвье, чапа мьн жер'а чекэ.

Дев к'этэ we йашике, Аh'мэд қалп'ахе йашике нэй мьх'кър. Дев го:

—Остэ, аз дарем.

Аh'мэд го:—Ща бьса аз т'эхте сэр чапкьм, бьбър'ьм, паше дэре.

Аh'мэд дев дьхапанд, вэки нэй т'эхте табуте, қалп'ахе we мьхкэ. Аh'мэд т'амам қалп'ахе we мьхкър. Шрита хвэ бьн йашикеда р'ахьст, ле т'эмьз гьреда. Ч'йа бу, жорда бэржер к'аш кър, ани дэрхьст р'асте.

П'адше дурва дурэбине ньнер'и: Аh'мэд дев ани. Щмаэ'-та хвэва р'абу чу, дев бьбиниэ. Чу дэре йашике вэкърьн, дев йашике дэрхьстын: дина хвэ дае йэки э'ливатэ, йэки бэформэ: изына дев да, го:

—Qбрба, к'б нати, нэр'э ера хвэ.

Аh'мэд нат. П'адше қиза хвэ сэба мерхасяа ви, да вија.

П'адше ани нэр шэш бре Аh'мэд бькбжа, вэки вана ақа бэбахти кърьн. Аh'мэд го:

—На, эван кърйя, аз накьм.

П'адше нэкбшт, бса жи н'к'йат' к'бта дьба.

11. ЖЫН У ПАДША

Вэхтэке п'адша, вэзир нав шөһөре хвэ дьгэр'ян. Дина хвэ дьдън шөһөр т'эв р'азайэ, т'эне аваики р'онайн те һэйө. Һатън бер ви авайн, сөхьнин, дина хвэ дане к'олфотак һе р'аназайэ. Дөсте хвэ акошке хьстьн, дэ, дэвреш бун, қблха дэврешда бун. Әвө к'олфөте дөре хвэ вөхьр. К'олфөте ши дани, һәрдб р'уньштън, нан анин—нан харьн, шице дэвреша дани, вөки дэвреш р'азен. Дэвреше мэзын р'анэза, әв п'адша бу хвэ-хвэ. Жьньк з'эф бөдәв бу, дьле ви к'эте. Ле дэвреше ч'ук әв вэзире ви бу. Жьньке го:

—Дэвреш, тб чьма р'аназейн?

Т'аба дэвреш нәһат, ә'лами дэвреше ч'ук кьр, р'абун жь мала ван дәрк'этьн. Дэвреше мэзын ньзанбу, вөки әв чь к'олфөтө, нас нэдькьр, ле дэвреше ч'ук заньбу—әв жьна сөрәскәре п'адшейэ. Дэвреше мэзын е ч'укр'а гот:

—Һәр'э жер'а бежә бра мьн бьстина.

Дэвреше ч'ук го:—П'адша, тб нас дьки? Нә әв жьна сөрәскәре тайэ...

Го:—Жьна к'е дьвэ, дьле мьн к'этийе, һәр'э мьр'а бина, Вэзир вөгәр'яа һөндөр', кьр кь жьнькер'а бежә, т'ақәт нәкьр. Жьньке пьрси:

—Дэвреш, чьр'а тб вөгәр'яан?

Го:—Мьн қбт'яа хвэ вра бир кьрийэ.

Жьньке го:—На, дэвреш, қбт'яа тә вьр намайэ.

Һат, п'адше же пьрси, го:

—Тә жер'а гот?

Го:—На, мьн т'ақәт нәкьр, пьрскьм, бежьм.

П'адша жер'а гот, го:—Әз ә'мьр дькьм тб һәр'н жер'а бежи, дьле мьн к'этие.

Щар дьне вэзир һат һөндөр'. Жьньке го:

—Ан, дэвреш, тб чьр'а щар дьне һати?

Ида жьньке те дәрхьст, ваки әв нә дәврешьн, го:

—Вәзир, глие хвә бежә.

Го:—Әз чь бежым, вәлә п'адше ә'мьр кьрийә, дьле ви к'әтйә тә, дьве: «гәрә мьн бьстина».

—Э, го, чь һәйә, вәхта готийә, әзе жи бьстиньм. Э, го, вәзир, һәр'ә тә п'адшер'ә бежә, мере мьн маршалә, әвә дб салә чуйә шер', нава қәт'леданә. Әз бе мере хвә, т'әне, нькарьм мер бькьм. К'әнге мере мьн һат ведәре, мьн мере хвә ди, ижа әз карьм һыге бьстиньм.

Оса вәзир һат п'адшер'ә гот. П'адше го:

—Ваки бсанә, әзе мере ве биньм.

П'адше т'елеграм шанд, кб мере ве бе. Мере жьньке мәри к'әвш кьр дәвса хвә—сәраскәри у һат чу диwana п'адше. Го:

—П'адшай саг'ба, тә чьр'ә гази кьрийә?

П'адше жер'ә гот:—Бона тб мала хвәда р'һ'әтби, дб салә нә мала хвәда буйи, һәр'ә дб-се р'ожа мала хвә р'һ'әтбә.

Мере жьньке һат мала хвә. Жьньке дина хвә дае—мере ве һат. Жьньке пьрси:

—Тб чава һати?

Го:—П'адша т'елеграм дайә, әз һатьм се р'ожа р'һ'әт бьм.

Жьньке фә'м кьр, вәки бона ви глийә. шав кьрийә мере ве һатийә. Жьньке мере хвәр'ә нагот—дьле мьн тада һәйә. Жьньке ши дани, әв мере хвәва тек'әвын ши р'әзен. Мере веһә шур к'шанд, орт'ә хвә у жьньке дани. Жьна ви жь мере хвәр'ә го:

—Чь қәвьмийә, әв дб салә тб шер'и, намали, һатийи шур датини орт'ә мьн у хвә?

Мере ве го:—Һ'әта әз вьрьм, ча тб хушка мьн.

Жьна ви го:—Чьма?

Го:—Бона ве йәке зә'ф мәри мина мьн жьн, зар'е хвә һыштына, иһә әв хуне дьр'ежьн. Әз жь вана нә четьрьм. К'әнге шар' к'бта бу, әскәр һат мала хвә, гьһиштын жьн, зар'е хвә, диса тб жьна мьн, әз мере тә.

Жьньке глие мере хвә қәбул кьр. Се р'оже мерьк т'әмам бу, чу диwana п'адше, изьна хвә п'адше бьхвәзә, вәки һәр'ә бьгһижә әскәр. П'адше изьна ви да, го:

—Ог'ьрба, һәр'ә.

П'адше ә'мьри сәр вәзир кьр, го:

—Һәр'ә бежә ве жьньке, мере ве һат дит, һ'әле мьн т'бнә, бра мьн бьстина.

Жьньке вәзирр'ә гот:—Мере мьн һатийә, чава хушк брати һатийә, чуйә, әз т'б вәхта п'адше һастиньм. Мере мьне

қәт'ле бькә, әз жи сәр шир'а һәр'ым мер бькым, қәт нәбуйә.
Мере мьн жи сағ'ә, т'ә нә мьрийә өз мер бькым?

Вәзир бса һат, п'адшер'а гли кьр. П'адше ә'мри сәр се-
чар мәрийә кьр:

—Кбр'о, го, пәй к'әвьн, әви бькбжьн, к'ьнще ви биньн
вәрьн.

Оса жи се-чар мәри сьар бун пәй сәраскәр к'әтън, кб
бькожьн. Әван мәрийә чун гьһиштьн сәраскәр, сәраскәр кбш-
тън, к'ьнще шийә һьлдан, ани диwana п'адше.

П'адше щар дьне ә'мри сәр вәзир кьр, го:

—Әва к'ьнще мере вена, дьго—мере мьн сағ'ә, мер накьм,
а, нһа мьрийә.

Вәзир чу, жьньке жер'а го:

—Һьм мере мьн кбштийә, һьм өз п'адше бьстиньм? Қәт
әв гли нәбуйә.

Вәзир бса һат п'адшер'а гли кьр. П'адша дина хвә дае
илаш т'әна, шийә настина, қәваз шандьн жьньк жи кбштън.

12. МЭРД У НӨМЭРД

Го, дб хорт сәре р'еке һатын гһиштын һәвдб. Йәки го:
—Ог'ьрба, һавало!

Го:—Һавале ог'ьреби, тбә к'ода һәр'и?

Го:—Әзе һәр'ым хәбәте, го, э, қбрба, тбә к'ода һәр'и?

—Әз жи we һәр'ымә хwәр'а хәбәте.

—Э, қбрба, пьрса ә'т'ьбе т'бнәбә, һавә тә хер?

—Һавә мьн—Мәрд. Э, қбрба, пьрса ә'т'ьбе т'бнәбә, һавә тә хер?

—Һавә мьн—Нәмәрд.

—Э, қбрба, Нәмәрд, wәрә әм бьвнә брае һәвдб: әм һәв-р'а хwәр'а бьхәб'тын, эваре бен шики бьсәк'ьнн, бина мә бь һәв дәрә.

Һәвр'а р'е чун. Нане Мәрд хар'ьн, Мәрд го:

—Брчимә, Нәмәрд, го, иро се р'ожә мә нане мьн харийә, иһа жи нане тә бьхбн, әм брчинә.

—Э, го, wәки әз нан бьд'мә тә, иди чьр'а һавә мьн Нәмәрдә?

О се р'ожа р'е һатын, нан нәдае. «Э, го, wәки тб нин һавә мьн, әз жи к'әт'ьм».

Го:—Wәки бьмьри жи, һ'әздьки жи чава бьви, әз кб нан бьд'ьм тә—т'бнә, һ'әздьки wәрә, һ'әздьки—нәе.

Мәрд к'әтә wан дәрә, һ'әкәки п'ишар'-мишар' ч'ьни, п'ишар'а хwә хар. Qәфәкә дара wедәрә бу, о хwәр'а к'әтә wедәрә. Дина хwә даеда бәләбанәки we хwәр'а зер'а дәрд'ьхә, сәр сәләки р'ад'ьхә. Р'увик wеда һат. Ч'ә'в р'уви к'әт, зер'е хwә кьрә қб'льке. Дина хwә дае гбр, һ'ьрч жи wеда һатын: пәжбәри дәрә сәк'ьнин, слав данә р'уви.

—Э, го, р'уви, тә qә иро чь дит?

Го:—Wәллә, мьн тьштәки хwәш дит, хwәш жи бидә бу. Го, әз һатын бәләбанәки хwәр'а зер' р'ад'ьх'ьтын: һ'әтә әз һатын зар' т'ьжә қб'льке кьр, чу. Го, гбр, тә чь дит?

Го:—Мьн кәри пәз дит, го, пәзәкә чарстб тәда бу, го, сәрә we пәзе дәрмане п'адше шәһәрә Т'һранейә.

—Э, го, һ'ьрч'е, тә чь дит?

Го:—Мын дит к'елака шәһәре Т'еһране дō, се дарәк: бн ван дарада дō к'уп зер' һәнә.

Әве тә све р'абу, дина хвә дае, бәләбан р'абу зер'е хвә р'ахьстн. Әви банзда, зер' жь бәләбан стандн, чу, кьрә һавана хвә, чу. Чу дина хвә даеда—әв шван, әв пәз дит.

—Э, го, қōрба, әв пәза һан нафроши?

—Қōрба, го, әм шванн, го, пәза аг'ейә—бьфрошә we т'омәри бьфрошә, әм пе нъзанн.

Го:—Қōрба, го, аг'ае чь бькә, го, we пәзе бьднә мын, әзе сесьд манати бьдмә wә. Т'әк сәре we бьднә мын, щәндәке we—wәр'а.

Го, гьртн пәз дане, сесьд манате хвә стандн, сәре we дане.

Мәрд чу дәрк'әтә шәһәре Т'еһране, щәм п'адше. Дина хвә дае, бәле, п'адша ба ле бит'әр буйә, к'оти буйә, Мәрд го, го:

—Қōрба, wәки п'адша к'оти буйә, го, һуне чь бьднә мын, wәки әз хьлазкьм?

—Э, го, бәләнгаз, го, тō к'ō, әв гли к'ō, го, гōнәйн, we сәре тә жекн.

Го:—Чь һайә, әм паймане жер'а гьредн, мын кō хлаз накьр, бра сәре мын жекә.

Щав данә п'адше. П'адше го:

—Қōрба, го, тō бьзанба, wәки тә әз хвәш накьрм, әзе сәре тә жекьм.

Го, паймане хвә нъвиси, готә п'адше, го:

—Ле әз чь кō сәре тә бькьм, тō гәрә дәнг нәки.

Мәрд р'абу, әв сәри да һ'нщьр'андьне, стьри-мьрйава, чәнд метр п'әдсьсә ани, р'уйе п'адше хьст, щане п'адше да, ани п'адше п'еча, қальм ле шьданд. П'адша хвә бакьр, го:

—Қōрба, мын тәр'а пайман гьредайн, гәрә чь бькьм сәре тә гәрә бькьм.

Әве тә wәхтәке р'аза. П'адша п'әр'—һндьки р'аза: р'абу—we щане wi п'ак буйә, го: «Оф, әз чава п'ак бумә».

Го, wәкьрн, го:

—Зу бькн ситьлә ав бьк'әлинын, бинн.

Ав ле кьрн, ч'әрме wi т'әмам же дәрк'әт, щане wi ма р'ут-тәзи, сламәт.

—Һа, го, п'адша, паймана мын?

П'адша го:—Кōр'о, wi сәйбсани бьгьрн, бькōжн: әви әв әщев кьр, we һала гәләк в'ицева бькә.

Жьна wi го:—П'адша, тә пайман гьреда, дәwса тō wi халатки, тō гази щәлат дьки? Го, п'адша, wәләһи, әв дәр нава, сәва хатьре мын азақә бра һәр'ә.

П'адша Мәрд бәрда, Мәрд готе:

—П'адшаһьм, қайдә нә бсабу, бра бса бә: тō п'адшайн. һәр тьшт дәсте тәйн, әз хōлам—тō нәмәрди,—лехьст, чу.

Чу, ифър'ль п'адше кър, сонд хар р'ожэке һаде wir'a даре. Чу, қизэке гавана жь хвэр'а стэнд, чу р'эх ван дара малек чекър, го:

—Жьне, һар'э мэр'эке, йан к'блынгэки бинэ: йан жь нав шәһәр, йан жь мала баве хвә.

—Э, го, меро, го, к'блынг, мэр' чи тәр'аны?

Го:—Ль мьн лазьмын.

—Э, го, лазьми әвын, қәй тбә мьн бькбжи, әрде вәди, мьн теки ч'ә'л, нә?

Го:—Мала тә хравбә, әз чава р'абьм тә бькбжьм, авқа тә һ'әз дькьм?

Чу жер'а мэр'эк у к'блынгэк ани. Го, р'абу, к'әтә бьн даре, вәда, го, дб к'уп зер' дәрхьстьн.

—А, го, жьне, мьн сәва ван гот, һа.

Дина хвә дае Нәмәрд һат пыш мала вида чу. Го:

—Э, Нәмәрд, Нәмәрд, к'бда дәрбаз дьви?

Нәмәрд дина хвә дае—әва Мәрд.

—Һә, го, мала тә храв, Мәрд, го, тбә ль ве даре?

—Э, го, һазьр бьвинә Нәмәрд, к'әрәмкә, го, wәрә мал.

—Кбр'о, го, Мәрд, әва мала тәйә?

Го:—Мала мьнә!

Го:—Тә әв жь к'б ани?

Го:—Дара әз ле мам, әз брчи мам, тә нан нада мьн, го, әз ведере мам.

Го:—Дә вьр'а мөкә, малхьраво, го, тбә чьма мөрийар'а р'аст навежи?

Го:—Wәлләһ, сәре тә, чькә р'астә—р'астә, мьн бәр аниә, хзына мьн йа бәр дарейә.

—Э, го, әз һар'ьм чаванә?

Го:—Һар'ә, һ'ьрчәк, гбрәк, р'увик we бен: тбә бьк'әвә қәфа даре: мәтьрсә, we шешьра хвә бькьн—әва тәр'а хэзынә, тбә хэзыне бини.

Әве тә р'абу, чу, чу к'әтә бәр қәфа даре, дина хвә дае гбр, һ'ьрч' we һатын, сәкьнин. Р'уви го:

—Гәли бра, го, әв зер'е we р'оже мьн дитьн, го, иди баләбан дәрнахә, го, шьзам әв зер' чава буи.

Гбр го:—Бра, әв кәрие пез мьн дит, иро мьн дина хвә дае әв паза чарстрбә нә навданә.

Һ'ьрче го:—Бра, го, әз чум, әв дара әз дьбежьм, дора we даре кьрынә хан-ман, ида илащ т'бнә.

Р'уви дьвә:—Осанә, р'авьн, дьвә мәри вьра һәнә.

Дьчьн, дина хвә дьдье—мәрики вайә, қәфа даредә. Һ'ьрч дьгьниже пышта ви дьшкенә, гбр жи зьке ви дьқәльшә, о р'уви жи педа дьк'әвә, чарьх-марьхе ви дбһеләва дьхвә.

П'адша жи диса к'оти дьвә, иди кәсәки тбә бежи дәрман бькә, г'бнә. Мәрд жи хвэр'а шәһәре Т'еһранәда к'әф дькә.

13. К'ЭЧЭЛОКЕ АҚЫЛ

К'эчэлоқак һабу, р'оке хәвн дит, чу шәм п'адше го:

—П'адшай саг' бә, мьн хәвн дитийә.

Го:—Дә бежә.

К'эчэлоқ го:—Е мина тә чьнә, тәр'а бежъм. (Чъмки жер'а наго: хербә).

—Көр'о, го, виҗа быгърын жь т'опраха мьн дәрхьн.

К'эчэлоқ жь шәһәре ви дәрк'әт, чу шәм п'адшаки дьне.

Вахтәке чу диwana ви п'адшай, го:

—П'адшай саг' бә, мьн хәвнәк дийә.

Әви жи го:—Бежә.

К'эчэлоқ виp'а жи гот:

—Е мина тә чьнә, тәр'а бежъм.

—Көр'о, го, мьле ви быгърын бавен зиндане.

К'эчэлоқ зинданеда ма. П'адшаки дьне гли шанд сәр ви п'адшай, әви к'эчэлоқ гьртийә. Го: «Глики мьн һәйә, әзе тәр'а бежъм; һәрке тә те дәрхьст—әзе қиза хwә бьдъм көр'е тә. һәрге тә те дәрнәхьст, тә қиза хwә бьдә көр'е мьн».

П'адше қәбул кьр, го: «Брабә».

П'адшае дьне һ'әсьнәки бьрг'ә шанд шәм ви п'адше к'эчэлоқ дайә гьртьне. Орт'а ви һ'әсьни қәл бу. Го:

—Тә кө т'ел қәла виp'а дәрбаз кьр, әз қиза хwә бьдъм көр'е тә, дәрбаз нәкьр—тә қиза хwә бьди мьн.

Қәлька ви һ'әсьни өса хьло-харо бу: чьдә мәрне блян һатын кьрын, нәкьрын, нькарьбун т'ел тер'а бькьрана. Шаб дан қиза п'адше, wәки ишадәкә һа п'адше шандийә сәр баве тә, нькарьн т'ел тер'акьн. Ле һәма к'эчэлоқ зинданеда һәй хwәр'а зиндан к'ола, кьр мина т'онела, һат дәрк'әт бьн поле диwana қиза п'адше. К'эчэлоқ дина хwә дае, р'асти бьн поле от'ахейә. Пол жи қәл кьр, дина хwә даеда авайе қиза п'ад-

шейә. Қиза п'адше дина хwә дае к'әчалоке баве we гьртия—
әә. Қиза п'адше го:

—К'әчалок, тō к'бр'а һати вьра?

Го:—Wәлә өз хwәр'а зинданеда мьжул бумә, к'олайә,
һатмә дәрк'әтмә вьра. Го, қиза қәиш, бьди хатьре хwәде,
өз зинданеда зә'ф брчи дьбьм: әзе р'ое бем вьрайа, чь харьна
бәр та дьмина бьди мьн өз бьхбм, шәве жи әзе һәр'ым зиндане.

Қиза п'адше го:—Брабә, р'ое wәрә харьна бәр мьн дьми-
на, әзе бьдьм тә.

Wәхтәке шаб дан қиза п'адше, го:

—П'адшаки маин ишадәк һа һатийә шәм баве тә, баве
тә те дәрнахә: шәрте wi п'адшан баве тә к'әт, we тә бьда
к'бр'с wийа.

Қиза п'адша мә'дәкьри хwә р'әш кьр һат диwана хwә.
К'әчалок һат диwана қиза п'адше харьне бьхwә, дина хwә
даеда қиза п'адше мә'дәкьрийә, дьгьри. К'әчалок қиза п'ад-
шер'а гот:

—Қиза қәиш, бьди хатьре хwәде, чьр'а дьгьри?

Го:—Чи тәр'анә, чь кōл тә к'әтийә, дәрде мьн, кōла мьн,
тō чь жь мьн дьхwәзи?

К'әчалок го:—Бежә, өз жи пе бьһ'әсьм, чь һайә?

Қиза п'адше к'әчалокер'а го:

—П'адшаки дьне һ'әсьнәки аwа шандийә: қōла we һәр'а-
стә. Дьбе гәрә т'ел тер'аки. Щмав'та баве мьн жи чаwа
кьрийә нькарбуяә т'ел тер'акә. Шәрте wi п'адшан баве мьн
к'әтийә, гәрә мьн бьдә к'бр'е wi: дьле мьн жи к'бр'е wi т'бнә,
лама дьгьрим.

К'әчалок гот:

—Әw шәм мьн лап р'һ'әтә, карьм тәр'а бежьм—т'ел
тер'акьн.

Го:—Дә бежә, аqа харьн өз дьдьм тә, дә бежә.

К'әчалок қизькер'а гот:

—Р'астә, тō нан, харьне дьди мьн—өз зә'ф р'азимә жь
тә, ле һма шәве шиә мьн зә'ф сәрә, өз сәрма дькьм: изьне
бьда, өз эваре бем сәр поле тә хwәр'а р'азем, ижа өз тәр'а
бежьм.

Қиза п'адше дьл нәкьр, го:

—К'бр'о, тō чь дьбежи, тō чаwа бейн от'аха мьн р'азейн?

Го:—Тō наһели, өз жи навежьм.

Қизьке дина хwә даеда к'әчалок набежә, изьн да, го:

—Эваре wәрә хwәр'а жере, сәр пола р'азе.

К'әчалок го қиза п'адше.

Го:—Сбе һәр'ә бежә баве хwә, бра кавч'яки т'ьжи
һьнгьвкьн, бьдьн дәсте мөрики, әwi һ'әсьнива бьдьн сәр
к'ола мурийа, сәре т'ел һьнгьвкьн, мурие т'ел бьгьрьн, хwә-
хwә қōлер'а дәрбазкьн.

Қизьк сбе чу баве хwәр'а бса гли кьр. Баве we го:

—К'е тәр'а готийә?

Го:—Әз хвә-хвә дөшөрмиш бумә, баво, бса һатийә бәр һ'ыше мьн.

Баве бса кър, шанд сәр к'ола мурийа, мурийа сәре т'ел гьрт, дә ширьн бу, қобька һ'әсьнр'а дәрбаз кър. Сәре т'ел һәва гьреда у шанд п'адшер'а, го:

—Шәрте мьн тә к'әт.

П'адше дьне дина хвә дае-р'астә, әви те дәрхьстийә у шаб дае, гот, го:

—Ишадәк дьне жи һәйә, тә әв жи те дәрхьст, әзе қиза хвә бьдъм кәр'е тә.

Дө к'ер шандьн, го:—Бьнһер'ә к'инжан йа остейә, к'инжан йа шагьртә: һәрдө к'ер жи миңа һәв—чекьрьна ван йәк, һ'әсьне ван шур'әки, у шанд п'адшер'а.

Чьқа осте баш һат, леньһер'и, кър, нәкър те дәрнахьст, вәки к'инжан йа остейә, к'инжан йа шагьртә. Диса шаб дан қиза п'адше, вәки п'адше диса дө к'ер шандьнә жь баве тәр'а—һәрдө жи шур'әки, формәке, кәс те дәрнахә—к'инжан йа бстәйә, к'инжан йа шагьртә. Шәрте ви п'адшан баве тә дьк'әвә, баве тә тәе бьдә кәр'е п'адше.

Қизьк диса р'уньшт грийа. К'әчәлок әваре һат, қизьк we дьгьри.

—А, го, қиза қәнш, ижа чь тә қәвьмийә, тә дьгьрни?

—Ә, го, к'әчәлоко, һ'әрамо, тә кәла мьн хера?

К'әчәлок гот:—Қиза қәнш, чь һәйә бежә, әз жи пе бьһ'әсьм, зә'ф жи әз к'әчәлокьм?

Қизьке гот:—П'адше ишар к'ер шандьнә, һәрдө жи формәки: чекьрьна ван йәкә, готийә бра бежә—к'инжан йа һостейә, к'инжан йа шагьртә. Чьқа щмаә'т һатийә, те дәрнахә.

К'әчәлок гот:—Қиза п'адше, әв лап р'һ'әтә: әзе тәр'а бежьм һәр'ә баве хвәр'а бежә.

Қиза п'адше го:—Дә, к'әчәлок шан, дә бежә. Тә эвара тейи вра сәр пола жи р'адьзейи.

К'әчәлок гот:—Р'астә, әз сәр пола р'адьзем, сәрма дькьм, тышки бьдә бьн мьн, әз жи сәре хвә бьдъм сәр бьнп'йа тә—ижар әзе тәр'а бежьм, нахвәзи набежьм.

Қиза п'адше го:—Ә, к'әчәлок, һазьр бе—әз т'әв тә р'азем, дә?

Го:—На, һ'аша жь мьн, вәки дьн—нахвәзи: набежьм.

Қиза п'адше дина хвә дае бошә, го:

—К'әчәлок, браба, го, дә бежә.

Го:—Сбе һәр'ә баве хвәр'а бежә, бьра ситьлә ав бьк'әли-нә, һәрдө к'ера бавеже: йа осте хасә—we сәр к'әвә, йа шагьрт хамә, we тек'әвә бьни.

Қизьке сбе чу бса жи баве хвәр'а гот. П'адше ситьлә ав к'әланд, һәрдө к'ер авитьнеда: йа осте хас бу, сәр к'әт.

йа шагьрт хам бу—к'эт бьни. П'адше йа шагьрт шкенанд, шанд п'адше дьнер'а.

П'адше леньнер'и р'аст те дэрхьстийа. П'адше го:

—Тышки мьн дьн жи һайа, вэки тэ те дэрхьст, эзе иди қиза хвэ бьдьме.

Дб дава шандьн, һардб р'ангэки: чап'а ван йак. Го: «Бра бьннер'а, к'ижан мак, к'ижан кодька». Дава һатьн гьништьн п'адше. Чьра мэрне блян ле шьван дава ван ньнер'и, чапа ван ньнер'и, те дэрнахьстьн.

П'адша малул бу, го:

—Шэрте ви мьн к'эт.

Шар дьне шаб гьништ қиза вьр'а, вэки «п'адше ижа дб дава шандьнэ, баве тэ бь глие вийа те дэрнахьстийа, ида we тэ бьдэ кбр'е ви п'адшан». Кэч'ьк шар дьн р'уньшт грия. К'ачалок дэрда һат, қизьк дьгьри. Го:

—Қиза қөнщ, чьр'а дьгьрин, ижа чь тэ қавьмийа?

—Э, го, к'ачалоко, мхт'ар'о, тэ кбла мьн херэ?

К'ачалок галаки бар қизьке гэр'йа, го:

—Тб жь мьнр'а бежэ чь һайа, чькане тб чьр'а дьгьрин?

К'ачалок галаки бар лава кьр, қизьке жер'а гот:

—П'адше дб дава шандийа, чапа ван йак, р'анге ван йак, готийа: «бьра те дэрхэ, к'ижан мако, к'ижан кодька вейа». Шмаэ'та баве мьн ақа һатийа те дэрнахэ, к'ижан мако, к'ижан кодька.

К'ачалок го:—Эв шэм мьн лап р'ьһ'эте, эз харьм бежьм.

Қизьке го:—К'ачалок, да бежэ, тэ чь го, мьн глие тэ кьр, да тб жи бежэ.

Го:—Қиза п'адше, р'астэ тб харьне дьди мьн, эз сэрэ хвэ дьдьм сэр бьнп'йа тэ, ле сэр мьн тышт т'бня: эз сэрма дькьм, изьне бьдэ аз бем пьш тэ р'азем, ниве льһ'ефе бавежэ сэр мьн, ижа эзе тэр'а бежьм, һарге нахвэзи—навезьм.

Қизьке го:—К'ачалок, һазьр бе, эз бем т'эв тэ р'азем, да?

Го:—На, қиза қөнщ, һ'аша жь тэ, эз сэрма дькьм, лама дьбежьм, эз жи гбнэме.

Қизьке дина хвэ дае, бошэ, го:

Бьра шэрте ви п'адшан баве мьн нок'эва,—Бойна хирэте изьн да, һьшт. Го:—Брабэ, к'ачалок, да бежэ.

К'ачалок го:—Һэр'э сбе баве хвэр'а бежэ, бэра дб хорте р'ьнд дава сьар бьн, һэр йэке алики бьбьн. Бьра брчи бькьн се р'ожа. Р'ожа чара нивро бен бар палата тэ бьсакьньн. Кодьке брчи бьбэ тек'эва маке бьмьжэ: we һынге жи заньба кодьк к'ижанэ, бэра бьбэ кодьке жекэ бьшинэ.

Қизьк чу бса баве хвэр'а гот. Баве we жи бса кьр, бь глие қиза хвэ у р'аст те дэрхьст. Бьбэ кодьке жекьр шанд п'адшар'а. П'адша леньнер'и р'аст тедэрхьстийа, го:

—Ма ишадэк мьн дьн жи, әв жи те дәрхьст, әзе к'аре
бука ви бькьм, бра бе бьбә һәр'ә.

Дә һәсп шандьн, әв жи бса р'әнгәки, чапәке, ә'мьре ван
һәк, го:

—Бәра бьһер'ә к'ижан к'ьһ'елә, к'ижан бәргирә.

П'адша диса шмаә'та хвәва ле т'оп бун, бәйт'аре һәспа
леньһер'и те дәрнахьст, вәки к'ижан к'ьһ'елә, к'ижан бәргир.
Щаб гьһишт қиза п'адше, вәки «ижа дә һәсп шандьнә, баве
тә те дәрнахә к'ижан к'ьһ'елә, к'ижан бәргирә, иди глие
пашьнә, шәрте п'адше дьне баве тә к'әт». Қизьк р'уһишт
хвәр'а гәләки грияа, го: «Әв чь мә'нәнә баве мьн дьгәр'ә, we
мьн бьбьн бьдье».

К'әчәлок диса дәрда һат: дина хвә дае—қизьк зә'ф бәр-
хвә дьк'әвә, го:

—Қиза қәнш, ижа чь тә қәвьмийә, тә дьгрии?

Қизьке заньбу к'әчәлоки бьһянә, жер'а р'аст гот. К'әчә-
лок го:

—Қиза қәнш, әв шәм мьн лап р'ьһ'әтә.

—Дә, го, бежә!

—Э, го, қиза қәнш. р'астә льһ'еф сәр мьнә, пышта тә дурн
пышта мьнә, пышта мьн сәрма дькә. Изьне бьдә өз тә пышта
хвә бьк'әт'ьн пышта һәв, ижа әзе тәр'а бежьм.

Қизьке дина хвә дае боша, изьн да.

К'әчәлок жер'а гот:—Сбе һәр'ә бежә баве хвә, бра хаме
гиһе ньфт бькә, агьр бәрде, дә хорте баш бәра сьар бьн
һәр һәки һәспәке сьар бә, бажо нав ви хаме агьрбәрдан. Сол
бзмаре вана ле сор бьбьн: бәргире бьминә, к'һ'еле бьк'ьшә
дәре. Бәра дела ван жека бьшинә, ижар шәрте ви ле к'әвә.

Қизьк чу, бса жь баве хвәр'а гот. Баве wсiа бса жи
кьр, те дәрхьст, шәрте ви п'адше дьне к'әт. П'адше дина хвә
дае—р'аст те дәрхьстийә, щаб да ви п'адшан, го:

—Ида шәрте тә мьн к'әт, к'аре қиза хвә әзе бькьм, вәрә
бьбә.

Әви к'аре қиза хвә кьр, һәр тьшт һазьр кьр, щаб да
п'адше, го:

—Вәрә буква хвә бьбә.

П'адше сьар һьлдан чу буква хвә ани. Ани һат. П'адша
дәшөрмиш бу, го: «Ақа ишад әви шандьн шәм мьн, кәсәки
те дәрнахьст, әзе гази қиза хвә кьм, чька we чава заньбу».
П'адше гази қиза хвә кьр, же пьрсн, го:

—Р'аст мьр'а бежә, әв глие мә те дәрнадьхьст, тә чава
заньбу?

Го:—Баво, өз хвә-хвә дәшөрмиш дьбум, шәв дьһат бәр
һ'ьше мьн, мьн жи тәр'а дьгот.

Баве жер'а гот:—Р'аст мьр'а бежә, әв нә глие тәнә:
дьбежи бежә, набежи әзе сәре тә лехьм.

Къизьке дина хвэ даеда, вэки р'аст набежа, we саре we лехэ, го:

—П'адшаи саг'бэ, чь р'аст, р'астэ: эв к'эчалоке тэ гърты-бу, эви дьхат мыр'а дьгот—мын жи тэр'а дьгот.

П'адше э'мыр кър хэламе хвэр'а, го, го:

—Нэр'ыи сэрсурте к'эчалок кър'кьн, бьбьн х'ьмаме х'ьма-миш кьн, дэста к'ьнше баш лекьн, биньн диwana мын.

Хэлама чу сэрсурте к'эчалок кър'кьрьн, бьр х'ьмаме х'ьмамиш кьрьн, дэста к'ьнше баш лекьрьн. Нат диwana л'адше, бэр п'адше т'эманэ бу. П'адше ши дае р'уньшт.

П'адше го:—К'эчалок, эв глие хана тэ готьн?

Го:—Бэле, п'адшаи саг'бэ!

Го:—Тэ чава заньбу?

К'эчалок жь п'адшер'а гот:

—П'адшаи саг'бэ, мын хэвн ди.

Го:—Хербэ, бежа!

К'эчалок го:—Тэ нагота хербэ дуса мын надьгот. Го, п'ад-шаи саг'бэ, мын хэвн ди, р'о мьле мыни р'асте дэрк'эт, ч'эпе чу ава.

П'адша жер'а гот:—Кър'о, вьр хада наве тэ дькьм Усыв, қиза хвэ жи дьдьм тэ, бука мын аниџа, we жи дьдьм тэ, кър'е мын т'она.

К'эчалок р'абу чу мьле п'адше, жер'а се р'ожа дэф дэ'ват кър, нэрдб жьне ви данеда у чу шие хвэ.

К'эчалок сбе р'абу жьнэк шьџа ав дэст кър, жьнэке жи п'ежгир бэр гьрт. К'эчалок к'эниџа. Жьне ви жер'а готьн:

—Усыв, бежа, чька чьр'а к'эниџа?

Го:—Қизе п'адша, мын хэвн ди, р'о алики мьле мын хьлат, нив жи мьлэки мын хьлат: йэк wэ қиза р'оһлатэ, йэк wэ жи қиза п'адше р'оавайџа. Эв хэвна мын к'эт бира мын: йэке ав дэст мын кър, йэке жи п'ежгир бэр мын гьрт, лэма жи эз к'эниџам. Эва к'эрэмакэ р'энд бу, мыр'а бу.

Ида ава, эв чун мразе хвэ шабун, эм жи натьн.

14. УСЪВ

Вәхтәке п'адшах һәбу, кәр'е ви т'өнәбуи. Гәләки дөшбөрмиш дьбу, го: «Әз бьмьрьм, кәр'е мьн т'өнәнә, т'әхте мьне бәхвәйн бьминә». Эваре щмаә'та ви р'уньшти бу. Щмаә'те же пьрси:

—П'адшан саг'бә, чьр'а аҗа дөшбөрмиш дьви?

—Ә, го, щмаә'т, әз дөшбөрмиш нәвьм, к'е бьвә: зөр'әта мьн т'өнә, әзе бьмьрьм т'әхте мьн бьхвәйн дьминә.

Оса хәбәрдан, дәврешәки дәрә диwana п'адше вәкьр.

—Һан, го, п'адшай саг'бә, чьма аҗа дөшбөрмиш дьви?

—Ә, го, дәвреш, әз дөшбөрмиш нәвьм, к'е бьвә? Кәр'е мьн т'өнә, әзе бьмьрьм т'әхте мьн бьхвәйн дьминә.

Дәвреш севәк дәрхьст жь щева хвә, го:—Кәрики тә бьхвә, кәрики сәлт'ана тә, кәр'әке тәр'а бьвә, нав ле нәки һ'әта аз тем. Оса жи мәзын бу әзе хвәр'а бьвьм.

П'адша қайл бу, го:—Бәра бьвә, бәра тә хвәр'а бьви.

Соз да дәвреш, дәвреш бәр бнда бу. П'адше кәрә севә хар, кәрикда жьна хвә. Жьна п'адше һ'әмлә дәрк'әт. We'de we т'амам бу, р'аза кәр'әк ани. Кәр'е п'адше мәзын бу, бу нәһ-дәһ сали, бенав бу. Щмаә'те гот:

—П'адша, кәр'е тә мәзынә, вәрә әм навәки лекьн.

П'адше го:—На, мьн соз дайә, дәвреш к'әнге һат, бра навәки лекә.

Оса ма вәхтәк дәрбаз бу. Щмаә'те го:

—П'адша, аһа навә, вәрә әм навәки кәр'е тәкьн.

П'адша қайл бу, щмаә'те навә ви дани Усвь, у дәвреш жи дәрн вәкьр, го:

—Һун чь хәбәрдьдьн?

П'адша го:—Тәва ә'яанә. Щмаә'те нав ль кәр'е мьн кьр, тә жи дәрн вәкьр.

Дәвреш го:—Бәле, навә ви лә бьмбарәк бә, го, п'адша хвәйә гьлиә хвәйи, кәр' дьгнижә мьн.

П'адше го:—Бәле, мьн соз дайә тә, кәр' кәр'е тәйә.

У дәвреш Усьв һьлда чу. Гәлә әрд чун, гьништьн бәр қәйәкә. Дәвреш Усьвр'а гот:

—Усьв, һәр'ә һөндөр'е қәйә, зер', зив гәлә те һайә: тышки һейни, шәмданәк теданә, т'әне we шәмданә бини.

Қәйә вәбу. Усьв чу һөндөр', дина хвә даә алики қәйә зивә, йәк зер'ә. Шәмдан һьлда, һат дәре, дөшбөрмиш бу, го: «На, дәврешә чь мьн бькә, әзә һьнә зер'-зив һьлдьм бьвьм». Мәри бу, тмайи кьр, ч'әнгә зер' һьлда. Дәре қәйә лә һатә гьртьнс. Хвәр'а т'әне һөндөр'е қәйәда ма.

Р'ушьшт гьрйә, го: «Мьн чь ани сәре хвә, мьн гөр'а дәвреш нәкьр». Гәләки гьрйә, дөшбөрмиш бу, р'е т'әнә дәре. Дина хвә даә һөндөр'е қәйәда р'увик ви али дәрк'әт. Усьв гот: «Әв р'уви һ'әлбәт ши һайә һатийә, wәлә әзә бьдьм пай р'уви, чькә к'ода дьчә». һөндөр'да да пай р'уви, чу. Қәйә зә'ф бьлд бу, к'әләкәкә теда хйә кьр. Р'уви р'өви к'әләкәкә р'а дәрк'әт. Усьв дөшбөрмиш бу, го: «Әз чавә бькьм, әз нькарьм к'әләкәкә р'а дәрәм». Бәржер ньһер'и, леньһер'и бьне қәйә қәлә, ав хйә дькә. Усьв го: «Wәки әзә қәйәда бьмьрьм, т'и, бьрчи бьминьм, әв қөншә әз хвә вә қәлькәда бәрдьм, авәда бьхәньқьм». У бса жи Усьв хвә we қәлькәда авит, чу сәр т'әхтәки сәкьни, сәкьни, п'әлә лә т'әхтәк хьст, дәрхьст р'әшайә. Усьв сәр т'әхтәк банзда р'әшайә сәкьни. Лә шәмдан шәм Усьвә. Усьв дөшбөрмиш бу, го: «Әзә шәмдана хвә бьщәр'биньм». Щәр'банд: дәстә хвә ләвхьст, чьл һори шәмданә дәрк'әтн, у әрәбәк дәрк'әт. Чомахә әрәб дестда, әрәб гот:

—Усьв, әм днйәә храв бькьн, йан авә бькьн?

Усьв гот:—На, әрәб, днйә шен әм навданьн.

Әрәб хвәр'а сәкьни, әв чьл һори же бист р'әқьси, бист р'ушьшт: бса листьн, Усьв әщьз бу. Әван һәр чьли чьл зер' дан, Усьв дәстә хвә ләвхьст—һәр чьл жи к'әтн шәмданә.

Усьв к'и дәре р'удьньшт, п'әше ви һорйә, шәмданә бса бу. Усьв гәлә wәхт һат, һат гьништ шәһәрәки. П'әр'е шәһәр авайик һәбу, дәре ви вәкьри бу. Усьв го: «Әзә ишәв ви аванда бьм, һ'әтә све әзә р'авьм һәр'ьм».

Усьв днса дәстә хвә ләвхьст, чьл һори, әрәб дәрк'әтн, әрәб сәкьни бәр дәргә қәрәwьл, һори бисти лист, бист жи р'ушьштиә.

Әван дьлист, қиза п'адше ви шәһәри бист щарие хвәва лә баг'е т'оркьри бун, дина хвә даә—сәһ'әт донздәйә, шәһәр гь р'азайә, авайә қарәхә шәһәр лөмп'а we дышхлә. Щари-һәр'а гот:

—Әм һәр'ьн т'әсәлйә ви шәһәрикьн, чькә р'онайә we чьма һайә.

Қиза п'адше бист шарйава һатын бәр п'әншәра ви авайи сәкьини. Дина хвә дае—хортәк р'уньштиһә, зә'ф бәдәвә, бист һори р'уньштиһә к'еләке, бист жи дьлизә.

Қиза п'адше дөшөрмиш бу, го:

—Әме т'әмашәкьн, чька аг'рйа ван чава дьвә.

Усьв ида ә'шьз бу, дәсте хвә ләвхьст, һорйа чьл зер' дани бәр Усьв у к'әтүн шәмдане. Қиза п'адше жь шарйа хвәр'а го:

—Әва тышки зә'ф башә. Вөрә әм хорт бькөжьн, шәмдане хвәр'а бьвьн.

Усьв дь хәвәда бу өван шарйа Усьв һьлдан бьрн. Бьрн қәрахе шәһәр, Усьв көштүн у вәгәр'йан шәмданеһа һатын, шәмдан хвәр'а бьрн.

Қиза п'адше дәсте хвә ләвхьст, дина хвә дае чьл ә'рәб же дәрк'әтн:

—Һан, го, ве сәһ'әте Усьв биньн, һәки һәйнн—әме вә, ви шәһәри шәлгәр'иньн, к'әта бькьн.

Қиза п'адше дина хвә дае, һәки ә'рәбе шәһәр һәзакьн, го:

—Әм сәе һәр'ән Усьв биньн.

Чун, дина хвә дане—һәфәс бәр Усьв һе һәйә. Усьв бьрн сәр дохт'ра, Усьв қәнц бу. Шәмдана ви дане, қиза п'адше Усьвр'а гот, го:

—Гәра тә мьн бьстини.

Усьв өса қиза п'адше станд у р'ек'әт шәһәр дәрк'әт чу. һат ләһһәр'и дәвреш пеһа дәрк'әт, р'әст пе һат, салам да Усьв, Усьв сәр ләһге дәврешда хар бу. Дәвреш го:

—Усьв, мьн тәр'а го тышки жь хьзне һьлнәдә, тә чьма һьлда, шәмдан т'әне бәси тә бу.

У дәвреш Усьв һьлда у һат шәһәре бәве Усьв ани ди-һана бәве ви.

Һат, го:

—П'адша, әһа Усьве кәр'е тә, шәмдан жи мьн п'ешк'еш кьрийә. Го, чи мьнр'а бу кәр'е тә, мьн хвәст шәмдане п'еш-к'ешкьм,—у һе дәрә йәк-йәк п'адшер'а го.

Хлаз бу.

15. МӘР

Һәбу т'өнәбу кал-пирәк һәбу. Әw кал-пир к'әсиб бун, тыштаки ван т'өнәбу. Шәвәкә р'абун, ләһер'и мә'рәк нав щие ван дәрк'әт. Калә, пирә һәркә дан щәлә хwә, р'е р'әвйән.

Ма шәва дьне—әw мә'р диса һат к'әт орт'а һәрда. Диса калә, пирә р'е р'әвин, ви чахи мә'р ванр'а гот:

—Дае, баво, әз кәр'е wәмә, жь мьн һәр'әвйн, нәтьрсьн, әз wә нахwьм.

Калә, пирә тырс-тырс һатьн к'әтьн нав щие хwә.

Ма све, мә'р го:

—Һәр'ә хwәзгинйа қиза п'адше жь мьнр'а.

Пирә р'абу чу бәр дәрә п'адше, сәр көвьре хwәзгинйа р'унышт. Wәзир, wәк'ил дәрк'әтьн, го:

—Һа пирә, тә чь дьхwәзи?

Го:—Әз һатьмә хwәзгиние қиза п'адше жь кәр'е хwәр'а.

П'адше жер'а го:

—Пирә, тә к'әсиви, әзе қиза хwә чава бьдьм тә?

Ма р'ожа дьн, пирә диса чу хwәзгинйа қиза п'адше. П'адше, ди бошә, го:

—Пирә, го, һәр'ә, қәләне қиза мьн дәвәкә чил қарқаш, тәйрәки спи сәр, барә дәвә жи т'жи зер'—қәләне қиза мьн әвә. Тә ани—wәрә, нәани—щар дьн нәе.

Пирә п'ор-п'ошман мә'дәкьри һат мал. Готә кәр'е хwә, го:

—Лаво, п'адша тыштаки бса хwәстийә, wәки әз қә нъзаньм бежьм жи.

Мә'р готәда:—Дае, бежә, чийә, нәтьрсә.

Го:—Лаво, дәвәкә чил қарқаш, тәйрәки спи сәр, барә дәвә жи т'жә зер'е фидәқи хwәстийә.

Мә'р к'әнйа, го:

—Дае, нәтьрсә. һәр'ә све бука хwә нишанкә wәрә, әзе қәлән биньм бьдьм,—дьлә мә'р зә'ф қиза п'адшеда һәбу.

Пирә wедәрә шабу, р'абу чу мала п'адше, готә п'адше:

—Бука мьн бина, аз нишанкьм, қаләне тә хвәстийә, әзе биньм.

Пире бука хвә нишан кьр, вәгәр'яа һат мал.

Мә'р чу дәмә ани, тәйре спи сәр, барә дәмә жи зер'. Ани да пире, го:

—Дае, р'авә қаләне бука хвә бьвә, бежә п'адше—се р'о-жа шунда әзе бем бука хвә бьвьм.

Пире бьр даеда, готә п'адше:

—Се р'ожа шунда әзе бем, т'вдарәке бука мьн бьки, тем бьвьм.

Пире һатә мал, мә'р һу кьре, там-таше мина е п'адше кале, пирер'а чекьр у от'ахәк жи бона хвә у жьна хвә чекьр. П'әлткәк жи от'аха хвәда чекьр.

Се р'о т'әмам бун. Пире чу бука хвә ани. Бьр чу от'аха мә'рда пәйакьр. Мә'р бу мә'р, к'әтә п'әлткә. Ма һ'әта эваре, мә'р букер'а готе, го:

—Қиза п'адше, аз мә'рьм, тә мьн һ'әз дьки?

Кәч'әке виали, виали дора хвә иһер'и—тышт т'әнә Щар дьне мә'р готеда:

—Қиза п'адше, виали бьһер'ә, аз мә'рьм, тә мьн һ'әз дьки?

Кәч'әк ақьл бу, дөшбөрмиш бу, го:

—Вәхта тә мьн һ'әз дьки, аз жи тә һ'әз дькьм.

Ведәре красе мә'р стәе мә'р дәрк'әт, һат шәм кәч'әке. Мә'р жер'а гот:

—Қиза п'адше, т'ә вәхта глие мьн нәкә, тә вәки глие мьн бьки, сера мьн бәтал дьвә, иди мьн ч'ә'ва навини.

Кәч'әке го:—На, аз глие тә накьм.

Ма, дә'вата кәр'е вәзир бу. Мә'р р'абу, һаспе хвә сяр бу: к'әище ви к'әск, форма ви к'әск, һаспа ви к'әск, го:

—Қиза п'адше, гөр'а мьн дьки, тә нәе дә'вате.

Го:—Чьр'а?

Го:—Те сере мьн бәталки.

Кәч'әке го:—На, -р'абун ледан чуна дә'вате.

Мә'р нава дә'ватеда чу һат, шәһәр ле т'әмашә бун, го:

—Әва к'әйә?

Ле дйа кәч'әке, хушка кәч'әке һатьн к'әләке р'уньшьтн.

Дйа ве го:

—Ч'ә'ве дйа тә бьр'әжә, лаво, мә тә даи кәр'е кале, пире, йәки нөхсан, қә ван дара к'әвш навә.

Кәч'әке го:—Чи вәр'анә, кәр'е кале, пире дьвә, к'и дьвә—әв ише вә нина.

Кәч'әк анин һ'әле т'әқандьне жи, кәч'әке тыштәк нагот.

Ле мә'рва ә'йан бу. Эваре һатьн мала хвә, го:

—Қиза п'адше, гөр'а мьн дьки сәе нәе, те бежи.

Қиза п'адше го:—На, әв бьмьрн, бьт'әқьн, әз навежьм.

Ма свэтыре, дуса чунэ дэ'вате. Ма'р ижар жи форма ви
гышк сор бу, һэспа ви, к'ынше ви. Жьна хвэр'а гот:

—Qизэ, иро тэ бей, тэ нэвежи. Тэ һэма гот, тэ мьн ч'э'ва
навини, эзе һэр'ым.

Ледан чун дэ'вате. Дйа we, хушка we һатын к'елэке
р'унышт'ы. Дуса к'этын к'эр'е кэч'эке, го:

—Лаво, ч'э'ве дйа тэ, хушка тэ бэр'ежэ, к'а мере тэ
йэки нёхсана, қэ дэ'ватедэ к'эвш навэ.

Кэч'эк һерса ве р'абу, гьрия, го:

—Ло, хвэли сэре вэ буна, иро дэ р'ожэ эви к'ынше
к'эск у сор эв мере мьна, чьма һун ащқьшйа дьдын мьн?

Дйа we го:—А, бса лаво, бежа, дьле мьн р'эһ'эт бэ.

Ма эваре, дэ'ват бала бу, һатын мале. Ма'р сйари һат
бэр дери сакьни, го:

—Qиза п'адше, һондёр' дэре.

Дэрк'эт, го:—Чь дьхвэзи?

Го:—Хвэде р'уе тэ р'ашка, эзе ва чум, иди тэ мьн на-
вини.

Кэч'эк гьрия хвэ авит сэр дәст-п'ие шйа, го:

—Тэе к'ода һэр'и?

Ма'р готе:—Сера мьн батал бу, иди аз нькарым бьсэкь-
ным.

Ма'р р'е к'эт у жер'а гот:

—К'энге тэ солэке һ'эсьни п'е кьр у вэк'азэки һ'эсьни
тэ гьртэ хвэ, сола тэ машйа, қёл бу, вэк'азе тэ жи хар бу,
те һэнге мьн бьвини.

У ньшкева бэр ч'э'ве кэч'эке бнда бу.

Дуса кале, пире һолка ван бса бу, к'эсиб бу. Кэч'эк жи
к'элака ван, бэр тэндуре р'унышт, һэргав гьрия, го:

—Мьн чь ани сэре хвэ?...

П'адша бьһист, вэки кёр'е пире т'бнэ, бнда буйэ. Р'абу
хёламак шанд, го:

—Һэр'э, гази қиза мьнка, бра бе, шэм кале, пире чь
р'уныштиёв?

Хёлам һат, гази кэч'эке кьр, го:

—Wарэ, баве тэ гази дька.

Кэч'эке го:—Һэр'э бьщ'эм, аз наем, кале, пире мьрын—
бра аз жи т'эв ван бьмьрым.

Кэч'эк све чу хвэр'а солэке һ'эсьни к'эр'и, вэк'аз к'эр'и,
да дәсте хвэ, сол жи п'екьр, све һ'эта эваре хвэр'а чу чьл
у ч'йа гэр'йа. Галэ вэхт дэрбаз бу. Вэхтэке щики р'унышт,
сола хвэ нһер'и—сола we қёл буйа, вэк'аз жи тэвйайэ. Сэре
хвэ бьнд кьр, ле нһер'и мере we сэрр'а сйари сакьнийэ. Го:

—Дэ р'ава, эм һэр'ын.

Һу кьре, жьна хвэ кьр севэке, кьр щева хвэ, чу шэһере
һорийа. Чава чу мале, дйа ма'р жер'а го, го:

—Лаво, бина э'вда тэ те.

Кѡр'е we го:

—Дае, тѡ вѡрѡ дѡсте мында адкѡ, р'ожѡке тыштѡки жер'а навежѡ, вѡки ѡз дѡрхѡм.

Дѡя шнѡ дестда адкѡр, го:

—Лѡво, ѡз р'ожѡке дѡнге хвѡ жер'а накѡм.

Гѡдѡ сев дѡрхѡст, ху кѡре, қизѡкѡ бѡдѡw же дѡрк'ѡт. Хѡтѡ мѡр бѡхнѡст, вѡки қизѡ we хѡштнѡѡ, чуйѡ йѡкѡ ѡ'вд аниѡѡ. Щѡв шѡнд сѡр хушка хвѡ, го:

—Хушке, тѡ буйн ѡ'вд, тѡ қизѡ мын хѡштнѡѡ, йѡкѡ ѡ'вд аниѡѡ.

Хушка we го:—Мын дѡсте кѡр'е хвѡда ад кѡрнѡѡ, ѡз нѡкарѡм тыштѡки пе бѡхѡм. ѡзе бѡшинѡм мѡла тѡ, тѡ дѡкарнѡ—тыштѡки пе бѡхѡ.

Ле мѡр жѡнѡ хвѡр'а гѡтѡбу:

—Дѡя мын тѡ дѡшинѡ мѡла щнѡнѡрѡ, нѡви-нѡви дѡчи хѡндѡр', дур бѡсѡнѡ тыштѡ бѡхвѡзѡ, дѡнѡ, вѡгѡр'ѡ вѡрѡ.

Мѡ, хѡсѡя we жер'а го:

—Лѡво, хѡр'ѡ мѡла хушка мын, дѡрѡ хѡнѡ, қѡтѡя бр'нѡт'ѡя мын бнѡѡ вѡрѡ.

Кѡч'ѡк чу дури дѡре вѡн сѡхѡннѡ, гѡтѡ зар'ѡке, го:

—Бежѡн қѡт'ѡя бр'нѡт'ѡя хѡсѡя мын брѡ бѡшинѡ.

Хѡтѡя мѡре we дѡрк'ѡт, го:

—Лѡво, вѡрѡ мѡла мын, тѡ бука хушка мыннѡ, ѡз қѡрбѡнѡ тѡмѡ, вѡрѡ, хѡндѡр'.

Кѡч'ѡке го:—Нѡ.

Р'ѡбу се ч'внѡ кѡрѡн қѡт'нѡкѡ ч'ук, дѡ дѡсте кѡч'ѡке, го: «Бѡвѡ».

Кѡч'ѡке ани р'ѡвѡ вѡкѡр, го: «Чѡка бр'нѡт'ѡя хѡрѡя чѡвѡнѡ». Гѡвѡ вѡкѡр, хѡрсе ч'внѡ бу п'р'нѡнѡ вѡн, р'ѡвннѡ. Дѡ ду, кѡр-нѡкѡр нѡкарбу бѡгѡртѡ. хѡтѡ эвѡре пѡдѡ к'ѡт, нѡкарбу ѡв ч'внѡ бѡгѡртѡнѡ.

Идѡ тѡрнѡ ле к'ѡт ѡрде. Р'унѡшт гѡрѡя, го: «Мын чѡ сѡре хвѡ кѡр». Мѡре weвѡ ѡ'нѡн бу, зузкѡ хѡт жер'ѡ хѡрсе ч'внѡ жнѡ гѡртѡн, кѡрѡнѡ қѡт'нѡе, дѡнѡ, го:

—Бѡвѡ мѡл.

Вѡхте ани дѡ дѡсте хѡсѡя хвѡ, хѡсѡя we гѡте:

—Дѡлшѡшѡкѡ тѡ тѡр'ѡ гѡрт, дѡ тѡ?

Мѡ р'ѡжѡ мѡннѡ, хѡтѡя мѡр щѡв кѡр, го:

—Вѡрѡн қизѡ мын бѡвѡн.

Гѡдѡ го:

—Дае, дѡ хѡр'ѡ қизѡ хѡтѡя мынѡ, вѡки хѡргѡв дѡхѡйдѡ, хѡр'ѡ we жнѡ бнѡѡ.

Дѡя шнѡ све р'ѡбу чу, қизѡ хушка хвѡ ани. Қизѡ п'ѡдше эвѡре мѡре хвѡр'ѡ го:

—Дѡ тѡ, қизѡ хѡтѡя хвѡ нѡшѡв ѡт'ѡхе р'ѡзен, ѡзе мѡлбѡм.

Мѡр жер'ѡ го:

—К'ынше хвэ нэхэ, тō р'анэзе. Шэв к'энге мьн дэини тэ кър, тō назърби эм һэр'и.

Кэч'ык һэма к'ыншава чу мале п'алда. Шэв гэдэ р'абу, қиза хат'я хвэ нава шида кōшт, чу дэини қиза п'адше кър, го:

—Р'авэ, эм һэр'и.

Авит т'эркуйа хвэ, р'ек'этын, чуи.

Ма свэ сафи бу, д'яа ви р'абу леньһер'и қиза п'адше т'опа. Чу даре от'ахе вэкър, нав шийа ньһер'и, вэки қиза хушка we кōштиа, ж'на хвэ һылдайэ, чуйэ. Шэв да хушка хвэ, го:

—Хвэде р'уе тэ р'эшкэ, кōр'е мьн надьхвэст, тэ зоре д'ыго—вэрэ б'вэ, қиза тэ кōштиа, ж'на хвэ һылдайэ чуйа.

Хат'яа ви һат, го:

—К'а һэспе, эзе пэй к'эвм.

С'яр бу, пэй к'эт. Мэ'р пыш хвэва звьр'и, нһер'и хат'яа ви ду ван к'эт'я. Готэ ж'на хвэ, го:

—Хат'яа мьн һат,—пэйа бу, һуйи ж'на хвэ кър, һуйи һэспе кър кър бостан.

Мэ'р да дэсте хвэ хвэр'а бостане хвэ авда. Хат'яа ви һат бэр сэк'ни, готе, го:

—Бостанчи, дō с'яр һат'и вра дэрбазбун, тэ нэдит'н?

Эви го:—Картол һана, к'алэм һана, чь дьхвэзи һана.

Ж'ньке го:—Тō гежи? Эз чь дьвежм, тō чь дьвежи? һьнеки жи дэрбаз бу, тышт нэди, вэгэр'яа һат мал. Хушка we го:

—Тэ нэди?

Го:—На, хушке, го, мьн т'эне бостанчик дит.

Ле д'яа ви феле ви заньбу, дэнге хвэ нэкър, го:

—К'а һэспе, эзе пэй к'эвм.

Д'яа ви с'яр бу, пэй к'эт. Мэ'р вэхтэке пыш хвэва звьр'и, ди д'яа ви пэй к'эт'я. Го:

—Қиза п'адше, д'яа мьн һат, сера мьн бэр д'яа мьн наш-хōла, аз чава бькм?—Һуйи һэспе кър, кър дар, ж'на хвэ жи кър гōл да сэр сэре даре, хвэ-хвэ жи бу мэ'р, б'не даре хвэ п'еча һ'эта сэре даре, сэре хвэ да сэр сэре гōле.

Д'яа ви һат к'ип бэр сэк'ни, готе:

—Тэр'а дьвежм ф'тыле хвэ жь даре вэка, сэре хвэ сэр гōле һылда, йане на, эзе тэхм тэ п'ърти-п'ърти бькм.

Го:—Дае, қэ нэбуйэ: пеш'яе мьнхэ мьн бькōже, паше—гōле.

Д'яа ви нһер'и бошэ, го:

—Дэ тō дэсте мьнда адкэ, вэки һ'эта хвэшби наеи шаһаре ма.

Дэсте д'яа хвэда адкър. Д'яа ви вэгэр'яа һат мала хвэ. Эв жи һат'и шаһаре п'адше, шэм кал, пире, мразе хвэ шабун.

16. ШӘМО

Һабу т'әнәбу жыи, мерәк һабун, кәр'әки ван һабу, наве
ви Шәмо. Р'ожеке баве ви р'абу чу щот, завһа хвә р'акә.
Кәр'е хвә р'акър, хвәр'а бър, го:

—Лауо, тә жи мьнр'а вәрә.

Р'ожа дьне диса р'абу чу, дәйле кәр'е хвә кър, го:

—Р'авә, мьнр'а вәрә.

Кәр'е ви гьрһа, го:

—На, әз нькарьм.

Т'әпәк, дөдө кәр'е хвә хьст, һышт леда чу. Гәдә ведәре
к'әт ә'йнате, к'ера баве хвә дьзи, ани һат да дһа хвә, го:

—Дае, баве мьн готийә бра гае мәи мазьн шәржекә, п'а-
лар'а чека, бышина.

Дһа ви жи ведәре баур кър, га шәржекър, һур хър да
сәр тәндуре, вәки чека. Р'о һатә нивро, мерьк леньһер'и нане
п'ала нани, п'алә бьрчина. Р'абу, готә п'ала, го:

—Һун бьхәбьтъи, һ'әтани әз һәр'ьм мале, бем.

Кәр'е ви дурва дит, веки баве ви бәр бь мале һат.
Зузька шиш ани, жь тәндуре шәлә агьр дәрхьст, кьрә нав
п'инәки п'еча, да мьле хвә, хвә пышт дерйда вәшарт.

Баве ви һат, чу һөндөр'е мале, леньһер'и тәндур ве
т'әзә дьшхөлә, бина гошт те, готә жына хвә, го:

—Йа, йа жьньк, әв чийә, чь духанә, чь гошта, тә чь
дьки? П'алә гьшк бьрчина, нане п'алә хәлде чу.

Жьна ви готе:—Чьр'а тә ньзани, вәки чийә? Кәр'е тә
к'ер да мьн, го, тә готийә га шәржекьн.

—Чава, го, к'әнге мьн к'ер дае, к'әнге готийә? Го, һа
мьн весве дө т'әп лехьстийә, ә'йната тә хапанди.

Вәде мерьк һат мал, кәр'е ви агьр һьлда, чу щәм п'ала,
п'алар'а го:

—Әва агьра баве мьн дае мьн, готийә, бьвә һәр'ә завһа

мә бышәвътинә: әскәр һат, ыә дәст-п'ие әскәрда т'әмам п'учбә.
һазыр бра бышәвътә.

Мерьк, жьньке нан қадандь, һылдан һатьн бәр бь п'ала.
Мерьк дурва леньһер'и—вәки ә'шевәкә р'әшә гран, го:

—Жьньк, әв завие мә чьр'а бса р'әш дькьн?

Һатьн шәм п'ала сакьни, го:

—Кбр'о, вә чь кьрийә?

Го:—Чьма тб ньзани мә чь кьрийә: тә агьр шандьбу,
вәки әскәр һат, бра зу завйа т'әмам бышәвътиньн.

Го:—Мьн дайә к'е шандийә?

Го:—Кбр'е тә анийә.

Ведәре мерьк го:—Әз хере ви һавиньм, мьн ве све
чьмьк т'әпәк лехьстийә, ә'йнатар'а чуйә. Дйа хвә жи һапан-
дийә, гае мән мазьн дайә шәржекьрьне. Дә вәрьн нане хвә
бьхбн, чь буйә, буйә.

П'ала р'ушьт, нане хвә харьн у р'абун чун мале хвә.
Гәдә жи бса леда чу гбндәки майин—мәт'а ви ведәре бу, чу
мала мәт'а хвә.

Мәт'а ви го:—Пәй, әз қбрбана тәмә, Шәмо, тб чавә һати
мала мьн? Го, тб һати чь?

Го:—Мәт'е, баве мьн готийә, вәки исал чәнд салә мө
һәв һадитийә, бра чәнд р'ожа лехә бе мал.

Жьньке р'абу к'әтә, мришк сор кьрьн, баре хбрщәке
т'ьжә кьр да сәр мьле Шәмо, го:

—Дә вәрә әм һәр'ән мала баве тә.

Лехьстьн һатьн бьнат'ара гбнд, го:

—Мәт'е, тб һәр'ә, тб һәр'ә һ'әтә әз дара һана һнә ав
бьхбм, бем.

Жьньк хвәр'а һеди-һеди һат. Әви иди хвәр'а хбрщьк
һур-мур һылда алики дьнда чу. Жьньк һат чу мала баве
ви. Чавә дернда чу, мерьк готе:

—Тб зани Шәмо мьрийә, лома һати?

Жьньке го:—Пи хвәде нәхә, ч'ә'ве тә р'ьжйайә, чьр'а
бса дьвежи? Р'ушьт қьса хвә кьр.

Го:—Әви тб жи һапанди, ақа сәре мьн кьрийә—завйа
мьн шәвътандийә, гае мьн шәржекьрийә: әз чавә ви бьвиньм,
әзә лехьм бькбжьм.

Әз бем сәр Шәмо. Шәмо әв хбрща һур-мура һылда, чу
хвәр'а бәр знарәки мазьн р'ушьт, хвәр'а нан дани бәр хвә,
бьхвә. Леньһер'и сйарәк веда һат. Әв сйар зә'ф бьрчи бу,
сәрр'а сакьни, го:

—Лаво, тб чь дьхви?

Шәмо готе: го, баве кал, әз нан дьхбм, вәрә дәвса мьн
р'уне нан бьхвә, һәспе жи бьдә мьн, әз шарәке сйарбьм
бажом.

Кале го:—Дә р'авә.

Ле Шэмо го:—Wэра пышта хwэ қанм бьк'бта ви знари— жорда нае.

Қале жи хеди-хеди пышта хwэ к'бта бэр знер. Шэмо жи бэр дэрк'эт р'абу. Шэмо с'ар бу, ажот чу. Қале жи хwэр'а р'унышт, нане хwэ т'ер хар. Эди қале нив'иа Шэмо ма. Навэрэ жь бэр знер р'авэ. Н'эта тэ'ри ле к'эт э'рде, ч'э'ви'не-р'яа шийа, и'нер'и wэки т'бна. Го: «Wэки ви бехайе знер ни-буйа, эзе р'абума бьчума, ч'ька к'бда чу, эз р'авьм we сэр мында бе, мын бьк'бжэ». Ди бошэ, нышкева кьрэ қижин, знер дурк'эт р'эви. Лен'нер'и знаре чь, н'але чь? Хапандийэ.

Шэмо жи чу р'асти шотк'арэки нат. Шотк'арир'а го:

—Тб we нэспе нак'эр'и?

Шотк'ари ша бу, го:—Эз дьк'эр'ьм, чьр'а нак'эр'ьм, го, да нэде we бежэ.

Го:—нэде нэспа мын к'упэ грар, шэшэ нан.

Мерьк готеда:—Да тб вра р'уни бэр гае мын, шоте мын, аз нэр'ьм.

Шотк'ар чу мала хwэ, го:

—Жьньк, тэндуре даде, граре чекэ, мын нэспэк к'эр'ийэ— к'упэ грар, шэшэ нан.

Жьна ви к'эния го:—Эw чавэ нэспе, wэки данэ к'упэ грар, шэшэ нан?

Шэмо жи гае ви wэкьр, да пеш'яа хwэ, га жи ньлда ажот чу.

Мерьк жьнькева грар, нан ньлдан, натын, лен'нер'ин— нэ нэспе, нэ мерькэ, нэ жи гайэ, ньлдайэ чуйэ. Жьна ви го:

—К'а нэсп?

—Э, го, жьньк, эви эз хапандьмэ. Го, жьньк, тб нэр'э мал, эзе пайк'эвьм.

Алики жи қале пай к'этийэ. нэрдб р'ева гьништын нэв. Қале го:

—Qбрба, те к'бда нэр'и?

—Э, го, qэ жь мын wэгэр'э. Хортэки ша'ньл аз хапандьмэ.

Го:—Чавэ тб хапанди?

Го:—нэспэк пер'а бу, го, эз дьрфошьм. Эз чум мале, нэде ви биньм, эви гае мын жи ньлдана ледайэ чуйэ.

Қале го:—Пай, эw нэспе мын буйэ, эви эз жи хапандьмэ.

Го:—Да wэрэ эм т'эвайи нэр'ьн, бьвиньн, лехьн бьк'бжьн. Эз бем сэр Шэмо. Шэмо жи чу р'асти шванэки нат.

Нь'нер'и йэки бэлэнгаз неза-неза шийэ, нькарэ пай пез нэр'э. Готэ шван, го:

—Qбр'о, тб хорти, ша'ньл, нэргав сэр канийа, шир дьхви у дьгэр'и, тб чьма бса бэлэнгази?

Мерьк го:—Эз нэхwэшьм.

Го:—Тб нэхwэши, wэрэ эзе те қанщкьм.

Шван жи шабу, wэки we қанщкэ. Готе:

—Тõ р'авә ч'әлакә к'ур бык'ола, вәкә бәжһна хвә.
Шван к'ола we һесирһа хвә, һ'әтани бәр қыр'ка хвә
к'ола.

Го:—Дә тõ теда п'һа бьсәкһнә.

Шван теда п'һа сәжһни. Шамо дора wi т'жә хвәли кър,
сәре wi т'әне вәкърн дәрва һышт. Чу дõ-се гор'ни чһни ани,
сәр ч'ә'ве wi хьст, сәр ч'ә'ве wi хунеда һышт, һәспа хвә
сһар бу, пәзе wi т'әмам ажот, га да пешһа хвә—т'әмам ажот
быр чу мала баве хвә. Баве wi леньһер'и, вәкн Шамо һат.
Зузка баве хвәр'а к'әһһа, го:

—Баво, һан әва пәза дәвса зәвһа тә, гак дәвса гае тә,
гак у һәспәк жи зеда тәр'а. Дәнге хвә мьр'а нәкә.

Баве wi иди дәнге хвә жер'а нәкър, дһа шабу.

Һһа кале, щотк'ари незики шван бун. Шван леньһер'и
дõ мари веда тен, кърә гази:

—Бой хвәдебә, вьрда вәрһн.

Әвана дор хвә зәвьр'и, һьһер'иһи вәкн мәри к'әвһ навһн,
ле дәнг те. Щар дһне кърә гази. Әвана бәр бь wi чун.
Һатһ һьһер'иһи чь? Мерәк we сәре wi дәрвайә, вәкә майһн
бһн хвәлидәнә. Го:

—Кõр'о, тõ чь мәрийн? Чьма һа буйн?

Го:—Бой хвәдебә, һуң мьн дәрхһн, паше әзе гһне хвә
вәр'а бежһм.

Вадан, шван дәрхьстһн, шван го:

—Хортәкн һайа һәспе сһар бу, дõ га пешһе бу, һат әз
хапандьм, го, әзе тә фанщкьм: һа сәре мьн кър, пәзе мьн жи
һьлда леда чу.

Ведәре һәрда го:—Аһа, һәсп е мьнә, га жи е ви мерь-
кһһә, вәрә әм т'әвайи һәр'һн бьгар'һн шһһа бьвиһн.

Һәрсека р'е гьрт, ледан чун. Р'аст һатһн бәр дәрә мала
баве Шамо. Шамо дәрк'әт, леньһер'и—кале, щотк'ари у
шван һатһн меване wi. К'әһһа го:

—Вәрһн, вәрһн, һун сәр ч'ә'ве мьр'а һатһнә. Әзе пәзе
вә, га у һәспе бьдьмә вә—све һәр'һн.

Әваре щие һәрсека башқә данн, ваһр'а го:

—Мқати хвәбһн, әдәте мала мә бсанә, к'и те мала мә,
гәрәке шәв нәк'бхә. К'и к'бхһа, әзе сәре ван лехьм.

Һәрсека жи го:—На, әм нәк'бхһн, архайһнбә.

У чу бәрәшәкн аша ани шемикева дардакър, вәкн к'и
һõндõр' дәрә, сәре ван к'әвә, бьшке.

Шәв кале һьшкева к'бхһа, готә щотк'ари:

—Мала тә хрәвбә, әз к'бхһам.

Щотк'ари го:—Әз жи к'бхһамә.

Дәһһни шван кьрһн, го:—Шван, шван, һәла р'авә әм
һәрдõ к'бхһанә, ле тõ чаваниг

Шван го:—Әз жи к'бхһамә.

Го:—Дэ р'авэ эм бър'эвын һәр'ын, we све сәре мә лехэ,
мэ налазьми га, һәсп у пезэ.

Һәрсе шэв р'абун, к'ынще хwэ хwэ кърн, дэри һәрм
вөкърн, р'эвин дәрк'этын. Сәре һәрсека жи wи кэври к'эт у
шкәст. Дасте хwэ да бәр, го: «Бър'эвын, дэнге хwэ нөкн, бра
мэ нәһ'эсын».

Шәмо све р'абу, леньһер'и һәрсе жи т'өнәнэ, чу к'эниа,
дйа хwэ, баве хwәр'а го:

—Дае, баво, аз көр'е wәмэ. Бра мәрве әвсәнэ қә днеда
т'өнөбн: тэ ди, мьн чава әв хапанды, вәр'екърн, әв мале
хwэ жи мьир'а һыштын, сәре wан жи сәрда шкәст.

17. КЭЧЪКА ФЭМДАР

П'адшак һәбу, наведе ви Синәм п'адша бу. Наве жына ви Гөле бу. Гөле зә'ф бәдәш бу. Чар һәспе Синәм п'адша нер һәбун. Хөлам дьгьртын, дьдан бәр һәспе хвә. Эме ван гөләк дьдас. Хай дькьр һ'ата бһаре, бһаре һәспе ви қор'дәрдьк'әтын. Бһаре Синәм п'адша сәре ван хөлама ледьхьст, дьгот:

—Чьр'а вә һәспе мьн р'ьнд хвәһи нәдькьр?

Хөламәки ви һәбу, бһян бу, Синәм п'адшар'а го:

—Синәм п'адша, го, наведе тә шәвәке бейи нав һәспа?

Синәм п'адша р'абун к'ьнще хөлим хвә кьр, дәвса хөлим дьчә нав һәспа. Вөхтәке шәве дьчә, Синәм п'адша ледьһәр'ә Гөле деридә һат, го:

—Көр'о, тә һәсп зин кьрийә?

Синәм п'адша го:

—Мьн һе зин накьрийә!

Синәм п'адша һәспа зин дькә. Дьве: «Дә һәспа бьк'шин». Гөле сьар дьвә о Синәм п'адша дьдә пәй дажо. Чун, гәлә әрд чун о щики пәйә бун. Гава леньһәр'и, бьр'ә мәрьв дәрх'әтын, һатьнә пешьйә Гөле, Гөле нав һәвр'а кьрын, бьрын чун. Синәм п'адша ма бәр һәспа. һәва сар бу, паиз бу. Синәм п'адша бь һәспава шәмьдин, сәрма кьрын, «һа Гөле бе, һа Гөле бе», Гәләки сәкьнин, Гөле һат, го:

—Дә сьарбә!

Сьар бун, әфәндьм һәсп қамчи кьрын о го: «Бажо».

Һатьн бәр дери пәйә бун, Синәм п'адша һәсп к'ьшандьн тәвлә, Гөле чу от'аха хвә, Синәм п'адша чу к'ьнще хвә жь хөлим стәндьн, к'ьнще хвә хвә кьрын, к'ьнще хөлим дане. О Синәм п'адша чу һәрәма хвә. Гөле һатә пешьие, к'әт бьн мьла, да сәр ивина, к'ьнще ви эхьстьн, о Синәм п'адша к'әтә нава щи. һнәки р'әза, вәкә ш'әтәке, һ'ьшьяр бу, го:

—Гөле, го, мьн хәвнәк дит!

Го:—Иаб хер, Синэм п'адша, го, бежэ хэвна хвэ!

Го:—Гёле, мьн ди эз хёламьм төвлёда, го, мьн ди тó жь дерир'а хати.

Эвн бса го, Гёле тэвзи, хвэ бөрөви хэв кър, го:

—Гёле, тэ хат мьр'а го: «Хёлам, тэ хэсп зин кърьнэ? Го, мьн го: «На». Го, Гёле, тэ дамчик мьн хьст.

Гёле го:—Щаньм, дэ эв чь хэвнэ, тó ви гли дьки?

Го:—Гёле, дэ хэвннн, го, го, Гёле, тэ го: «хэспа бьк'шин». Го, мьн хэсп к'ьшандьн дэрва, го, тó йэки сйар буйн, эз йэки сйар бум. Го, тэ да пешйа мьн, мьн да ду тэ. Го, эм чун бэр шкэфтэке. Го, мьн ди чар пенш мэрьв дэрк'этын, хатын, пешйа тэ. Го, к'этын бьн мьле тэ, тó бьрнн чун. Го, вэжэ дó сн'эта тó сэкьннн, го, эз жи бэр хэспа мьн сэрма кър, го, паше тó хати. Го, Гёле, эм сйар бун, тэ го: «Кёр'о, дэ бажо». Го, эм хатын бэр дери пайа бун. Го, мьн хэсп к'ьшандьн һөндөр' о мьн ди диса эз Синэм п'адшамэ, эз хатын к'этым нав щие хвэ. Го, эз һ'ьшйар бум-эва хэвн.

Гёле дьле хвэда го: «Мала мьн хравбэ, го, ле эв Синэм п'адша бу». Шьвак хэбу, шьва қдрөте бу, чь хьста, бьгота тó бьви чь, вэ бьвйа эв. Р'абу шьв Синэм п'адша хьст, го, «Тó бьви к'эрэки, һэр'и төвлэ». Синэм п'адша бу к'эр чу к'эт төвлэ. Фэ'ме ви фэ'ме мэрьва бу, заньбу эв Синэм п'адшайа, ле қалэфөте ви е к'эра бу. Бар дькьрнн, зар' ле сйар дьбун, балонгаз бу, һесир бу: хвэ Синэм п'адша к'этийнэ вэ р'өже. Ле дэнг жи бала бу, ваки Синэм п'адша бнда буйа. Галэки балонгази к'ьшанд. Гёне Гёле ханьме пе хат. Ани шьв лехьст, го: «Тó бьви бошкики, бьк'эви бэр төндуре». Синэм п'адша бу бошкики, хат бэр төндуре хвэр'а тэля, фэ'ме ви фэ'ме мэрьва бу.

Р'өжэке кэванйа мале нан ледьхьст, қиза вэ хатэ щэм. Қиза вэ го:

—Дае, го, ч'э'ве ви т'уле мэ мина ч'э'ве Синэм п'адшанэ.

Де т'эпак вэ хьст, го:

—П'ор'е тэ кёр'буйе, бьбһен вэ тэ дардакьн, тó дьвежи ч'э'ве ви мина ч'э'ве Синэм п'адшайа?

Ле вэхта кэч'эке го: «Ч'э'ве ви мина ч'э'ве Синэм п'адшайа». Синэм п'адша кьрэ кузин, сэрэ хвэ һэвраз кър. Кэч'эк шаш ма, шаркэ дьн т'улер'а го, го:

—Тó Синэм п'адшайн?

Т'уле кър кузин, сэрэ хвэ һэвраз кър. Го:

—Дае, вэллэ, эва Синэм п'адшайа.

Ле кэч'эке заньбу шьва ва һэйа, шьва қдрөте, го:

—Синэм п'адша!

Т'уле кьрэ кузин. Го:

—Вэки аз шьвэ биньм тэхм, тóе бьви Синэм п'адша, те мьн жь хвэр'а бьхвэзи?

Әни кыра кузин, сәре хәә һәжанд. Кәч'ык бу дьза шьве.
Шьв жь Гбле дьзи, ани т'уле хьст, го:

—Тб дьса бьви Синем п'адша.

Әу бу Синем п'адша, дада кәч'ыке, шьв жь дәсте кәч'ыке
гьрт. Гьништа Гбле, Гбле хьст, го:

—Бьви қьжькәке.

Бу қьжьк, гьрт кьр қбг'ыке о дарда кьр. Синем п'адша
әу кәч'ык жь хьәр'а хьәст.

К'бта бу.

18. МИР МЬН'Е

Мир Мьн'е һабу, хортәки зә'фи баш бу, гәләки жь хвә һ'ыз дькър, вәки мәрк бьмьра, әви дьго: «Гәло, әзе жи бьмьрм?» Мир Мьн'е р'абу һәспе хвә сйар бу, тә'жийа хвә да пәй хвә о т'әркәсәлати дьне бу, го: «Әзе һәр'ым щики бса, вәки мьрн ле т'бнәвә».

Гәләк вә'дә чу, леньһер'и тәйрәк we динари гәлики сәкьнийә. Мир Мьн'е салам да тәйр. Тәйр го:

—Ә'лекьмә салам, Мир Мьн'е!

Тәйр го:—Әз заньм тә Мир Мьн'еи, жь бәр мьрне дьр'әви. Го, вәрә щәм мьн бьсакьнә, щәм мьн мьрн т'бнә!

Мир Мьн'е го:—Чава щәм тә мьрн т'бнә?

Го:—Әва гәлиә һана тә дийә, го, әзе сәле шарәке п'әр'е хвә бьвәшиньм бавем гәли, к'әнге гәли т'ьжи бу әзе бьмьрм.

Мир Мьн'е го:—Вәки бсанә өз щәм тә насәкьньм, диса те бьмьри.

Мир Мьн'е р'абу жь щәм ви чу. Чу р'асти тәйрәки дьн һат. Салам да ви тәйри. Тәйр го:

—Ә'лекьмә салам Мир Мьн'е, тә сәр ч'ә'ве мьр'а һати, тә жь бәр мьрне дьр'әви, вәрә щәм мьн, мьрн т'бнә. Го, әва гәлиә һана та дитийә: әз гәли т'ьжи гәньмә, әзе р'оә львәке бьхәм: к'әнге кә әв гәньм хлаз бу, әзе жи бьмьрм.

Мир Мьн'е го:—Вәлләһ өз щәм тә насәкьньм, диса мьрн һайә.

Мир Мьн'е дәрбаз бу чу, ле һьһер'и пирәк вайә, ль бәр дәрәки сәкьнийә. Мир Мьн'е салам да пирә!

Го:—Ә'лекьмә салам Мир Мьн'е, к'әрәмкә пәйавә, тә жь бәр мьрне дьр'әви, тә гьһишти мьразе хвә, к'әрәмкә пәйавә.

Мир Мьн'е пәйа бу, Мир Мьн'е дәри дәргә вәкър, леньһер'и әва баг'е щьнәте. Пире жер'а го:

—Мир Мь'е, аз кѝ нѝмѝ, аз фѝлѝкѝм. Нава ви баг'и бѝгѝр', чѝ кѝ дѝхви, чѝ кѝ дѝвини, бѝвин о бѝгѝр', ле зви цѝте нана т'ѝ шара незик нѝвѝ.

Мир Мь'е гѝлѝ вѝдѝ гѝр'ѝа нава баг'да, р'ѝожѝке чу шѝм цѝт, го: «Чѝка р'ѝавѝм сѝр цѝт чѝ нѝйѝ?» Р'ѝабѝ сѝр цѝт, цѝт жѝла блѝнд бу, го: «На we нѝа бѝсѝкѝна, на нѝа бѝсѝкѝна...» Цѝт гѝлѝки блѝнд бу. Мир Мь'е жорда дѝне нѝгер'и, дѝле ви храв бу «не, го, мала мѝн храв буйо, го, мѝн шѝлат дѝнѝа нѝштѝйѝа, аз нѝтѝмѝ к'ѝтѝмѝ дѝ нава зи баг'и». Гѝлѝки гѝйѝа. Цѝт жорда нѝт хар шаркѝ дѝн. Пирѝ лѝнѝгер'и Мир Мь'е ѝса гѝр'ѝйѝа, хѝвѝде нишан нѝдѝа, го:

—Мир Мь'е, чѝ ль тѝ цѝвѝмѝйѝа?

Го:—Дѝе, изѝна мѝн бѝдѝ аз ида нѝр'ѝм!

Го:—Мир Мь'е, го, тѝе нѝр'и, тѝ нѝ ѝа вѝра дѝвини, нѝ ѝв вѝдѝре дѝвини, нѝрдѝ жи we жѝ дѝсте тѝ нѝр'и.

Мир Мь'е го:—Илаш нава, ѝзе нѝр'ѝм!

Гѝрт чар сѝв жѝкѝрѝн, данѝ Мир Мь'е, го, го:

—Тѝ ван сѝва нѝди кѝси, бѝра шѝм тѝ бѝн, ѝз занѝм тѝе дисѝа вѝгѝр'и, тѝ нѝди кѝси ван сѝва.

Мир Мь'е шаркѝ дѝн нѝспа хѝвѝ сѝар бу, нѝспе ви нѝ шапѝл бу, сѝар бу о жѝ бег' дѝрк'ѝт. Гѝлѝ вѝдѝ дѝрбаз бу, нѝт гѝнѝштѝа тѝйр. Лѝнѝгер'и кѝ тѝйр бѝлѝнгаз буйѝа, го:

—Мир Мь'е лѝвѝк гѝнѝме мѝн майѝа, ѝзе бѝхѝм иро о ѝзе бѝмѝрѝм, гѝрѝа тѝ мѝн вѝшѝри пѝше нѝр'и.

ѝви лѝва гѝнѝм хар о мѝр. Мир Мь'е вѝшарт тѝйр о да сѝр р'ѝе чу. Гѝлак вѝдѝа р'ѝе чу, нѝт дѝрк'ѝтѝа гѝнде хѝвѝ. Ажѝт кѝ нѝр'ѝа мала хѝвѝ чу го:

—ѝва мала к'ѝйѝа?—Лѝнѝгер'и мѝрѝве дѝнѝн тѝда, млѝте дѝнѝн.

Го:—Цѝрба, тѝ пѝрса к'ѝ дѝки?

Го:—Цѝрба, ѝз пѝрса флѝнкѝсе дѝкѝм!

Хѝйѝе малѝ го:—Цѝрба, го, дѝн бѝве мѝн ль ви ѝваида дѝрбаз буна, ѝв мѝрѝвѝд тѝ сѝлѝха дѝди, ѝв млѝтед тѝ сѝлѝха дѝди, на мѝ дѝйѝа, нѝ жи бѝнѝштѝйѝа!

Шаркѝ дѝн Мир Мь'е п'ѝшман бу, шунда вѝгѝр'ѝа, бѝре хѝвѝ да фѝлѝке дисѝа. ѝв сѝве ви нѝ щѝведѝанѝн. нѝт незкайѝе бег'р'ѝа бѝкѝа, мѝрѝне хѝвѝ кѝрѝа дѝлѝце гѝндѝйѝа, чу пѝшѝе, го:

—Мир Мь'е, бѝди хѝтѝре хѝвѝде, го, нѝхѝвѝшѝеки мѝн нѝйѝа о сѝва дѝхѝвѝзѝа, го, сѝвѝке бѝдѝа.

Мир Мь'е сѝвѝк дѝрхѝст о даѝе. Вѝхтѝеке хѝвѝ нѝгер'и сѝрте ви сѝпи бу, нѝспе ви жи нѝнки гран бу. Шаркѝ дѝне р'ѝѝка мѝинр'ѝа мѝрѝн нѝтѝа пѝшѝе, го:

—Мир Мь'е, бѝдѝа хѝтѝре хѝвѝде, го, нѝхѝвѝшѝеки мѝн нѝйѝа сѝва дѝхѝвѝзѝа, сѝвѝеке бѝдѝе.

Мир Мь'е кѝр кѝ нѝдѝе, шаркѝ дѝн гѝрт ѝкѝ дѝн даѝе. Мир Мь'е шаркѝ дѝн ажѝт чу, лѝнѝгер'и сѝрте ви лап сѝпи буйѝа, нѝспе ви гран буйѝа, иди налѝва, тѝ'жѝне ви ида шунда

майә нае, гõне ви гран бунә. Незики дәрге шьнәтер'а кър,
щаркә дьн мърн к'әтә формәкә майин, чу пешйе, го:

—Бьди хатьре хвәде, нәхвәшәки мьн һәйе, эмиш дьхвәзе,
сев т'өнә, кō бьдьме.

Фәләке ле кър гази, го:—Маде! Гõне ви гран бубун, әви
һәв заньбу фәләк дьве: «Бьде». Әви дәрхьст һәрдō жи дане,
го: «Әз иди гьһиштьмә бег', чи мьр'анә, әзе бьдьме, гõнәйә». Гава
һәрдō жи дане, щи бь щи әв жи, һәсп жи, тә'жйа ви
жи бун хали.

К'ōта бу чу.

19. КЭЧ'КА ГАВИН

Вәхтәке к'әсибәк һәбу: әв бу, кәр'е ви, жьна ви. Әв кәр' дьчу шәм дәвләти дьхәвти, де у баве хвә хвәй дькәр.

Р'ожәке чу тәвла дәваре аг'е, дәвар дәрхьст, бәр чу аве. Леньһер'и мәрики кал бәр сәкьни. Наве хорт һ'әсэн бу. Калә жер'а гот:

—Һ'әсэн, тō чьр'а бса дōшōрмиш дьви?

Го:—Ле баве кал, әз дōшōрмиш нәвьм к'е, дōшōрмишбә. Го, бона ведәре дōшōрмиш дьвьм, вәки све һ'әта эваре мала аг'әда дьхәвтьм, го, һ'әта к'әнге 'ве һесирнедабьм?

Го:—Вәки бсанә, һ'әсэн щан, тō дьчи мала хвә, го, тә льнге хвә чава авит һōндōр'е свдәре, го, дәвса льнге хвә бьк'ола, го, тә кō к'ола, ведәре гōмгōмә зер' һәйә ч'әлкьри, го, дәрхә, тōе ә'бура хвә бьки: тō у де у баве хвә пак бьжин.

Әви го:—Баве кал, го, бьбахшинә, тō к'ни?

Го:—Әз Әзраһильм, го, хвәде да тә әван зер'а—ә'бура хвә бькьни.

Вәхта Әзраһил же дур к'әт, һ'әсэн пәй к'әт, го:

—Әзраһил, го, бежә, тōе к'әнге р'ōһе мьн бьстини?

Го:—Хвәде мала тә авақә, тә чьма әвдәр жь мьн пьрси, жь тәр'а бубум бра. Го, вәхта тә жь мьн нәпьрсйә, тōе гәлә вә'дә ә'мьркьра. Го, һәр'ә, р'ожа тō зәвщии, жьна хвә ани, эваре тем р'ōһ'е тә дьстиньм.

Һ'әсэн дәваре аг'е ани һат, бәр тәвле гьреда, чу к'ōләке тәвле гьртьн, у һ'әсэн чу мала хвә. Бәр шемике сәкьни, льнге хвә авит алие һōндōр'. Щие льнге ви ле сәкьни—нишан кьр. Эваре де у баве ви р'азан, да к'ōльнге хвә чу, әвдәр к'ола. К'ола, леньһер'и, әре вәлә—вайә к'упә зер' теда: дәрхьст, бәр вшарт, де у баве ви пенәһ'әсийан. Һ'әсэн жи чу к'әтә щие хвә. Щие ван жи ивин т'ōнәбун, сар қәсила бун.

Сва р'он бу, де у баве ви газн һ'әсэн кьрьн:

—Һ'әсэн, р'авә һәр'ә мала аг'е, альфе дөвөр бьдә.

Һ'әсэн го:—Әз начьм.

Дйә ви, баве ви гәләки бәр гәр'йан, бәр дьгәр'йан, вәки Һ'әсэн р'авә һәр'ә. Де го:

—Тõ кõ начи, к'е we нан бьдә мә, хwә хwәйкың?

Һ'әсән го:—Әз начьм, чawa дьвә, бра бьвә.

Һ'әсән паше жь нав шиe хwә р'абу. Аг'е мәри шанд пәй
Һ'әсән:

—Аг'е готийә бра бе альфе dewep бьдеда, чьр'а дарәнг
ги к'әтийә?

Һ'әсән го:—Бежа аг'е, иди әз наем.

Һ'әсән р'абу чу, чәнд зер' һьлда, хwәр'а ивин к'ьр'и, нан
к'ьр'и, ч'еләк к'ьр'и, га к'ьр'и. Һ'әсән иди дәст бь авайи
чекьрыне кьр. Һ'әсән пе ван зер'а гәләки дәвләти бу. Хәлqе
жи жер'а дьгот: «Һ'әсәне хөдедайи».

Саләк чу, дõ сал, се сал чу, де у баве ши педа к'әтън,
«wәки тõ гәрәке бьзәwьщи».

Әwи го:—Әз назәwьщьм.

Го:—Ле wәки тõ назәwьщи—әм кал у пирьн, мале мә
гәләк һәйә,—we к'е һьлдә, дайнә?

Әwи го:—Чи wә зәwәщә мьн к'әтийә, әз назәwьщьм—
хwә-хwә һьлдьн дайньн.

Де у баве wийа го:—Әм дәвләтинә, к'ижан qиза дәвлә-
тийә тõ бьхwәзи, дьл бьки, әме жь тәр'а биньн: нав, дәнге
мә һәйә, әм жи һәлә һе сәрхwәнә, тә бьзәwьщияньн.

Һ'әсән диса го:—Әз назәwьщьм.

Де у бав гази һәвалә Һ'әсән кьрын, кõ педа бьк'әвьн,
wәки Һ'әсән бьзәwьщә. һәвалә го:

—Һ'әсән, де у баве тә кал у пирьн, нькарьн мале тә
һьлдьн, дайньн, wәки тõ жьна хwә бини бейи, wәки де у баве
тә жи р'әһ'әт бьн.

Һ'әсән го:—На, әз назәwьщьм, го, бона зәwәщә мьн һунә
п'ошманбьн.

Һ'әсән леньһер'и һәвалә ши педа к'әтън, готьн, чawa
һәба, гәрә тõ бьзәwьщи, Һ'әсән леньһер'и бошә, хwә пәйр'а
кәр'кьр, чу нава гөнд. Леньһер'и qиза гаван нан т'оп дькә.
Хwә-хwә жь хwәр'а гот: «Әз чьр'а qизе дәвләтийә бьхwәзьм.
Эвара мьн кõ жьна хwә ани һат, һәмин әзе бьмьрьм; го, дһа
р'ьндә әз qиза гаван бьхwәзьм, әзе һәбунә бьдьмеда, wәки әw
жи ә'бура хwә пе бькың». Qиза гаван ч'ә'в Һ'әсән к'әт, ши бь
щи р'унышт. Кәч'ьк гәләки тә'зи бу, ч'ә'в Һ'әсән к'әт, хwә
ст'ар надькьр: Һ'әсән хwә-хwә хортәки шаһьл, бәдәw, баш.
Һ'әсән дәст бьр шева хwәда, к'әлмә зер' да кәч'ькеда, го:

—Бьвә бьдә баве хwә, бра жь тәр'а к'ьнща бьк'ьр'ә, әзе
хwәзгинне хwә бышиньм мала баве тә—тә жь мьнр'а бьх-
wәзьн.

Һ'әсән пышта хwә да кәч'ьке, бәр бь мала хwә чу. Кәч'ьк
жь wedәре р'абу чу мала хwә, зер' да дһа хwәда, го:

—Һ'әсән дайә мьн, мьнр'а готийә, бра тәр'а к'ьнща бьк'ь-
р'ьн, әзе тә жь хwәр'а бьхwәзьм.

Дһа кәч'ьке зер' бьр да мере хwәда:

—И'эсан зер' дайо қиза мада, готийа: «бежа де у баве хва, тар'а к'ыща бьк'ыр'ын, we бен та мьнр'а бьхвэзын».

Де у баве we пе к'эниан, го:

—Лаво, го, и'эсани хбдедайи қизе дэвлэтија қайил нава, го, we чава бе бьва һык'уфе ма, та бьхвэза. И'эсан тб дити, тб та'зии, гбне хва ма анија, зер' дайо та, ваки ам пе хва хвайкыи.

Диса де у баве и'эсан, һэвала педа к'этын—гэра тб бьзэ-вьши мқими: ам һала саг'ын, дэф-дэ'вате та бькын, паше ам бьмьрын, бэра бьмьрын.

И'эсан гот:—Да һар'ын, қиза гавин мьнр'а бьхвэзын.

Де у бав го:—Лаво, ам дэвлэтинэ, хэлде ма бьк'эна. Қизэка дэвлэти эме бьвиныи, тар'а бьхвэзын.

И'эсан го:—На, го, һэрге дьхвэзын бьзэвьщым, қиза гавин мьнр'а бьхвэзын. һун дьл накын—эз жи назэвьщым.

Де у баве и'эсан хва авитын һэвале и'эсан, ваки қизе дэвлэтија бьхвэза, на қиза гавин.

Һэвале и'эсан һатыи, готыи:

—Жь тар'а шэрма, тб дэвлэтиге гбнди, чава изьне дьди хва, ваки қиза гаван бьстини?

И'эсан го:—Әва, һэрге дьхвэзын бьзэвьщым—әва, һэрге на, эз назэвьщым.

Һэвала, де у баве ви леньһер'ин боша, хен жи қиза гавин кэси нахвэза, созе ван бу йэк, ваки һар'ын қиза гавин бьхвэзын.

И'эсан све р'абу, диса леньһер'и кэч'ык нане гавантиге т'оп дька, го:

—Бежа дја хва, баве хва, ваки ишэв хвэзгиние мыи we бен мал, ваки та мьнр'а нишанкыи. Бежа де у баве хва, чьқа қалэн дьхвэзын, бра бьхвэзын, эзе бьдым.

Эваре мер һатыи сэр һэв хвэзгини, к'аре хва кьрын һар'ын мала кэч'ыке, мала гавин. Щмаэ'те и'эсар'а го:

—Чьқа қалэн бьдыне?

И'эсан го:—Әв чь дьхвэза—быдыне.

Хвэзгини р'абун чун мала гаван, бэр дери кьрыне гази, гаван дэрк'эт дэрва, го:

—К'эрэмкыи һбидбр'.

Гаван, һэрге қэсил бу, шьл бу, дани, хвэзгини р'уныштын. Хвэзгинија го:

—Гаван, тб заии, ам бона чь һатыне мала тэ?

—Әз зэ'ф заным, го, һун сэр ч'э'вар'а һатыне.

Хвэзгинија го:—Гаван, ам һатыне қиза та бьхвэзын жь и'эсар'а.

Гаван го:—Вахта вэ сэре мыи и'эз кьрийа, ам жи лынге ва и'эз дькын.

Хвэзгинија го:—Да бежа қалэне қиза хва.

Гот:—Қаләне қиза мьн—дәһ ч'еләк, дәһ га, дб һәспе баш, сәдупенши зер'.

Хвәзгиниә го:—Хвәде мала тә авака, әм ақа қалән бьдн, әме пенши қизи бини.

Гаван гот:—Ақьле вә дьбьр'ә—қаләне қиза мьн әвә, набьр'ә—сәр ч'ә'ве мьнр'а һатьна.

Хвәзгиниә һәвр'а го:—Әм р'авьн һәр'ьн, әме чава ақа қалән бьдье.

Хвәзгини р'абун һатьн, һ'әсән го:

—Вә чавакьр?

—Һ'әйран, го, гаван хвәстийә дәһ ч'еләк, дәһ га, дб һәсп, сәдупенши зер', мәе чава бьда ақа қалән, ақа қалән мәри дькара чәнд қиза бина.

Һ'әсән го:—Ле баве кәч'ьке чь гот?

Го:—Готийә, қаләне қиза мьн әвә, кембун т'бнә; дьхвәзын бьдн, нахвәзын—сәр ч'ә'ве мьнр'а һатьна.

Һ'әсән го:—Диса све вәр'ьн вра, чь кб хвәстийә све бьвьн бьдн.

Һәвала го:—вәрә т'әрка қиза гаван бьдә, қизе дәвләтийә гәлә һәнә, тәр'а әме бьхвәзын.

Һ'әсән го:—На, дьхвәзын әвә, нахвәзын—әз назәвьщьм.

Хвәзгиниә гот:—Сәр дьле тәйә.

Свә эваре диса хвәзгини чун мала гаван, чь кб гаван хвәстьбу, дане. Панздә р'о вә'дә дане—вәки к'аре қиза хвә бькә, сйаркн.

Гаван қиза хвәр'а чь кб лазьмбу к'ьр'н, к'аре ве кьр. Щав данә һ'әсән, вәки к'аре қизе кьрийә, һазьрә.

Һ'әсән щмаә'т т'оп кьр, дәф у збр'нә, чун бух сйар кьрын, аниһ һатьн пәйә кьрын мала һ'әсән. Щмаә'т р'уһшт к'еф кьр. Щмаә'т бала бу, һәр кәс чу мале хвада, де у баве һ'әсән жи чун от'ахе башқә р'азан, һ'әсән дөргистйә хвә жи ведәре ман.

Һ'әсән истол р'аст кьр, чь харна кб лазьм бу дани сәр г'әхт'. Кәч'ьк жи, хелйә ве сәр ч'ә'ва бу: әве дина хвә да, вәкч һ'әсән чь дьдә һазьркьрне. Кәч'ьке го: «Әм дбдбнә, һ'әсән се истәкан данин, се т'әбах данин, се кәвч'н данин, го, вәки аз, һ'әсән т'әв һәвдб нан бьхбн—әм дбдбнә, ле е сьсья к'ийә?»

Һ'әсән т'әхте хвә, чь кб лазьм бу дани, сәр истола хвә р'уһшт. һәв ләньһер'н йәки дәри вәкьр, эвархери да һ'әсән.

Һ'әсән го:—Тб сәр ч'ә'ве мьн, сәр сәре мьнр'а һати, к'әрәмкә р'уһн.

Әви һ'әсәнр'а гот:—Тб зани аз бойна чь һатьме?

Гот:—Әз заньм, тб сәр ч'ә'ве мьнр'а һати, го, созе мә созә. Го, дә бьсәнә әзе һәр'ьм де у баве хвәр'а бежьм, бра шире хвә, әмәке хвә мьн һ'әләлкьн, аламәте хвә бьвә.

Һ'әсән чу щәм де у баве хвә, гази кьре, го:

—Вәр'ьн конта мьн, шбхбл һәйә.—Һ'әсән го:—Баво, дае, мьн жь вәр'а дьгот—әз назәвьщьм: вә дьго, гәре тб бьзәвьщь-

ши. Эз нһа зэуьшимэ, эва Өзраһил һатийэ р'өһ'е мьн бьстинэ. Шире хвэ мьн һ'элалкьн, эмэке хвэ, эзе нһа бьмьрьм.

Баве һ'эсэн кьр қар'э-қар', бэр Өзраһил гэр'яа:

—Һ'эсөн шаһьлэ, эзи кальм, дэуьса һ'эсэн, р'өһе мьн бьстинэ.

Өзраһил го:—Бэравэ.

Кале вэлэзия, Өзраһил чонг да сэр синге иһа, шьзарэ даеда.

Кале го:—Өзраһил, го, бой хвадеба, го, мьн бэрдэ— һаж тэ, һаж һ'эсэн.

Дяа һ'эсөн мере хвэр'а гот:

—К'элбе һ'эрам, р'өһ'е тэ жь р'өһ'е һ'эсэн ширьнтьрэ, вэки хвэ шунда дьгьри?—Пире го:—Өзраһил, го, эз һиви дькьм, тэ р'өһ'е мьн бэр е һ'эсэнва бьви.

Өзраһил го:—Бэравэ.

Чок да сэр синге пире, р'өһ'е пире к'ьшанд һ'этани чока, пирер'а го:

—Бьк'шиньм р'өһ'е тэ?

Го:—Бьк'шинэ.

Һ'эта қөфэсе чу р'өһ'е we, дәсте хвэ һ'эжанд, го:

—Мьн бэрдэ, һаж тэ, һаж һ'эсэн.

Өзраһил п'һ'инэк пире хьст, веда гьрт авит.

Кэч'ьке хелйа хвэ сэр ч'э'ве хвэ авит, го:

—Бь һ'элалйа хваде, р'өһ'е мьн бьстинэ бэр е һ'эсэн.

Өзраһил сэр синге кэч'ьке чонг да, р'өһ'е we к'ьшанд һ'эта чока, жь кэч'ькер'а гот:

—Эз бьк'шиньм р'өһ'е тэ?

Кэч'ьке го:—Эз тэр'а дьвем, һ'элалйа хвэде—р'өһ'е мьн бьк'шин бэр һ'эсэнва.

Р'өһ'е кэч'ьке чу һ'эта қөфэсе,го:

—Эз т'ам бьк'шиньм?

Кэч'ьке гот:—Эз тэр'а дьвем, һ'элалйа хвэде р'өһ'е мьн бьк'шин бэр һ'эсэнва.

Өзраһил леньһер'и кэч'ьк дьл-эшқ р'өһ'е хвэ дьдэ. Өзраһил кэч'ьк бэрдэ, Өзраһил кэч'ькер'а гот:

—Жь тэр'а пенци сал, го, иро шунда, пенци пенц сал жи һ'эсэнр'а.

Өзраһил вьра дэрк'эт, чу.

Т'эзэ эшқ к'эт дьле һазьра, паше жи к'эт дьле һ'эсэн, кэч'ьке у һ'эсэн т'эзэ эшқ у ша һ'эфт р'о, һ'эфт шэва дэ'ват сэр хвэ кьрын.

Өвана чун мразе хвэ шабун, эм жи һэр'ьн мразе кьр'е хвэ шабын.

20. НЕЧ'ИРВАН У ЖЪН

Вэхтэке неч'ирванок һэбу. Наве хорт Аһ'мэд буйа. Све һ'эта эваре неч'ире бу.

Р'ожаке диса р'адьва һэр'э неч'ире, дьча дэве нэвалэке дьсэхьна, ледьһер'э мэр'эке чилэ—қэрқаш жь қола хвэ дэрк'эт, хвэ да тэ'ве. Паше леньһер'и—мэр'эки дьне р'эши гьлчи-гьлчи диса дэрк'эт, стбе we мэр'а қэрқаш сяр бу. Аһ'мэде неч'ирван гэлэ һ'эйфа·wi мэр'а қэрқаш һат, леньһер'и, wэки т'аба weйа дэсте е р'эшда т'бнэ, гэлэки һ'эйфа wi ле һат:

—Һ'эйран, го, һ'эйфа ве мэр'а қэрқаш нинэ, wэки е р'эш дьча стбкоре сяр дьва, наһелэ хвэ бьдэ тэ'ве. Әwi тир-кэвана хвэ р'аст кьр, го: «Әзе е р'эшхьм, бра йаха йа қэрқаш же хлазбэ». Әwi кб р'аст кьр, авите тир кэвана хвэ, чу йа қэрқаш к'эт, йа қэрқаш бриндар бу, чу к'этэ қола хвэ: һәрдо жи р'эвин чун.

Аһ'мэд we р'оже неч'ир нэкьр, гэлэки һ'эйфа wi we һат, хвэ-хвэ го: «Һ'эйран, мьн хвэст, wэки е р'эшхьм, сярда жи мьн йа қэрқаш хьст, бриндар бу». We р'оже эваре звьр'и һатэ мала хвэ бе неч'ир.

Эваре чу оде, щмаэ'те леньһер'и, wэки к'ефа Аһ'мэд т'бнэйа. Щмаэ'те го:

—Чьр'а к'ефа тэ т'бнэйа: иро тб чуйи неч'ире, мэр'а бежа тэ чь неч'ир кьр, чь нэкьр?

Әм бенэ сэр мэр'а қэрқаш.

Мэр'а қэрқаш қиза п'адше мэр'а бу. Чу, же пьрсин де у баве we:

—Чьр'а тб бриндар буйи, к'е тэ хьст?

Го:—Әз дэрк'этым бэр тэ'ве, Аһ'мэде неч'ирван wьрбу. Әwi гбллэ авит, мьн хьст, әз бриндар кьрм.

П'адше м'э'ра э'м'ыр к'ыр д'б м'э'ра, го:

—хун х'эр'ын, wэки Аh'мэд одейэ, тек'эв'ын һ'онд'ор'е соле
wi. Wэхта Аh'мэд р'ад'ывэ, хун п'э'ние wi х'ын, бриндар к'ын.

Әван м'э'ра һ'атын, к'э'тын һ'онд'ор'е соле Аh'мэд.

Әм бен с'ар Аh'мэд: шмаэ'те п'ырси:

—Ч'эр'а к'э'фа тэ т'б'нана иро?

Го:—Әз иро чумэ неч'ире, м'ын лень'ер'и м'э'ракэ қарқаш,
бэдэw, қ'б'ла хwэ дэрк'эт, хwэ да бэр тэ'ве. Го, галэки һ'эwаса
м'ын пер'а һ'ат, м'ын ле т'эмашэ к'ыр. П'эй wedерер'а, м'ын лень'
her'и м'э'рак'и р'э'ши қол дэрк'эт, л'ь ст'б м'э'ра қарқаш с'яр
бу. Әw м'э'ра қарқаш бэр р'э'ви, галэки wэстанд, хwэ же
хлаз нак'ыр. һ'эйфа м'ын галэки we м'э'ра қарқаш һ'ат, м'ын го:
«—Һ'эйфа ве м'э'ра қарқаш нинэ, wэки эв м'э'ре қол м'э'чалэ
надэ»,—м'ын тир-кэвана хwэ р'аст к'ыр, wэки эв м'э'ре р'эшх'ым,
г'б'лла м'ын чу м'э'ра қарқаш к'эт, йа қарқаш бриндар бу, чу
к'этэ қ'б'ла хwэ: эз бона wedэре д'б'ш'ор'миш д'в'ым, м'ын го,
бэлки эз йа қарқаш хлаз б'к'ым, ж'ь we залулиэ дэрх'ым,
һ'ала с'арда жи г'б'лла м'ын ле к'эт, бриндар бу, м'э'ре р'эш
жи хлаз бу, чу к'этэ қ'б'ла хwэ. Бона х'ат'ре м'э'ра қарқаш жи
к'э'фа м'ын т'б'нэ.

Әван һ'эрд'б м'э'ра, Аh'мэд ч'ь к'б' гот, wана чу й'эк-й'ак п'ад-
ше м'э'рар'а гот. П'адше м'э'ра диса э'м'ыр с'ар wан һ'эрд'б
м'э'ра к'ыр, го:

—Һ'эр'ын беж'ын Аh'мэд, wэки п'адша газн тэ д'к'э.

Һ'эрд'б м'э'р һ'атын дэрк'э'тын оде, б'н п'йа оде с'эк'нин,
гот'ын:

—Аh'мэд, р'авэ әм һ'эр'ын, wэки п'адша газн тэ д'к'э.

Аh'мэд соле хwэ п'э'к'ыр, да п'эй wана чу. һ'эрд'б м'э'ра ж'ь
Аh'мэдр'а гот:

—Әм пешие һ'атыбун, wэки тэ б'к'б'ж'ын, тэ ч'ь к'б' шмаэ'те-
р'а гот, мэ чу й'эк-й'эк п'адшар'а гот. П'адшае мэ we тэ х'елат-
кэ—we ж'ь тэр'а бежэ: «Т'б д'неда ч'ь д'х'wэзи—б'х'wэзэ, эзе
б'дьмэ тэ, эз т'эне аг'р'эте т'эв нав'ым». Т'б бежи: «П'адшан
саг'бэ, эз т'ыштэки нах'wэз'ым, бежэ, т'б т'эне т'уи б'н
змане м'ыкэ». Wэхта wi т'уи б'н змане тэ к'ыр, wi чахи гиһа,
к'эв'р-к'б'ч'ык, һ'эйwанэт—ч'ь шур'э т'ышт һ'эйэ we тэр'а х'эб'р'да,
бежэ—әм дэрмане ч'ь нэх'wэш'й'ена, тэ б'в'и һ'эким».

У данэ пешие, б'р'ын чун. Й'эк чу пешие, чу һ'онд'ор' го:

—П'адшан саг'бэ, мэ Аh'мэд ани.

—К'бр'о, го, беж'ыне бра бе һ'онд'ор'.

Аh'мэд чу һ'онд'ор', с'алам дае, бэр т'эмэна бу: п'адше щн
нишан дае, р'унышт, го:

—Аh'мэд, го, зани с'эва ч'ь м'ын шанд'йэ п'эй тэ?

Го:—П'адшан саг'бэ, эз ч'ь зан'ым тэ с'эва ч'ь шанд'йэ п'эй
м'ын?

Го:—Т'б хwэ-хwэ неч'ирвани, әw м'э'ра чил-қарқаш
дэрк'этэ дэрва бэр тэ'ве, ч'ь зрар да тэ, wэки тэ лех'ыст?

Го:—П'адшан саг'бә, тō хwә-хwә зани, wәки әз неч'ир-
ваньм. Го, әз чумә р'а у неч'ире, го, мәрәкә чилә қәрқаш
һөндөр'е қола хwә дәрк'әт, хwә да бәр тә'ве у wәхта мьн кō
дит—һ'әwасә мьн пер'а һат, әшqа we к'әтә дьле мьн, зә'ф пе
шабум. Мьн weйа т'әмашә кьр, мьн дина хwә даеда, wәки
мәрәки р'әши қол дәрк'әт: әw мәр стō йа қәрқаш сйар бу,
һ'әйфа мьн гәләки йа қәрқаш һат: йа қәрқаш бәр р'әви, ча
кьр, нә кьр же хлаз нәбу. Дьле мьн бәр һәв нәда, мьн го:
«Әв һежәйи wi мәрри нинә, wәки стō сйарбә». Мьн гōлла хwә
р'аст кьр, wәки мәрре р'әш хьм, чу йа қәрқаш к'әт.

П'адше жер'а гот:

—Тō wi мәрре р'әш, тō нас дьжи?

Го:—Бәле, әз нас дькьм!

П'адше чу жь қиза хwә жи пьрси бона мәрре р'әш: чак
бубу бса жер'а гот—р'астә. П'адше мәрә ә'мьри сәр мәрә
кьр. Чьqа мәр һәбуи т'әмам һатьн бәр дәрә wийа т'оп буи.
Ә'мьр кьр, го:

—Т'әмам щот бь щот бьвьн—бьк'шьн.

Әw мәрре р'әши қол хwә дькьр бьн мәрә wәдьшарт, wәки
бе дәрбазбә. Аһ'мәд го:

—Әw мәрре һанайә.

П'адше гази қиза хwә жи кьр, го:

—Р'астә, әвә?

Го:—Р'астә.

П'адше ә'мьри сәр дō тир мәрә кьр, wan һәрдō тир
мәрә бьр чун wийа кōштьн. П'адше жи Аһ'мәдр'а гот:

—Т'әне аг'рәте т'әв навьм, wәки дьн чь дьхwәзи бежа,
әз бьдьм тә.

Аһ'мәд го:—П'адшан саг'бә, нә зер', нә зив нахwәзьм,
т'әне т'уй бьн змане мьнкә.

П'адше го:—Аһ'мәд, wәхта мьн қрар кьрийә, әзе т'уй бьн
змане тәкьм, ле тō све сәрһатйа хwә т'ō кәсир'а нәвежи, тō
кō бежи—те бьмьри. Дьвә жьна тә тә бьпьрсә, бьк'әвә бьн
к'ийәте, wәхта кō тō бежи, к'әфәне хwә һазьркә, паше бежә—
тōе бьмьри.

П'адше ә'мьри сәр дō мәрә кьр, го:

—Аһ'мәд бьвьн мала wийа, wәрьн.

Wәхта Аһ'мәд р'е к'әт, бәр мала хwә һат; гиһе пер'а
хәбәрда, го:

«Әз дәрмане флан тыштимә, флан брине», кәвьр го, кō-
лилке го: гьшк жер'а готьн: «Әм дәрмане флан тыштиңә, флан
брине».

Аһ'мәд һат дәрк'әт мала хwәда, әп'әшә w'әдә we орт'е
дәрбаз бу, Аһ'мәд чу мала аг'е р'унышт. Нан һат бәр wанада.
Дō к'әлбе аг'е һәбуи. К'әлбе wi йәк ч'ук бу, йәк мәзьн бу.
Е ч'ук ә'wтия, го:

—Шькър ишэв гөре бен пез, гөһер'еда, аз гөрар'а дэнге хвэ накъм, we пез гэлэки қыр' бькын: гоште зэф бьвэ, эзе бьхбм.

К'элбе мэзын жи э'wtйа, гот:—Wэки хвэе мын иро һавришкэки р'нд бьдэ мында, мын т'ер бьхвэра, ишэв мыне гөр т'амам қыр'кьра, һэдһьшт пэзе аг'е мэ тышт пе бе.

Э, аг'а жи гэлэки к'элбе ч'ук һ'эз дькыр—ча шаһьл. Аһ'мэд ведэре бу. Го:

—Аг'айи саг'ба, го, зани к'элбе тэ чь дьвежьн? Го, к'элбе ч'ук го: «Шькър ишэв гөре бенэ пез, шэндэке зэф бьвьн, аз дэнге хвэ накъм, эзе т'ер бьхбм». Аһ'мэд һавришк бэр бу, ани да wi к'элбе мэзын. Аг'е го:

—Чьр'а тэ да шйада?

Гот:—Сава ведэре, wэки ишэв гөре бенэ пез, ани готийэ: «Wэки аз һавришкэки т'ер бьхбм, эзе гөра гьшка қыр'кьм».

К'этэ эваре, һэрдб к'элб пезр'а чун гөһер'е. Эваре гөр һатынэ пез. К'элбе ч'ук хвэ вэшарт, е мэзын нав гөра к'эт, гөр қыр'кьрын, һэдһьшт тыштэк пэзе аг'е бе, щав данэ аг'е, wэки гөр һатынэ пезда. К'элбе ч'ук хвэ вэшарт, е мэзын нав к'эт-гөр қыр'кьрын, һэдһьшт тышт пез бе.

Wi чахи дэнг дьне бала бу, wэки Аһ'мэд змане һэр тышти жи занэ. Аһ'мэд чу мала хвэда, жьна wi к'этэ к'ийате, wэки «тб чава зани змана?»

Аһ'мэд го:— Чи тэр'ана.

Р'ок, дбдб, мөһак дэрбаз бун, жьна wi гэлэки педа к'эт. Аһ'мэд леньһер'и йаха хвэ дәсте жьна хвэ хлаз нэжьр—чька бежэ чава тэ змане һ'эйwanэт, гиһе, һэр тышти зани, к'е тэр'а готийэ, wэки зани?—Аһ'мэд го:

—Жьньк, го, аз жь тэр'а бежьм, эзе бьмьрьм, го, wэрэ т'эрк бьдэ.

Жьне го:—На, тб қаст дьвежи, бежэ чька тб чь форме зани?

Аһ'мэд р'ожэке дьне р'абу, р'ожа бэранбэрдане бу, бэране хвэ гьрт, wэки бьвэ нава пез, жьна wi жер'а го:

—Wэрэ мөсала хвэ бежэ, паше һэр'э.

Аһ'мэд леньһер'и боша, р'абу чу к'эфане хвэ ани һат, ав да гэрмкьр'не, го:

—Жьньк, эзе һэр'ьм нава бэрана, һэр'ьм—бем, эзе жь тэр'а бежьм. Иди эзе бьмьрьм.

Аһ'мэд бэране хвэ һьлда бьр чу, бьр нава пезда. Пэзи бэран бу, бэран да пэй пез: ми пешйа бэран р'эви, бэран да пэйда. Мие сэр нэвалэкер'а банзда алие дьне, ле гөһе Аһ'мади сэрэ, чька чь дьвежьн. Ми wi али нэвале сөкьни, бэран жи ви али сөкьни. Мие жер'а го:

—Дэ тб мери wэрэ, чьр'а наси, банзда wэрэ ви али.

Бэран го:—Хвэ ақыле мын жи на ақыле Аһ'мэде, го, we һэр'э мөсала хвэ жьна хвэр'а бежэ—бьмьрэ. Го, аз банздьм

ви али— дава мѣн мѣзнѣ, we бѣдѣтѣ, тѣе жи хѣр'и. Го, ha, дѣнхѣр'и чѣра ми хѣнѣ, т'ѣмам жи бѣраньн—ѣзе пѣй wan хѣр'ѣм.

Аh'мѣд ви чахи да h'ѣше хwѣ: «Ѣва h'ѣйwanѣ, дѣве, wѣки ѣз банздѣм ви али, we дава мѣн бѣдѣтѣ, ѣзе жи бѣмьрѣм, тѣе жи хлзбѣи, хѣр'и бѣр бѣране башчѣ». Бѣран дѣвежѣ:—We т'ѣжи пѣзе, чѣр'а тѣ т'ѣнейн, ѣзе пѣй wan хѣр'ѣм.

Аh'мѣд го: «Ѣзе nha хѣр'ѣм мѣсала хwѣ жьна хwѣр'а бѣжѣм: ѣзе бѣмьрѣм, жьна мѣн жи we хѣр'ѣ меркѣ. Го, ѣзе хѣр'ѣм we жьне дѣрхѣм, жьнѣк дѣне бѣнѣм, го чѣр'а бѣранр'а хѣнѣ, мьнр'а т'ѣнѣнѣ? Ѣз кѣ саг' бум, ѣзе жьнѣк дѣне бѣнѣм бѣм».

Ширѣта бѣрин кѣр гѣне хwѣ, чу мала хwѣ. Аh'мѣд wѣхта чу мала хwѣда, жьна ви жѣр'а гѣт, го:

—Аh'мѣд, дѣ wѣрѣ мѣсала хwѣ бѣжѣ.

Аh'мѣд го:—Жьнѣк, т'ѣрка ви гѣли бѣдѣ, го, ѣз кѣ бѣжѣм—ѣзе бѣмьрѣм, го, чи тѣр'анѣ?

Жьне жѣр'а го:—Чи мьнр'анѣ, ча дѣвѣ бра бѣвѣ, хѣр тѣ мѣсала хwѣ мьнр'а бѣжѣ.

Аh'мѣд лѣнхѣр'и, wѣки жьна ви we пѣ бѣдѣ гѣтѣне у бѣмьрѣ, Аh'мѣд да швдѣрѣке, мьле жьна хwѣ гѣрт у да нав швдѣра, го:

—Тѣ дѣхwѣзи ѣз бѣмьрѣм, тѣе жи хwѣр'а хѣр'и мер бѣки?—Р'ѣнд р'ѣн'ѣт кѣр, хун бѣри сѣр да, дѣрхѣст жѣ мала хwѣ, лѣхѣст, чу.

Аh'мѣд чу хwѣр'а жьнѣкѣ дѣне ани хѣт, хwѣр'а дѣ'wѣт кѣр, чу мрѣзе хwѣ шабу.

21. ФРОТАНА БЗЬНЕ

Марик һәбу. Әв жына хвә бу, бзынак ши һәбу. Жына ши жер'а гот:

—Бзына мә бьба һәр'ә бьдә дәстә к'ыше хас мьр'а бина, ле бзына мә жи бзынти бини, бзына мә широйә, р'ындә.

Го:—Чь тәр'а биньм?

Го:—Дә қол зер' мьр'а бинә wәра, зер'е сәрия мьр'а бини, шот кондале баш бина.

Әва чу гәр'яа, гәр'яа нава шәһәр, бьрчи бу: п'әра дәсте ши т'әнәбу—әв бу әв бзын. Чу ньһер'и к'уче һ'әвләчи һ'әвле чедькыи, сакыи, го:

—Wәки һун һыә һ'әвлә бьдьн мьн?

Го:—Чьр'а п'әре тә т'әнә?

Го:—На!

—Ле, го, тәе чь бьди?

Го:—Т'ер зькә һ'әвлә бьдьн мьн, әзе бзына хвә бьдьм.

Бзына ши дест гьртьн, стунева гредан, һ'әвлә дан бәр,

го:

—Һ'әта иште тә дьчә бьхвә.

Хайе бзыне р'абу хар, сәре бзына хвә гьрт. Го:

—Кбр'о, нә тә һ'әвлә харийә, бзына хвә фротийә.

Го:—На.

Wедәре шәр' кьрыи. Хвәйе бзыне у һ'әвләчи һәв к'әтан.

Хәлq һат, го:

—Чь буйә?

Го:—Хера де у баве хвә зьк һ'әвлә дайә. мьн—бзына мьн мьн дьстинә.

Мәри готьн:—Һ'әйран, бәрдә бра һәр'ә, бзына тәр'ьки we чава бьдә зькә һ'әвлә?

Бәрда, лехьст, чу. Чу диса гәр'яа һ'әта нивро—Һ'әта

—Кѳр'о, тѳ бзъна хвѳ дьфрѳши?

Го:—ѳре!

—Кѳр'о, го, қимѳте we чийѳ?

Го:—Дѳ дѳрдѳн хѳш бьдѳ ѳз т'ѳр бьхѳм, ѳз бзъна хвѳ бьдѳм тѳ.

Го:—П'ѳк,—хѳш жѳр'ѳ кьрѳне, хѳр, р'ѳбу дѳве хвѳ т'ѳмьз кьр у р'ѳбу сѳре бзъна хвѳ гьрт—йѳлѳ.

Го:—Кѳр'о, кѳр'о, нѳ тѳ бзън фротийѳ?

Го:—Нѳ.

Вѳдѳре дѳсѳ ѳѳт к'ѳтѳнѳ, бѳрдѳ чѳ. Чѳ гѳр'йѳ, гѳр'йѳ: бѳри звѳр бѳ, кѳси ши нѳдѳс, чѳ дѳре мѳлѳке, лѳньѳер'и к'ѳл-фѳтѳк вѳйѳ, ѳв к'ѳнѳще жьнѳ ши лѳ хвѳстьнѳ we к'ѳлфѳтѳнѳ, го: «Вѳллѳ ѳзе бьбьм мѳвѳнѳ we, жѳ бьдьзьм».

Жьнѳке хѳйкьр, го:

—ѳве чѳрдѳхѳдѳ бзънѳ хвѳ гьрдѳ, бьтѳлѳ—ѳ'ѳтѳ сѳе р'ѳдьбѳ дьчи мѳлѳ хвѳ.

ѳши бзънѳ хвѳ гьрдѳ. Мѳре we жьнѳке ѳѳбу, нѳ лѳ мѳлѳ хвѳ бѳ. Нѳвѳ шѳве ѳѳв ньѳер'и йѳки дѳрѳхьст. Жьнѳке ѳѳт дѳри лѳ вѳкьр ѳѳт бѳр хѳйѳ бзънѳ дѳрбѳз бѳ. Хѳйѳ бзънѳ лѳнь-ѳер'и ѳвѳ ѳ'ѳвлѳчи, ѳви ѳв к'ѳтѳйѳ—ѳвѳ.

Чѳн ѳѳвдѳ шѳбѳн—йѳре жьнѳке бѳ, го:

—Мѳре тѳ к'ѳйѳ?

Го:—Чѳйѳ шѳѳѳр.

Го:—Мѳре тѳ ѳѳт, тѳ мьн к'ѳки?

Го:—Свдѳрѳ мѳ, пѳчке мѳ ѳѳнѳ, ѳзе тѳ тѳкьм пьш пѳчкѳ, пѳше дѳри мѳре хвѳ вѳкьм—бѳрѳ бѳ мѳл.

Дѳ сѳѳ'ѳт сѳкьни, дѳсѳ бѳ р'ѳнѳгѳ-р'ѳнѳгѳ дѳри. Дѳри хьст, ѳ'ѳвлѳчи ѳнѳ пьш пѳчкѳ, хѳйѳ бзънѳ жѳ вѳдѳрѳйѳ; го: «Мьн ѳѳ-ѳѳ кьрѳ, тѳ ирѳ ѳз ѳсѳ к'ѳтѳм...» Чѳ дѳри вѳкьр, ѳнѳ ѳѳт бѳр дѳрбѳз бѳ, лѳньѳер'и ѳвѳ мѳре we ѳѳт ѳѳндѳр. Сѳпѳке вьйѳ к'ѳшѳндьн, льнѳгѳ ши шушт, мѳрькр'ѳ гѳт:

—Тѳ чьр'ѳ вѳ дѳрѳнѳг ѳѳтѳ?

Го:—ѳнѳѳѳх, бѳзѳр бѳ, шѳѳѳл бѳ.

Хвѳр'ѳ хѳбѳр дѳн, хѳйѳ бзънѳ го: «Мьн ѳѳ-ѳѳ вѳ кьрѳ, ѳви ѳз к'ѳтѳмѳ, тѳ бьсѳнѳ, ѳзе вѳ вшкѳрѳкьм». Р'ѳбу бзънѳ хвѳ хьст, бзънѳ ши кьр мькѳ-мьк. Го:

—Кѳч'ѳ, ѳв чь тѳвѳйѳ?

Го:—Йѳки к'ѳсѳбѳ мьн ѳнѳйѳ, фрѳйѳ тѳ хвѳйкьрѳйѳ, йѳки ѳфсѳнѳйѳ.

Го:—Кѳр'о, кѳр'о, нѳѳѳлѳ ѳм р'ѳзѳн, кѳр'ѳ к'ѳрѳ, тѳ хѳрѳ?

Го:—Бзънѳ мьн ѳнѳнѳ шѳвѳнѳ бѳйѳ, гѳрѳ бзънѳ хвѳ р'ѳкьм шѳвѳнѳ: шѳв р'ѳдькьм, дьгѳр'нѳьм.

Го:—Кѳр'о, ѳз бѳмѳ тѳ, чьр'ѳ нѳѳѳлѳ ѳм р'ѳзѳн?

Го:—ѳз гѳр'ѳ тѳ жѳ, с ѳ'ѳвлѳчи жѳ, йѳре жьнѳ тѳйѳ, вѳйѳ пьш пѳчкѳ.

Әни кб го, әни шуре хәә ани, һ'әүләчи р'әви: мерьк жи ди. Әү вәгәр'яа, мерьк гьрт, го:

—Кбр'о, тә чава заньбу?

Го:—Иро аз гәр'йам, әни зькә һ'әүлә да мьн, паше аз к'бтама, готийә—бзына хәә бьдә мьн, го, йаре жьна тәйә.

Го:—Тб чьр'а нати?

Го:—Әз һатм к'ьнша жьна хвәр'а бьбьм, мьн ди, әв к'ьнш, кб жьна мьн хвәстийә, жьна тәна, мьн го: «Әзе ишәв ыр бьм, ван к'ьнша бьдзьм, бьбьм».

—А, го, ваки бсана, жьна тә жи йарә.

Әви мерьки жьна хвә бәрда, к'ьнше we жи дан хайе бзыне,* го:

—Әван к'ьнша бьбә һәр'ә жьна хвәр'а. Го, тб кб чуйн мала хвә, го, дәрәнг, эваре тари һәр'ә мала хвә. Тб кб чуйн мала хвә, го, жорда к'бләкер'а бьһер', чька йаре жьна тә жи һәна, йане на?

Мерьк бзына хвә, һур-муре хвә һьлда һат эваре, һат бзына хвә дәре малева гьреда, һат сәр к'бләка хвә жорда һьһер'я, дит ва йәк нава шиә жьна видана. Го:

—Мере тә чуйә к'б?

Го:—Чуйә шөһәр!

Го:—Ваки мере тә бе, го, ши һәйә тб мьн вәшери?

Го:—Әв карасе мөйи шәрафе, әзе тә техьм ви караси, һ'әтани әв р'адьзе, паше әзе тә дәрхьм, р'абә һәр'ә.

Мерьк жи жорда дьвинә. Әва һьнаки сөкьни, р'абу һат дәри хьст. Әве мерьк кьр ви караси, дәре ви гьреда, һат дәри вәкьр.

Мере we һат, чарьхе ви эхьстьн, го:

—Тә ани?

Го:—Әре, вайә, го, чь һур-муре тә мьн хвәстийә, мьн т'әмам жи анийә, мьн бзына мө жи анийә. Го, гало, го, кәч'е, әве һан чийә, карасе мө тә дәри гьртийә?

Го:—Р'унә, мьн т'ьжи р'ун кьрийә.

Го:—Вәки р'унә, р'ун чава шөһәр баһа дькә, го, аз р'уне хвә дьфрошьм.

Го:—Дә р'авә тек'әвә ши.

Го:—На, аз нах'әвьм ши,—швдара хвә дани бәр тәндуре, р'унышт, шьг'арә к'ьшанд.

Го:—Р'авә, тб к'әсьрини, вәстйәи, тек'әвә ши.

Го:—На, аз нах'әвьм ши, һ'әта сбә сафи дьбә, аз ви р'уни бьбьм шөһәр.

Сөкьни һ'әта сбә сафи бу, т'өжәк авит к'уп у к'әт бәр, һьлда пьшта хвә у йала. Жьньке го:

—Р'уне мө нәвә.

Дарәк we хьст, жьньк р'әви чу, һьлда у бьр. Чу дәрк'әт феза гөнд, леньһер'и—маләке һрйә хвә бьр'нә—дьшон, дб к'блфәт'н. Чу вәдәре, к'упе хвә дани, р'унышт. Леньһер'и

йәк жи нав ванда һа ве к'блфәте ша дьбә, һа we к'блфәте.
Ч'ә'в әви к'әтън, әви хwә вәләзанд: ании һри т'ъжи сәр кърн,
һәw һьһер'и мере вана жорда һат. Әван го:—

—Әва хайе к'уп—әм тә'зинә, р'уныштиһә мә дьһер'ә.

Го:—Көр'о, лаwо, чър'а ведәре р'уныштиһи, го, к'блфәт
тә'зийә һрие дьшо, го, шәрм наки?

—Ә, го, мьн чь кърйә, го, әз wәстйамә, әз начьм.

Го:—Тәр'а дьбем р'авә һәр'ә, көр'е к'әре.

Әви жи го:—Көр'е к'әре жи, го, мьн чь кърйә?

Го:—Wәжи нәчи, го, әзе бем к'упе тә бышкеньм.

Го:—Тә к'упе мьнхи, әзе жи бем һрийа тәхьм.

Әви wa го, һьлда к'упе wи хьст, әва жи р'абу швдара
һрие хьст: һәw һьһер'и к'уп шкәст—йәк р'абу нав р'әви,
йәк жи жь нав һрие р'әви.

Го:—Көр'о, әв чь бу?

Го:—Әw йәре жьна тә бу, әв жи йәре жьна мьн бу, го,
мьн ди ләма жи р'уныштьм.

22. Н'ЭМЗИ П'ЭЛЭШАН

Вөхтөки Н'эмзэйн п'элэшан һөбуйг. Э'ли, кбр'е бре ви буйа.

Р'оке Э'ли дьбе: «дэе бежым качаха т'алана ма бьрын, дьбе апе мьн р'авө һәр'ө шер'», дьбе:

—Апо, качаха гар'ан, т'алана ма бьрын.

Дьбе:—Лаво,—дьбе, наве һэспе ви эшқәри Демзәр буйа, дьбе,—зинкьн, мьнр'а р'ьма донзда мовьк мьнр'а биьнн өз һәр'ьм вәгәр'иньм.

Р'адьбьн һэспе ви зин дькьн, сйар дьбө о пәй дьк'өвө. Эвана дьбен:

—Ма апе хвэ хапанд, чу о тышт жи т'бнө,—шер'ьбандьн дө, хөпандьн.

Э'ли сйар дьбө, бразие ви пәй дьк'өвө, ле дькө гази, ле гөһе Н'эмзэ кәр' буйа. Эв хвэ дьгһине, дөсте хвэ даве р'ьма ви, вөки пе бьһ'өсө, ле пе һәһ'өсө. Р'ьмева бьнд дьбө, вадьгәр'ө дьбе:

—Апо, дәр'өвө, дәр'өвө,—дө ви чахи дәр'өв һатө дие.

—А, дьбе, лаво, дәр'өв жи һатө днйәе!

Вадьгәр'ө те, т'өв дажон, те. Дьнһер'ө Э'ли вәр'ьми, вәр'ьми, тамаре стөе ви р'абу, дьбе:

—Э'ли, аз тә дьнһер'ьм. тә вәр'ьмин.

Дьбе:—Ле чавә һерса мьн р'анөбө, дьбе, мьн дөст авит р'ьма тә тә пе һәһ'өсйан.

Дьбе:—Лаво, мина кеч'өке мьн бьгөзө, ақа пе һ'өсйам.

Э'ли һе дьвәр'ьмө. Дьбе:

—Лаво, дьбе, аз дьнһер'ьм гәләки вәр'ьмин. Дьбе, вөхтөке ази биступенц сали бум, дьбе, Э'нт'әри Бьнзәвет хөвнә хвөдә дитьбу, готьбу: гарә мразе мьн дөсте Н'эмзәи п'элэшан бьбө. Дьбе, дьле ви к'өт'ьбу һерикназа қиза Слеман п'өхәм-бөр. Чьл п'элэшани жоре қәр'өвьле ве бун, чьл жи жере,

ваки Өнт'әри Бызавет нәе нәбә.—Дә р'ева те, бразне хвәр'а гли дькә, дьве:—Әз һатъм, го, Өнт'әри Бызавет зьвстане нава бә'реда хвә дьшушт, буз һьлдьда, хвә пе мьз дьда. һерса мьн р'абу, мьн го: «Әзе гөрзәки лехъм, бьра һәр'ә харе, әви чь бһистийә—хвә дьшо нава зьвстане». Дә өз хвәй қәват бум. Мьн хвә да сәр р'әк'әфе, мьн гөрзәк жорда лехьст. Әви гөрзе мьн гьрт, диса авит щәм мьн, го: «Һева, тә чьма лақьрдийа мьн дьки, нә срийа лақьрдийанә, һева, өз хвә бышом, паше»,—бса дькә, һерса Өли дайна.

Го:—Мьн щаракә дьне го: «Дьбә мьле мьн сьст чу, п'ак левәдае». Мьн гөрзәки дьне жи авит. Го, мьн лехьст, го, го: «Тә жь мьнр'а буйн һ'әмзәи п'әләван? Тә аведа мьн дьхи?» Го, лынгәк ви аведабу, го, лынге хвә дьн авит өз гьртъм, һаспе пәйа кьръм, мина зар'әке, дәсте мьн, лынге мьн гьредан. Го, өз гьредам, го, р'абу, го, мьн галәхи ле лава кьр, го:—Әз тә бәрдьм, тәе һәр'и бежи һ'әмзәи п'әләван, бежи, Өнт'әри Бызавет дьго—насәкьни, беи.

Го:—Браба, сәр ч'ә'ве мьн, әзе бежъм.

Чу хеләк сәкьни, пьш т'опәке вәгәр'яа, вәкә дб сәһ'әта сәкьни у вәгәр'яа һат. Салам дае, наве Өнт'әри Бызавет һьлани. Го:

—Наве тә һ'әмзәи п'әләванә?

Го:—Әре шәллә, өз әвъм, мөрики һат мьнр'а гот, өз һатъм,—дә қьлхе хвә гһнастьбу, нас нәкьр.

Го:—Ва, тә сәр ч'ә'ве мьнр'а һати, го, исал һ'әфт сале мьнә дьле мьн к'әтийә һерикназа қиза Слеман. Го, мьн хәвна хвәда дийә мразе мьн дәсте тәва буйә, лама жи мьн шандийә пәй тә.

Го:—Һерик'наз, го, к'бйә? Кьрнә к'ижан залә?

Го:—Бьрнә қәте сьсийа, жорә!

Го:—Әм чь форме һьлк'ьшьн?

Эваре чун бәр от'аха ве сәкьнин. Өнт'әр ськ'е пола һазьр кьрьбун, чу ани һат, да бәр дишер, го:

—Әме сәр һьлк'ьшьн, кәр'ә—кәр' һьлк'ьшьн жоре, қәрәшьле ве р'азанә.

Һ'әмзә р'абу зьнарәк һьлда ськ'а диварда бьк'әтә. Го:

—Пәй, п'әләванә мә бьһ'әсьн, чь дьки?

Бразне хвәр'а жи дьбе:

—Дәст сәр дәстар'а һәйә, чьр'а һерса хвә тини? Дә Өнт'әр дәсте хвә хьст—ськ'ә чу харе. Тәмам к'әта, пева һьлк'ьшьян, чу. Өнт'әр чу, һ'әмзә ма жере: п'әләван пе һ'әсьян, Өнт'әр жоре гьртьн. Гьртьн, авитьн бира Чьлһ'әри, кәвьре қәвата чьл п'әләвани дан сәр. Кьрн һәвар, го:

—Ма Өнт'әр гьрт, авит бира Чьлһ'әри, азат, го, кәри дәваре хвә бәрдьн бьра һәр'ьн,—дә тьрса ви бәрнадьдан, го:—мә кәвьре қәвата чьл п'әләвани да сәр, го, фреқәт гар'ана хвә бәрдьн.

Н'эмзэ го: «Мала мьн хьраббэ, го, аз хатьм мразе ван бьгниньм һөвдб, го, тыштэк мьн нэбу, мерьк жи да гьртнэ». Н'эмзэ чу һөвалөкеда хвэ вэшарт, дури шөһөр.

Эварөкө кэр'э-кэр' һат го: «Әзе һәр'ым һөварие, го, йане мьн жи бькбжьи, йане азе н'алөки бькьм ви мерьки хьласкьм». һат шуре хвэ авит стбө хвэ, ск'ева һьлк'шья, чу. Чу дәсте хвэ дерн хьст, һөв леньһер'и—һерик'наз р'унь-штияә һөхше к'эргэ чөдькө: алики чөдькө, алики дьгьри. Сөлам дае, салама ви вөгьрт, го:

—Нөви тб н'эмзэи п'алөвани?

Го:—Әре шөллө, аз н'эмзэмә!

Го:—Ә'нт'эр кьрьнө к'идаре, гьртнэ?

Го:—Кьрьнө бира Чьлһ'ари, кэвьре қөватә чьл п'алөвани данинә сәр.

Го:—Лаво, чьр'а һерса хвэ тини, дәст сәр дәстар'а һөйә,—кбр'е бре хвэр'а дьбежә.

Го:—Әз у дөргистья ви чун сәр дәве бире, го, мьн хвэ да кэвьр, мьн кэвьр қө ши һальпытанд, һькарбу льпытанда. Го, әве го:

—Н'эмзә, тб чьр'а хвэ мьжул дьки, кэвьр зу һьлда.

Го, аз шуида дам, го, льнге хвэ кэвьр хьст, кэвьр сәр чу. Го, го, шрит ведөре һөбун, мә Ә'нт'эр ани һат дәрхьн, мә шрит авите, го, го, мьн һькарбу дәрхьста, го, шөндөке ви гран бу. Го, әве гөлие хвэ хар кьрьн го:

—Ә'нт'эр дәст баве гөлие мьн.

Го, Ә'нт'эр дәст авит гөлие ве, әве сәре хвэ р'аст кьр, Ә'нт'эр дәрхьст. Го, мә Ә'нт'эр дәрхьст, го, аз чум го, от'ахе п'алөвана башқә бун, го, мьн чу сәре чьл һ'ави леда, го, әв хөведә бун, да чөнд мөһ бу р'анөзабун тьрса. Го, аз чум от'аха дьне, го, е дьне жи бса сәре ван леда, әв жи кбштын. Го, иди әм нөтьрсйан, фреқәт бун. Го, әм р'абун һөспе вана һьлдын, го, го, Ә'нт'эр мьнр'а го:

—Әзе льнге һөспа гьредьм, дайньм әрде, го, тб жере бьсакьнә: азе жорда бавем, тб һөва бьгьрө, нөрм дайне, бсабө дәрәк ван нөшке—жере льнге ван вөкә.

Го:—Лаво, чьр'а һерса хвэ тини, дәст сәр дәстар'а һөйә,—һөй бөрө-бөрө жи п'өрча Ә'ли жи датинә.

Го:—Йәк гьреда, жорда авит, го: «Бьгьр». Го, мьн һькарбу зөфт бькьра—жорда һат к'өт әрде, го, бу гьрмин. Го, го:

—Тә чь кьр?

Го, мьн го:—К'өт, дә?

Го:—Йәкә дьн авит, го, го: «Бьгьр». Го, мьн әв жи зөфт нөкьр, әв жи к'өт. Го:

—Да тб вара жоре.

Го, аз чум жоре, қәте сьсья. Го, аз чум, го:

—Дә тō гьредә, тō баве, әзе бьгьрәм.

Го:—Мьн ани гьредьм, го, мьн нькарбу гьреда. Һерик'назе, го, дәсте мьн гьрт, авит әрде,—гьреда. Го, әве авит, го, әви һәва гьрт, дани әрде у лынге ван вакьр. Го, т'әмам авитьн, го, ижар вәгәр'һан зер'-зиве we, һур-муре we, әшһәе we, ч'әк р'һ'але we—т'әмам, го, мә жорда ани авитә щәм Ө'нт'әр. Го, ижар мә һәспа баркьр, кьр барә һәспа, го, әм һәр йәке һәспәки жи сйар бун о го, мә ажот, әм шәһәр дәрк'әтн.

Го, әм дәрк'әтн, го, бу һәвар—пәй мә к'әтн. Го, әм чун, гәләки чун, әм дәрк'әтн ч'һе. Го, каник ведәре һәбу, го, әм сәр кание сәкьнин, әм пәйа бун, го, мә сәр ч'ә'ве хwә шуштн, го, ма нане хwә дани, тә' штһа хwә хар, го, Ө'нт'әр һерик'назе һәв шабун, әз жи чум нава һәспа, дур к'әтн. Го, әз һатьм, го, Ө'нт'әр сәре хwә даний^ә сәр чонга һерик'назе р'азайә: әв чәнд шәве ви буйә р'ан'азайә. Го, мьн леньһер'и қәрәбалх те, һелә те. Го, әз чум леньһер'и—к'әфьр бса те: һ'әсаве кавьр-көч'ька һ'әйә, һ'әсаве we т'бнә. Го, әз һатьм, го, мьн го:

—Һерик'наз, Ө'нт'әр р'анәки. К'әфьр ду мә к'әтийә, һат, го, әзе һәр'ым шер'.

Го:—Мьн зине һәспе хwә лекьр, го, мьн тәнге ви шдан-дн, го, мьн шуре хwә һьлда, мьн го:

—Ө'нт'әр р'анәки, бра Ө'нт'әр ду мьн нәс. һәрге те жи бра мьле мьни р'асте бе.

Го:—Әз жорда даг'ли нава ордие бум. Го, мьн пе шур лехьст, го, һәспе мьн жи пе ләпа ледьхьст. Го, мә сбәда шәр' кьр, һ'әта бу нивро. Го, вәхтәке әз к'әтмә нава хуне, го, хун дьк'шә, го, әз дьк'бжьм, го, чьқа те әз ледьхьм, чьқа те әз ледьхьм: го, ч'ә'ве мьн т'жи хун буйә, го, һерса мьн р'абуйә, го, әз нава шер'дамә, го, мьн һаж хwә т'бнә. Го, го; һерик'назе го:

—Әва көр'е хәлқейә бәр мада чуйә шәр'дькә, әм жи вә р'уныштнә?—Һерик'наз дьгьри. һесрәкә we сурте Ө'нт'әр дьк'әвә, Ө'нт'әр һ'шһар дьбә, дьбе:

—А, һерик'наз, чьма дьгьрин, дьбе.

Дьбе:—Әз қөрбана тәмә, дьбе, чь нәгьрим, мала тә храб-бә, дьбе, тō р'азайи, һ'әмзә жи чуйә бәр мада хуне дьр'ежә, һьзам ида көштиә, һәйә, һьзам.

Го:—Тә чьма ә'лами мьн нәкьр?

Го:—Һ'әмзә мьнр'а го—ә'лам нәки.

Ө'нт'әр р'абу ч'әке хwә һьлда чу һәваре. Жьньке бир кьр, нәготе дәрһәқа мьле ч'әпе. Чу, әви жи шәр' кьр, әв аликида, һ'әмзә аликида-кьрн орт'а хwә, лехьстн.

Вәхтәке, һ'әта һөкөме нивро дәрбаз бу, һ'әмзә шуре хwә авит, шьнгин шуре ви һат.:

—Һә, го, мьн йаки қочах көшт,—о к'өта кьр: е кө р'әви, һәрче дн жи көшт, хлас кьр, го, лаво, го, әз һатьм мьн го:

—К'а Ө'нт'эр?

Го:—Мын шанд һәварә тә һат!

Го:—Wәки бсага мын Ө'нт'эр кōшт, мын һаж хwә т'бнә-буйә, дәнг шуре мын һат.

Го, аз жына вива лехьстын чун нава шәндәка, го, мын го:

—Те чава нас быки?

Го, го:—Дәвзәнга ви мын хәмьландийә, чекърийә, мын навә хwә жи сәр кърыйә.

Го, чу ыава шыйаза, гәр'йә, го, хунеда насн к'әвшә, хун бса буйә шәндәка дьбә. Го, һерик'наз чава мыле ви һәлда—нас кър, го:

—Эва Ө'нт'әра, —го, шур лек'әтбу кърбу дō қәта.

Го, мын һьлда ани, го, мә кōч'ьк дада, го, мә ав гәрм кър, го, Ө'нт'әр т'әмьз шушт, го, әвә го:

—Тō бьсәкына, дьле мә һәвдō һәбу, мразе мә һәв һәбу.

Го, әвә бь дәсте хwә мере хwә шушт, го, мын дәре хбрще вакър, го, п'әрчә дәрхьст, ани һат, го, т'әмьз мә к'әфанә ви лекър, әвә дру. Әз к'әтым мазәле ви к'ола, пе сәре р'ьме. Го, мын к'ола, әвә хали дәрхьст. Го, мын чьқа к'ола, го, го-фьрә бьк'ола. Го, мын чьқа к'ола, го, го: «Мәзын бьк'ола». Го, мын к'ола, к'ола гәләки, һ'әта чапа дō мәрйя к'ола. Го, мын к'ола т'әмам кър, һерик'назе го:

—Һәмзә, тō бәр бь һәсна һьнәки һәр'ә, мере мына, дьле мын ви гәләки һәвда һәйә, әзе чәнд глийә сәрда бежым.

Го, мын го: «К'блфәта шийә», го, аз чум же дур к'әтым. Го, әв р'абун бу, қәма мын ведәре бу, соранйә мын: го, сәре-ве т'ик' данибу, дабу бәр зьке хwә, хwә сәрда авитьбу.

Мын һәв һьһер'и қир'ин һат, го, аз вәгәр'йам һатым, го, мын леньһер'и: әв жи к'әтийә, го, мын го:

—Тә чь кър?

Го:—Иди чьр'аным пәй мере хwәр'а!

Го, мын әв жи ани һат к'әфан лекър, го, мын һәрдō данин р'әх һәвдō, мын дар авитьн сәр, п'уш-п'алаш авит, бәре-ван да һәвдō, о, го, мын пьшта хwә дае, аз һатым.

Го:—Лаво, дәст сәр дәстар'а һәйә.

Ө'ли го:—Апо, мазәле ван к'бйә, нишани мыкә.

Го:—Сәр р'йә мәйә.

Бәр апе хwә гәр'йә, го:

—Апо, го, wәки тō гази хадеки, дәвләке сәрда бежи, бәл-ки р'авьн, чька аз бьбиньм чава мәри буна.

Р'абун чун сәр мазәле вана, дәвләк сәрда ханд, һәв һьһер'и мазәле ван вәбу, р'абун сәр хwә р'уныштын. Һәмзә сә-лам дае, сәлама ви вәгьрт, го:

—Ө'нт'әр, қә һ'әле тә чаванә?

Го:—Һ'әле мын чийә? Го, һ'әта нивро аз хравәва әм дькын шәр', го диса шәр'е мә һәйә: нивро шунда әв зоре дьдын мын.

Го:—Һала р'абә, го, бра бразие мьн тә бьбинә.

Р'абу мезәл дәрк'әт, дō гава чу о лынге вни ә'рдеда чу харе.

Го:—Әва һена мада ә'рде мә шдйайи бу, го, ә'рде мә състе.

Го, мә диса кьр ч'ә'л, мә гази хаде кьр, мә диса мезәле ван чекьр, вәгәр'йан һатьн мала хвә.

Го:—Лаво, тә дит, го, дәсте ван сәр дәсте мьнр'а бун, го, тō чьма һерс дьби?

Һерса Ә'ли дани.

К'ōта бу, чу.

23. БЭНГЛИБОЗ

П'адшак һәбу, әүләд-т'әүләде ши т'бнәбу. Гәләки дбшбр-миш бу, р'абу хәзнәк хwә вәкър, да к'әсиб—к'усиба, wәки жер'а әүләдәк бьба.

Р'ожәк жь р'ожә хwәдә, д'әврешәк дари вәкър, го:

—Кбр'о, һәр'ын қадарәк зер' бьдн дәвреш.

Дәвреш зер' һбндбр'да һыштын, дәрк'әт дәрва, п'адшер'а гот, го:

—П'адша, ве хере дьди бона әүләдәк жь тәр'а бьба?

Севәк гьрт да п'адше, го:—Ве севе эваре кәрик тб бьхwә, кәрик жи к'блфәта тә, қальке we жи бьда һәспа хwә, wәки жь тәр'а кбр'әк бьвә, мәһ'ин жи we бьзе: наве wan жи данәйна, һ'ата әз бем.

П'адше бса жи кър. Кбр'әк жер'а бу.

Wәхтәке сәкьни гәдә бу се сали. Шмаә'те р'ожә жь п'адшер'а гот, го:

—Кбр'е п'адшейә, изьна мә т'бнә әм жер'а бежьн—кбр'о, wәрә әм навәки гәдәкьн.

Һатын, wәки һ'брмәтәке бькьн, бала хwә данә—дәвреш һазьр бу, дәрда һат. Дәр һат, го:

—Һа, һун к'ар дькьн нав гәдәкьн?—Дәвреш го,—наве гәдә Шаһ Усьв, наве щә'нуе жи Бәнглибоз.

Оса шмаә'те бьмбарәки дае. Дәвреш р'абу дәрк'әт чу.

Гәлә wә'дә сәкьни, гәдә мәзьн бу, данә мәк'т'әбханә, бәр хwәндьне.

Wәхтәке п'адше һьмбәри ши щаб'да п'адше, «Wәки шәр'е мьн тәр'а шәр'ә». П'адша р'абу ордйа хwә һьлда, бу сәрәке ордие у чу шер'. Мала хwә, к'блфәта хwә, кбр'е хwә т'әслими wәзире хwә кър-наве ши Қарә wәзир бу. Wәхтәке wәзире ши қбльхи Сблт'ане (жьна п'адше) дькър.

Сблт'ане wәхтәке нета хwә храб кър, Қарә wәзирр'а го:

—Гөрә тә мьнр'а сәре хвә теки йәк.

Qөрә вәзир хвә же хлаз нәкър: һатә һөндөр': әв у Сәлт'ане һәвр'а дәрбаз кърн. Сәлт'ан жь Qөрә вәзир дөһ'ала дәрк'әт. Wәхтәке гәләки сәкьни, чар-пенщ мөһа сәкьни, р'өке Шаһ Усвь жь мөк'т'әбе һат, щә'нуе ви к'әтә бире, чу т'әсалһа щә'нуе хвәкә. Чу, бала хвә дае, щә'нуе ви гәләки бәләнгаз бу, вәки щә'нуе ви банзандейә, вәки банзда. Гази сәйсе һәспа кър, жер'а да хәбәра.

Го:—Гәли к'опог'лиһа, чь кемасһа баве мьн һәһә, вәки вә ва хвәйкърһә?

Сәйс ль бәр аузәри кър, вәки—«Шаһ Усвь, әм чь дьдн һәспа тә, һәсп пешда бе, нае. Мә бәйт'ар аниһә сәродәрне же һәкьн, вәки чьр'а щә'ну пешда нае».

Хөлам бала бун, сәйс жь хәвр'а чу, Шаһ Усвь бал щә'нуһа хвә ма, гәләки гьрһа, го: «Хвәзъл щә'нуһе мьн бь зар бьһата, мьнр'а хәбәрда, чька чьр'а ва буйә». Щә'ну пер'а зар һат, пер'а хәбәрда, го:

—Шаһ Усвь, Сәлт'ане аһа Qөрә вәзирр'а р'адьбә-р'удьни, һ'әмлә дәрк'әтийә, ләма жи әз бса бумә.

Шаһ Усвь щә'ни һьшт, лехьст һат мале. Дйә ви эмәк чекьрбу жер'а, вәки нан бьхвә. Шаһ Усвь нан нәхар, льнге хвә лехьст р'ет, р'абу щарәкә дьн чу мөк'т'әбе. Дб, се р'ожа бь дьле һьлати нан нәхар, хәйди. Р'өке жи Сәлт'ане незикн мала ван пьрәкә щә'ду һәбу, хвә гиһандә пьре, го:

—Пьре, әз бәхте тәмә, вәки Шаһ Усвь иро се-чәре шһә нан һәхвә, же пьрска, чька чь буйә.

Пьре дәстә к'ьнше т'әзә жь Сәлт'ане стәнд, хвә гиһандә пешһа Шаһ Усвь.

—Шаһ Усвь, мөт'а тә қөрбана тәбә, һьнге баве тә чуйә, әз һәж тә т'өнәмә, қә һ'але тә чһйә?

Го:—Мөт'е, һ'але мьне чьбә, һ'ал жь һ'але мьн храб'тър т'өнә.

Го:—Чьр'а, лаво, мөт'а тә қөрбана тәбә, жь мөт'а хвәр'а бөжә.

Го:—Мөт'е, әз чь заньм, һ'әтә һьһа мьн һьзанбу, тә хушка баве мьни.

Гәләки к'әтә к'ър'е ви, же пьрси, Шаһ Усвь қьса хвә т'әмам жер'а гот:

—Дйә мьн әвә гһә кьрһә, ләма жи әз нан һәхбм. Го, мөт'е, тәи әз тәр'а дьбөжьм, мьн к'әсир'а һәготһйә.

—Лаво, бой хвәдәбә, касир'а һәбөжи, һәвә дайка хвә хрәб һәки.

Диса го:—Мөт'е мьн жь тәр'а гөтһйә, ида әзә к'ер'а бөжьм, тә мөт'а мьни, дәвса баве мьни.

Оса Шаһ Усвь зьвьр'и, чу мөк'т'әбе. Пьре хвә гиһандә Сәлт'ане, п'ор'е вә гьрт, го:

—Мын п'ор'е та к'ор'к'уре, ле та надыгот мын эв глие хан-
жь вазирр'а к'урйя, к'ор'е та пе х'исйайя...

С'олт'ане галаки х'вэ авитя пире, жер'а гот:

—Бой х'вэдеба, же п'арске, чька к'е жер'а готийя.

Р'ожа майин пире диса х'вэ гиһанда пешйа Шаһ Усьв,
го:

—Бре мат'а х'вэ, ишав жь к'арба эз р'анезамэ һ'эта сбе,
лаво, та жь мыр'а готийя, к'эсир'а набежэ... Мат'а х'вэр'а
бежа, лаво, к'и жь тэр'а дьбежэ?

Го:—Мат'е, ша'нуе мына зар хатийя мыр'а дьбежэ.

Шаһ Усьв чу от'аха х'вэ, пире жи чу мала х'вэ. Пире-
х'вэ гиһанда С'олт'ане, го:

—С'олт'ан, ша'нуе ви зар хатийя, жер'а дьбежэ.

Д'б р'ож к'этын ор'е, р'ожа сьсйа т'елеграма п'адше
хат, ваки «Мын п'адше һ'ымбэри х'вэ алт' к'ур, о ордыа мын
те». С'олт'ане х'вэ гиһанда Қара вазир.

—Қара вазир, ваки Шаһ Усьв бежа, кэс ина накэ ван
глие хана, ле Бэнглибоз бежа, п'адшае мын жи бьк'бже, та
жи.

Қара вазир эварда р'абу, чьқа һ'эким һэбун, чьқа к'очак
у тирасу һэбун, т'эмам р'ошэт к'ур, ваки п'адша к'б хат, жер'а
бежы: «С'олт'анэ нах'вэша, хуна Бэнглибоз дэрмане шейя,
ваки щане вехын, п'осте Бэнглибоз жи бьк'шиньн сэр щане
ве, ваки қанцба». О бса жи т'эмам р'ошэт к'урьн, сбе р'абу-
чу пешйа п'адше.

Қара вазир, эв п'адшава г'һиштын һэв, п'адше же
п'арси:

—Қара вазир, С'олт'ан, Шаһ Усьв, Бэнглибоз сламэтын?

Қара вазир жер'а гот:—Бэнглибоз, Шаһ Усьв сламэтын,
ле С'олт'ан һ'але х'вэ т'бна, дьба т'б бьг'нижейи, дьба нэг'и-
нижейи.

П'адше бса орди һивйа Қара вазир һышт, бь лэз ажот,
ваки бьг'ниже С'олт'ане. Г'һиште, бала х'вэ дае, С'олт'ан
нах'вэша. Гази һ'эким у дохтра, к'эшиша у тирасуяа к'ур.
К'ижан хат, жь п'адшер'а готын.

—Т'б гэрэ Бэнглибоз шэржеки, хуна ви ль С'олт'анехи,
ч'эрме ви жи бьк'шини С'олт'ане, С'олт'ане қанц ба.

Шаһ Усьв чу тэвлахана һэспа, бала х'вэ дае, Бэнглибоз
бса дьг'ри, һесэр жь ч'э'ва дьпэжын. Го:

—Бэнглибоз, чь те қөш'мийя? Х'вэде херкэ...

Биглибоз Шаһ Усьвр'а гот, го:

—Шаһ Усьв, чьқас һ'эким, дохтэр, тирасу хатья, Қара
вазир г'шк р'ошэт к'урья, жь п'адшер'а готья, ваки мын
шэржежын, хуна мын С'олт'ане хын, ч'эрме мын бьк'шиньн
С'олт'ане.

Шаһ Усьв го:—Ле т'б чь дьбежи жь мыр'а?

Го:—Тõ нака дьчи ведәре, әве бежын Бәнглибоз бинын шәржекын. Тõ быгри, п'адшае беже:

—Шаһ Усыв, тõ бәр дйа хвә нак'әви, бәр һәспәки һ'әрам дьк'әви? Тõ жер'а беже: «бе, баво, хуна мьн дәрманә, хуна мьн дйа мьнхә бра қәишбә, ле тә дьгот шә'нуе тәйә, аз қә р'оке ле сйар нәбум, мьн нызанбу орг'әтия шә'нуе мьн һәйә, р'әва ви һәйә, чь тәвайә». П'адше гот:

—Кõр'о, һәр'ын зине һәспе калке мьн бинын, вәки Шаһ Усыв һәспа хвәкә, дõ гәр'а ле быгәр'инә у бинын шәржекын. Шаһ Усыв һәсп зижьр у Бәнглибоз сйар бу, Бәнглибоз дõ гәр'—се гәр'а гәр'анд. Дора шәһәре п'адше суркьри бу, т'әмам дõ дәргә теда бун. Қәрә вәзир бала хвә дае Бәнглибоз Шаһ Усыв дьгәр'инә. Қәрә Вәзир ә'мыр кьр, го дәрга дадын, әв әзнәшър (ә'гит) ви әзнәшър кьрынә, we бьр'әвә. Оса дәр-гәвана дәргә дадан. Бәнглибоз го: «Мьн гәм бькә, зәнгукә ль мьнхә, әе сәр сурер'а дәрбазьм». Оса Шаһ Усыв дõ алайи данә Бәнглибоз, алайә сьсйа зәнгук лехьст, һьлда сәр суре-р'а вәлгәр'анд бьр. Қәрә Вәзир зьвьр'и, һәлә ә'мре п'адшатне дәсте вида бу. Ч'ә'ве п'адше дәрхьст, у ль р'әх шәһәр авайи-ки қазә һәбу, п'адша бьр кьр ви авәйе қазә, мәрйк да бәр дәсте ви. Бьра õса п'адша бьминә ви һ'алида, әм бен сәр Шаһ Усыв. Шаһ Усыв п'ьр' чу, һьндык чу, р'әсти ордйа дõ п'адша һат. Әван һәрдõ п'адшаләра һәв дьхьст. We'де абеда нивро бу, абед дькьрын. Шаһ Усыв ажот орт'а һәрдõ ордйа, сәлам дае: да мәрйе п'ьр', we чь сәламе бьбһен... ордйа һьндык сәлама ви вәгьрт. У әви ажот нав ордйа һьндык. Сәрәке we ордйа һьндык п'адше ван бу. Щәм вана әмәк хар. П'адша жер'а гот:

—Қõрба, тõ сәр ч'ә'вар'а һати, һ'ыз дьки р'авә һәр'ә, һ'ыз дьки чадьреда р'әзе әме наһа р'абьн шәр'кын. Шаһ Усыв' п'адшар'а гот:

—П'адша, хуна мьн йа вә сортьрә? Әзе жи бь вәр'а т'әвайи шәр'кым.

Шаһ Усыв р'әбу һәспе хвә сйар бу, пыш ордйа мөзьнва пе к'әт орди õса қьр'кьр, е сламәт әв бу жь мала хвә нәһать-бу.

П'адше ордйа бьч'ук го: «Хвәде шькьр тә, хвәдеда әв мәрй мьнр'а бу дәлил...» Оса жи дәсте Шаһ Усыв хун бубу, п'адше дәзмала хвә дәрхьст дәсте ви греда. Оса жи приказ да кõ ордйа ви шунда вәгәр'ә. Т'елеграм да мала хвә, вәки «Мәрйи ви һ'әсави һат али мьн кьр, мьн п'адше һьмбәре хвә алт' кьр». Оса п'адша гһишт шәһәре хвә. Харьн у вәхарьн. Гази щмаә'те кьр, гот вәзире хвә, го: Чь ланқбә әм бьдын (Шаһ) Ша Усыв?

Оса щмаә'те п'адшер'а гот, гот:

—Чь ланқи вийә? Қә тышт нә ланқә: шуре ви башә, һәспе ви башә, ч'әке ви башьн, қә кемасйа ви т'õнә, һәр

р'е тер'а дьбиньн, вәки тō қиза хвәйә ч'ук Дьняа Гозалие бьден, п'ешк'ешки.

Әви бса гли аглә кър, вәки дō қизе ви Дьняа Гозалие мазынтър һабун, жь вәзире хвәр'а го:

—Го, Вәзир, аз қиза хвәйә мазын р'әван кәр'е тә дькым.

Вәзир банзда дәсте п'адше пач'кър. Қиза хвә орт'е р'әван кәр'е вәк'ил кър. Вәк'ил банзда дәсте ви пач'кър. Готә Ша Усьв:

—Ша Усьв, лаво, аз қиза хвә бьч'ук, Дьняа Гозалие п'ешк'еши тә дькым.

Оса жи һымбәри палата хвә авайик Ша Усьвр'а чекър, вәки т'әмам шушә у шушәбәнд бу. Дō хōлам данә бәр дәсте Ша Усьв, го, вәки әвана қōльхи Ша Усьв бькьи.

Р'оке жь р'оже хвәде дөвәки фьр'индә һат һәрсе қизе п'адше һылдан бьрын. П'адше ә'мыр кър у абалени лехьст, вәки «к'и жь Ша Усьвр'а бежә дөвә фьр'индә дәргьстйа тә у балтузе тә бьрын, әзе сәре ви лехьм». Ша Усьвр'а кәси нәгот. П'адше р'абу ордыа хвә шанд сәр дөвә фьр'индә. Чьқа орди әскәре ви чу, дөв т'әмам қьр' дькьрын, к'ока шәһәр бса т'әмам һат. Әв хōламе бәр дәсте Ша Усьв һылда гот: «вәки иро п'адша мьн бькōжә жи, әзе Ша Усьвр'а бежьм». Оса жи чу Ша Усьвр'а гот, го:

—Ша Усьв глик һәйә, ньзам тәр'а бежьм, нәбежьм...?— о бса жи кәр' бу, дәнге хвә нәкър.

Ша Усьв го:—Кәр'о, бежә, нәбежи—әзе р'абьм тә бькōжьм.

Хōлам Ша Усьвр'а гот:

—Ша Усьв, әва ише дō мәнәнә, вәки дөвә фьр'индә дәргистйа тә, һәрдō балтузе тә бьрынә. Оса жи к'ока шәһәр т'әмам ани.

Ша Усьв р'абу, шуре хвә авит стōе хвә, шаб да п'адше, вәки «дөв һәрдō балтузе мьн бьрынә, кәр'е хәлде, we чь һәр'ын мәр'а шәр' бькьи... Гази кәр'е вәзир, вәк'илка, әмә һәр'ын шәр'е дөв». Вәзир, вәк'ил р'абун, к'әре кәр'е хвә кьрын. Әвана бь Ша Усьвр'а бәре хвә дан мьск'әне дөв. Чун шәһәре дөв. Кәр'е вәзир һылда кәр'е вәк'илр'а гот:

—Т'оп шәбьрханә дьчә алт' нақә, әм һәрсе һәр'ын әмә бьшура дөв чь алт' бькьи? Го, әзе шураки лехьм, бра Ша Усьв бе кōштьне, әмә бьзвәр'ын бежьн: «дөв Ша Усьв кōшт, әм һатнә».

Шуре хвә к'ьшанд, вәки пар'әва Ша Усьвхә, Бәнглибозжер'а гот:

—Һат we тәхә.

Вәки Ша Усьв зьвәр'н к'ōлмәк лехьст, шуре ви жьдест пәкйа чу. Оса жи кәр'е вәк'ил го:

—Тә чавә кър, шуре тә пәкйа чу? Ижа әзе лехьм.

Оса жи кѳр'е вѳк'ил хѳст. Чун гѳништѳн йера дѳв. Ша
Усѳв жѳ кѳр'е вѳзир, вѳк'илр'а гот:

—Кѳр'о, ѳзе к'ѳмѳнде бавѳжѳм, сѳр сурер'а нѳр'ѳм, хун
се р'ѳжа вѳр бѳн. ѳз нѳтѳм—нѳмѳк ѳзе бѳм, ѳз нѳнѳтѳм,
нѳмѳк лѳхѳн нѳр'ѳн.

ѳв сѳкѳнни, Ша Усѳв к'ѳмѳнд авит, сѳр сурер'а чу вѳлгѳ-
р'ѳа. Дѳре от'ѳхѳке вѳкѳр, бала хѳѳ даѳ—к'ѳлфѳтѳк хѳлицѳ
чѳдѳкѳ. ѳв к'ѳлфѳт зѳ'ф бѳдѳв бу. К'ѳлфѳте гот:

—Хѳвѳзѳл ѳм н'ѳфт сала вѳ залулнеда буна, тѳ нѳнѳтайн.
Дѳве тѳ бѳкѳжѳ.—ѳв рѳза п'адше мѳзѳн бу.

Ша Усѳв жер'а гот:—Нѳ вѳхте глѳнѳ, шие дѳв мѳнр'ѳ
бежѳ, ѳзе нѳр'ѳм.

Го:—Ша Усѳв, ѳз бѳ қѳрбана тѳбѳм, ѳз шие ви нѳзанѳм,
хушка мѳнѳ орт'ѳ шие ви занѳ.

Оса дѳрбѳзи от'ѳха дѳн бу, шѳм хушка орт'ѳ. ѳве жи
ѳв глѳ Ша Усѳвр'ѳ гот. Го:

—Ша Усѳв, го, ѳз шие ви нѳзанѳм, го, дѳргистѳа тѳ
Дѳнѳа Гѳзал занѳ.

Ша Усѳв чу от'ѳха мѳинн, бала хѳѳ даѳ, дѳргистѳа ви
сѳр хѳлицѳ р'уништѳнѳ, хѳлицѳ чѳ дѳкѳ. нѳлда Ша Усѳвр'ѳ
гот:

—Тѳ чѳр'ѳ нѳти, дѳве тѳ бѳкѳжѳ.

Ша Усѳв го:—нѳ, дѳле тѳ дѳв нѳнѳ, тѳ ѳса дѳбежи?

Го:—Ша Усѳв, лѳз нѳк'ѳвѳ, го, дѳв н'ѳфт р'ѳжа р'адѳѳ.
н'ѳфт р'ѳжа р'адѳѳ. ѳв бѳ шуре тѳ нѳѳ кѳшѳнѳ. Шуре шѳнѳ
нѳва к'упѳ қир у қѳт'ранѳданѳ, гѳрѳ тѳ бѳк'шини, пѳ бѳкѳжи.

Ша Усѳв ѳса жи чу, шуре ви к'ѳшѳнд у лѳхѳст дѳв
кѳшт.. Дѳнѳа Гѳзалѳ нѳлда Ша Усѳвр'ѳ гот:

—Ша Усѳв, кѳр'ѳ вѳзир, вѳк'ил, вѳ тѳ лѳ вѳрда бѳнѳлѳн,
го, вѳки тѳ дѳминѳ вѳрѳ—вѳ п'ѳлтѳка нѳнда снѳк нѳнѳ,
мѳришка зер'ин, шушке зер'ин тѳданѳн. Дѳв бѳ сѳре чѳкѳ-
рѳнѳ, вѳки ѳв дѳрк'ѳтѳн ѳз занѳм тѳ сахи. Глѳѳ дѳн жи—дѳ
ви ѳвайѳ нѳнда ѳ'рѳбѳк нѳнѳ, ѳв жѳ дѳв хѳртѳтѳрѳ, сѳѳ нѳр'ѳ
дѳре шѳнѳ вѳкѳ, п'ѳйн бѳдѳ ѳлики. нѳрке тѳ ѳ'рѳб ѳ'рдѳ хѳст,
ѳ'рѳбе тѳ дѳрхѳ, тѳ ѳ'рдѳ нѳхѳст—ѳ'рѳбе тѳ бѳкѳжѳ.

нѳтѳн бѳр сурѳ, Ша Усѳв кѳр'ѳ гѳзи, го:

—К'ѳмѳнде бавѳжѳн, ѳм бѳн.

К'ѳмѳнд авитѳн, жѳна кѳр'ѳ вѳзир, вѳк'ил дѳрхѳштѳн,
дур'ѳ Дѳнѳа Гѳзал. Дѳнѳа Гѳзалѳ гот:

—Ша Усѳв, вѳрѳ тѳ пѳшѳѳ нѳр'ѳ, пѳше ѳзе бѳм.

Ша Усѳв гѳр'ѳ Дѳнѳа Гѳзалѳ нѳкѳр. Дѳнѳа Гѳзал шѳнд.
Щѳрѳкѳ дѳнѳ к'ѳмѳнд авитѳн, вѳки Ша Усѳв нѳр'ѳ. Ша Усѳв
нѳл'к'ѳшѳнѳ н'ѳта нѳвѳ сурѳ, вѳна к'ѳмѳнд бѳр'н. Ша Усѳв
ѳ'рдѳ к'ѳт, хѳр'ѳқи, хун бѳр бу гол.

Кѳр'ѳ вѳзир, вѳк'ил Дѳнѳа Гѳзал к'ѳтан у лѳ нѳспѳ
кѳрѳн, бѳрѳн, го: «Вѳки тѳ бежи Ша Усѳв дѳв кѳштѳнѳ, тѳ

бса набежи—эме тэ бькбжьнэ. Дьня Гозэл тьрсйа, леда чу.

Ша Усьв р'абу, чу хвэр'а авайе дедда р'аза н'эта сбе. Сбе р'абу, бэр суре эв п'ейн да алики, бала хвэ дае—дэргэки бьч'ук дэрк'эт, дэргэ вэкьр, бала хвэ дае—э'рэб хэсна мэх'ас дька. Э'рэб ле кьр кир'ини: хат у пер'а гóлаш гьрт. Ша Усьв э'рэб э'рде хьст. Э'рэб жер'а гот:

—Эз қуле тэма.

Оса жи эв у э'рэб р'абун, э'рэб дэргэ вэкьр, дэрк'этын. Бала хвэ дае—хе хэспе ви ведарейа. О лехьстын хатын эв сийа мришке у шьмка Дьня Гозалие, хэбуна дед, кэвьре қимэти, дб хбрщ т'ьжи кьрын, эв у э'рэбна ледан хатын.

Э'рэб хат хьмбэри шэхэрэки бьч'ук, ахин хатэ э'рэб. Ша Усьв гот:

—Э'рэб, хвэде херкэ, чьр'а ахин хатэ тэ?

—Ша Усьв, эв шэхэре бьч'ук, шэхэре баве мьнэ: дед эз бьч'кти гьртьма анима кьрьма қуле хвэ.

Ша Усьв хьлда э'рэбр'а гот:

—Э'рэб, вэки аз тэ бэрдьм, дькари хэр'и?

Э'рэб хьлда Ша Усьвр'а гот:

—Вэки тб we қэншиче мьнр'а бьки, аз чьр'а нькарьм?

Ша Усьв изьна э'рэб да. Э'рэб хьлда Ша Усьвр'а гот, го:

—Ша Усьв, ава қэншиа тэ мьнр'а кьрийа, баве мэрйиа жи жь мэрйиар'а накэ. Секрета ван хэспе хана эз тэр'а бежьм: йэк е бейа, йэк е брускейа. Тб вэки хана бэрдьди, дел у бьжуе хана бьк'шинэ, текэ шева хвэ, ль к'идэре тэ лазьмьн, бьда сэр кэвьр хэста, хэспе ле бэр тэ бьсэкьнн.

Оса жи гостилка хвэ да Ша Усьв, го:—Вэки тэнгасйа тэ хэба, змане хвэ қаша вехэ, эзе бэр тэ бьсэкьнм.

Оса э'рэб Ша Усьв хьшт, чу. Ша Усьв хат п'эр'е шэхэрэки, бала хвэ дае кэри пэз дьч'ерэ. Шванр'а гот:

—Шван, дьвэ тб пазэке бьди мьн бь хэрти?

Оса хэсп бэрдан, пэз жь шван стэнд, шэржекьр, к'ынше швин хвэкьрын, н'уре пазе к'шанд сэре хвэ, бу к'ачалок у к'эте нава шэхэр. Чу бэр дасте зер'кьраки, жер'а гот:

—Тб мьн теки хблам, вэки аз һини п'еше тэ бьбьм.

Оса жи эм бенэ сэр вэзир, вэк'иле п'адше. Ванайа шаб да п'адше, вэки эме дэ'вата кбр'е хвэ бькьн. П'адше го:

—Қизэка мьнэ бе мер һэйа—Дьня Гозале, мере we хатйа кбштыне, эве к'энге мер кьр, эзе дэ'вата хэрдб қизед хвэ бькьм.

Дьня Гозале шаб да баве хвэ, вэки «К'и кб фэра ве шьмка мьн бина, эзе хбр'е ви бьстиным».

Хошэк ви шэхэрида хэбу. Гэлэки дэвлэти бу. Хоша р'абу хосте шэхэрр'а гот, го:

—К'е фэра ве шьмке чекэ, эзе гранйа ви зер'а бьдьме.

Тэлала гази кьр. Ша Усьв хьлда жь хэзейне хвэр'а гот:

—Эз дькарьм чекьм.

Әни һылда го:—Кӧр'е к'әре, әвә тыштәки ӧсанә, әз
һыкаръм чекъм, те к'ӧр'ә чеки?

Һостер'а гот:—Вәки мьн ченәкър, әви чакуче һан сәре
мьнхә, мьн бькӧжә.

Һосте газн т'әлала кър, го:—Әзә чекъм.

Һосте ванар'а қрар нвннн, вәки сбе бен, бьвьн.

Вана қадәрә зер' аннн һатьн, вәки шмьке пе чекьн.

Һосте Ша Усьвр'а гот, го:

—Р'абә, чекә.

Го:—Һоста, әвә бь шәв те чекърьне, р'о һа.

Һоста р'абу чу мала хвә, го:

—Әшқәра вана фьндәқьн бнннн пе чекъм.

Һоста пыш дәри сәкьнн. Ша Усьв фьндәқ шкенанд, го:

—Чава әв фьндәқ дьшке, ӧса жи we сәре һосте мьн сбе
бьп'әлехьн.

Һоста р'абу чу мала хвә, го:

—Глики һа һайә.

Жьна ви жер'а кърә шәр', го:

—Чь кемасйа тә һәбу, әвә глыа тә кър?

Ша Усьв р'абу шәв дәри вәкър, кәвр—Һәстә дел бьжуе
Һәспа дан, һәсп һатьн бәр сәкьннн. Го, шмьк дәрхьстьн,
Һәсп бәрдан, һәсп чун. Го, сбә сафи бу, һостә һатә дьк'ане.
Һосте го:

—Тә чекърйә?

Го:—Әре, эварда мьн чекър.

Қәвәзе п'адше һатьн, бала хвә дане—шмьк чекърьнә.
Һәрдӧ шмьк шур'әки бун, һәв нәдһатьнә к'әвше. Ӧса жи
к'аша һосте зер' данә һосте. Шмьк бьрьн. Дьһйа Гозале го:

—Қрарәк бу, йәк ма. Қрара мьн дьн жи бу, паше әзе
кӧр'е хошә бьстиньм.

Готьн:—Қрара тә чийә?

Го:—Қрара мьн дьн—мришка зер', шушқед зер': мришк
к'ӧда һәр'ә, шушьк бьдьн пәй.

Чун шаркә дьне т'әлал бәри шәһәр дан. Т'әлал кърә газн,
вәки «к'и мришка зер', шушька зер' чекә, әзе к'аша вана зер'
бьдье».

Ша Усьв һылда һостер'а гот:

—Әз дькаръм чекъм.

Һосте һылда го:—Тӧ дькари чеки, ле р'ӧһ'е вана те
чава бәрда бәрди?

Һылда го:—Мьн кӧ ченәкър, сәре мьн бьп'әльхннә.

Һосте газн т'әлала кър, пайман гьреда, го: «Һ'әта сбе әзе
чекъм»,—у һат Усьвр'а гот:

—Дә чекә.

Ша Усьв го:—Нһа һыкаръм чекъм, шәв те чекърьне.

Һосте хвә пыш дери хьст, дәри сәр дада. Ша Усьв гуз

дана сэр дэзгэ, го: «Чава аз вана дышкеным, сәре хосте жи we бса бе шкенаидьне». хостә р'абу чу мала хвә.

Ша Усьв шәв р'абу дәри вәкър, кәвър һәстә жәндьн, һәсп һатын бәр сәкьнин: мришк у шушык дәрхьстьн. Әви мришк, шушык данин сәр дэзгә, ньхамтьн.

Сбә сафи бу, хостә һат, дәре дьк'ане вәкър, бала хвә дае—we чекьрийә. Сәһ'әта дәһа қәвәз һатын, қәдәрә зер' данә хосте, мьришк у шушык бьрьн чун. Ша Усьв у хосте һәшәт чедькьрын, Ша Усьв чакун сәре хостеда лехьст, хостә хәр'әқи к'әт, Ша Усьв р'әви жь шәһәр дәрк'әт.

П'әр'е шәһәр баг'е сәйранге һәбу, е Дьһия Гозәлине. Баг'ванчи қиза п'адше, наве ви Фетре Бабле бу, хвә авит шәва бег'—ав ч'ькйа. Фетре Бабле һат жь шәва бег' дәрхьст.

—Кōро, го, тō чьр'а к'әти шәва бег'?

Го:—Аг'е мьн дайә пәй мьн, we мьн бькōжә, лама жи әз һатымә вьр.

Фетре Бабле кōр'е ви т'ōнә бун. Ша Усьв хвәр'а кьр кōр'.

Әм бәнә сәр Дьһия Гозәлине, һәрдō қизе п'адше майин.

К'ар кьрын, вәки дә'вата вана бькьн. Дә'вата қиза п'адше мазьн дәстпе кьрын.

Ша Усьв бь шәв дел бьжи жәндьн, һәспе ви һат бәр сәкьни. Сйар бу чу нава дә'вате. Шрид кьрын, ль кōр'е вәзир хьст, кōр'е вәзир хәр'әқи к'әт. Нава шәһәр дәрк'әт һат. Дә'ват к'ōта бу. Се-чар р'ож к'әтә орт'е, дә'вата кōр'е вәк'ил кьрын. Ша Усьв царәк майин һәспе хвә сйар бу, чу дә'вата кōр'е вәк'ил. Чава кōр'е вәзир хьстьбу, бса жи кōр'е вәк'ил хьст, вәгәр'яа һат. Дә'ват хлаз бу. Щаб данә Дьһия Гозәлине, готьн:

—Срйа дә'вата тайә. Әме дә'вата тә у кōр'е хошә бькьн.

Дьһия Гозәлине гот:—Әз жьнәкә бимә, бра шмаә'та шәһәр бә бәр мьр'а дәрбазбә, дьле мьн к'ижани бьхвәзә, әзе сева хвә вийа хьм, вийа жи бьстиньм.

Хошә го:—Жь кōр'е мьн баштьр т'ōнә, жь мьн дәвләтйтьр т'ōнә, we сева хвә кōр'е мьхә, шмаә'т.

Шәһәр т'әмам һат, кōр'е хошәва. Сева хвә кәси нәхьст, готьн:

—Кōр'о, к'и шәһәрда майә, әва сева хвә кәси нәхә?

Готьн:—Баг'ванчи ма у кōр'әки ви—к'әчәлок, вәки майин кәс нама.

—һь, го, кōр'о, бьшиньн пәй вана, вана биньн.

Шандьн әв жи анин. Фетре Бабле Ша Усьвр'а гот, го:

—Кōр'о, дури мьн вәра, го, we сева бавежә мьн, we бә тә к'әвә.

Фетре Бабле һат дәрбаз бу, сев Фетре Бабле нәхьст. К'әчәлок һат-сев к'әчәлок хьст: бу қир'иньнә ви, го:

—Уи сәре мьн шкенаид.

П'адше бса жи қрар кьрьбу. П'адше дәсте Дьняя Гозәлие у к'әчалок гьрт, бьр чу аванки қаза, дури шәһәр. Дьняя Гозәлие һьлда Ша Усьвр'а гот:

—Ша Усьв, мьнәте нәк'шинә, һәбуна мьн һәйә, әзе хвә, тә пе хвәйкьм.—Нава п'ор'е хвә кәвьрәки қимәт дәрхст, шандә шәһәр, фрот, бса хвәр'а к'ьнш, ниви пе дан стәндьне.

Ша Усьв р'абу Дьняя Гозәл ведәре һьшт, лә һәспе хвә сйар бу, дәрк'әт шәһәрәки лапи мәзьн. Лә ведәре абалени лехьст: «Әз, Шагир п'адша, кәр'е Әмни п'адшамә, әз кама-вора дьнвисьм. К'и кә хвә бьнвисә, әзе нәфәре ван хвәйкьм». Һ'әта мәрьве шест сали жи хвә нвисни камавор. Ордикә мина ордйа п'адша гиһандә һәв, дәм-дәзге ордие саз кьр, шәһәр дәрк'әт, орди т'әслими камандира кьр о бәр бь Дьняя Гозәлие һат. Бала хвә дае, Дьняя Гозәлие пьр'ч'укьрийә, бәнгәе we нәхвәшә. һьлда го:

—Дьняя Гозәлие, хвәде херкә, чь қәвьмийә?

Го:—Ша Усьв, әз қәрбана тәмә, чава тә чуйи, әш баве мьн бит'әр буйә, нәхвәшә. К'и дохтьре һатийә сәр, готийә шире шер әйәре шерда дәрмане вийә. Кәр'е вәзир, вәк'ил we һәр'ьн сбе, балки биньн.

Ша Усьв сбе р'абу чу дәрк'әт әт'әка ч'йәки бльид, дб-шбрмиш бу, го: «Әзе к'б биньм?» Ә'рәб һатә бире, змане хвә қаша гбстилке хьст, ә'рәб бәр сәкьни у, ә'рәбе жер'а гот:

—Ша Усьв, әз дьне хрәкьм, йан авакьм?

Го:—Шире шер әйәре шерда гәрә бит'әрки.

Ә'рәб го:—Лә ве әт'әка һана шер һәнә, го, һәр'ә ч'ежәкә шера бьгьрә, бьфәтьсинә, бса жи льнге шере мөзьн зәр бубу. Ша Усьв чу бьн'т'ара вида хвә тәланд, қамиш льнге шер хьст, дәр вәбу. Льнге шер р'ьһ'әт бу. Шер һ'әзи да хвә, го:

—К'е льнге мьн қәнш кьр, бежә, бьхазә, әз бьдьм.

Жер'а го:—Шире та дь әйәре тәда, әвә хастьна мьн.

Го:—Дә һәр'ә ч'ежәкәки мьн бьфәтьсинә, бинә, өз шир бьдьм тә.

Чу ч'ежәк фәтьсанд, кьр әйәр ани һат, шире шер теда дот, һьлда һат әт'әка ч'йә. Шире шер ниви т'әмьз бу, ниви жи хун те һәбу. Әв ниве хун башқә кьреда, хвәр'а әт'әка ч'йә чадьр лехьст. Хвәр'а хәзаләк гьрт кьр к'вав хар. һәв нһер'и кәр'е вәзир-вәк'ил пева дәрк'әт'ьн, салам дане, готьн:

—Қәрба, тә вьра чь дьки?

Ша Усьв жер'а гот:—Әз шире шер әйәре шерда дьфрө-шьм.

Әвана го:—Қәрба, тә чь дьди?

Го:—Қәрба, к'и бьбә қуле мьн, өз сола һәспа хвә соркьм, пышта вива дайньм, әзе бьдьме.

Әвана һав шевърин, го: «Әве һана к'едәре we мә бьвинә, бькә қуле хwә? Дһа қаншә бра сола һаспа хwә соркә, намьла маха».

Әвийа сол сор кър, намьла ван хьст, әw шире хун гьрт да вана. Әвана р'абун һатьн шәһәр, шаб данә п'адше, готьн.

—Кбр'е wәзир, wәк'ил тәр'а шире шер анин.

Анин һатьн, леньһер'ин, готьн:—Р'астә, шире шерә, ле нә тәмьза.

Ша Усьв әw шире шерә тәмьз һьлда ани һат, да Дьһия Гозалие.

Дьһия Гозалие бър да һәкима. һәкима го:—Тәмьза.

Гьртьн данә п'адше, п'адше истәканәк вахар, һьнеки п'әк бу, йа дба вахар—лап п'әк бу. Әw дәзмала п'адше дәсте Ша Усьв гьре дабу, Дьһия Гозалие смела баве хwә хьст. Әwи дәсте қиза хwә һ'ышкәм гьрт, го:

—К'ане хайе ве дәзмале?

Дьһия Гозалие готе:—Хайе ве дәзмале тә кьрийә авайе қаза.

Әм бен сәр Ша Усьв.

Һәта кбр'е wәзир, wәк'ил чун, Ша Усьв лехьст, чу гьһиштә ордия хwә. Ордия хwә һьлда һат дора шәһәре хәзуре хwә гьрт. Шәһәрван сбе р'абун, бала хwә дане ордиқә гран дора шәһәр зәфт кьрийә. Ша Усьв шаб да вана, го:

—Дб қуле мьн һайә шәһәре wада, гәрәке һун бьдьн, һун һәдьн-әзе шәһәр храбкьм.

Тәмаһия шмаәта шәһәр һат бәр Ша Усьвр'а дәрбаз бу. Ша Усьв го:

—Нав ванда иһна.

Шаб данә п'адше:—К'и манә шәһәр?

Го:—Һәрдб зә'ве wи манә.

Әw һәрдб бьрьн, Ша Усьв дина хwә дае, дит р'аст пьшта ван п'ечаткьрийә, го:—Әвьн.

Оса жи ордия хwә дора шәһәр дур хьст, һәрдб гьртьн, бьрьн.

Шаб данә п'адше, го:—Әве ван глиһа дькә, әва зә'ве тәйә, мере Дьһия Гозалие. П'адша р'абун, wәзир, wәк'иле хwәва кар'ет гьредан, ле сһар бун чун: дина хwә дане—бәле Ша Усьв ван глиһа дькә. Ведәре кбр'е wәзир, wәк'ил бәрдан, бса жи изьна ордия хwә да. Ордия wи чу гьһиштә ера хwә. Ведәре т'әзә Ша Усьв жьна хwә жь п'адше хwәст, го:

—Әз жи кбр'е п'адшемә, әзе һәр'ым бьгһижьм wалате хwә.

Дә'wата wи кьрьн. Ша Усьв к'аре хwә кьр, Дьһия Гозалие һьлда чу шәһәре баве хwә. Чу дәрк'әт шәһәр, һәспе wи бьнда кьрә шиши.

Жь һәспе хwәр'а гот:

—Бәнглибоз, т'бшар тб бьн мьнда нә шийан.

Бэнглибоз жер'а гот:—Ша Усьв, сриа кō эм жь шәһәр
чун, Қәра вәзир ч'ә'ве баве тә дәрхьстиһә у һолка қазаданә.
Тō мәйданәке бьдә мьн, к'ндәре лынге мьн ә'рдеда чу, we
халһе бьне лынге мьн дәрхә, ч'ә'ве баве хвә бьр'ашинә, ч'ә'ве
баве тәе қаншбьн.

Әви мәйданәк да һәспе хвә, бса хвәли һьлда, чу ч'ә'ве
баве хвә р'әшанд. Ч'ә'ве баве ви қанц бун у бса ажотә
палата Қәра вәзир. Қәра вәзир кōшт, шаркә дьн баве хвә
данн сәр т'әхте ви, кьр п'адша, дһа хвә кōшт.

Әв чун мразе хвә шабун, һун жи мразе хвә шабьн.

---

24. ЗОЙРӨ У МӘН'МӘД

Щарәке щара р'ә'мә де у баве гōндара, хане Т'флисе базьрганбашии Т'еһране бун дәстәбраке һав. К'өлфәте һәр-да жи зар'б нә данин. Вәхтәке базьрганбашии Т'еһране һат Т'флисе, хане Т'флисер'а гот, го:

—Бра, зани к'өлфәта мьн һ'әмләйә?

Әви жи һылда жер'а го:—Бра зани, к'өлфәта мьн жи хвә гōманә.

Го:—Вәки бсанә, әме соз бьдн һав: к'ижан кōр' бинә, к'ижан қизе бинә—әме бьдн һав.

Вәхтәке вә'де ван к'өлфәта т'әмам бу, жьна хане Т'флисе қизәк ани, жьна базьрганбашии Т'еһране жи кōр'әк ани. Наве гәдә данин Мәһ'мәд, наведе кәч'әке жи Зойрә ханьм.

Вәхтәке әв зар' дан мәк'т'әбе, мәзьн бун. Гәдә бу панзәдә сали. Наве щарие базьрганбашии Ләлә бу. Го:

—Ләлә, р'абә бьдә пешйа Мәһ'мәд, нав Т'еһранедә бьгә-р'инә, чька чь сьнә'ти хвәр'а һьлтнә.

Ләлә да пешйа Мәһ'мәд, нава Т'еһранедә гәр'анд. Чьдә сьнә'т нишан дае тьштәк қәбул нәкьр, һат бала хвә дае—сазбәнд р'уньштнә сре саз дьхьн. Го:

—Ләлә, әв чийә ледьхьн?

Го:—Әва һ'әмдәмә.

Го:—Дә бежә баве мьн бра мьнр'а һ'әмдәмәке бьк'ьр'ә (саз).

Һат баве шир'а гот, го:

—Мзгинйа мьн тәр'а, го, шкьр Мәһ'мәд һ'әмдәмәк хвәс-тийә.

Баве т'ре готийә, бра мьн бьзәвьщиянә. Наве хōламе базьрганбашии мәзьн Қоч' Усьв бу. Го:

—Бежә Қоч' Усьв бра базьрганәки т'жи һур-мур бьк'ьр'ә, әм һөр'ьн (Т'флисе) Т'флисе, жьна ви биньн.

Оса базьрганбаши базьргане хвэ һьлда чу Т'лфисе хõламе хвэва. Чьга щара дьчу, дьчу мала дæстæбраке хвэ. We щаре нэчу мала дæстæбраке хвэ, чу ханæк сæргьрти һæбу. Чу we хане. Әшийæ хвэ т'өмам фрот, һæданк (п'ешк'еш) һьлда чу мала дæстæбраке хвэ. Жь брае хвәр'а гот:

—Әз һатьмэ вәки бука хвэ бьвьм.

Бре ви һьлда жер'а гот, го:

—Нә кәр'е бре мьн вра жи буйә мьштәрне қиза мьн, қиза мьн дьхвэзә.

Го:—Дә вәрә әме сфәтәки йа кәр'е бре тә Т'лфисе бьк'ь-шиньн, сфәтәки жи е кәр'е хвэ әме бьк'ьшиньн—чька Зойрә к'ижане қәбул дькә.

Әва р'абу чу щәм сфәтчийа, жер'а го:

—Шкләки бса мьнр'а бьк'ьшинә, вәки дæсте ви харбә, ч'ә'ве ви харбә, дæве ви хар.

Оса жи шклчийа сфәтәки лапи қор'айн—дәвхар, ч'ә'вхар к'ьшанд. У сева кәр'әпе we Ләлә һьлда чу палата Зойрә ханьме. Жер'а го:

—Әва сфәте кәр'әпе та Т'еһранейә, сев жи йа кәр'әпе тә Т'лфисейә, бежә к'е қәбул дьки?

/Зойре гази щарйа кьр, го:

—Вәрьн, әва сева кәр'әпе мьни вьрә, әва сфәта жи е кәр'әпе мьн Т'еһранейә әз к'ижани қәбулкьм?

Щарне го:—Хали сәре тә нибә, го, әви дәвхар, ч'ә'вхар чийә, тә виийа бьстини? Го, сева кәр'әпе хвэ һьлдә.

Әwe һьлда жь щарнер'а гот:

—Вәки ақьле вә һәбуйа һуне жи нһа ханьм буна нола мьн. Әва сфәта әпе мьн вра к'ьшандийә анийә, нә сфәте кәр'әпе мьнә.

Оса жи сфәт қәбул кьр, сев гьрт авит. Щав жь ванар'а чу, го, вәлә сфәте Мәһ'мәд һьлдайә, сев қәбул нөкьрийә. Базьрганбаши һьлда гот, го:

—К'әре бука мьн бькә, әзе бука хвэ бьвьм.

Әw бса жи р'абу, шһезәки гран қиза хвәр'а дани, базьрганбаши бука хвэ һьлда, бәре хвэ да Т'еһране чу.

Чун, дб р'е к'әтьн пешйа вана. Қоч' Усьв го:

—Әва р'йа панзә шәванә, ле тьрс-хофа we зә'фә. Әва жи р'йа чьл шәванә, әм к'ижанер'а һәр'ьн?

Оса жи го:—Чь кьрийә, хвәде кьрийә, го, бажо әме р'йа кьнда һәр'ьн.

Дб р'ожа р'е чун, р'ожа сьсья чьл һ'әрәвбаши сәр р'йа ван һәбун, һатьн пешийа ван, вәки базьргане вана бьше-линьн. Бук һөндөр'е кар'етедә бу. Қачаха базьрган т'өмам т'алан кьрьн. Базьрганбаши сәре хвэ кар'етедә дәрхьст, мæзьне һәрәбашлар'а гот, го:

—Тә базьргане мьн жь мьн станд, ве кар'ете бьһел, вәки әз һәр'ьм дәрем Т'еһране.

Оса жи изьна кар'ете да. Ле вана Qоч' Усьв гьрт. Базьрганбаши кар'ет ажот чу, дэрг'ет незики Т'ехране. Дэ р'яв дб р'ожа мабу быгънижьне Т'ехране. Әви Ләлә шанд, wаки базьрганәки т'әзә бинә, кб әвана пе бен Т'ехране, кб кәс тыштәки нәвежә. Оса жи Ләлә чу базьрганәк ани hat. Шав данә Мәһ'мәд, го: «Wәлә баве тә тәр'а жьнәк ани». Мәһ'мәд hat ньһер'и—жер'а жьнәк анина. Мәһ'мәд го:

—Ләлә, мьн тәр'а гот мьнр'а һ'әмдәмәке бин), тә чьма жьн аниһә? Әзе жьне чь быкьм?

Оса жи Мәһ'мәд гһһ нада жьне. Базьрганбаши Зойрер'а авайк чекьр, чьл щари жи да бәр дәсте we. Зойрә авайе хwәда ма.

Wәхтәке базьрганбашики һәвалә хәзуре Зойре Т'ехране-да һәбу. Qизәкә wи һәбу. hat сәр Зойре, го:

—Р'авә әм һәр'иһ баг'е Мәһ'мәдда һьнәки хwәр'а быгәр'иһ.

Зойрә чьл щарие хwә чун нав баг'е Мәһ'мәд сәйранге, чун кб хwәр'а быгәр'иһ. Әw гьшк гәр'яһ, Зойрә чу сәр һ'әwзе мәрмәр, хwәр'а баqә гһл чьни, да бәр бина хwә, хwәр'а бин быкә. Мәһ'мәд hat нава хас-баг'чә, бала хwә дае һ'әйште щари, дб ханьм к'әтһә нава баг' сәйрәмиш дькьн. Мәһ'мәд сар һ'әwзе мәрмәр ль Зойре ньһер'и, бь дьләки һә, һ'әйште дьли һ'әбанд. Хбләме хwәр'а гот:

—Ләлә, го, пәй вейә һәр'ә, чька быһһер'ә бука к'ейә, qиза к'ейә? Qиза к'е дьвә, бра баве мьн жь мьнр'а быwәзә.

Оса жи Ләлә да пәй. Ләлә дина хwә дае—чу к'әт палата Зойре. Ләлә гот, го:

—Мзгипһә мьн жь тәр'а, дәргистийә тәйә, Зойрәйә.

Мәһ'мәд шав да баве хwә, го:

—Баво, дәргистийә мьн бышһә щәм мьн.

Баве Мәһ'мәд к'әг'әз һьвиси Зойрер'а шанд, го: «Зойрә, әз һивн тә дькьм, гәрә тб һәр'и палата Мәһ'мәд, щәм дәргистие хwә».

Зойрә пышта к'әг'әз һьвиси, го: «Апо, әз исал һ'әфт салә гьрти бумә. Әз начьм».

Щарәкә дьне базьрганбаши һьвиси, го: «Бьдә хатьре мьн, р'уе мьн спи, исал һ'әфт салә мьн тб мина qиза хwә хwәй кьрни, р'абә һәр'ә Мәһ'мәд бьвине». Зойре әw к'әг'әзе апе хwә qәбул кьр, да ду Ләлә, чу палата Мәһ'мәд, жь Мәһ'-мадр'а го:

—Исал һ'әфт салә әз гьртиһә тәмә, р'абә әз у тб әме дб һәспа сьарьһ, нава Т'ехранеда быгәр'иһ һ'әта эваре. Эваре әме бен р'азен.

Дб һәспе Мәһ'мәд һәбун: Елqәwan, Т'озбасан. Мәһ'мәд һәрдб һәсп зин кьрьһ, дәстә к'ьһище мера Зойре кьр, дәстәк жи хwә кьр: шурәк авит стбә Зойре, шурәк жи стбә хwә, чун нава Т'ехране быгәр'иһ. Чьqа к'уче Т'ехране бун, т'әмам һи-

шани Зойре дан, натън әв р'яа кō жь Т'лфисе дьнат нава Т'еһрәне. Зойрер'а го:

—Әва р'яа һана жи йа Т'лфисейә, дьча Т'лфисе.

Зойре го:—Мәһ'мәд, хатъре тә иди әз чум һәр'әм.

Кър-нәкър Зойрә чәсәкьни. пешйа Зойре зьвър'и, Зойрә шур к'ъшанд, сәре ви хьст, бриндар кър, Мәһ'мәд к'әт, Зойре ажот у чу. Зойрә чу ера һ'әрәвбашийа. һ'әрәвбашн натън пешйа Зойре, вәки Зойре бьгърын. Зойре һ'әрәвбашийа кьрә газн:

Qачахәк һәбу, наве ви К'әрқобан бу, зә'ф зор бу.— Зойрә го,—Әз К'әрқобаньм, пешйа мьн һьлдьн, шōхōле мьн щийа һәйә.

Оса жи Зойрә чу, дур к'әт, Qоч Усьв дурбине ньһер'и, го: «Әва Зойрәйә, тыштәк сәре we кьрнә, Зойрә дьр'әвә дьчә». Qоч Усьв р'екә к'әсәр чу пешйа Зойре, гьрт, го:

—Зойрә, те к'ōда һәр'и, го, вәгәр'ә, го, әз заньм тә тыштәк кьрийә.

Зойре го:—Qоч' Усьв, Мәһ'мәд мьрийә, әз дьчьм мала хвә, р'яа мьн һьлдә.

Оса жи Зойрә гьрт, Зойрә шунда ани, һат нав һ'әрәвбашийа. һ'әрәвбашийа. го:

—Әва жь мьнр'а.

Әви го:—Жь мьнр'а.

Зойре го:

—Әз мәрикьм, т'ō чьл мәрийа настиньм? Го, кьще ба-вежьн—чька п'ара к'емә.

Оса кьщә авитьн, Зойрә п'ара һәрәвбашне мазьн к'әт. Зойре го:

—Р'авьн шәрафе биньн, к'әсфәке дайньн—чава дә'вата мьн, паше әзе һәрәвбаши бьстиньм.

Оса чуи шәраф ани, харьн һ'әтани сәһ'әта йәке шәв, Зойре р'әбу дәрмане нәһ'ьше авит нава шәрбәте, шәрбәт че-кър, чьл истәкан т'әжи кър, дани сәр сьние, ани һат жь ванр'а гот:

—Әве шәрбәте һьлдьн әшқа мьн һәвр'а бьхōн, вәки иди вәхта балабунейә, һәркәс һәр'ьн шне хвә.

Әвана һәр чьли һәвр'а хар, Qоч Усьв истәкана хвә өглә кър, нәхар. Әв һәр чьл жи нәһ'ьш к'әтн, һәркәс алики к'әт. Әве һьлда Qоч Усьвр'а гот:

—Р'авс, сәре чьли жи жекә.

Qоч Усьв шуре хвә к'ъшанд, сәре һәр чьли жи жекър. Зойре жер'а го:

—Qоч Усьв, р'авә, мьн щи данийә, әз, тō әме тек'әвьн ши.

Qоч Усьв го:—Тō хушка мьни, мьн нане аг'е хвә һ'ә-лалә харийә, әз һ'әрам накьм.

Әм бен сәр Мәһ'мәд.

Оса, сьрйа Мәһ'мәд бриндар бу, чу сәр дохтыра, брина хwә гьреда, сйар бу, да сәр р'яа Т'флисе, пәй Зойре к'әт һат, һат шиһ һәрәwбашияа. Qоч Усьв леньһер'и Мәһ'мәд һәспе хwә сйарә, р'еда те. Р'е бәр палата һәрәwбашияр'а дәрбаз дьбу. Зойрер'а гот, го:

—Һәркә Мәһ'мәд к'лам авитә сәр мьн, әзе тә бьдьмә wi. Хер, Мәһ'мәд әз бира хwә нәним—р'екә к'әсәр һәйә, әзе тә бьшиньм ләдә һәр'ә Т'флисе.

Оса жи Мәһ'мәд бәр палата һәрәwбашияа сәкьни, гәлә к'лам сәр Qоч Усьв готьн. Qоч Усьв го:

—Мәһ'мәд мьн бир накә, го, әзе чавә нане аг'е хwә һ'әрамкьм?

Пәй Мәһ'мәд к'әт, Зойрә да Мәһ'мәд. Оса жи we шәвеле wedәре ман. Све р'абун һатьн бәр бь Т'һрәне. һатьн мала қизапа Зойре буна меван, һ'әта дәрәнг. Мәһ'мәд жь ванар'а сазхьст, к'лам готьн. Дәрәнг бса р'абун, Qоч Усьв чу от'ахәкеда р'әза, қизапа Зойре чу от'аха хwә р'әза, Мәһ'мәд бса wәстийайи бу хәwр'а чу. Зойре Мәһ'мәд хәwда һьшт, Зойрә р'абун һәспе хwә сйар бу, да сәр р'яа Т'флисе чу. Оса жи Qоч Усьв хәwн дит, wәки нава хунеда дьп'әрпьтә. Qоч Усьв р'абун, һат от'аха Мәһ'мәд теда р'әзайә, Зойрә т'бнә. Мәһ'мәд һ'ьшйар кьр, жер'а да хәбәра, го:

—К'а Зойрә?

Мәһ'мәд го:—Һежа ль вьрбу!

Оса жи р'абун һәрдб, изьна хwә жь қизапа Зойре хwәстьн, дан сәр р'яа Т'флисе, пәй Зойре к'әтьн. Зойрә дб р'ожа пешйа wана гьһиштә Т'флисе, бона wedәре, wәки һәспа Зойре сйар бубу, әw һәсп баш бу. Зойрә гьһиштә Т'флисе, го:

—Мәһ'мәд мьрийә, к'әре мьн бькьн әзе кәр'әпә хwә бьстиньм.

Мәт'а Мәһ'мәд Т'флисе мәйдана Ө'щәмада дьма. Мәт'а wi һат пешйа Мәһ'мәд, го:

—На Зойре готийә—Мәһ'мәд мьрийә, шкьр тб саг'и?

Го:—Мәт'е әв чь дәфә ледьк'әвс?

Го:—Дә'wата Зойрейә, Зойре дьдьн кәр'әпә we.

Навә кәр'е мәт'е Мәһ'мәд К'әлог'лан бу. К'әлог'лан р'абун, Мәһ'мәд, Qоч Усьв һьлдан, чу дә'wате. Оса жи нава дә'wатеда бу шар'әки гран. Qоч Усьв гәлә мәри кбштьн. Зойрә зорәзор шарьк дьне к'аш кьрьн анин мала мәт'а Мәһ'мәд. Зойрә сйар кьрьн. Qоч Усьв, Зойрә, Мәһ'мәд бәре хwә данә Т'һрәне, шарәкә дьне Зойрә анин дәрхьстьн Т'һрәне. Зойре дит, wәки гәләк ә'щәбед гран кьрьн, шав да хәзуре хwә, го:

—К'ар бькьн дә'wата мьн бькьн.

Оса жи дә'wата Зойре кьрьн. һ'әфт р'о, һ'әфт шәва жер'а дәфә хьстьн, әw чун мразе хwә шабун, әз жи мразе кәр'е тә шабьм.

25. ШМЪКЗЕР'ИН

Wəxtəke мерькəк һəбуя, жьнəк һəбуя у қизəкə wан. Wəxtəke жьньк дьк'əвə дьмьр'. Қизьк зə'ф бəлəнғаз дьвə. Бавə қизькə дьвə: «һ'əтə қизьк һ'əз нəкə, əз нəзəвьщьм».

Жьнəк һəбуя, əw жи би буйа. Жьньк тə бал кəч'ькə. Жьньк дьвəжə кəч'ькə, дьвə:

—Бəжə бавə хwə, бра мьн бьхwəзə.

Бавə кəч'ькə жьнькə дьхwəзə. Жьньк қизə хwə жи хwəр'ə тинə.

Wəxtəke дьсəнə, кəч'ьк зə'ф бəлəнғаз дьвə: жьньк дьк'əтə, кəч'ькə дьшинə бəр дəwер.

Ч'елəкəк wан һəбуя. Кəч'ьк т'əшиє у һриє һьлдьдə, дьчə. Ч'елəкə wə дəwер т'опи сəр һəз дькə. Кəч'ьк р'адьвə сəр знер, т'əшиə хwə дьр'єсə. Баки т'əшиє дьхə, т'əши дьқəтə, дьчə дьк'əвə қəблə знер. Əвə тə куз дьвə, т'əшиє һьлтинə, дьһер'ə пирəк wə тəдə. Пирə банз дьдə сəр хwə, дьвə:

—Лəwə, щə wəрə нəқəч'ькəкə сəрə мьнхə.

Кəч'ьк гəвə дьһер'ə сəрə wə: бинə кəр'əдəрə жə тə. Дьвə:

—Лəwə, тьшт сəрə мьндə һəйə?

Дьвə:—На, дəс, бинə дьə мьн сəрə тə тə.

Дьвə:—Лəwə, əзə р'əзем, əвə р'əш һат—дəй ль мьн нəкə, əвə сор-спи һат, дəй ль мьнхə.

Əвə р'əш тə, дəйл wə нəкə: əвə сор-спи тə—дəйл ль wə дькə. Кəч'ькə дьгьрə тəдə дьхə, кəч'ьк сор-спи дьвə. Əвəрə гəр'əнə хwə т'оп дькə у тинə.

Дьə wə дьвə:—Тə ирə қə һри р'ьст?

Дьвə:—һьндьк.

Тинə дьдə, дьə wə лəдьһер'ə əщəвмайи дьминə. Қизə wə дьгьри, дьвə:

—Свə əзə һəр'ьм бəр дəwер.

Уе све кач'ьке дьк'отби: т'и брчи дьхельн. Кач'ьк дьгъри, дьча бэр сэрэ ч'елэке. Ч'елэк пер'а дьк'ельмэ, дьве:

—Чьма дьгърии? Тō қә нэгъри, эзе све бса бькьм, кьтә дәвар сэр дәварә нәмина.

Кач'ька дьне р'адьвэ, дөвер дәрдыхэ, дьча. Ч'елэка кач'ьке нав дөвер дьк'эвэ: ви али, ви али дөвер дьхэ, дөвер р'адьқәттинэ, нәхелэ кач'ьк һрия хвэ бьр'еса. Кач'ьк дьгъри. Қасәке дьсәнэ кач'ьк баки т'әшийа хвэ дьхэ, т'әшийа уе дьча дьк'эвэ қбла знер. Кач'ьк қуз дьвэ т'әшике һлына, пире банздьдә сэр хвэ, дьве:

—Лауо, ша сэрэ мьн бьнер'э.

Дьнһер'э, дьве: —Эй пире, сэрэ тә чь п'исэ.

Пире дьвежә: бзе сэрэ хвэ дайным: ава сор-спи һат—дәйл ль мьн нәкә, ава р'әш һат—дәйл ль мьнка.

Ава сор-спи те—дәйл ле нәкә, ава р'әш те—дәйл ле дькә. Дәст-п'ие қизьке дьгъра, теда дькә. Қизьк р'әш дьвэ дьсәкьнэ. Т'әшийа хвэ һьлтинэ, дөвер т'оп дькә, бәр бь мале те. Те мал, дьгъри.

Дйа уе дьве:—Чь буйә?—Гава ледьнһер'э, уе р'әш буйә, сәкьнийә, дьве:—Дәе, ч'елэка эт'име аз кōштьм.

Дьве:—Лауо, тō қә м'әтърса, эзе уе бьдымә шәржекьрьне. Све хвэ нәхвәш дөвежә. Мере уе дьвежә:

—К'ндара тә дешә?

Дьве:—П'архане мьн шкәстийә, һәрге тōе ч'елэке мьнр'а шәржеки, эзе п'акьм.

Әв кач'ька эт'им дьбьһе, дьча бэр сэрэ ч'елэке р'удьне дьгъри. Ч'елэк пер'а дьк'ельмэ, дьве:

—Тō қә нэгъри, эзе гоште хвэ вана тә'лкьм, тә ширькьм. Тō гоште мьн дьхви, һәстбө мьн навөжә, һәстүе мьн текә т'орпәки афьр'е мьнда ч'ә'лкә, свә-свә дәсте хвэ сәрда бьшо.

Мерьке тә р'адьвэ ч'елэке шәрже дькә, һьнэ дьл-щөгәре уе шишар'а дькә, дьпөжә. Жьньк гава дьхвэ, дьвежә:

—Жә'ра, дьве, бьдә эт'име, дьве, гоште уе гьшки бьвә бөвежә.

Мерьк дьве:—һазьр бьра эт'им бьхвэ, чьр'а бөвежьм?

Эт'им ви гошти гьшти дьхвэ, һәстүе уе ч'ә'л дькә, свә-свә дәсте хвэ сәрда дьшо.

Р'өжәке гондда дө'ват дьвә. Кач'ьке һөндөр'да дьхельн, ситьләке дьдынэ бәр: «Т'ьжи һестьркә». Кач'ьк һьнәки дьгъри, пирәк дәри вөдыкә, те дьве:

—Лауо, тōе чьчәх т'ьжики? Р'авә дө-се щер' ава хвэ бинә, һьнэ хвөйя хвэ бөве нав—тә'мкә, бьнһер' шор' буйә, хвөр'а һәр'ә дө'ватә.

Кач'ьк дьве:—Хвәли сөрө мьнбә, эзе сар чь хвәдә һәр'ьмә дө'ватә?

Пире дьча. Кач'ьк р'адьвэ ситьла хвэ т'ьжи ав дькә,

хвәйа хвә даве нав, р'адвә дәрә афър' вәдкә, г'орпә дәрдхә, ледьнһер'ә г'әмам буйә зер' у зив. Хвә дьхәмьлино, дьчә дә'ватә, дьк'әвә сәрговәндиә. Кәч'ька дьн дьвә:

—Дае, әвә эт'има мәйә.

Дйә we дьвә:—Лаво, к'бр'а һат: тә ситьләк дайә бәр, к'а г'ьжәкър?

Дә'ват бала дьвә. Те һур у муре хвә ч'ә'л дькә, сәр ситьлә р'удьне дьгъри. Дйә we дьвә:

—А, лаво, мьн дьго, вайә: тә дьго—эт'има мәйә.

Шәвә дьне диса дьчьн дә'ватә. һьнә гарс-брьнщ дьдһнә бәр, дьвә:

—Тә жь һәв бьбьжерә, һ'әтә әм тен.

Эт'им һьнәки дьбжерә, пире диса дәри вәдкә, те, дьвә:

—Лаво, р'авә дик, мришка бәрде, бра жь һәв бьбжерә, тә жи хвәр'а һәр'ә дә'ватә.

Дьвә:—Хвәли ль сәре мьнвә, к'бр'а һәр'әм дә'ватә?

Пире дьчә. Әвә тә дик у мришка бәрдьде—һәв дьбжерә.

Диса хвә дьхәмьлино, дьчә дә'ватә, дьк'әвә сәрговәнде.

Кәч'ьк дьвә:—Дае, вәлләһ эт'има мәйә.

Дьвә:—Лаво, к'бр'а һат, тә һақа брьнщ дайә бәр, к'а бьжарт, һат?

Дә'ват бала дьвә, әвә тә дьләзино зу бе, шьмька we дьк'әвә әвә. Те сәр брьнщ р'удьне.

Жьньх те, дьвә:—Лаво, а мьн дьго, кәч'ьк ва малда, тә дьго—на.

Свә дәвә-далилә п'адше тенә сәр әвә. Дәвәкә кор һәбуяә, дьсьлькә, әвә нахвә.

П'адша леньһер'и хбләме ви әглә бун. Йәки дьне дьшинә. Әвә жи нәһат. Кбр'е хвә дьшинә.

Кбр'е ви те дьнһер'ә—әвә шьмькәк әвәдә. Шьмькә тинә те, дьвә: «Қрарба, шьмьк льнге к'ер'а бьвә, әзә we бьстиньм».

Гази шәһәрә хвә гьшки дькә, льнге йәкер'а жи навә.

Дьвә:—К'е ма, к'е нәма?

Дьвә:—Эт'има фланкәсә ма.

Гази дькьне тиньн. Льнге вәр'а дьвә. Хвәр'а дьхвәзә.

Һ'әфт р'ож, һ'әфт шәвә хвәр'а дькә дөф у дә'ват.

Әвә вәдә чу, әм жи вьрда һатьн.

26. Һ'ӘВКАҺ'НАР

Һәбу т'өнәбу җахтаки жьнәк, мере җе у қизәкә җе бу.
Жьн мьр. Жьне бәр мьрне готә қиза хвә:

—Әве налча мьн бьдәсәр дишер, к'әнге сол қәтия, ма налча у җе дуве дардакә, к'әнге дув һ'әлия ма поч'ьк, җи чахи бра баве тә бьзәҗьща.

Бав гәләки дьсәнә. Р'ожәки мьртвәк нав гөнд дьгәр'ә те мала мерьк дьбежә:

—Қизька дәләл, һ'әйфа тә, тә чьр'ә тәндур-көч'ька дьки?

Қиз шабе дьдә:—Қрара дйа мьн һәйә у глие де жер'а дьбежә.

Мьртв дьбе:—Лаҗо, к'ә соле бьдә мьн әзе нав гөнд к'әҗьм, соле бьқотә бьминә налча. Дув жи бинә бькә к'әлфьке, бра бьһ'әлә, бьминә поч'ьк у баве хвәр'а бежә, җәки қрара дйа мьн т'әмам буйә, җәрә бьзәҗьща.

Әваре баве җе те, қиз жер'а дьбежә:

—Қраре дйа мьн т'әмам буйә, җәрә бьзәҗьща.

Баве готә:—Дә тә зани, лаҗо, бьгәр'ә йәке бьбинә.

Қиз дьбе:—Баво, мьн йәкә баш дитийә, иро чәндә те шөхөле мә дькә, дьчә.

Бав дьбе:—Дә ақле тә дьбьр'ә бина.

Қиз сбе дьчә тинә. Әҗ жьнка мьртв те шөхөле җан дькә. Қиз дьбежә мьртвә:

—Дае, қиз дьчнә чөле, әзе жи һәр'әм п'әнцар'ә биньм, мьр'а нан у әве дагьрә, әзе һәр'әм.

Жьньк җер'а нан у әве дадьгрә, мт'улгәки тинә дө ти-рәмә'ра дьке, дәрә җи дьгьрә, дьдә қизә, хвәр'а дьвә чөле. Әваре қиз те мале, дьбе:

—Дае, мьн чөле чаха ав хар мина муки тыштәк авер'а чу гәҗриа мьн.

Жьньк дьбе:—Чьма мьн ав мт'улгә җәрәдә, тыштәк т'өнә.

Вәхтәк дәрбаз дьбә қизьк пе дьвәрәмә, тирәмәр зькла т'әлқи бун.

Эваре жьньк дьбежә мере хвә, дьбе:

—Қиза тә храбие дькә, дьһ'ала дәрк'әтийә, бьвә шики бькьжә.

Р'оке қиза хвә дьдә пешиа хвә у дьчә шики дур. Қизьк р'астәкә дуз дьбежә баве хвә:

—Әз гәләжи т'имә!

Бав дьбе:—Лаво, әзе вра р'унем блура хвәхьм, әв шие һане шин дькә әв авә, һәр'ә бьхвә.

Қиз дьчә дәве хвә дькә кание, ви чахи дьбә хьшә-хьша мәр'а дәв тен. Т'әк мәр'әк дьмина дьлда, мәр'е әрде шир'а дьбе:

—Те бей, йа на азе бемә тә.

Әв мәр' жи жорда те, дьк'әвә. Кәч'ьк дькә гази: «Баво вәра, баво вәра».

Ле бав тина шьнеле хвә дәве сәр дарәки у мозәке дькә қамншәки, вәхта моз дькә вьнгә-вьнг, қиз т'ьре баве вейә. Қизьк те бәр ве дарә, дьһер'ә баве ве чуйә, гәләжи дьгри, сәре хвә датинә у р'адьзе, ле баве ве нае. Дьб р'е дьк'әвәниә пешийа кәч'ьке, ньзани к'ижан р'ер'а һәр'ә, ле ахрие р'еке хвәр'а һлтина, дьчә. Кәч'ьк р'асти к'очксарәке те. Гава дьчә һьндьр' дьһер'ә һ'әфт қизе бәдәв әрмание чедькьн. Әв кәч'ьк гәлә бәдәвьн. Әв һ'әфт қиз жер'а дьбежьн.

—Дйа мә мәр'вхьрә, ть чьр'а һати вра, ве тә бьхвә.

Кәч'ьке пер'а-пер'а дькьнә му у бәр сәре хвәр'а дькьн. Вәхта дйа ван те, дьбе:

—Лаво, бина хьрибовка те.

Қиз жер'а дьбен:—К'а к'едәрәнә хьрибок?

Де дьһелә дьчә, әвана дькьн мехкәке дькьнә бәр дра-не хвә. Дйа ван дйса те:—Лаво, бина хьрибовка те.

Де дьһелә дьчә. Қиз кәч'ькер'а дьбежьн:

—Вәхта дйа мә те, ве ч'ьч'ке р'асте баве алие ч'әпе, йа ч'әпе алие р'асте, ть дәве хвә бькә ч'ьч'ьке р'асте.

—Вәхта дйа ван те қиз дәве хвә дькә ч'ьч'ьке р'асте. Де дьбе:

—Ть қьрбана ванби, вәки ть ширет кьрьн, һәр'ә ть жи мина ван.

Қизьк дьчә сәр әрмание р'удьни, чедькә. Р'оке дьһер'ә әв жьнька мртьвә жьна баве ве, дәрте бәр дари у һивер'а дьбе:

—Һиве, әз р'ьндьм, йан ть р'ьнди.

Һив дьбе:—Нә әз р'ьндьм, нә ть, әв һ'әвһ'нара (һ'әвка һ'нара) мермаләк'а мала флан пиреда, әв р'ьндә.

Жьнька мртьв те эварда морие жәр'е чедькә у гьнд-гьнд дьгөр'ә. Те мала пире дьсәнә. Дәсте һ'әвһ'нара мермаләк'а дьсте ве һивирда буйә. Жьнка мртьв жер'а дьбежә:

—К'а һ'эва ар бьдэ мян, эзе мориа бьдмэ тэ.

Quizьк ар дьдэда у дьбеже:—Дэсте мян һавирданэ, мориа бавежа дэве мян. Wэхта морие давена дев, quizьк пышто-стан дь'эва. һ'эфт хушк тен дышьвн, дьгьрин. Пирык жи те сэр дьгьрин. Дэвэке қэрқаш тиньн, quizьке дькьнэ қбт'ие у дьбн:

—Бьмбарэк, тэ к'б аниэ, wьрда бьвэ.

Дэва кэч'ке дьвэ у дьча бэр к'очксэра кбр'е п'адше дьсэнэ. Кбр'е п'адше хбламэ хwэ дьшинэ, дьбе:

—Биһер'ьн эw чь дэвэйэ wьра сакьнийэ.

Гава дьчн ч'э'в кэч'ке дьк'эвн, хблам дьхэр'ьқэ, паше йэки дьне дьшиньн, эw жи дьхэр'ьқэ. Паше кбр'е п'адше у хбламэк дьчн. Эвана дьвиньн кэч'ке. Кбр'е п'адше жи we бьхэр'қна, ле хблам мьле wi дьгьрин. Дэве һлтиньн тиньн, қбт'ие вэдькьн, кэч'ке датины. Гази мэрна дькьн, wэки бышон у ч'э'лкьн. Quizькэ бьч'ук wанар'а дьбеже: «Дае, тити». Wi чахи эвана дэрдьхьн мориа у кэч'ьк р'адьба. Щабе дьднэ кбр'е п'адше, кбр'е п'адше тинэ wэке гранна қиза бьч'ук зер'а дьдэ wan.

Кбр'е п'адше қизе дьстина у һ'эфт шарья бэр дэст дьдэ хабате.

Wi чахи диса жьнка мртъв дэрте, дьбеже һиве:

—Һиве эз р'ьндьм, йан тб?

Һив дьбе:—Нэ эз р'ьндьм, нэ тб, һ'эвн'нара мермэлака мала п'адша эw р'ьндэ.

Жьна мртъв эварда р'удьни шэе жэ'ре че дькэ. Жьнка мртъв диса гела дьгар'э у дьча бэр к'очксэра п'адше дьсакьнэ. Жьна кбр'е п'адше к'аре хwэ дькэ, wэки аве хwэ бькэ. Жьнка мртъв дьбе:

—Һун һэр'ьн п'ара мян биньн, эзе бэр дэсте ханьме бьм.

Гава т'асэж дбдб аве дькэ, шэе жэ'ре серида датины, эw кэч'ьк дьба кэвоткэке к'блэжер'а дэрте. Жьнка мртъв тина аве хwэ дькэ, сэр ч'э'ве хwэ дьпеча у дьча сэр шие кбр'е п'адше р'удьни. Мере we те. жьнеда дьк'эвэ у же дьпьрсэ, жьн дьбе: «Эз нахашьм» у сэр ч'э'ве хwэ ванаке.

Гаване wi гбнди чанд щара дөвөр тинэ сэр аве, дьвинэ дьвэ п'ьр'ина кэвоткэке те сэр даре датины. Кэвотк дьбеже гаван:

—Гавано, швано, кбр'е аг'е малэ?

Гаван дьбе:—Балэ!

—Э'рэба лев дэқанди балэ?

—Балэ!

—Гэло һ'але quizьк у кбр'ька деста чь һ'эwалэ?

Чанд щара wa дьбне. Гаван дьбеже:

—Wөллөһ эзе бежьмэ кбр'е п'адше.

Wэхтэке дьча, кбр'е п'адше гази гаван дькэ у кбр'е п'адшер'а дьбеже:

—Иро чэнд р'ожа аз дeвeр тиньм, кэвотк те сэр даре, мьир'а дьбе, «гало h'але кӧр'е п'адше у кӧр'ьк қизка чауана».

Гаван кӧр'е п'адшер'а дьбе: «Wэхта гар'ан те, тӧ wэрэ вра тӧе бьбнен».

Wэхта гар'ан те, кӧр'е п'адше хwэ бэр дареда дьтэлине. Кэвотк те саре даре, диса бса дьпьрсэ, wi чахи кӧр'е п'адше кэве дьгьра у дэсте хwэ шэе жэ'ре дьхе, қизьк р'ут-тэ'зи бэр дьсэне. Қизьке тинэ те мале. Кэч'ьк һур гьли жер'а дькэ, кьрына мртыве сэре we.

Кӧр'е п'адше тинэ дэвэке т'и дькэ, йэк бьрчи, тинэ жьньке дьдэ сэр ван дава, wэхта бэрдьдьн дэвэк хwэ бэр бь аве, йэк бэрбь гиһе, жьньке п'ьрти-п'ьрти дькьн.

Әвана тиньн һ'эфт р'ожа дькьн дэ'ф-дэ'wат, дьчьн мразе хwэ ша дьбьн, е бьхунэ у бьбһе мразе хwэ шабьн.

27. СЭРЪАТИЙА ХОРТӘҚИ

Һәбу т'бнәбу п'адшак һәбу у көр'әки ши һәбу. Әв көр'е ши йаки кемақъл бу. Бона һ'бәмәта хвә п'адша гот:

—Лауо, аз п'адшамә, сәрк'арие дәвләте дькьм, тō мьр'а дәст нади, һәр'ә т'әркәсәри дьнйәебә, һ'әтани тō нәви мәр'в, сәр мьнда вәнәгәр'ә.

Көр'е п'адше наве ши Аһ'мәд бу, әви қрара баве хвә қаданд. Р'әбу сәре хвә һлда у чу. Чәнд р'ожа гәр'йә, т'и бу, бьрчи бу, го: «Әзе диса һәр'ьм шәһәре баве хвә, мьн дөкөжә әв занә, мьн дьһелә әв занә».

Вәхта әв вәгәр'йә гәликида әви дина хвә дае, йәк гази ши дькә. Гава сәр вида чу, дина хвә даеда мәрйк we һ'әфьде дәведа, мерк'бтәк жи we к'еләкейә. Го:

—Бьди хәтәре хвәде, те мерк'бтәки һлди бьди нав ч'ә'ве мьн.

Аһ'мәд мерк'бтәк һлда, дә мәрйки кемақъл бу, чьқа зора ши һат, мерк'бтәк һлда сәре ши хьст. Кәле һнге гот:

—Мьстәһәқ һәқе мьн, мьстәһәқ һәқе мьн.

У Аһ'мәд вәгәр'йә к'әтә сәр р'йә хвә һат. Вәхта әв һатә мала баве хвә, баве ши готә. го:

—Аһ'мәд лауо, қә тә чь дит?

Әви готә баве:—Мьн қә тыштәк жи надит у тыштәки жи һиннәбум, ле вәхта әз вәдгәр'йәм һатьмә мале, гәликида мәр'вәки гази мьн кьр, гава әз чум, мьн дина хвә дае, wa кәләки әхтйар we һ'әвьде дәве данә, мерк'бтәки к'еләкейә. Әхтйар лаван мьн кьр го: «Әви мерк'бти һлдә сәре мьн хә». Мьн вәхта лехьст әви дө щара вәк'ьланд, гот: «Мьстә һәқе мьн».

Баве һнге көр'е хвәр'ә гот:—һәр'ә һ'әта тō сәрһатийә ши нәйни нәей мал.

Гәдә р'әбу да сәр р'е, шарәкә дьн мал дәрк'әт. Вәхта әв гьһиштә әхтйар, әхтйар диса гази кьр, гот:

—Wəpə мерк'бтəки сəре мьнхə.

Ah'мэд готə ахтйар, го:

—Кале, qраре хwəдебə, əзе се мерк'бта нав ч'ə'ве тə-хьм, h'əта тб сəрhатийа хwə мьр'а навежи.

Кале готе, го:—həрге тб həр'и сəрhатийа Ah'мэде зинкəр бини, əзе сəрhатийа хwə тəр'а бежьм, йан на те мьн вра бəкəжи аз тəр'а навежьм.

Ah'мэд го:—Щаньм, əзе Ah'мэде зинкəр к'едəре бьвиньм?

Кале щие Ah'мэде зинкəр жер'а гот. Щие Ah'мэде зинкəр зə'ф дур бу. Кəр'е п'адше зə'ф залули дит h'əта хwə гиhандə ши шəһəри. Пьрс кьр, го:

—Ah'мэде зинкəр к'едəре дьминə? Щие ши нишан дане. Əw wəхта дəрдə чу-сəхери да Ah'мэд, ле əwi свəхерийа шийа ле wəг'əр'анд. Кəр'е п'адше h'əта эваре бəр дəре зинкəр сəкьни, əwi жи зине хwə чедькьр. Бу эвар, Ah'мэде зинкəр шə'лка хwə эхьст, дəре hostaxana хwə дада, динə хwə дае əw хорт he бəр дерийə. Т'əзə слава ши wəг'əр'анд. Кəр'е п'адше жер'а гот:

—Мьн сбе шəбəде слав да тə, тб т'əзə слава мьн вэдьгəр'ини, əвə чь h'əwале wəлате wəйə? Тб навежи qə хьзмата тə чийə, əз сбеда т'и, брчи хивйа тəмə.

Ah'мэде зинкəр ле пьрс кьр:—Хьзмəта тə чийə?

Кəр'е п'адше го:—Əвə ида се мəһе мьнə аз т'и, брчи сəре р'йа к'əтəмə бона сəрhатийа тə.

—Э, го qəрба, əз сəрhатийа хwə тəр'а навежьм h'əта тб нəчи сəрhатийа Усьве т'əрзи мьр'а нəйини.

Кəр'е п'адше готе, го:—Əвə һəйə сəлəwəхта мьн əз пəй сəрhатийа тə дьгəр'əм. Əзе ижə һəр'əм т'əзə Усьве т'əрзи к'б бьвиньм?

Əwi һиге шəһəре Усьве т'əрзи нишан кьре, wəки «флан wəлатийə». Кəр'е п'адше р'абу к'əтə сəр р'е, бəре хwə да ши шəһəри чу. Пьрси, чькə к'едəрейə мала Усьве т'əрзи. Гава дəрдə чу-сəхери да Усьве т'əрзи, ле Усьве т'əрзи слава ши wəнəгьрт. Кəр'е п'адше диса хивйа ши сəкьни h'əта эваре. Эваре wəхта Усьв хавата хwə хласкьр, т'əзə слава ши wəгьрт. Əwi готе, го:

—Шəбəqда əз т'и, брчи вра сəкьнимə, тб т'əзə слава мьн вэдьгри?

Усьв ле пьрси:—h'əлбəт хьзмəта тə чийə?

Кəр'е п'адше гот:—Əз һатəмə бона сəрhатийа тə.

Усьв готе:—К'əрəмкə əм һəр'əн мале, əзе тəр'а пьрсəке бежьм.

Wəхта əвəнə чуwə мале, динə хwə дае сəр т'əхте ши дб нане шəһ у дб дəстə пивəзе шин һəбу.

Р'уныштьн нане хwə харьн, Усьв жер'а гот, го:

—Qõрба, һ'этани тõ нәчи һ'әсани Бәсрае нәйни вра, әз сәрһатиа хвә тәр'а навезьм.

Кõр'е п'адше готе, го:—Тõ дьвини әз һ'ал к'әтьма, һ'ал мыда нәмайә, әзе ижа һәр'ым һ'әсани Бәсрае к'õ бьвиньм?

Усьв валате ви жер'а гот. Кõр'е п'адше р'абу к'әтә р'е, бәре хвә да ви валати чу. Галә залули дит диса, ле чу гьһиштә ви валати. Пьрс—пьрсйаре әви шиә һ'әсани Бәсрае дит. Вәхта чу һ'әрама ви, әви слав да һ'әсани Бәсрае, һ'әсани Бәсрае гот:

—Тõ сәр ч'әвар'а һати, Аһ'маде кõр'е п'адше, ле һ'әлбәт хьзмәта тә?

Кõр'е п'адше һ'ал—һ'әвалә хвә һ'әсани Бәсраер'а гот.

Һ'әсани Бәсрае кõр'е п'адшер'а гот:—Тõ һәр'ә бьгьһижә мала Усьве т'әрзи, әзе вьра һазьрбьм.

Кõр'е п'адше к'әре хвә кьр у бәре хвә да шаһәре Усьве т'әрзи. Се, чар мәһада гьһиште. Ле сәһ'әта әв гьһиштә мала Усьве т'әрзи һ'әсани Бәсрае вьра һазьрбу. һ'әсани Бәсрае вәгәр'яа сәр Усьве т'әрзи, готе:

—Тõ қõрбана хатьре ви хорти би, йан на тә т'õ шара мразе хвә нәдьдит, исани сәрр'әши бер'әм у һ'әсани Бәсран õнда бу, чу.

Әвар ван һат, Усьве т'әрзи т'әзә сәрһатиа хвә кõр'е п'адшер'а гот:

—Qõрба, жьна мын йәка һори бу, кõр'әки õса хвәде да мын миңа ч'әраке дõшхõли. Р'оке әз, жьна хвә чуна бәр аве. К'õлфәта мын к'ьнщ дьшуштьн, ситьла аве сәр кõч'ьк дьк'ә-ляа, кõр'е мын жи хвәр'а дора кõч'ьк дьлист. Вәхтәке әм пе һ'әсийан, кõр'е мын сәр сәри к'әтә нава ситьла аве. һ'әта мә нава ситьле дәрхьст, к'әляа чу. Жьна мын кьрә қир'ини, хвә авита п'есира мын. Мерьк, гот—бьди хатре хвәде,—тõ қрара йазие хәбәрнәди.

Чәндәк дәрбаз бу, қизәк мынр'а бу, миңа шкләки бу, мын вда йа кõр' биркьр. Диса әм чуна бәр аве, мын һнге жьна хвәр'а гот:

—Вәрә әм нәчьнә бәр аве. Ле әве гõр'а мын нәкьр. Мә қиз жи тәв хвә бьр бәр аве. Жьна мын к'ьнщ дьшуштьн, мын жи ап'ьншиә хвә авитә мыле хвә,—вьр бум. Вәхтәке мә дина хвә дае тәрәвьләки қиза мын һлда у р'әванд. Мә кьрә қир'ини, әм пәй к'әтьн. Әме тәрәвьлр'а бьгьһиштана?

Әм п'ор'-п'ошман вәгәр'йан, ви чахи жьна мын диса лаван мын кьр, гот:

—Қрара йазие хәбәрнәдә у бәр хвә жи нәк'әвә.

Чәнд сал дәрбаз бун, гот; кõр'әк хвәде да мә, р'ожәке мә савар дьк'әланд, һәкк әм пе һ'әсийан кõр' сәр сәри к'әт ситьла савар, һ'әта мә хвә гиһанде әви шан да. Жьна мын диса хвә авитә п'есира мын:

—Те қрара йазие хәбәрнәди у бәр хвә жи нәк'әвә.

Һинге мьн жер'а гот:—Һәр'ә, тō жи йазна тә жи веда...

Ви чахи вәхта мьн бса гот, жьна мьн, һәрсе зар'е мьн буна чар кәвотка, сәр хани данин. Әвә һинге мьнр'а гот: «Чь кьр, тә сәре хвә кьр, иди пәй мә нәк'әвә, әм наен, р'ьсқе тә жи һ'әта тō хвәшби р'ож бь р'ож нанәки шәһба, дәстә пивазе шинбә».

Аһ'маде кōр'е п'адше т'әмьз сәрһатна ви һлда, готә Усьве т'әрзи:

—Дә ма хатьре тә, әзе иди һәр'ьм.

Усьв готе:—Һәр'ә ог'ьрба тәр'а, мразе тә жи бу, е мьн жи.

Ви чахи жьна Усьве т'әрзи у зар'е вива һатьн гиһишт'ьне. Кōр'е п'адше да сәр р'е чу шәм Аһ'маде зинкәр. Вәхта әв гиһиштә мала Аһ'маде зинкәр, һ'әсәни Бәсрае вьра һазьрбу, вәгәр'йа сәр Аһ'маде зинкәр, готе:

—Тō қōрбана ви хорти би, тә әв р'ож нәдьдит, бәнде беймани бейт'бар, дә һәр'ә мразе хвә шаба.

Ви чахи һ'әсәни Бәсрае бнда бу чу. Эвар ль вана һат, кōр'е п'адше го:

—Вәрә, сәрһатна хвә мьнр'а бежә.

Аһ'маде зинкәр дәстпекьр сәрһатна хвә гот:

—Баве мьн дәвләмәнде ве эле бу. Вәхта баве мьн һәбу, әз нәдьхәбьтим, нә мьн к'ар дьда мале, әз шәв у р'о т'әв һәвала мьн дьхар-дьстанд. Баве мьн гәлэк ширәт мьн дькьрн, ле мьн ширәте ви һьлнәдьдан. Р'ожа баве мьн һат, мьр. Пәй баве хвәр'а мьн т'әзә дәвләта баве хвә р'әшанд, да һәвала. Дйа мьн мьнр'а дьгот: «Лаво, бса нинә, те дәвләта баве хвә р'әтки, әв һәвал жи керн тә наен». Мьн гōр'а де жи нәкьр, әз һатьмә сәр ве фькьре, мьн хьзна баве хвә р'әткьр. Дйа мьн мьнр'а гот: «Иди капекә п'әрә т'бнә, һәр'ә бра һәвале тә п'әре нане тә бьднә тә». Әз чум бал һәваләки, мьн готе: «Чәнд капека бьдә мьн, п'әре харьна мьн т'бнә», әви нәда. Әз чумә бал йәки дьн, әви жи нәда. К'бтәси әз чумә шәм к'е, йәки нәда. һерса мьн р'әбу, әз вәгәр'йам һатьм шәм дйа хвә, мьн дер'а гот: «Һ'ал-һ'әвалә мьн, һәвала әв буйа, дькари чәнд зер'а бьди мьн әз һәр'ьм бал һәвала бьщәр'биньм». Де чәнд зер' дәрхьст данә мьн, әз чумә ханәке, гава мьн зер' дәрхьстьн һәвале мьн дйса дор мьн т'оп бун. Мьн һинге ванр'а гот: «Гәлә нәмәрйа, гәлә бенсафа, бәре мьн дькьр-нәдькьр вә п'әре нане мьн нәдьда, исафа вә чавә исафа, һун дйса һатьн дора мьн т'оп буна». Һингева в'йнатн ван дьжмьнар'а мьн әв һостәхана һан вәкьрйә, әз зина че дькьм бь зер'. сбе вадькьм, эваре дйса давемә һәв. Бьк'ьр'чи, вәки бе сәр мьн, әз вьнр'а дьбежьм нә һазьрә. Әв һ'әта сбе бе, әз дйса һәв дәрдьхьм у дйса давем һәв. Ле нака шькьр һ'әсәни Бәсрае һат мразе тә жи кьр, е мьн жи. Һинге дәвләта баве

ви сэрда вэгэр'яа. Көр'е п'адше хатре хwэ же хwэст бэре хwэ да ахтыаре һ'афде дэведа у чу.

Р'е галэк дур бу. Сэ'һата әw гһиштеда, һ'әсәни Бэсрае wьра һазьрбу. Вэгэр'яа сэр кале гот: «Исане беимәни бейт'бар, бер'ә'ми бехоф, һ'әта тō хwэш буйаи хбре тәе әв мерк'ō-те һан буйа, шиe тә әв һ'афде дәве буйа, ле тō қōрбана хатре ви хорти би, һәр'ә тō жи мразе хwэ шаба, әw жи». Ви чихи һ'әсәни Бэсрае бәтавабу, чу.

Көр'е п'адше готә ахтыар, го: Т'әзә сәрһатна хwэ мыр'а бежа.

Әви һынге дәстпекьр, го:

—Әз вәзире п'адше бум, әз р'ебьр'е сәре р'яа бум, мын халқ т'алан дькьр, халқ дькōшт, әw ера мын теда қачахи дькьр, һ'әсабе кәвьра һәбу, һ'әсабе һәст-п'әсте мәрна т'ōһәбу. Р'оке мын дина хwэ дае we каләки ахтыар се гōдрезә баркри пешенә те, әз пешиеда снаря чум, мын слав даеда, әви слава мын вәгьрт, мын ле пьрси: «Қōрба, бәре гōдрезада чийә?» Әви гот: «Дō бар зер'ән, барәк жи дōр'лал». Мын һынге жер'а гот: «Қōрба, бара зер' быдә мын. дō бар бра тәр'а бын, йане на әзе тә бōкōжым». Әви мыр'а гот: «Мын нәкōжә, барәк тәр'а». Әз дōшōрмиш бум, әз зер'а мере мерхас дьстиньм, бәр ви кали чьма бә баләнгаз бума, мын гот: «Кале, дō бар мыр'а». Әви гот: «Дō бар тәр'а, йәк бәси мынә». Әз шарәка дьне вәгэр'яам сәр кале, мын гот: «Те һәрсе бара быди, быдә, йане на әзе сәре тә лехьм». Кале һынге бәр мын зар бу, гот: «Мын нәкōжә гьшк тәр'а». Әз дōшōрмиш бум, әз вийа бәрдым we бежа, һала вәзире п'адше чуйә пешйа баләнгазәки чава зер' же стәндийә, әw п'әкә әзе вийа бōкōжым, вәки нәчә гли нәкә. Мын һ'ōшуми сәр кьр, пер'а лехьст, бōкōжым. һәwк әз хwэ һ'әсйам әзе we бума каләки баләнгаз, һ'афде дәведама, мерк'ōтәк к'еләка мынә. Әз хwә-хwә гази р'әwиа дькьм, лавайа ле дькьм, вәки мерк'ōтәки нав ч'ә'ве мынхә. һыгева шиe мын әв һ'афде дәвейә, хбре мын жи әв мерк'ōте һанә.

Вәхта әви сәрһатна хwэ к'ōта кьр, һатә сәр бәнга хwә, хатре хwә һав хwәстьн. Әw бәр бь wәлате хwә чу, көр'е п'адше жи бәр бь wәлате бәве хwә чу.

Көр'е п'адше нә иди хевке бәре бу, ақьл, фәрасәт бу, дькарбу мәрва ширәт бькә. Вәхта әw һат диwана бәве хwәда р'уһьшт, хәвәрдан кьр. П'адша, вәзир, вәк'илед хwәва шашман дәве ви дьһер'ин, т'әзә п'адша әшқ, ша бу, гот:

—Аһ'мәд лаwо, әз иди кальм, нькарьм дәwләте йолә бьвьм, шькьр мразе тә буйә, фәрасәте тә зә'фә, иро шунда тō п'адшан.

Көр'е хwөр'а дәф, дә'ват кьр. Әw чун мразе хwә шабун, әм жи чун мразе хwә шабьн.

28. МИРЗЭ МЭМУД У ДУРГЭР ОГ'ЛИ

Һәбу т'өнәбу п'адшак һәбу, шәһәре п'адше пирәк дыма. Һәбун-т'өнәбуна пире бзынак бу. Р'ожәке пире дыча шәм п'адше, дыве:

—П'адшан саг'бә, һәбун т'өнәбуна мьн бзынакә, бежә шване хвә бра бзына мьн жи бькә т'әв пәзе тә. Пире бзын ани кьрә т'әв пәзе п'адше. Чәнд р'о дәрбаз бун пире һатә шәм п'адше шк'йат кьр, го:

—П'адшан саг'бә, шване тә бзына мьн дыдошын.

П'адше гази швана кьр, готә швана, го:

—Чьр'а һун нькарын нава һ'әфт кәр пәзе мьда пез быдошын, вәки һун р'адьын бзына пире дыдошын.

Швана сонд хар, го:—Әм һаж бзына пире т'өнәнә!

Пире п'ор' п'ожман вәгәр'йа мала хвә. Сбәтьре швана паз бәрда, буна қәрәшьле бзыне.

Паз бәр мал бу, бзына пире да пешйа пез, р'әви, бәр қәйәке, ведәре п'ечәкәкә зйар'а бу, бзыне гһане хвә дыда зйар'е, зйар'е дымет. Швана п'ечәк һлда бьр шәм п'адше. П'адша гәләки ша бу, го:

—Көр'е мьн т'өнәбун, хвәде көр'әк да мьн.

Щав чу пирер'а, гот—«дызе бзына тә гьртйна».

Пире р'әбу һатә шәм п'адше, го:

—Мьн быһистийә вә дызе бзына мьн гьртийә. Әве зйар'е быдә мьн, мьн нә әвләдә, нә т'әвләдә.

П'адша дьшөрмиш бу, р'әбу зйар' да пире. Пире әв зйар' һлда бьр мала хвә. Жьна п'адше жи һ'аләки дын бу. П'адша готә пире, го:

—Наве көр'е хвә ленаки һ'ата жьна мьн р'адье.

Пире готә п'адше, го:—Сәр ч'ә'ве мьн!

Жьна п'адше вәльди, жер'а көр'әк бу, п'адше гази пире жи кьр, гот:

—Әме гази шмаә'те кыи, чька чь нави һард зйар'а дькыи.
Шмаә'т т'оп бу, һәр йәки навәк го, п'адше әв нав қәбул
нәкьрыи, п'адше гот:

—Наве кәр'е мьн Мирзә Мә'муд, наве кәр'е пире жи
Дургәр ог'ли.

Һард бунә дәстәбраке һав. Р'оке кәр'е п'адше р'абу чу
Һарама баве хвә, от'ахе баве хвә гышки гәр'йа. П'адша
шыккәк анибу, данибу сәр ишкафа хвә. Мирзә Мә'муд әв
шыккәл дит, гәләки әв шыккәл бәгәм кәр. Шыккәл һлда кәрә
шева хвә, нишани баве хвә да, готә баве хвә, го:

—Мьр'а бежә чька әв қиза к'ейә.

П'адша готә кәр'е хвә, го:—Лаво, к'аре тә we қизе
пәк'әтийә, мьн ниве һабуна хвә дайә, анцах шыккә we
к'ьшандийә. Әв қиза деванә, хушка һ'әфт деванә. К'и зора,
дәсти зоре карьн һәр'ьн әве қиза дөва бьстиньн. Мьн гәлә
әскәрә хвә сава we қизе қыр' кьрыи, ле тьштә пешда наһат.

Мирзә Мә'муд мәде хвә кәр. Вәхта Дургәр ог'ли Мирзә
Мә'муд дит, готәда, го:

—Бра, тә чьр'а бса мәдакьрыи?

Мирзә Мә'муд гот:—Һ'ал-Һ'әвалә мьн, баве мьн әвә!

Дургәр ог'ли к'әйя, готәда:—Тә һәр'ә чьқа һ'әвалә мө
һанә т'опкә, әме хвәр'а к'ефе дайньн, ви гли дайньн бәр һә
вала, чька к'ижан қайл дьбә мәр'а бе.

Мирзә Мә'муд у Дургәр ог'ли р'абун к'еф дәстпекьрыи,
гази һавала гышки кьрыи, әв гли данинә бәр вана. Йәки
хвә нада бәр, we ор'е ман Мирзә Мә'муд у Дургәр ог'ли.
Дургәр ог'ли готә Мирзә Мә'муд, гот:

—Тә һәр'ә нав р'әвое баве хвә дө һәспа мәр'а бинә. Шур
мәрт'әле хвә әме бьднә сәр һ'әдад, һ'әфт р'ожа шунда әме
һәр'ьн қизе бьр'әвиньн.

Һ'әфт р'о т'ьмам бун, Мирзә Мә'муд, Дургәр ог'ли р'е
к'әт'ьн, чун шәр'е дөва. Вәхта чунә бәр дәрә дөва, чарикале
хани гәр'йан дәри надитьн. Дургәр ог'ли п'һ'ина хвә диwer
хьст, диwar һлшйа. Ле ньһер'ьн Гблп'әри сәр нәхше к'әргә
р'уныштйә. Дургәр ог'ли готә:

—Хушке, тә нәт'ьрсә, бежә мә бре тә к'бнә?

Гблп'әрие готә, го:—Бре мьн пыш ч'иәе һанада дькьнә
шәр', п'адшаки әскәрә хвә шандийә сәр бре мьн, wәки мьн
дәсти зоре бьр'әвиньн.

Дургәр ог'ли, Мирзә Мә'муд хәт'ьре хвә кәч'ьке хвәст'ьн,
бәр бь ч'ие чун. Чун дина хвә дане әскәр гь р'унышт'ьнә. Дур
гәр ог'ли гот Мирзә Мә'муд, го:

—Әм һәр'ьн пышта әскәрә п'адше, дөве бежьн һала бьн
һер' әскәрә п'адше зә'фбу, әв жи т'ьрс'ан чунә алиә вана.
Го, ам һәр'ьн пышта дөва әскәрә п'адше we бежә, һала
бьнһер'ьн т'ьрса чунә пышта дөва. Го, әме һәр'ьн ор'а ванда

бськьнн, славе бьднэ вана, к'нжан али слава мэ вэгьрт, эме һэр'н али вана.

Әв чун слав данэ вана, дэва слава вана вэгьрт, эскөре п'адше қә һажпе т'бнэбун—әвана һатбун. Зангъл хьстн, вәки р'авн шәр'кьн. Дургәр ог'ли го:

—Йәк вэ р'анэвэ пештьри мьн, эзе темэ шәр', к'өнге эз һатм көштнэ, паше һун р'авн шәр'кьн.

Дургәр ог'ли нав эскөре п'адше к'өт, е сар' әв бу, мала хвэ нәһат'бун. Дев һав шешьрин, бре хвән ч'ук шандьн мал. вәки һәр'э һазьриа вана бьвина. Бре ч'ук чу. чава ч'э'в диواره һлшйан к'өт, пашда вэгәр'йа шам бре хвэ, мэ'дәкьрн бу. Бре ви готе:

—Чийэ, чь қавмийэ?

—Дивар һлшандьн!

Ви чахи Дургәр ог'ли гот:—Мьн дивар һлшандийэ!

Дев шабун, го:—Бра дәсти тэ бэ, нэ дәсти халде бэ!

Шарәкэ дьне бре хвэ шандьн. Бре вейа пежда чу, готэ хушка хвэ, «һазьриа мевана бьвина». Гөлл'әрие һазьрийа хвэ дит, һивйа мевана бу. Меван һатн. Гөлл'әрие нан да бәр вана, вана нане хвэ харьн у к'өтнэ хәбәрдане. Бре дөве мэзын готэ Дургәр ог'ли, го:

—Ә һ'әлална хвәде хушка хвэ п'ешк'ешн тэ дькьм.

Дургәр ог'ли гот:—Чава хушка вәйа, бса жи хушка мьн, эз жи һ'әлалийа хвәде п'ешк'ешн Мирзэ Мә'муд дькьм.

Чәнд р'о к'өтнэ орт'е Дургәр ог'ли готэ дөва, го:

—Әм һәр'н хвәр'а неч'ире, бра Мирзэ Мә'муд у Гөлл'әри-рива хвәр'а мал бьн.

Әвана чуна неч'ире. Гөлл'әри у Мирзэ Мә'муд к'өтнэ к'өф һ'анәка. Гөлл'әрие сәре хвэ да сәр чока Мирзэ Мә'муд р'әза. Мирзэ Мә'муд дәсте хвэ нав п'ор'е we бьр-ани, к'ли-тәкэ ч'ук нав п'ор'е we дәрк'өт. Мирзэ Мә'муд сәре Гөлл'әрие дани әрде, р'абу чьқа от'ахе ван һөбу гьшка гәр'йа. К'лит т'б дәрйа нәһат, чу бәр падвале дина хвэ дае падвал дадайэ, пе we к'лите падвал вәкьр. Падваледа гредан бу дөве һ'әфт сәри. Вахта дөв ч'э'в Мирзэ Мә'муд к'өт, гот:

—Тө сәр ч'э'ве мьр'а һати, тө әвэ т'ашта нан у ситыла аве фрәйа мразе хвэ бьдэ бәр мьн.

Мирзэ Мә'муд бса жи кьр, дөв хвэ қатанд. йәк Мирзэ Мә'муд хьст, Мирзэ Мә'муд хәр'ьқи. Дөв Гөлл'әри һлда чу.

Дургәр ог'ли неч'ире һат, дина хвэ дае нэ Гөлл'әри, нэ жи Мирзэ Мә'муд. Дургәр ог'ли гот:

—Һала бьнһер' бьре мьн чьқа бебахти мьр'а кьр, Гөлл'әри бьр, вәки текэ наве хвэ, бе мьн р'әвандийэ.

Бре кәч'ьке мэзын готэ бре ч'ук, го:

—Һала т'әсәлйа падвалекә.

Бре ч'ук чу дина хвэ дае, дөве һ'әфтсәри не вьрә, ле

Мирзэ Мэ'муд жи хэр'ьдийэ. Ав сэрда кьр'ьн, Мирзэ Мэ'муд р'абу ванар'а г'ли кьр чь хатьбу сэрэ ви. Дургэр ог'ли гот:
—Гэли бра, бра Мирзэ Мэ'муд шэм wэ бэ, эзе һэр'ым пэй dew к'эв'ьм.

Дургэр ог'ли чу мала dew. Гөлл'эри хwэ авитэ п'эсира ви, гот:

—Тö нәһәқи һати, we р'авэ тэ бөкөжэ.

Дургэр ог'ли готэ, го:—Әм чава бькьн, wәки бөкөжьн?

Гот:—Тö шуре ви дыбини, һэрге тэ карьбу нав қир-қәт'ране дәрхьст те бөкөжи, һэрге тэ дәрнәхьст, р'абэ һэр'э, һ'шйар бьбэ, we тэ бөкөжэ.

Дургэр ог'ли гази хwәде кьр, дәсте хwэ авитэ шуре ви, шур дэства һат.

Гөлл'эри галәки шабу, го:—Тәне шарәке лехэ.

Дургэр ог'ли шурәк dew хьст, Гөлл'эри һлда чу шэм бра. Чәнд р'ожа ара ман, һлдан һатын шәһәре хwә. Баве Мирзэ Мэ'муд бьһист, wәки вана Гөлл'эри ани. Р'абу файтон жәрдәдән кьр, wәки әвана бьмьр'ьн, Гөлл'эри шир'а бьмина.

Әвана һатын бьһя шәһәр, Дургэр ог'ли готэ вана, го:

—Әм хөр'а һнәки р'әһ'әт бьн!

Wәхте р'әһ'әт бун, әванә хәвр'а чун, ле Дургэр ог'ли һ'шйар-бу. Се кәвотк фьр'ин бәр ван данин. Кәвоткәке готэ дйа хwэ:

—Гәло Мирзэ Мэ'муд у Гөлл'эри we мразе һав шабын.

Дйа ван гот:—Һәрде мразе хwә шабын, ле Дургэр ог'лине бьвэ кәвр, һэрге р'азанә бра әм һэр'ьнә хәвнә, һэрге һ'шйарьн жи бра гөһдар бьн. Wәхте п'адша файтоне дышинә пэй вана, бра ле сйар нәбьн, файтон жәрдәдайә, бәр дәре хwә we би-рәке бьк'олә, wәки Мирзэ Мэ'муд тек'әве, Гөлл'эри п'адшер'а бьмина. Wәхте харьне дыдынә бәр вана, харьн жәрдәдайә, бра we харьне жи нахбн, ле wәки Дургэр ог'ли гьлика, we шнда бьбэ кәвр.

Дургэр ог'ли р'абу дәйн Гөлл'эри у Мирзэ Мэ'муд кьр, го:

—Бьльвьн!

Р'ева ванар'а гот:—Әз чь дьбежьм гөр'а мьн бькьн.

Файтон һатә пешйа ван, әвана файтоне сйар набун, дисә сйари чун. Wәхте чуна бәр дәре п'адше Дургэр ог'ли зйар'ак шанд, го:

—Һэр'э мьр'а сәки бина.

Зйар'е чу сә жер'а ани.

Сә к'өр'а чу, әв жи пэй ви чуно һөндөр'. Харьн анино бәр вана, харьн нәхарьн. Мирзэ Мэ'муд баве хwә шьһе бу. Әв, Дургэр ог'ли чун п'әр'е шәһәр хwәр'а хани гьртьн, к'әт'ьне. Дургэр ог'ли шәва р'анәдыза сәва п'адша мәрийа нәшинә, Мирзэ Мэ'муд нәкөжэ.

Р'ожекә Мирзэ Мэ'муд, Гөлл'эри р'азан бун, тирәмәрәк

сэр шемикер'а һатә һөндөр'. Дургәр ог'ли пешуре хвә лехьст, әв мә'р кбшт. Мирзә Мә'муд һ'шһар бу, днна хвә дае шур дөсте Дургәр ог'лида вьра сәкьнийә. Мирзә Мә'муд кьрә қар'ни, гот:

—Дьхвәзи мьн ббкбжи у р'әви щәм баве хвә.

Баве вийа вәзир—вәк'иле хвә шандьн Дургәр ог'ли гьртън, щав данә шәһәр, вәки сбе Дургәр ог'ли дара хәщехьн. Вәхта Дургәр ог'ли бьрьнә бәр даре, ви чахи Дургәр ог'ли т'әвәқә п'адше кьр, вәки чәнд дәқә хәбәрдә, чь п'адше кьрбу гьшк п'адшер'а гот у щида бу кәвьр.

Мирзә Мә'муд паше п'ожман бу у гьрйа. Чәнд р'о к'әтьнә орт'е жьна Мирзә Мә'муд вәльди жер'а кбр'ек бу у һәрр'о дьһатә хәвна Мирзә Мә'муд, вәки кбр'е хвә сәр кәвьре Дургәр ог'лида шәржекә, we саг'ба. Мирзә Мә'муд жьна хвәр'а гли кьр у зйар'а хвә һлдан сәр кәвьрда шәржекьрьн. Дургәр ог'ли саг'бу, зйар'а вана жи дәвса дәве к'ере бу зиши-рәкә зер' к'әтә стбкбрә, әв жи саг'бу. Чәнд мөһ к'әтьнә орт'е Дургәр ог'ли зәвьщи у һәв щьһебун.

29. Ж Ы Н

П'адша э'мьри сэр вэзир дькэ, дьве:

—Һәр'э, турка шымаэ'те бэрэвкэ.

Вэзире ви р'адьвэ сяр дьвэ дьчэ нава шымаэ'те турке бэрэвкэ. Чанд р'о дьсэкьна—Һәрге дөһ р'ожа, һәрге панзда р'ожа дьсэкьна. П'адша қоста щие жьна вэзир дькэ, те мала вэзир сәва к'өлфөта вэзир. Жьньк дьзанэ, өре, сәва we һатийэ п'адша, чь һәре ви һэйэ бе мала ма. Жьньк чь дькэ? Жьна вэзир дөһ һека дьх'алина, дөдйа сор дькэ, дөдйа сьпи дьһелэ, дөдйа р'өш дька, дөдйа қич'ьк дькэ тина дьдэ бөр-п'адша. Нан дьдэ бөр п'адша, һека дьдэ бөр, дьве:

П'адша дө һека дөха.

Дьве,—п'адша саг'бэ, тэ'ма ван чаванэ?

П'адша дьве:—Һекьн, тэ'ма вана гь йәкэ.

Жьньк жер'а дьвеже:—Чьма эва сорэ, эва сьпийэ, эва р'өшэ?

П'адша дьве:—Һекьн, зэ'ф жи эва сьпийэ, эва р'өшэ, тэ'ма ван диса йәкэ.

Дьве:—П'адшаи саг'бэ, вәки тэ'ма вана йәкьн, бьди хатьре хаде, бу к'өлфөт г'өмам йәкэ, демөк тэ'ма ван йәкэ, дьве, йаха мьн бөрдэ, т'өвақэ дькьм.

П'адша р'адьвэ дьчэ, тыштәки жер'а навеже, дьчэ, П'адша жь мала вэзир дәрдык'әвэ дьчэ, вэзир те, те бөр дөрө хвэ пөйа дьвэ, те мала хвэ. Вэзир кб те, те һәма сэр щие хвэ р'удьни. Вәхта п'адша р'адьвэ дьчэ мора хвэ сэр щие вэзир бир дькэ, дьчэ. Вәхта вэзир сэр щие хвэ р'удьни. мора п'адша дьвинэ, нас дькэ, ахьр. Вэзир дьве: «Бьнер', п'адша һатийэ сэр щие жьна мьн, эва жи мора шийэ вьра майэ»—нас дькэ море. Чава вэзир мора п'адша дьвинэ сэр щие хвэ, щиньвина, к'өлфөта хвэ наке, гөһдарийа жьна хвэ наке, жьна хвэ п'ак хвөй наке, пер'а хвәрнаде. һәрге

мәһәк, һәрғе дө мәһ дьсәкьнә. Жьньк сах дькә бошә—гөһдари
рийа мере we сәр т'өнә. Жьньк р'адьвә дьча диwana п'адша.
П'адша нас дькә жьна вәзире хwә, дьве:

—Һа, тә хера?

Дьве:—П'адшайи сағ'бә, бағ' һәйә, хайе бағ' ле нава хайи,
сәһ'әбсьзие ле нака, гөһдариә нака.

Сәр we йәке, бәре дьготьн әрсәwьл, һьһа дьвежьн мили-
сйа, п'адша гази дькә:—Көр'о, милисйа.

Дө милисйа бәр дьсәкьньн.

—Көр'о, һәр'ьн вәзире мьн бығьрьн wәрьн.

Милисйа вәзир һьлтиньн тиньн диwana п'адша. П'ад-
ша һьлтинә!

—Вәзир!

—Ләбе, п'адша.

Жьна wi жи һе wedөрейә, ахьр шьк'йатчийә.

Дьве:—Бағ'һәйә, тә чьма бағ' нави хайи? Сәһ'әбсьзие
бағ'е хwә наки, тә гөһдариия бағ'е хwә наки?

Вәзир һьлтинә дьвежә п'адша, дьве:

—П'адшайи сағ'бә, әw бағ'е тә дьвежи, хайе бағ'е
п'әнщәки шера лә нав бағ'е хwәда дийә, ләма сәһ'әбсьзийе ле
нака, ләма ле нава хай.

П'адша дьдә аqьле хwә, дьве: «Wәхта әз чумә мала wi,
мьн мора хwә сәр шие wi бир кьрийә. Пәй мьнр'а вәзир
һатийә, һатийә мора мьн дитийә сәр шие хwә, ләма жи гөһда-
рийа к'әлфәта хwә нака, хай накә». П'адша дьве, ахьр занә
мор дитийә, «бона we йәке һ'иле wi к'әлфәта wi чуйә». П'ад-
ша һьлтинә дьве вәзир; дьве:

—Әw бағ'е тә дьвежи, әw п'әнще шера навда буйә,
хwәйе wi п'әнщәйи чава бәре дйа хwә харийә, бәре qиза
хwә харийә, бәре wi бағ'и әса харийә.

Бьнер' п'адша жер'а сонд хар. Демәк чава әwлада мьн.
Әса кә п'адша сонд дьхwә, вәзир ида бавар дькә. Вәзир
һьлтинә дьве:

—П'адшайи сағ'бә, тә әса заньбә, вьра һада хайе бағ'
сәһ'әбсьзие we бағ'е хwә бькә, гөһдари бькә.

Вәзир кә әса дьвежә, п'адша дьвежә:

—Ти мәрәхәси, тә азайи, һәр'ә мала хwә.

Вәзир р'адьвә те мала хwә, гөһдариә жьна хwә дькә,
шиньвина пе дькә, гөһдари дькә, т'әзә сәри жьна хwә датинә.
дьчә мьразе хwә ша дьвә.

---

30. ШИРЬН О ФЭРАТ

Ширьн, Фэрат мэрвьэна гэлэки һ'өрмэт буна: Ширьн к'блфэт буйа, Фэрат мере we буйа. һэбуна вана гэлэк буйа.

Хосров п'адша дьбһе, wэки Ширьн, Фэрат гэлэки һ'өрмэтын—«наве вана сэр е мыр'анэ»,—дыве:

—Wэзир, wэки наве Ширьн, Фэрате гэлэки дэрк'этийа, дыве, р'авэ эм тек'эвьяна дьлде дэвреша, эм һэр'ын мала Фэрат, Ширьне, чька чаванын?

Дьчьяна мала ван: эван р'адвьын барда тен.

—Дэвреш баба, һун сэр ч'э'ва һатын,—һ'өрмате жер'а дькын, гэлэки бар дьчын-тен.

Дб р'ож, се р'ожа wa дьсэжьнын, п'адша дьвежа wэзире хwэ, дыве:

—Wэзир, тб һэр'э, эзе вра бьм, глие ван һьлдьм, чька глие ван чавана.

Wэзир дьчэ. Дьчэ мэзила хwэ, п'адша дьминэ. П'адша дьвежэ Фэрат, дыве:

—Фэрат, хание тейи танга шмаэ'та тэ гэлэк дьчын—тен. Wэки шие мын һама аштеда дайни, аз нэхwэшьм, эзе чэндэжи вра мала тэдавьм.

Фэрат дыве:—Дэвреш баба, тб мэ гөнэк'ар дьки, чьр'а бса дьвежи?

П'адша дыве:—На, Фэрат, тб мын гөнэк'ар некэ, аз бона һ'өрмэта тэ дьвежьм, шие мын һама вра дайна, эзе хwэр'а теда р'азем.

Шие ши wьра датинын. Фэрат р'оке дьчэ сэр хэвате, дыве:

—Дэвреш баба, мын сәһ'эта хwэ бир кьрийа, дыве, баран дьбарэ, сәһ'эта мын тб бьви бьди Ширьне.

Эви сәһ'эт да дэвреш баба. Дэвреш нада we. Эваре те, дыве:

—Ширьн, сәһ'әта мьн к'ане?

Дьве:—Фәрат, тә нәдайә мьн.

Фәрат дьве:—Нә мьн дайә дәвреш баба.

Дәвреш баба дьве:—Ширьн, нә мьн дайә тә?

Ширьн дьве:—Р'астә, тә дайә мьн, дьвә мьн кьрийә
қәт'ие,—иди нәхвәст глие ви дөтакә, ваки дьле дәвреш ба-
ба же бьмина.

Дә-се р'оже дьн дәвреш баба к'әтә сандоқа Ширьне:
ч'әке Ширьне, бса жи ч'әке Фәрат кьрә мешокәки, һьлда да
к'әлфәтәкә башқа, к'әлфәтәкә щинара. Дьве:

—Хушке, әва анәмәте мьн бра щәм тәвә, әз мәрики дәв-
решьм.

Әв к'әлфәт дьве:—Дәвреш баба, анәмәт һайә—қнамәтә,
бра щәм мьнвә.

Ширьн вәдьгәр'ә те мале. Дьчә сандоқа хвә дьнһәр'ә—
тышт те т'биа. Те дәвреш баба дьпьрсә, дьве:

—Дәвреш баба, кәс һатийә мал, йан нәһатийә мал?

Дьве:—На, Ширьн, кәс нәһатийә мал.

Дьве:—Ле дәвреш баба, һурмуре мә т'әмам бьрьнә?

Дәвреш дьве:—Нә һунвьн, нә т'бви, нә Фәрат, вәкек
һун мьн дькьнә дьз.

Ширьн дьве:—Дәвреш баба, мьн тышт нәготийә, тә мә-
хәйда.

П'адша чәндәки дьмина, дьвежә Фәрат, дьве:

—Фәрат, тә изьна мьн бьдә әз һәр'әм.

Фәрат дьчә сәр хәвата хвә, дьве:

—Дәвреш баба, мәчә.

Дьве:—На, Фәрат, әзе һәр'әм

Фәрат дәрдьхә дөсьд манат п'әрә дьде, дьве:

—Дәвреш баба, бьбахшина, әз сәр р'йа хвәмә. Әва
дөсьд манат п'әрә п'ер'ьнща тә: әз сәр ог'ре нькарьм вәгәр'әм,
бра Ширьн р'йа тә бьвина.

Фәрат дьчә хәвате. Дәвреш гази Ширьне дькә, дьве:

—Ширьн, әз дьчьм.

Ширьн дьве:—Дәвреш баба, чьма дьчи?

Дьве:—Фәрат изьна мьн дайә, әз дьчьм иди.

—Ле, дьве, Фәрат қә тышт да тә?

Дәвреш баба дьве:—Фәрат готийә Ширьн занә.

Дьве:—Дәвреш баба, чь бьдьмә тә?

Дәвреш дьве:—Ширьн, тышт мьн налазьмә, т'әк әз орт'а
һәрдб ч'ә'ве тә пач'кьм, әз ледьм һәр'әм.

Ширьн дөшбөрмиш дьвә, дьве: «Әв дәвреше һәр'ә навә
Фәрат нава дьнйада алчакә, вәки әз р'амусане нәдьм ви
дәвреши». Ширьн сәкьни, дәвреш орт'а һәрдб ч'ә'ве ве
пач'кьр.

Дьчә сәр т'әхте хвә, дьве:

—Вәзир, бышинә пәй Фәрат, Ширьне.

Шандьнә пәй Ширьн, Фәрат.

Дьве:—Бышинә пәй флан к'блфәте, флан к'уче, әви әнә-
мәте мьн бра һьлдә бинә.

Шанд аини. Ширьн, Фәрат вьра сәкьни бун. әв к'блфәта
әнәмәт щәм, әв жи һатә дьввана п'адше, сәкьни. һ'w дьн-
һер'ьн дәвреш нибуйә, п'адша буйә. Дьве:

—Фәрат, тә сәһ'әт да мьн?

Дьве:—Бәле!

Дьве:—Ширьн, мьн тәр'а гот, вәки мьн сәһ'әт дайә тә?
Тә глие мьн дөта нәкьр. Дьве, һур-муре тә сандоде дәрхьастьн.
Тә го: «Мәри һатьнә мал?». Мьн го: «На». Тә го, һур-муре мә
чуйә, мьн го: «Тә әз кьрьмә дьз, әз дьзе мала тәмә, вәки бса-
нә». Тә го: «На, дәвреш баба, быбахшинә»,—лева тә жорьн
нәчу сәр йа жерьн. Тә гли дөта нәкьр. Хушке, го, әв мешоке
мьн ани да тә, бинә.

Дәре мешоке вадькә, һур-муре ван дәрдьхә, дьве:

—Фәрат, әва сәһ'әта тә, әва жи к'ьнице вә. һәр'ьн, навә
вә вә һ'әлалва.—Һәрке хәлатахи ледькә у дьве:—һ'әта һун
сахьн дьнйальке хw'р'а дәрбазкьн. Шире вә ль вә һ'әлал.

Ақа гьли.

31. ДЭРЭВ ПЕШЭ ИАН Р'АСТИ?

Дб мэрэв р'абун р'ек'этын чун. Го: «эме һэр'ын хвэр'а дб—се сала шики бьхэбьтын, қадерэ п'эрэ дэстхын, бен нафэре хвэ пе хвэйхын»,—чымки йале вана бубу нангьрани. һэрдб жи жь гбндэки бун. Йэки сйарбу, ле е дьне пайа бу. һнэ нан хвэр'а һьлдан, чун. Гэлэки чун, һндыки—һызаньм, е пайа го:

—Фланкэс, эм бьрчибун, вэрэ эм һнэ нан бьхбн.

Р'ушьштын, е сйар нане хвэ дани, харьн. Р'абун, вэки р'ек'эвын, хвэйе һэспе готэ һавале хвэ, го:

—Фланкэс, вэрэ ижар жи тб һэспа мьн сйар бэ.

Ве щаре эв ль һэспе сйар бу. Ле хвэйе һэспе дьле хвэ-да дьго: «эме дор-дор һэспе сйарбын». Ле е дьне, вэхта сйар бу, го: «Wэлэ аз иди жь һэспе пайа набьм». Чун һ'эта бэри зваре, хвэйе һэспе го:

—Фланкэс, эм диса бьрчи бун, вэрэ эм һнэ нан бьхбн.

Р'ушьштын, хвэйе һэспе һнэ нане ви мабу, эв жи дани харьн, го:

—Фланкэс, вэрэ эм ишэв врабын, һ'эта све, эме р'авьн һэр'ын.

Е дьне го:—На, аз иди т'эв тэ наем, эзе ве р'йа һана һэр'ым,—р'абун нане хвэ һьлда у чу.

Хайе һэспе, кб наве ви Аһ'мэд бу, го: «Щаньм, эви т'эв мьн нане мьн хар, ле чьма һнэ нане хвэ нада мьн?». Пар'ава гази кьре, го:

—Һэвал, тб һнэ нан нади мьн? Мэ т'эв нане мьн харийе, нһа нане мьн т'бнэ.

Го:—Оро веда һәр'ә, т'б мьи готьбу нане хвә бьдә мьи,—гот у ле да чу.

Аһ'мәд we шәве т'әне вьра ма. Свәтьре р'абу. һәспе хвә сйар бу, чу. Р'ева мәрвәк р'аст пе һат, бунә һөвал, т'әв ледан чун. Хвәр'а р'ева гәләки хәбәрдан. Аһ'мәд готә һөвале хвә, го:

—Фланкәс, мәр'а тыштәки баш бежә, вәки р'йа мә кьнба.

Е дьне готә хвәйе һәспе, го:

—Аһ'мәд, т'б дькари бежи, к'а дәр'әве дьнйәе пешьн, йан р'асти?

Аһ'мәд го:—Һ'ьлбәт р'асти.

Е дьне го:—На, дәр'әв.

Аһ'мәд жи дьго:—На, р'асти, е дьне:—на, дәр'әв.

Го:—Варә ам шәрт бьгьр'н.

Аһ'мәд го:—Әз сәр һәспе хвә.

Е дьне го:—Әз жи сәр ван п'әре хвә,—жь шева хвә қөвзә п'әра нишан да, нишани Аһ'мәд кьр.

Чун. Ле вана һәвр'а гот: «Пешйе к'н жи һәбә, д'б мәрн р'асти мә һат әме же пьрскьн: һәргә готьн, вәки р'асти пешә, әзс ван п'әра бьдмә тә, ле вәки готьн дәр'әв пешьн, т'б we һәсна хвә дьди мьн».

Һьнәки чун, мәрвәк р'асти ван һат. Әвана чунә шәм готьнеда, го:

—Р'евн, мьн ви мерькива мә шәрт гьртийә, авн сәр һәсна хвә, мьн жи сәр п'әра. Әв дьвежа, вәки р'асти пешә, әз жи дьвежьм—дәр'әв пешә: нһа дькари мәр'а бежи—к'а дәр'әв пешә, йан р'асти?

Р'евн дьвежә:—Шаньм һун чь хәбәрдьдн? Р'асти дьнйәеда к'бйә, һун ньзаньн, вәки дәр'әв т'әме жи пешә.

Жь ви дәрбас дьвьн, дьчн. Малләки р'уе ви спи р'асти ван те, жь маллә жи дьпьрсьн, маллә жи we форме дьвежә,

—Вәлә дәр'әв пешә, һун к'бда жи һәр'н.

Аһ'мәд кәр'ә-кәр' һәспе дьдеда у лынга ледьхә дьчә, е дьне жи сйари. Сйари дажо, Аһ'мәд дьһелә, дьчә мала хвә. Шәм жьна хвә п'а дьдә хвә, вәки «мьн ве форме хвәр'а иро әва һәсна қазанц кьрийә». һәспе дьвә гомеда дьдә гьредане. Све гава дьчә, дьнһер'ә чь һәсп, һәсп к'әтийә кеп хәньқийә.

Аһ'мәд жи р'адьвә һеди-һеди те. Тә'ри ле дьк'әвә ә'рде, т'н—бьрчибуне дайә сәр. Аг'ьләки ведәре бу, вәхтәке һ'әйван дькьрьнеда, теда т'ьжи п'әйн бу. Аһ'мәд дьчә хвәр'а п'әйн вәдьқальшә, дьк'әвә орт'а п'әйн, сәр хвә т'ьжи п'әйн дьжә, ч'ич'кәки т'ера дәв-ч'ә'ве хвә дьһелә, хвә р'ьнд нава п'әйнда вәдьшәрә, вәки сәрма нәкә.

Вәхтәке Аһ'мәд дина хвә дьдеда бьр'ә шьн һатьн аг'ьлда т'оп бун. Йәки, к'нжан к'б мазьне шьна бу, пьрс кьр, го:

—Дэ бежыи, к'а вэ иро қэ чь кьрийэ?

Аһ'мэд нас кьрыи, вэки эв маллэ у е дьнва т'эв шаныи, е кб дьготыи, вэки т'эме дэрэв пешыи.

Маллэ у е дьнва готыи, вэки иро дб мари һатънэ шэм мэ, жь мэ пьрс кьрынэ, готына, мэр'а бежэ—к'а дэрэв пешыи, йан—р'асти? Мэ жи гот:—дэрэв пешыи.

Мэзыне шына ванр'а гот:—Нэ е бса гбнэна, вэ чьма эв хапандыи? Щаракэ дьне тыште бса нэкыи.

Йэки дьн жи р'абу го:—Мьн жи иро нэхвэшикэ бса кьра шане флан п'адшан, вэки қэт дарман т'бна. һэр дарман эвэ—к'элэфе баве п'аше кэвида бирэк һэйэ—ава we бире жи дарманэ: ле вэхта мари ч'эв we авек'эвэ, бэр мьрьневэ, we аве наухэ. Хенши we дэре, флан ч'йае п'адшеда т'эжи зер'—зивыи. Вэки мэрик һэвэ һэр'э we бире бьвинэ, жь we аве бьдэ п'адше, п'адшае қэнцбэ. We бежэ: «Мразе хвэ бьхвэзэ». Эв мари ви ч'йан ле бьстиэ, we хвэр'а бса бьдэбьрэ, бь готына вэ.

Паше шыи хвэр'а һэв дьк'эныи, р'адьбыи бэла дьвыи, һэр йэк йалики дьчэ.

Аһ'мэд ван гьлыа т'эмама дьбһе. Све р'адьвэ, дьчэ ви бажари, к'ижан кб эваре шына дьгот. Вэхта дьчэ нава бажер, дина хвэ дьдеда, вэки мэрыве п'адше бэла буиэ нава к'учада дохтыра дьгэр'ыи. Аһ'мэд дьве:

—Эз дохтырым.

Аһ'мэд дьвынэ шэм п'адше. Аһ'мэд жь п'адше пьрс дькэ, хвэдэгьрани «к'идэра тэ дешэ, к'б газыи, чь дьхви». П'адша пер'а т'эмами дьвежэ. Аһ'мэд дьве:

—К'элэфед баве тэ һэнэ?

—Чьр'а т'бнэ, we дэра һаныи.

Р'адьбыи, хбламе п'адше дьчыи, к'элэфа нишани Аһ'мэд дьдыи. Аһ'мэд хбламэки дькэ бире, һыиэ ав ледэрдьхэ.

Аһ'мэд we аве тинэ дьдэ п'адше. П'адша аве дьхвэ, пер'а-пер'а қэнц дьвэ, дьве:

—Аһ'мэд шан, тэ эз қэнц кьрым, дэ ижа мразе хвэ бьхвэз.

Аһ'мэд дьве:—Мразе мьн эвэ, вэки тб ви ч'йае һан бьди мьн, эзе хвэр'а вьра к'оч'к-сэраке чекым у чава дохтыр ле бьхэбьтым.

П'адша нана һакэ, ви ч'йаи дьдеда.

Аһ'мэд дьчэ, ви ч'йан вэдьдэ—т'эмам зер' у зив. Зер'а дэрдьхэ, п'ала тинэ, ль ви ч'йан заводкэ зер'а чедькэ: хвэр'а п'ала дьдэ хэбате, һэде п'ала жи гбмрөһ' дьдеда.

Р'ожэке һэвале Аһ'мэд, е кб р'эва һане ви хар, ле һане хвэ һадэда, һатэ шэм Аһ'мэд, хэбат ле хвэст. Аһ'мэд го: «Щэ'һьмеда, чавэ буйэ, буйэ, диса ча һэбэ гбндие мьнэ». Бь we мэрэме жи эв һьлда шэм хвэ:

Эв шэм Аһ'мэд һэдьхэбьти: хвэр'а нав п'алада қбр'э-қбр'э дьгэр'йа у һэде хвэ жи гбмрөһ' дьстанд. Щаракэ хвэр'а к'этэ

мьтала, го: «Эз гөрөкө жь Аһ'мәд пьрскьм, к'а әви әва һәйкә чавә дәст аниһә». Бь we мәрәме чу шам Аһ'мәд, же пьрси. Аһ'мәд бь дьле р'асти пер'а гьликьр, кб чь формә әв һәйкә дәст аниһә.

Е дьне го:—Ваки бсанә, әз жи һәр'әмә ви ши, готьна шьна хвәр'а бьбьһем у хвәр'а һәйкә дәст биньм.

Бь we мәрәме, ледә чу к'әтә ви аг'ли, к'ижанедә Аһ'мәд хвә теда вәшартьбу: хвә теда ә'дьянд.

Вәхтәкә шәве шьн дьса т'оп бун вра. Йәки го:

—Фланкәс, әв ч'йә жи иһә ле завод чекьрнә, п'адша жи п'ак буйә. һәвә-т'бнәвә дәрһәқә ведәрәдә мәрйә бьһистийә: дьвәк ви чахи мәри вра һәбунә. Вәрьн әм ван дәрә бьһер'ьн.

Дьк'әвьнә аг'ьл дьһер'ьн, Лошто жь нав п'әйн дәрдьһьн, пер'а шадьбьн: йәк гбһе ви дьк'шинә, йәк позе ви, йәк дьқбр'ьшинә, һ'әтани шьдә дьбьздә, дьмьрә.

32. МИРМЪЕ П'ОТИ

Джъмнати к'этыбу орт'а Мирмъ'е п'оти у Мирмъ'е р'ашп'оти.

Мирмъ'е п'оти мэрвэки мерхас буйэ вэхта хвэда. Т'о мэрва, т'о вэхта дэсте хвэ нькарбун дэст Мирмъ'е п'оти хьстана.

Мъ'е р'ашп'оти дьхвэст Мъ'е п'оти бькѡжэ. Бона we йэке жи иди дьгэр'йан, вэки ши бькѡжън: ле р'е, дьрб надьк'эте вана.

Мъ'е п'оти қэрэвъл шэве дьда дор мала хвэ, вэки вэхта тыште һэбэ—шэве бьдънэ ши.

Щараке, вэхта шмаэ'т дора Мъ'е п'оти бала бу, шэв бу, вэхте р'азане: Мъ'е бэр бэхерие хвэ дьқэланд, дэ қэландьн бэре э'дэт бу нава марада. Вэхта ши хвэ дьқэланд, we вэхте жи қэрэвъл р'азабу.

Щэ'сусе мере че т'эме че дьхэбьтэ. Т'эне бь р'яа р'уви шер дьк'эвэ г'эла г'ор.

Щэ'сусе Мъ'е р'ашп'оти we шэве дьгэр'йан. Вана дит, вэки қэрэвэле Мъ'е п'оти иди к'ур р'азайэ. Эвана һатън қэрэвъл данэ бэр п'ьһ'ина, һ'ышйар кьрэн, т'эвьнг' ле стандьн. We вэхте бу, вэхта Мъ'е хвэ бэр бэхерие дьқэланд. Леньһер'и Мъ'е р'ашп'оти у чанд мэрвэе хвэва к'этынэ һонд'ор'. Мъ'е п'оти хвэст, вэки ч'эк у сильһ'е хвэ һьлдэ, ле дьжъмна р'е нэдае. Мъ'е р'ашп'оти го:

—Мъ'о, Мъ'о, щие хвэда р'ьһа'т бьсэкънэ, т'о иди гьр-тин.

Мъ'е р'ашп'оти дьхвэст, вэки Мъ'е п'оти бь дэсте хвэ бькѡжэ. We вэхте Мъ'е п'оти сарқот бу, п'ап'ахе хвэ данибу сэр щие хвэ т'эви к'ынше хвэ. Дэг'мэкэ ль сери һэбу. Мъ'е р'ашп'оти же пьрс кьр, го:

—Мъ'е, т'о мэрвэки ақаси х'орти, һ'эта нһа т'о кэси дэсте хвэ дэсте тэ нахьстийэ. Гэрэке т'о мэр'а бежи, к'а эв чь дэг'мэнэ ль саре тэ: һэми т'о иди дэсте мэдани, эм чава

быхвэзын, бса жи эме быкын. Гэрэке тō мэр'а р'аст бежи, чька к'е сэрэ тэ шкенандийэ?

Мьн'е п'оти го:—Wэки бсанэ, һәми дйа wэ ль сэр ньме-же бу, дәсте мьн нагйжа ч'эке мьн: һун хōламе мьн бышнянэ пәй к'блфәта мьн, бра бе.

Хōлам чу гази ханьме кьр, ани һат. Ханьме, wэки иди р'аза бу, р'абу һьлда энт'эрие хwэ, авитэ сэр мьле хwэ: ле һаж тыштеки жи т'бнэбу, на жи хōлам жер'а гот. Леда һатә һарама Мирмьн'е. Wәхта к'әтә һбидбр', ч'э'в ль дьжмьне мере хwэ к'әт—қбдуме чоке we шкәст, шйда р'унышт. Мере we го:

—Ханьм, пешда wәрә, шие хwәда р'уни: һәми р'уе қарашьле к'отида аз к'әтымә дәсте дьжмьна. Әзе сәрһатийа сэрэ хwэ гьлыкьм: лавьк эә'ф дьхвэзын бьзаньн, к'а к'е сэрэ мьн шкенандийә—тō шә'да we дәрәшеи.

Мирмьн'е п'оти дәстпе кьр сәрһатийа шкенандьна сэрэ хwэ гот.

Го:—Әз һала һе зар' бум, wәхта баве мьн мьр, миртйа әле к'әтә дәсте мьн. Ле мьн нькарбу мирти быкьра, чьмки әз һе зар' бум. Бона we йәке жи р'успие эла мьн бь наве мьн мирти дькьрын.

Гбндаки ә'шәма незики гбнде мә бу. Wәхтәке сэр ши гбнде ә'шәма бу шәр': шмаә'та гбнд т'ьмам ле р'әвин, кәс гбндда нәма. Мал-һ'але ван т'ьмам мабу бехай. Р'успи у wәк'иле мьн, готьнә мьн:

Го:—Мирмьн'е, wәрә әм һәр'ын ши гбнде ә'шәма т'ален. Әм р'абун чуна ши гбнди, гәлә мал гәр'ян, мә гәлә тышт малда дитьн, ле мә һьлнәдыда, әм чубун сәва һ'әйвин. Әз к'әтымә маләке, мьн дит кōлаваки т'әв печ'айә, спартьнә ди-вер. Wәхта мьн кōлав т'әвда, қизәкә ә'шәма ль нав кōлевда п'ечайи бу. Мьн қизьк һьлда, авитә т'әркйа хwэ у ани мал. Мьн готә дйа хwэ, wэки әвс қизе хwәйка, гбнәйә. Әwe р'оже-да қәт қизьк надьһатә бира мьн.

Жь we р'оже дәрбаз бу даһ сал.

Р'ожеке гбнде мьнда бу дә'wat. Әм дә'wатәда бун, мә хwәр'а к'әф дькьр, дьхар, вәдьхар у шадьбун, ньшкева ч'ә'ве мьн сәрговәндие к'әт. Сәрговәнди қизәке дьх'шанд. Бра кōла геж бык'әвә мала баве қизьке. Әw на қизә—һ'бсблшәма-ле: мәри на быкә, на быхwэ, ль we у бажи у бале бьнһер'ә. Wәхта мьн әw дит, дьләки на, һ'әзар дьли әw һ'әбанд.

Мьн жь дйа хwэ пьрсн, го:

—Дас, әва қиза һана йа к'ейә?

Дйа мьн го:—Лаво, ле тō ньзани—әва әw қиза ә'шәма-нә, йа кō чәнд сал пешда тә ани.

—Wa, мьн го, ле мала мьн храв буйи, ле әз һаж тыште-ки т'бнәма? «Wәлә хwәде әзе ве хwәр'а бьстиньм»,—мьн дьле хwәда шевр кьр.

Ма һ'әта дә'wat к'бта бу, әз чумә мал, щәм қизе, мьн го:

—Қизе, прода бьзанба, ваки эзе та бьстиньм.

Қизе эз веда дэ'вдам, кэр'э-кэр' жь мьн дур к'от, хвэр'а чу. Эз жи чумэ һарэма хвэ. Вэхтэке шав дан мьн, го: «Вэла қизе ль һаспэки сйар бу, чу. Эз р'абум һаспэки дьн сйар бум, мьн да пэй: һа вра бьгьрм, һа дэра һан—сведа ажот, эваре гьһиштэмеда. Қизе сэкьни, эз һатьмэ шэм, мьн го:

—Қизе, тэ хвэде хвэ, тэ чьма бса дьки?

Қизе готэ мьн, го:—Мирмь'е, исал чэнд салэ эз мала тадамэ, тэ р'ожэке қэт жь мэ һапьрси: тэ қиза к'ейн һан к'б дьмни? Һэрге дьхвэзи бьзанби—эз к'емэ, эзе тэр'а бежым. Эз қиза флан марьвимэ. Бьч'уктида бешьк'ертмэ кьрьнэ бона шаһе э'шэм,—қизе ва гот у қэма мьн жь дәсте мьн к'ышанд у жорда нав ч'э'ве мьнда леда.

Эз бриндар бум у шида к'отьм, хбва чум. Қизе бина һьнэ т'эрсэ һэспе текэ брина мьн, пе дэзмале гьредэ, леда һэр'э.

Вэхтэке һ'ыше мьн һатэ сэрэ мьн, р'абум—дора мьн кэс т'бнэ. Шарэка дьне пашда һатьмэ мал.

—Р'астэ, ханьм?—Мирмь'е готэ жьна хвэ.

Жьньке го:—Р'астэ.

Жь ве р'ожэ салэк дэрбаз бу, сэрэ мьн қэнц бу. Эз р'абум диса бэре хва да вэлате баве қизе. Бь пьрс—пьрс-йара чумэ дэрк'отьмэ мала шаһе Иране. Вьра дэ'ват бу.

Мьн жь чэнд мөрийа пьрс кьр, к'а эв чь дэ'ватэ. Мьнр'а готьн, го:

—Эва дэ'вата шаһе Иранейэ: исал чэнд салэ қизе Мир-мь'е бьрьбу, эва салэкэ р'эвийэ, яро жи шаһе э'шэм дэ'ватэ дька, бьч'уктида бешьк'ертмэ кьрьбу.

Мьн гава эв йөк бьһист, дуз ажотэ мала шаһе э'шэм, хвэр'а чум к'отьмэ нава говэндэ, лист. Хвэ нишани қизе дькьм, ле э'шарэт дькьм, ваки бьзанба—эз һатьмэ. Мьн хвэ шне шаһ шэве ле дьма, вьрда р'азам. Һ'эта вэхта говэнд бала бу, эз р'абум—һөндөр'да хвэ вэшарт. Бэрбуе мьле қизе гьрт ани һөндөр' у хвэр'а леда чу. Эв чу, шаһ һатэ һөндөр'—йөки кали, драп р'эзи, драп деада т'бнэбун. Вэхта к'отэ һөндөр', чу бэр қизе сэкьни у чомахөк жорда да намьла қизе. Қизе бэр хвэда гот, го: «Ах Мирмь'е, бра т'лине тэ ч'э'ве мьнр'а һэр'ьнэ». Вэхта қизе бса гот, эз жь қблч'ке тари дэрк'отм, мьн сорани зьке шаһда к'бта, кбшт, қиз һьлда акушкер'а дэрк'отьн, һэспе сйарбун у р'эвин һатын.

Мирмь'е го:—Мь'е р'эшп'оти, мьн эва меранйа кьр, шаһе э'шэм кбшт. Сэрэ мьн жи қизе шкенанд. Эва жьна мьн жи эв қизэ, дэргистйа шаһе э'шэмэ.

Вэхта вана эв йөк бьһист,

—Вэла, го, Мь'е п'оти, мэ эва дьжмьнатйа бахшандэ тэ. Һами мьне тэ бькбштайи, ле бона хатьре ве мерание жи, ваки тэ шаһе э'шэм кбштийэ, эз дьбахшиньмэ тэ.

Эве р'ожеда эвана бунэ дәстэбраке һэвдб.

33. СЭЙРАНГА ДЬНЕ

Кѳр'е п'ашае бажаре Слабе—Мирзэ, чъл хорте баш да сэр хвэ, вэки хэр'э сэйранга дьне. Әвана, чъл мөр'ви, йак йаки хвэндитър, постатърбун. Әвана гэрэ бычуна т'ьмамйа дыйас быгэр'йана. Чь кѳ вана лазьмбу һьлдан у р'ек'этын у чун.

П'ър' чун, һьндьк, һьзаньм, вөхтөки р'асти бажарөки һатын. Кѳр'е п'аше готэ һэвале хвэ, го:

—Wөрэ өм хэр'ьнэ ви бажари, к'а қэ чь һэйә.

Әвана чуна нава бажер. Дина хвэ дане, вэки орт'а бажерда мөр'вэ қалфө-қалфө дьк'эвьнэ сараке, һьнөки өглө дьвьи у шарөкэ дьне дәрдык'эвьи. Кѳр'е п'аше, һэвале хвэва дьчнэ ведэре у дьһер'ьн, вэки мөр'вөки вьра хератханэ вөкрийә—к'е вьрар'а дәрбаз дьвэ гази дькеда, тинэ бы нан у ав дькэ у вөр'е дькэ.

Хайе хератхане, вөхта ч'э'в ван мөр'вед хөрив дьк'өвэ, гази дькеда тинэ һөндөр' у бы нан, ав дькэ. Хайе хератхане, наве ви Ә'гит бу, дәрбер'а дьшьвинэ, вэки өван мәрвана е щие хөрибын. Ә'гит дьчэ бал вана р'удьни, дьве:

—Гэли хортед дэлал, к'өвшө һун жь щие хөриб һатынэ.

Мирзэ дьве:—Бөле, баве кал, эм жь щие хөриб һатынэ. Әм дьхазьн хэр'ьнэ сэйранга дьне.

Вөхта Ә'гит әв гьли дьбөе, сөре хвэ дьвэ—тинэ, дьһ'ө-жинэ.

—Э, дьве, гэлэ хорте дэлал, йа вэ пе гьртийә—зө'ф чөтынэ. Wөр'ьн гөр'а р'у у гөлие мьна спи бькьн у начьн. Йан һуне э'сэ хэр'ьн, һ'айфа мьн вө те; wөр'ьн эеэ wөр'а сәрһатйа хвэ wөр'а бежым. Паше һун заньн—дьчьн, начьн, һун заньн.

Ә'гит дөст бы сәрһатйа хвэ дькэ, дьвеже:

—Әм р'абун, мьн чъл һ'өрөбаши да сэр хвэ, вэки өм хэр'ьн сэйранга дьне. Мьн өв һ'өрөбаши һьлдан, вэки хэр

йәк жь вана һостә бу, дургәр бу, бь гьлики гьшкә п'ешәкдар у мерхас бун.

Әм бь һ'әму т'әвдарәкива р'абун т'әрхәсалати дьне бун. чун. П'әр чун, һьндыки, һьзаньм, вәхтәке әм гьһишт'әнә дәве бә'рәке. Ль дәве бә'ре т'ьмам мешә бу. Мьн готә һәвалә хвә: «Вәр'ән, әм гәмике чекьн у жь ве бә'ре дәрбазбьн». һәваләд мьн т'ьмам жи қайыл бун. Ма дәстпе кьр гәмикә баш хвәр'а чекьр. Әм ле сйар бун у к'әт'әнә сәр р'уе бә'ре. Әм һьнәки жь р'ашәе дур к'әт'ән, мә незики орт'а бә'ре кьр, ль сәр мә бу багәрәкә бса, вәки леда гәмийа мә сәр бә'ре п'әрти-п'әрти кьр. Әз у се һәвалава манә сәр т'әхтәки һьнәки мазьн. Ле һәваләд мьнә майин т'ьмам аведа хән'қин.

Ава бә'ре әм бьр'ән дәрхьст'ән қ'урайа бә'ре. Ньшкева бу қужинйа һәваләки мьн у жь ши қлоз бу. И'әта әм хвә һ'с-йан, ьди ма һьзанбу чь тәрәш'ьли һәвалә мә бьр. һала һе лә'зәк дәрбаз нәбу, бь we р'еда жи, һәваләки мьни дьне жи чу. һала һе әз у һәвалә хвәйи мани бона ван дьгьр'ян, ньшкева һәвалә мьни пашьн жи бьр'ән. Мьн дит, вәки эди ч'арә т'әнә, мьн шуре хвә к'ьшанд у бь қрарәке дора сәре хвә бьр-ани у һ'әжанд. Вәхтәке шуре мьн феза сәре мьнда тьштәки к'әт у хун сәр мьнда р'әжйа. Мьн феза хвәда һьһер'и, вәки зйа хвә сәр мьнда дальқандийә: пе шуре хвә мьн сәре зйа фь-р'анд.

Мьн жь щева хвә к'ер дәрхьст у ль сәр шәндәке зйа п'яләкан чекьр'ән. Әз пева һьлк'ьшйам. Дәрк'әт'әмә һесуе. Зйа почә хвә к'әкә дарева аландьдьбу у хвә давитә бә'ре. һәвалә мьн бьр'ән: ьди әви дьхаст, вәки мьн жи бьвә, мьн әв кбшт, пер'а һьлк'ьшйам, дәрк'әт'әм р'әшәе.

Мьн дора хвә һьһер'и, вәки феза мьнда бажарәки мазьн һәйә. Әз чумә бажер: мәр'ьв бажерда т'әнәбун. Дәре ханут'а гь вәкьри бун, бса жи дәре мала. Әз галәки нав бажерда гәр'йам, мьн наве р'әһ'бәр вьра нәдит. Мьн бәржер һьһер'и, жь к'әкә сәраке дуки зрав дьк'ьшйа. Әз чумә вьра. Дәри һөндөр'да к'әлит бу. Мьн дерн хьст: печ'икә мәрйя жь қәлка дерир'а дәрк'әт. Мьн го: «Әз жи мәрйки лола вәмә, дәри вәкә, бемә һөндөр'». Жь һөндөр'да дәнге қизәке мьн т'әсалә бу, го: «Тә зйа?» Мьн го: «Мьн зйа кбштийә». Қизьке го: «Тә мьн дьхәпини». Мьн қизькер'а сонд хар, паше әве дәри вәкьр, әз чумә һөндөр'. Мьн қизьке пьрс кьр, кб «к'а мәр'ьвед ви бажар-ри?» Қизьке го: «Зйа жь бә'ре дәрк'әт, мәр'ьве бажар т'ьмам хар'ән, әз т'әне р'әвим, к'әт'әмә ви ханмани, дәре һ'әсьн сәр хвәда дада. һәрр'о зйа те бәр дерн, әв печ'йа мьн ве қәль-хер'а дьмьжә, һ'әта әз нәһ'ш дьк'әвьм, паше дьчә». Мьн ведәре қизьк станд у вьр дәбьрим.

Мьнр'а дб кбр' бун жь we қизьке. Р'әжәке вәт'әне мьн к'әтә бира мьн, мьн готә жьна хвә, вәки к'әре мә бькә, әм һәр'әнә вәт'әне хвә.

Свәтыре аз, жына хвә у һәрдō кōр'ава әм чуна дәве бә'ре. Пер'а лодке ши бажари сакъни бун. Мьн готә жына хвә:

—Һун вра бьсакъни, әзе һала пе гәмие дәрк'әвмә р'уе бә'ре. чька ба нае, вәки әм жь бә'ре дәрбаз бьн.

Әз гәмие сйар бум, р'у бә'ре к'әтм. Баки бса р'абу, леда гәми п'ьрти-п'ьрти кьр. Әз аншах ль сәр т'әхтәки дәрбази р'уе бә'рейи дьне бум. Әз виали, жьн у зар'е мьн виали... Әз нькарьм дәрбаз бьвм. Мьн жь қамуше дәве бә'ре блурәк чекьр, р'уништм бь дьле шәват хвәр'а блуре хьст. Вәхтәке дәст дәнге блуре бу, т'әгмина мьн, қалфа-қалфа һори жь бә'ре дьһатын дора мьн, говәнд дьгьртн у дьлистьн. Мьн дәст дәвитә вана, вәки йәке бьгьрм, ле әвана дьр'әвиан, дьк'әтнә бә'ре.

Р'ожәке мьн вра бирәк вәдан, п'уш авитә сәр, ньһамт у хвәр'а р'уништм блуре хьст. Вәхте һори жь бә'ре дәрк'әтн, листн, йәк к'әтә бире, аз гьһиштмә, мьн йәк гьрт, ед майни р'әвин к'әтнә аве. Мьн әв һори жи стәнд. Жь we һорие жи мьнр'а дō кōр' бун.

Р'ожәке диса вәт'ән к'әтә бира мьн, мьн готә һорие, әме һәр'на вәт'әне мьн.

Әм т'әзә р'ек'әтбун, һ'әвә баран бари, мьн гот: «Бьмба-рәк, гәрәки тō жи нһа бьбарйаи?» Мьн һәв дит, жына мьн һәрдō кōр'ава пашда зьвьр'ин, к'әтнә бә'ре. «Вәй, го, тә р'ә'ма хōде хәвәрда». Әз щаркә дьн вәгәр'йам у блуре хьст. Ча кьр, нәкьр ьди кәсәк жь бә'ре дәрнәк'әт. Мьн дит бошә, пышта хвә дае, чум.

П'ьр' чум, һьндьк чум, ньзаньм, мьн һәв дит мәймуна дора мьн гьрт. Вана аз бьрмә гōндәки. Әз нав гōнд дьһе-р'ьм—мәри зә'фьн, ле т'ьмам жьһни, мер т'ōнәнә. Мәймуна аз бьрмә щәм п'ашәе хвә. П'ашәе вана йәки сорн, п'есир спи бу. П'аше змане мәрьва дькарьбу хәвәрда. Ле жьне вана мәрнбун.

П'аше ә'мьр да, вәки әва мәрнйа гәрәке шәве т'әв жына йәки р'әзе, вәки нав ванда мөри зә'ф бьн.

Бь ә'мьре п'аше шәве әз т'әв жына йәки р'азам. Һ'әта һатә дора жына п'аше, жына п'аше дьзива готә мьн, го: «Тō бе, әзе чәндәки р'һ'әт бьм, паше т'әв жына п'аше р'азем». Ви чахи әзе тә чәндәки баш хвәйкьм, шәвәке әме р'авьн, бьр'авьн».

Мьн we форме жи кьр. Чәнд р'ожа аз баш хвәйкьрм, паше, шәвәке әм р'абун, жь вра р'әвин.

Әм һатын дәрк'әтн вәлатәки. Чуна маләке меван. Әм жи ьди зә'ф вәстйан, бьрчинә. Мальке нан, әмәк дани бәр мә, мә хар, ль жь щинара к'е те, гōрзә қьрш тинә дәвәжә вра. ьди тә'ри к'әтә ө'рде, ши данин, әм р'азан. Вәхтәке һ'шйар бум, дора мә дьчн-тен. Йәк дьве: «Мерьк жарә, биньн әм

про жьньке бьхон». Жьньк шәрже кьрьн, аз р'абум, к'ище хвә һьлда у р'авим. Чум дәрк'өтмь вәлатәки дьн.

К'еләка гөйд марики кал шот дькә. Мьн слав да кале, кале слава мьн вәгьрт, мә салхе хвә һәвр'а да. Кале го:

—Вәки бсанә, қизкә мьн һәйә, вәрә әзе қиза хвә бьдмә тә, тә бьвә кбр'е мьн.

Мьн бса жи кьр. Ә'дата гөнде ви бсанә, вәхта мер дьмьрә—жьне сахи дькьнә ч'ә'л, вәхта жьн дьмьрә—мер пер'а дькьнә ч'ә'л.

Р'ожәке қиза кале мьр. Вана әз жи сахи пер'а авитьмә бирәке у нан, ава мьнә чьл шәви авитьнә щәм мьн, пьшта хвә дане, чун. Дә р'ож дәрбаз бу, кбр'е п'аше жи мьр. Әв жьнева жи жорда авитьнә щәм мьн. Мьн биреда бука п'аше стәнд. Р'оке мьн ньһер'и, вәки щәндәк кем дьвьн.

Вали-вали ньһер'и қолькәкә ва жь бирер'а дәрдьк'әвә. Мьн готә бука п'аше: «Вәрә әм we қолькер'а һәр'ьн, дәрк'евьн». Жьньк нәһат. Әз we қолькер'а дәрк'өтмә р'уе әрде. Дора мьн—чарькал ба'рә, әз жи сәр қайаке сәкьнимә: нә дькарьм вьрда бем, на жи веда.

Вәхтәке жь сәр р'уе бә'ре дөнге дө зар'а һат, го: «Баво, смлайкә, хвә бавеж». Мьн впа наскьрьн, вәки кбр'е мьньн, жь һорьена. Мьн «смлайи» кьр, хвә әвита шам ван.

Вана әз дәрхьстмә р'әшае. Жьна мьнә һори һатә щәм мьн. Паше шанд, жьн у зар'ед мьнә ви бәри бә'ре жи һатьн. Әм р'әбуи һатьн дәрк'өтьн мала мьн.

Ә'гит го:—Әва һана жьна мьнә һорийә, йа дьне жи әва һанә, әвана жи кбр'ед мьньн. Нака жи мьн хератханә вөкьрийә, хера ван сиунәһ һәвалед мьнә бә'реда хәньқи дьдьм.

Нака, Мирзә шан, әван һәвалед тә гөнәнә, н'әва сәвәве ван. Ижа нака к'ефа вәйә, дьхазьн—һәр'ьн: нахвөзьн—начьн.

Вәхта Мирза һәвалава әв йәк бьһистьн, гьшка жи сонд харьн, вәки һ'әта сахьн т'ә вәхта нәчьнә сәйранга дьһйәе. Пашда ледан чунә малед хвә.

Се сев жь ә'змана һатьн: дөдө вәр'а, йәк мьр'а.

—К'бта бу.

34. Т'ЭРЗИ

Жьна т'эрзи бь йар бу. Әвә бь р'ува хвәдегравн т'эрзи һ'ыз дькьр, ле дьле хвәда жь маллә һ'ыз дькьр.

Һәрр'о, вәхта т'эрзи сйари жь хәбате дьһат, жьньк дьчу пешие, сәре һәспе дьгьрт, пе ша дьбу. Т'эрзи жи т'ьре жьһер'а һ'ббәка мөзын һәйә йалие вида.

Р'ожәке т'эрзи чубу хәбате, маллә һатә бад жьньке: хвәр'а гәләки дәрбазкьрын, аг'рида жьньке готә маллә, го:

—Маллә, өм чава бькьн, вәки т'эрзи щики дурда һәр'ә, ам хвәр'а чәндәки т'әв дәрбазкьн.

Маллә го:—Вәки бсанә, тә хвә нәхвәш бехә, бьшина щәм мьн, вәки әз тәр'а бьһер'ьм—ви чахи әв шбхәле мьнә.

Маллә чу. Жьньке хвә нәхвәш авит. Эваре т'эрзи һат, жьньк пешиеда нәчу. Т'эрзи го: «Хвәде херкә, иро чьма жьна мьн пешия мьнда нәһат?» Чу мал, жьнькә р'азайи бь щи-һьвин.

Го:—Жьне, хвәде херкә, тә чьма р'азайи!

Жьньке го:—Мере мьн, иро әз зә'ф нәхвәшьм. Ве щотә горе қәрқаш таде һьвинаданә, бьвә һәр'ә бьдә маллә мьнр'а бьһер'ә.

Мерь р'абу щотә гора һьлда, чу щәм маллә, го:

—Маллә, әз бахте тадамә, нәзәре жьна мьн гьртийә; зә'ф бәтһ'алә, вәрә пер'а бьһер'ә.

Маллә к'аг'әз дөвт'әре хвә дани, ле һьһер'и, сәре хвә бьр-ани у кьрә һьч'ә-һьч', го:

—Т'эрзи, йа жьна тә нәзәржә зә'ф гранә, дәрмане жьна тә зә'ф дурә. Гәрәки тә һәр'и Т'әврәзе, дәрмане жьна хвә бьни.

Т'эрзи го:—Ле әв чь дәрманә?

Маллә го:—Дәрман өвә, вәки тә һәр'ә Т'әврәзе, жь вьр бьни қәлқәл гьһна диләман: өва д'әрмане жьна тә.

Свәт'ьре т'эрзи р'абу р'ек'әт, чу, вәки һәр'ә Т'әврәзе.

Р'ева мэр'вак қант'р'а шийә баркьри, пешйа шн дьчу. Т'эрзи гьһиштә шн, т'әв чун. Р'ева т'эрзи готе, го:

—Жьна мьн нэзэрикьрьнә, әзе һәр'әмә Т'әврәзе қблқбл гьһна диләман биньм: әвә дармане жьна мьн.

Вахта һәвалә шн әв йәк бьһист, готе, го:

—Т'эрзи, йа жьна тә нә нэзәрә, жьна тә бь йарә.

Т'эрзи хәйди, ва го:

—Тб глие бса жьна мьр'а дьбежи?—Гьһиштә һәвалә хвә, дб-се к'блм ледан.

Мерьк го:—Т'эрзи, тб чьма мьн дьхи? Қә тб ф'әм накн. вәки гьһнае чопе һ'әму жи қблқбл гьһнаә. Диләман дана сар we хәбәре, вәки тб ф'әм н'әки. Дә тб вәрә әме ишәв вәг'р'ән һәр'әнә мала тә, тб бьвин.

Т'эрзи го:—Ле әм чава һәр'ән, вәки мьн нэвинь?

Мерьк го:—Әзе щәмәки барә қант'р'а хвә валакьм, тә теме, әзе ишәв вьра бьвьмә меван.

Чунә незикн гбнд, т'эрзи кьрә щәмә т'ер'е, ажот чу бар дәре т'эрзи.

Го:—Һун ишәв мевана хвәй накьн? Р'яа мьнә дурә, иди т'рн мьн к'әтйә ә'рде.

Мәлләи вьра бу, го:—На, щамеро, щие мә т'бнә, әм нькарьн тә хвәйкьн.

Жьньке готә мәллә, го:

—Меро, гбнәйә, бра хвәр'а бе свдәре р'әзе, we сбе р'авә һәр'е.

Мерьк барә хвә жь сар пышта қант'р'е һьлда, бьр дани свдәре, қант'р'а хвә гьреда, чу щәм барә хвә р'ушьшт.

Мәллә жи жь һ'әму щур'әйн чәрәз анибу. Әв у жьна т'эрзива бар тәндуре р'ушьштибун, хвәр'а дьхарьн. Жьньке гази меван кьр, го:

—Тб жи вәрә вьра, пыш мә р'уни.

Меван һат, пыш ван р'ушьшт. Жьньке дәсте хвәда һьнә чәрәз да мерьк пыш хвәва, дәсте хвә дреж кьр, го:

—Меван, һан вана жи тб бьхвә.

Паши харьне го:—Әм р'авьн к'ламе говәйда бежьн.

Жьньке у мәлләва чьнд к'лам готьн, паше готьнә меван, го:

—Ижар тб бежә.

Меван го:—Мәллә, вәки өз бежьм, тб вәрә һун бьх'әйды, чьмки к'ламе йалие мә башқәнә, е йалие вә башқәнә.

Жьньке го:—Щамер, бежә, сәва к'ламе әме чьр'а бьх'әйды?

Мерьк р'абу, к'әтә дәсте жьньке, к'ламе хвә гот. Жьньк у мәлләва пер'а дьр'әқьсин. Ле т'эрзи жи һбндөр' т'ер'еда т'ьмаи дьбһе. Мерьк дәстпе кьр әва к'лама ваир'а гот:

Һәре мәллә, бәре мәллә,
Тә һ'әләл бә банге сала,
Жьна т'әрзи буйи бала.

Вәхта мерьк әв к'лам гот, мәллә го: «Шаньм, әв
мьир'анә», го:

—Оро, әв чь к'ламә тō дьвежи? Дьвежи—йәка дьне бежа,
навези навезә.

Ле әв к'лам ль жьньке хвәш һат, го:

—Шаньм, к'ламә ван бсанә, дьвежә мерьк—тō чьма
наһели?—Жьньке гот:—Мерьк, бежа, бежа.

Мерьк шаркә дьне гот:

Чь мәлләки бе иманә,

Қбран дани сар чоканә,

Т'әрзи шанди қблқбл гьһна диләманә.

Мәллә шаркә дьне го: «Шаньм, әв һазьр мьир'анә»,
го—навезә, ле жьньке йа хвә кьр, го: «Бежа».

Мерьк шаркә дьне к'лам гот:

Чь мәлләки ван т'әзә,

Р'у сәр сьнгда буйә р'езә,

Т'әрзи шандә қблқбл гьһна бь Т'әвреза.

Шаркә дьне мәллә һерс к'әт, го:—Навезә.

Ле жьньке го:—Бежа.

Мерьк дьвежә:

Вәлә һа те, бьлә һа те,

Дә тō ханчәле бьдә хәбәте,

Мәллә бинә бар вәфәте.

Вәхта мерьк әв хәбәр паш готьн, вәлә т'әрзи жь т'ер'е
дәрк'әт, һат әви у мерьква мәллә жи кбштьн, жьньк жи
пер'ә.

Мерьк готә т'әрзи:

—Ле вәхта мьн дьго, жьна тә йарә, тә дьго—на, һала
сәрда жи мьн дьхьст.

Мерьк свәтьре р'әбу, қанг'әр'ә хвә бар кьр, леда
хвәр'ә чу.

Т'әрзи жи чу хвәр'ә т'әзә завьщи у баш дьдәбьри.

35. ЧЭҚЧЭҚ БЭГ

Ашванчи гоне щмаа'те дькьрә стөе хвә: аре вана дьдзы, хвәр'а тәндуре дьхьст, дькьрә кәлоч', вәки бьхвә. Ле р'уви жи ле бубу хәним: һәргав дьһат, кәлоч'е ви дьдзы, дьбьр.

Р'ожәке ашванчи хвә дьталиа, кә дьз бьгьрә. Дьһе-р'ә—р'уви һат к'әләка ашр'а к'әтә һәндөр', кәлоч' дьзин. Ве ләзе ашванчи дәст давежә қьч'а р'уви қанм дьгьрә.

—Ах, дьве, хәниме кәлоч'е мьн, тә һин буйи, һәргав бен кәлоч'а бьви. Әзе ве сәһ'әте п'осте тә хвәр'а темә к'өрк.

Р'уви пер'а дьк'ельмә, дьве:

—Ашванчи, тә мьн нақожә, әзе қәнцикә бса тәр'а бькьм, вәки һ'әта кәр'е кәр'а бе готьне.

Ашванчи дьве:—Бежә, к'ане тә чь қәнцие дькари бьк'?

—Вәки тә мьн бәрди, әзе тә тема зә'ве п'аше, наве тә лекьм Чәқчәқ бәге кәр'е Т'оз бәге.

Ашванчи р'уви бәрдыдә. Р'уви дьчә мала п'адшаа'ч. вәлате дур.

Ль сәр кәвьре хазгини р'удьни, дьве:

—Әз һатьмә хазгиние қиза п'адше, бона бре хвә.

Щаве дьдья п'адше, вәки р'увик һатийә ва дьвеи'.

Дьве:

—Бежьнә р'уви, бра бе вьр.

Р'уви дьчә бәр п'адше п'атә дьдә, дьс'кьнә һ'әта ши дьдьянеда, р'уви р'удьни. П'адша дьве:

—Бежа, р'уви, к'а тә чь дьхвәзи?

Дьве:—Әз һатьмә, вәки қиза тә бьхвәзьм бре хвәр'а.

П'адша дьве:—Тә к'яи, ахьр, сальхе хвә мәр'а бькә.

Р'уви дьве:—Ло хвәде мала вә авақә, ле қә һ'әта һна вә наве Т'оз бәге набыһистийә? Әз бь хвә кәр'е виама, наве бре мьн жи Чәқчәқ бәге.

К'отаси галәки кыи, дреж хвә бардыи. Ле щмаә'та п'аше, дьве:

—Щаньм, Т'оз бәг к'ийә, вәки ма қәт нав дәнге ви нәбһистийә. К'отаси сөз дьдһә дәсте р'уви: «Әме қизе бьдһә бре та, вәхта аз мәрики вай бь нав нишанә, к'әвшә, бь хвә жи дәвләтийә.

Р'уви дьве:—Һамин әз һатьмә, р'йә мьн жи зә'ф дурә. вәрә сәр қаләне хвә жи к'әвшә, әз һәр'әм, қалән у бре хвәва т'әв һьлдьм бем.

П'адша дьве:—Қаләне қиза мьн гранә: барә һ'әфт дәва лал у дьр' щәваһьра.

Р'уви дьве:—Хвәде пер'аби: дьвә қаләне гранә, мьн жи т'ьре к'а we чь бьхвәза. Әва та хвәст, щәм мә тыштәки һеч'а.

Ведәре р'уви ледьхә те, те щәм ашванчи, дьве:

—Р'авә, дәре аш дадә, әм һәр'әм: мьн тә зәвьщанди.

Р'адьвә ашванчи дьдә п'әй хвә, те дәрдык'әвә незики ба-жаре п'адше. Вьра голәкә мазьн һәбу, к'әнще ашванчи дехә, даве нава аве, ле п'ьрти-п'ьрти дькә. Ашванчи жи хва һ'ышк кәвьракива дьгьрә, нава аведа дьсәкьнә. П'еле аве ледьхьн, ашванчи р'ьнд т'әмьз дькьн. Бра аw бса бьсәкьнә нава аведа. Р'уви дьчә щәм п'адше, дьве:

—П'адшаи хвәшбә, мьн қаләне тә ани: вәхта әм һатьн ч'әм дәрбаз бьн, ав гьр' бубу, леда қалән т'ьмам дәвава бьр. Бре мьн жи we р'ут-тә'зи, нава аведа сәкьнийә, аве леда к'әнще ви т'ьмам қальшин.

П'адша р'адьвә дәстә к'әнще баш һьлдьдә, тәнә сәр ч'ем. Зә'ве жь нава аве дәрдыхьн, к'әнша ле дькьн, ле бса буйә, вәки иди нькара хәбәрдә. Ле әw п'аләне ашванчи сәр р'уе аве дьк'әтн. П'адша дьве:

—Р'асти жи, р'увиә бра р'аст дьвежә, п'аләне дәва we сәр аве дьк'әвә.

Зә'ва бьрһә мал, щи данин, кьрһә нав: йәки чай дани бөр, дьгьрт, йәки шире гөрм, дьго:

—Зә'ван нәхвәшә, нава аведа щәмьдийә.

Зә'ве ч'ә'ве хвә гьрт, вәки р'әзе, р'уви щмаә'тева хвар'а х'бәрдыдан.

Вәхтәке ашванчи гази кьр, го:

—Р'увиә бра, вәрә вра.

Р'уви чу щәм, го:—Чь дьвежи?

Әви гьһе р'увида го:—Наһа кьлоч' ашда шьвьтн.

П'адше го:—Р'уви, Чәқчәқ бәг чь дьвежә?

—Қәт, го, п'адшаи хвәшбә, дьве, к'еләка мьн дешә.

Р'адьвьн шарәкә дьн щие ви т'әмьз даудьшиньн. Львәкә гарьс нава щие ви дәрк'әт. П'адша дьве:

—Лома Чәқчәқ бәг р'ьһ'әт р'анадыза.

Дьмиә р'ожа дьне. Р'уви те щәм ашванчи, дьве:

—Бра щан, қәт чавани?

Ашванчи дьве:—Бре р'уви, зу бькэ, эм хэр'ьн, ина кб-
лоч' ашда шөвътин.

Р'уви дьчэ шэм п'адше, дьве:—Шькър бре мьн иди баше.
Әм жи п'адшанс: про чәидэ эм вьр'ьн, чька шмаз'та мө чава
бу. Тб к'аре мэ бькэ, әме про р'ек'өв'ьн хэр'ьн.

П'адша к'аре ван дькэ, сәд снари жи пер'а датино,
дьве:

—хэр'ьн бук у зә'ве, р'увива бьгинэ щне ван, паше
зәгәр'ьн.

Әвана р'е дьк'өв'ьн, тен. Дьгижино шәлате пире. Ле пире
бса дәвләти бу, дьняаеда кәс вәкә we пире нә дәвләти бу.
Вәхта незикае шәлате пире дькьн, р'уви дьве:

—Гәли сйарно, хун һеди-һеди вәр'ьн, әзе пешфе хәр'ьм
шаве бьдмә мале, шарәжә дьне пешйа вәда бем.

Р'уви дьчэ, чьқас шван, гаван, бәрхван, голькване пире
һәбуна дьвежа вана, дьве:

—хун әве т'оз—думана һане дьвиньн—әв әскәре флан
п'адшанйа, те сәва пире, we пире бькбжьн, бса жи т'ьмамйа
хәватчне пире. Вәхта әвана тен шәм вә, дьве: «пәзе к'ейә,
һ'әйване к'ейә», хун бежьн «һ'әйване Чақчақ бәге Т'оз
бәгейә», ви чахи вәр'а қәт дән накьн.

Жь вьра жи дьр'әвә дьчә шәм пире, дьве.

—Пире, мала тә храв бә, әскәре п'адше we һат тә
бькбжә.

Пире дьве:—Ле аз чава бькьм?

Р'уви дьве:—Вөрә тек'әвә нава лода гиһе.

Пире дьк'әвә нава лода гиһе. Р'уви пич'кә ведьхә, дьдә
бьн лоде, пире теда дьшөвътә. Р'уви т'ьмамйа хбламе пи-
рер'а дьвежа:

—Вәки хун бежьн, әм хбламе пиренә, we вә жи бькб-
жьн.

Дьве:—Ле әм чь бежьн?

—хун бежьн, әм хбламе Чақчақ бәге Т'оз бәгена, к'бта
бу чу, кәсәк вәр'а тыштәки навежә.

Сйар тенә шәм һ'әйванатхв'әйкьра, дьпьрсьн, дьве:

—Әв һ'әйване к'енә?

Гьшк дьвен:—Е Чақчақ бәге Т'оз бәгена.

Дажон тенә мала пире. Вәхта ч'ә'в мале дьк'авьн, дөве
ван хар дьв'ьн.

Р'удьнен се р'ож у шәва дьхбн, вадьхбн, к'еф дькьн.
Вәхта чуине р'уви вана гьшта хәлат дькә, бәрдьдә, дә дьве—
ижа хәр'ьн. Ле хәлата п'адше жи башқә дьшиньн.

Әвана вәхта дьчьнә шәм п'адше, гли дькьн, дьве:

—П'адшан хвәшбә, ле һәбуна тә қәт нава ниве һәбуна
Т'оз бәге.

П'адша жи гәләки ша дьвә, вәки қиза ви чуйә маләкә
ва баш.

Әм бәнә сәр р'уви у ашванчи.

Р'ожәке р'уви бь хвахвә хвәр'а гот, го:

—Сава һьнә кблоч'и әви аз дькбштъм, мьн жи әв кьра хайе ве дәвләте, кьрә зә'ве п'адше: қәнщяа мьн йа' ви зедәт'рә. Әзе ви быщер'бинъм, к'а сава мьн ав чаванә.

Свәке ашванчи р'абу, дина хвә дае р'уви һ'ышк буйә. Готә жьна хвә:

—Һ'әйф р'увиә мә һ'ышк буйә, ша вәрә ньге ви к'ашкә бьвә бавежә ч'ә'ла һана.

Вәхта әви бса гот, р'уви р'абу сәр хвә, һьлда го:

—Әре, бра, аз һ'ышк бумә нә. Э нә тб хвә-хвә ашванчи буйи, иро мьн тб жь аш хласкьри, наве тә дани Чәқчәқ бәге Т'оз бәге: иро жи тб чипа мьн дьгрии бавежи ч'ә'ле?

Қиза п'адше һав бһист, р'абу дау-дальнге хвә һьлда у бәре хвә да мала баве. Чу шәм баве хвә, го:

—Баво, нә тбви, нә наве т'әвә: тә аз дамә ашванчи..

П'адша дьве:—Чава қиза мьн?

Қизьк дьве:—Ле р'уви у мерьк һавр'а кьрьнә шәр': р'уви го: «Нә тб ашванчи буйи, ироданә тб буйи бәг».

Ашванчи дит, вәки жьньк чу, р'абу чу шәм р'уви, го:

—Р'увиә бра, аз бәхте тадамә, мьн кьрийә, тб нәкә. Тә готә мьн—ашванчи, жьньк хәйди, р'абу чу. Әз бәхте тадамә, р'авә ч'арәке бькә.

Р'уви р'адьвә, дуз дьчә мала хнами.

Р'уви жи һьнәки позе хвә бьльнд кьр, бина хвә гьрт, һьндьк х'әбәрда, п'әрч'уе хвә кьр.

Мала п'адшеда р'уви қәдре ви һабу, ле вәкә бәре т'б-нәбу.

Р'уви чу р'уньшт, шыг'арәк к'ышанд, бина ви һатә бәр ви, изьн жь п'адше хвәст, вәки хәвәрда. Изьн дане.

—П'адшан хвәшбә, дьве, тб қәт навежи қиза хвә—тб чьма һати?

—Қиза мьн дьвежә, дьве, мере мьн ашванә.

Те дора р'уви. Р'уви ва дьве:

—Щмаә'т,—һьнәки гран хәвәрдыдә,—һун гьшт жи кбр'е оцахзаданә. Қәт вә нәдитьнә, вәки маләкеда дб бра тенә шәр'? Зә'ф жи мьн готә, «вәки аз нивъм, халқ ашванчи жи надә тә». Р'ә'ма баве вәбә, ви гьлир'а чь һәйә, вәки қиза ви р'абуйә әвқас әрд бадмишкьрийә, һатийә дәрк'әтийә вьра?

Щмаә'т гьшт жи дьвежьн, вәки: «Р'увиә бра р'аст дьвежә».

П'адша р'адьвә шарәкә дьне қиза хвә дьдә р'уви, дьве:

—Бука тейә, кәс нькарә бука та зәфткә, һьлдә һар'ә.

Р'уви пешяа бука хвә дьк'әвә, тинә мала хвә.

Дьвежә—һан жьна хвә, шарәкә дьне қәнщяа бышекь-рино.

К'бта бу.

36. Ч'ИР'ОКА АН'МЭД

Әт'әм һала һе бьч'ук бу—баве ви, дева мьрн. Әт'әм ма эт'им. Кәсаки ви т'бнәбу, вәки Әт'әм хвәйкьрана. Ле п'ашае бажер—көр'е ви т'бнәбун. П'аше Әт'әм бьрә шәм хвә, хвәй кьр.

Әт'әм р'оже мала п'ашеда дьхәбьти, шәве жи һини дохтьрие дьбу. Вәхта Әт'әм мөзын бу, дохтьраки бса же дьрк'әт—қәт надити. П'аше жи иди нәдһьшт әв бьхәбьтә. Әви галә нәхвәш жь бәр мьрне хлаз кьрьбун. Зутьрке нав дәнге ви нава бажерда бала бу.

Р'ожаке Әт'әм чу шәм п'аше, вәки изьна хвә мөһәке бьхвәзә, һәр'ә хвәр'а бьгәр'ә. Пешда п'аше изьн нәда. Паше го: «Әв жи хортөкә—балки дьзәвьшә». Лема жи п'аше изьна ви мөһәке да.

Әт'әм хвәр'а чу гәр'яа. Биступенц р'оже ви т'әмам бу—вәгәр'яа һат. һатә незьки бажер, дина хвә дае, вәки бажар т'әмам р'әш хәмьлийә. Го: «Яан п'аша мьрийә, яан қиз, яан жьн». К'әтә нава бажер, пьрс кьр, жер'а готьн, вәки қиза п'аше бәр шое мьрийә.

Әт'әм чу мал, чу сәрхвәши да п'аше. Шәв р'абу чу мәр-зал веда, шьнйазе қизьке һьлда, һатә шие хвә. Қизьк кьрә т'әште у бь аве у дәрмана фәнци кьр. Эди п'ашер'а гьли нәкьр. Әви қизьк стөнд.

Вәхтөке қизьк вәльди көр'әк ани, наве ви данин Аһ'мөд. Чөнд сал дербаз бун, п'адше хера қиза хвәда. Әви хератханә орт'а бажер вакьр. П'аша хвә-хвә жи ль шие херәтхане р'уньшти бу. Аһ'мөд жи чу we хере бьхвә. Вәхта п'аша ч'ә'в Аһ'мөд к'әт, галәки же һ'әзкьр: ле ньзанбу, вәки навие шийә. Газикьреда, бьрә шәм хвә, же пьрси: «Тө көр'е к'әйи, к'б дьмини?».

Аһ'мөд салхе хвә кьр. П'аша мәт'әл ма, го: «Щаньм

Э'т'эм һала һе һазавьшийә, йан бьзавьшийә, һе мьр'а һаго-
та? Эваре һатә мал, гази Э'т'эм кьр у же пьрс кьр. Э'т'эм
жер'а гьли кьр, һәки қиза һи сат'ьрщәми бубу, хвәва чубу,
«Ва бьр'ьбу саг'әсаг' ч'ә'л кьр'ьбу», го:

—Мьн чу қизьк дәрхьст, қәнщ кьр у хвәр'а станд, Аһ'мәд
жи һәвиә тәйә.

Ведәре п'аша зә'ф шабу.

Вә'дәки кьн дәрбаз бу, п'аша мьр. П'адшати данә
Аһ'мәд.

Р'ожәке дб дәврешок һатьнә меване Аһ'мәд. Нан һат—
харьн, қасәке хәбәрдан. Аһ'мәд жь дәвреша пьрс кьр, го:

—Дәвреш баба, һун гәләки дьнйәс дьгәр'ьн, гәло қәт
п'адша һәнә мьн бәдәвт'ьр?

Дәвреш к'әниан, го:

—Тб чийн, п'адшае Фр'ьнгшаб тә бәдәвт'ьра у дәв-
ләтит'ьра, бь хвә жи жьнә.

Свәт'ьре Аһ'мәд р'абу т'әви дәвреша леда чу һәр'ә
Фр'ьнгп'аша бьвинә. Әвана чун дәрк'әт'ьн ведәре. Аһ'мәд гәта
дәвреш:

—Гәрәке тб һәр'и Фр'ьнгп'ашае мьр'а бьхвәзи.

Ле әһе хәһна хвәда дитьбу, һәки хвәзгиниә һе т'әне
Аһ'мәде Э'т'эм дькара бе.

Вәхта дәвреш чу сәр кәвьре хвәзгини р'уһьшт, қизьке
го:

—Дәврешок, сар ви кәвьри т'әне хвәзгиниә Аһ'мәд
дькарьн р'уһен. Дәвреш го:—Вәллаһ, һама әз бь хвә хвәз-
гиниә Аһ'мәд'ьм, хвә жи меване тәйә.

Қизьке шанд Аһ'мәд аниң вьр у пер'а гот, го:

—Аһ'мәд щан, мьн хвә жи хәһна хвәда дит, һәки әзе
та бьстиһьм: ле һ'әта тб һәчи бажаре Мьсре, мьр'а сәрһатна
Ә'ло, Щавшо у Зинчекьри мьр'а һәниң, т'б вәхта әз тә һәс-
тиһьм.

Свәт'ьре Аһ'мәд р'абу, бәре хвә да шәһәре Мьсре. Әв
чу гьһиштә вьра. Мала Щәвшо пьрскьр. Жер'а гөт'ьн:

—Мьсреда гәлә Щавшо һәнә, зә'ф заньн к'ижан-р'ани.
Йәке жи тб һәве һи һьзани. Йа баш әһә, һәки тб һәр'и
щие һан, һи чаһи к'ә дьгәр'и, тбә бьвинә.

Аһ'мәд чу щие Щавшоа, хвәр'а сәкьни у т'әмашә кьр.
Вәхтәке эваре Щавшо т'әмам бала бун, чун. Йәк т'әне
вьра ма: «т'әпе щав һе к'әре п'ьрти-п'ьрти кьр у пер'а ва
гот: «Чь мьн дит, кәси һәдит, чь мьн бнда кьр—кәси бнда
нәкьр». Паше леда дәстәһала чу мала хвә. Аһ'мәд пәй һи чу
мала һи, ле бу меван. Паши харьн, вәхарьнер'а, Аһ'мәд
же пьрс кьр, чь кб щие хәбата һи дитьбу. Щавшо жер'а гот:

—К'әнге та чу сәрһатна Зинчекьри мьр'а ани, паше
әзе тәр'а бөжьм.

Свәт'ьре Аһ'мәд чу щие зинчекьрийә, дна хвә дае, һәки

Һаки зинәк чекър, шкыле жьнәке, дō зар'а, гōр у һәспе с'ер чекър. Шарахә дьне һурһури кър, авитә вьра, пышта хвә дае у чу мал. Аһ'мәд пәй ви жи чу мала ви. Диса паши харьн, вахарьне же пьрс кър, чькō Аһ'мәд дитьбу. Әви жи го:

—К'әнге тә чу щәм Ә'ло, сәрһатийа ви мьр'а ани, паше әзе тәр'а бежъм.

Свәтьре Аһ'мәд чу Ә'ло дит у же пьрс кър.

Сәрһатийа Ә'ло:

Ә'ло го:—Ви бажарида дәст сәр дәсте мьр'а т'бнәбу— һалие мерхасие. Р'ожәке мьн дина хвә дае, вәки марики һ'әфте қант'әр' ль бәр һат к'оча мөва дәрбаз бу. Мьн щидә леньһер'и, нас һәкър. Әз р'абум, пәй ви чум. Әз чум гьһишт'ым—кәр'а-кәр' пер'а чум.

Әм чунә бәр шкәвтәке сәкьнин, әви т'ер' жь сәр пышта қант'әр'а һьлда, бьрә һөндөр'е шкәфте. Әз жи к'әтьмә һөндөр'е шкәфте. Әз жи к'әтьмә һөндөр'. һөндөр'е шкәфтедә т'ьжи кәвьре қимәти бу. Мьн ноли ви һ'әвак дагьрт. Әви готә мьн, го:

—Тō т'ер'а бьдьру, әз жи дагьрым.

Мьн бьжун һьлда, т'ер'а бьдьрум. һ'әта мьн дәре т'е-р'әке дьру, ави әв һ'әфте т'ер' дагьрт'и, бьжун дәсте мьн гьрт, зузука дәре т'ер'а дьру, т'әне һьлда авитә сәр қант'әр'а, гьреда у го: «Бажо».

Мә ажат, һатьнә т'анга мала мьн, го:

—Бьдә сәкьһандьне,—әм сәкьнин.

Әви ани ниви мьр'а валакър, ниви жи хвәр'а бьр чу.

Ма р'ожа дьне. Диса әз р'абум, чум ль сәр р'йа ви сәкьним, һ'әта һат. Әз гьһишт'еме у пер'а чум. Вәхта мә дагьрт, әм пашда һат'и. Мьн т'ьвәнга хвә дагьрт у гōлләк бәрдае. Әв мьн вәгәр'йа, һәрдō ч'ә'ве мьн дәрхьст'и, авитьнә сәр қант'әр'а у бьрым авитьмә мала мьн, ниве ван кәвьред қимәти мала мьнда вала кър у леда чу.

Мьн бебәхти шир'а кър. Әви ашқас кәвьре қимәти данә мьн, һәла һе әз ле т'ер' нәбум.

Һһа жи әз ван кәвьра тиньмә к'уч'е, дьдьмә сәр кәвьра, һурдькьм. Әва жи сәрһатийа мьн.

Аһ'мәд жь вьра леда чу щәм Зинчекьри. Чава мьн тәр'а сәрһатийа Ә'ло гьли кър, we форме жи Аһ'мәд шир'а гьли кър. Паше Зинчекьри сәрһатийа хвә Аһ'мадр'а чекър.

Го:—Әз кōр'е марики дәвл'әти бум. Бәве мьн пеш к'очк-сәра мала хас-баг'чә чекьри бу. Нава хасбаг'чәдә һ'әвзәки мәрмәр чекьри бу.

Р'ожәке мьн дина хвә дае—се кәвотк һат'и сәр һ'әвзе мә, льбәсе хвә эхьст'и, к'әтьнә әве. Се қизе һ'әсблщәми бун. Әз гьһишт'еме льбсе йәке һьлда: дōдō фьр'ин чун, йәк бе льбс ма әведа. Әве готә мьн, го:

—Һами аз бумә бона тә, әзе тә бьстиньм, ле гәрәке тә дәсте мьнда қрарки, вәки аз чь бькьм—тәе хәбар нади.

Мьн дәсте веда қрар кьр, вәки т'б вәхта сәр we хәбар-надьм.

Әм хwәр'а we форме—чар сала дөбьрини. Мәр'а кьр' у қизак жи бу. Эварәке әм малда р'унышти бун, қиза мә гьрйа. Жьна мьн го:

—Гьр, w'рә қизьке бьвә бьхwә.

Готьнер'а гьрәк һатә һөндьр', жьна мьн қизьк авитә һөндьр'е даве гьр. Гьр һьлда у чу. Мьн қәт дәй нәкьр.

Ма р'ожа дьне—кьр'ьк гьрйа. Жьнке гази һ'ьрч'е кьр. һ'ьрч һат, кьр'ьк дае, һьлда бьр. Мьн го:

—Қизе, тә чьма зар' данә ван т'ва?—Готьнер'а мьн һәw дит—жьна мьн бу п'ьрти ду, к'бләкер'а һьлк'ьшйа чу. Әве р'ожеда аз бумә зинчекьр. Све зу дьчьм зина чедькьм: шкьле жьна хwә, һәрдө зар'а, гьр у һ'ьрче ле дькьм. Эваре шаркә дьне һур дькьм, пышта хwә дьдье у темә мала хwә.

Аһ'мад р'адьвә жь w'ра жи дьчә, дьча бал Щавшо. Сәрһатие зинчекьри Щавшор'а дьве, гьли дькә, паше Щавшо сәрһатийа хwә шир'а дьвежә:

Сәрһатийа Щавшо:

Го:—Әз бәрәда Щавшо бум. Нава Мьсрәда мьн шие в'w'л дьгьрт. Ма вәхта шав чедькьр, дьбьрә сәр ч'ем, дьшушт, зһа дькьр. Бәр ч'ем дарәкә сьпьнгдаре һәбу. Р'ожәке мьн дит, вәки тәйрәк һатийә ль сәр даре данийә: мьн к'вьр авитә тәйр, тәйр нәфьр'и. Мьн чава кьр, нәкьр тәйр нәфьр'и. Әз р'абум дарер'а һьлк'ьшйам, мьн дәст авитә тәйр, вәки бьгьрьм. Мьн бь һәрдө деста ньге тәйр гьрт: тәйр п'әр-ваз да хwә у фьр'и. Әз тәйрва мамә дардакьри, тәйр жи дьфьр'и.

Тәйр аз бьрьм сәр ч'яаки хьки хwәли даним у фьр'и хwәр'а чу. Мьн дора хwә ньһер'и—дора мьн т'ьмам ч'йа у банина, ле шитнија ч'вијә нае. Ч'йеда бәржер шьрқьтим һатьм. Ль бәр синге ч'иәда әз һатьм сәр кание р'уныштьм: ав хwәр, һьнәки бина мьн һатә бәр мьн. Мьн феза хwәда дөнге к'лама бьһист, бь дөнге қиза. Пьш хwәва ньһер'и—қизак те бәр бь мьн. Қизьк һатә шәм мьн р'унышт: ле қиз нибу—һ'бсьлщәмал. Мьн шер'а хәбарда: мә соз да һәв, вәки һәв бьстиньи. Ахрида қизьке го:

—Чока хwә дайна, әзе қасәке сәрә хwә бьдьмә сәр чока тә, р'азем.

Мьн чока хwә дани, әве сәрә хwә да сәр у р'аза.

Һала һе т'әзә әw р'аза бу, қизькәкә дьне һатә шәм мьн. Ле әва йа пешйе бәдәwтьрә. Мьн таме хwә we жи храв кьр. Әве готә мьн, го:

—Wəки тō мьн һ'эз дьки, тō сәре we қизьке ль сәр чока хwə дайна, эз сәре хwə бьдмә сәр чока тә, р'азем.

Мьн сәре қизьке жь сәр чока хwə дани, йа дōда сәре хwə дани сәр чока мьн, р'аза.

Һала һе әw жи т'әзә р'аза бу, wəки жь weда қизкәкә дьне һат. Ле әw жь һәрде дьне жи бәдәwтәрә. Мьн тәме хwə жь we жи храв кьр. Мьн го:

—Қизьке, тō мьн бьстинә.

Әwe го:—Wəки бсанә, тō сәре we қизьке жь сәр чока хwə һьлдә—wəки тō we һ'эз наки. Әзе сәре хwə дайным сәр чока тә, р'азем.

Мьн мала хwə шәwьтанд, сәре we қизька орт'е жь сәр чока хwə дани, мьн го:—Wәрә, сәре хwə бьдә сәр чока мьн.

Готьна мьнр'а—һәрсе қизьк р'абунә п'йа, сәр мьнр'а сәкьнини у готьнә мьн:

—Әй тō бәбәхт, тә соз да мә, паше ч'әв йа бәдәw к'әти, сәре мә жь сәр чока хwə һьлдә,—готьн у жь бәр мьн бидә бун.

Әз р'абум бь к'алогьри, бь лаваи-диләка гази ван кьр. Ле әwana т'өнәбун. К'әтмә чол пасара, бәре хwə да мал, анщакки һатьм гōнд, w'т'ане хwə дит.

Һаһа эз диса щав чедькьм. Све һ'әта зваре чедькьм. Эваре щаркә дьне п'ьрти-п'ьрти дькьм у ледьхьм темә мал.

Әва жи сәрһатийа мьн, йа кō һ'әта һаһа буйә кōл дьле мьнда.

Аһ'мәд әва һәрсе сәрһатийа бьһинст у бь дьләки ша wәгәр'йа чу щәм Фьр'ьнгсаһаб.

Чава иди мьн тәр'а гьли кьр дәрһәқа һәрсе сәрһатийа, we форме жи Фьр'ьнгшабр'а гьликьр.

Фьр'ьнгшаб чәнд мәри шандә пәй ван һәрсе мәрийа: Зинчекьри, Ә'ло, Щавшо.

Һәрсе мәри жи wәхтада һатьн, т'әсмили Фьр'ьнгшаб бун. Пешйе әwe жь Ә'ло пьрс кьр, го:

—Ә'ло, тә чьма әw мәри дькōшт, нә әwн мәри тәр'а қанщи дькьр? Аwқас к'әвьре қямәти дьдана тә?

Ә'ло сәре хwə бәржер кьр. Ле һәми Ә'лон кор бу. Фьр'ьнгп'аша го:

—Ә'ло дәрә һана бьднә сәкьнандьне.

Ижар жи һатә дора Зинчекьри. Го:

—Нә тә жи соз дабу жьньке, wəки қәт тō ль we хәбәр нәди, тә чьма ле хәбәрда?

Зинчекьри wa дьвежә:—П'адшан хwәшбә, р'астә мьн готьбу бса, ле тō wәрә щәгәра мәрийа зә'ф ширьнә: wәхта әwe һәрдō зар' авитьнә бәр гōр у һ'әрче, дьле мьн зә'ф шәwьтн, ләма жи мьн әw хәбәр гот.

Фьр'ьнгп'аша го:—Тō жи дәрә һан бьсакьнә.

Ижар жи һатә дора Щавшо, го:

—Шаушо, ле та чьма эв һәрсе қизьк хапандьн?

Шаушо го:—П'адшан хвэшбэ, бандан бсанэ, ч'э'ве ви тыштэки бавэр навэ: мьн дит, вэки йэк йэке бэдэвтэрэ, ле йа ч'ук дына зэ'ф бэдэв бу. Ле мьн мала хвэ шэвътанд, мьн гэрэке йа пешие хвэр'а баниа, иро жи қэ эва йэка нэдьһатэ сэрэ мьн.

Фьр'ынгп'аша го:—Тб жи дэра һана бьсэжьнэ.

Фьр'ынгп'аша го:—Ә'ло, тб һама бса кор бьсэжьнэ, вэки тб п'акби, тбэ шбхбле храв гэлэки бьки.—Готэ дб хблама, го:—Әви кори вэ жь к'б анијэ, бьвьн вьра жи бьһельн.

Ә'ло һьлдан бьрьн чун, вэки бьвьнэ мала ви.

Фьр'ынгп'аша пешда готэ Зинчекьри, го:

—Вэки жьна та бе, тбэ нас бьки?

Зинчекьри го:—Чава нас нэжьм?

Гази кьр, го:—Хушка мьнэ ор'е, тб вэрэ вьра.

Зинчекьри һав дит, вэки жьна ви—һэрдб зар'е вива к'этынэ һбндор'. Бу қужинйа ви, дэст авите һэрдб зар'е хвэ һьлдан у р'амуса у бэре һ'эмеца хвэва гьваштын. Фьр'ынгшаб го:

—Дэ тб һэрдб зар'е хвэ һьлда, һэр'э.

Зинчекьр һэрдб зар'е хвэ, жьна хвэ һьлда, чу, ле жь ч'э'ве хвэ жи бавэр нэдькьр, вэки эвана жьна ви у зар'е вина.

Шаушо жи һьлда жьна хвэ, йа кб хушка ве бьч'ук бу, эв жи хвэр'а чу.

—Әвана һэр йэки чун, мразе хвэ шабун.

Аһ'мэд у Фьр'ынгсьһаб—эв жи чун мразе хвэ шабун. Бир нэжьм бежьм, вэки йа ч'э'ве Ә'ло дэрхьст, эв хвэ-хвэ Фьр'ынгшаб бу.

К'бта бу.

37. Ч'ИРОКА УСЬВЕ НЭВИИА

Усьве Нэвиия морики неч'ирван бу. Бь хвэр'а дьчу нава мешада неч'ир дькър. Wəхта неч'ире йок маһ нава мешада дьма.

Усьв бь хвэ а'эеп бу, һе нэзэвьщи бу. Әви нава мешада хвэр'а шкэвтэк дитьбу, бь хвэр'а теда дьма. Р'ожэке Усьв жь щие неч'ире вагэр'яа һатэ бэр шкэвта хв^э. Р'увик р'абу пешье. Усьв дьхвэст пе т'ьвнга хвэ лехэ. Р'уви пер'а к'ельми у гот:

—Усьв, тэ чьма мьн дькѳжи, мьн чь тэ кьриһа, аз р'увие бехайимэ. һөркэ сэнши дәсте тэ те—бькэ. Нае, чьр'а тэ неч'ире дьки, гошт дьхви, һэстѳйа давежи, гало нава тэ ван һэстѳйа бьди мьн? Хенжи we жи тэ т'энейи, эме хвэр'а эвара хэбэрдьн, we бина тэ жи дәре.

Усьв да һ'ше хвэ, го: «Р'асти эва, р'уви р'аст дьвежэ, эзе һэстѳ бьдьма ви. Иан аз ага неч'ире дькьм чи мьнр'анэ? Эме т'эв бьхѳн. Әв жи мьнр'а һавалэ». Бь we мар'ме жи Усьв р'уви бьрэ щам хвэ.

Усьв дьчу неч'ир дькър, эваре дьһатэ мал. Әв у р'уви хвэр'а хэбэр дьдан, һ'эта wəхте р'азане: паше р'адьбун р'адьзан.

Р'ожэке Усьв чубу неч'ире. Р'уви дэрк'этыбу хвэр'а дора шкэвте дьгэр'яа. Жь нава мешэ гѳрэки бьрчи р'уви дэрк'эт. Гѳр готэ р'уви, го:

—Бре р'уви, тэ чь дьхви, wəки ѳса к'оки, ле аз бьрчина хвэва дьчьм?

Р'уви го:—Сайа сэре Усьве бра һ'аму тышт э'фа, эм хвэр'а баш дьдэбьрн.

Р'уви гѳр жи шират кър, го:

—Эваре, wəхта Усьв жь неч'ире те, тэ же т'эwəде ле бькэ, we изьна тэ жи бьдэ, тэ жи хвэр'а т'эв мэ бьдэбьр.

Сакъни эваре, Усьв жь неч'ире бат, гѳр чу бѳр Усьв гѳр'яа, го:

—Мън жи хвѳйка, эзе жи р'ожѳке керн тѳ бем.

Усьв жи дьлр'ѳм бу, нана нѳкѳр, гѳр жи ѳлда шѳм хвѳу хвѳйкѳр.

Бѳ we форме р'уви, ѳ'рч у тѳйре ат'мѳща жи ани шѳм хвѳ, хвѳр'а бѳ неч'ира Усьв дьдѳбѳрнн.

Дѳрбаз бу гѳла вѳхт. Усьв иди надьчу мал. Р'ожѳке Усьв чубу неч'ире.

Р'уви гѳзи гѳр, тѳйр у ѳ'рч'е кѳр, гот:

—Гѳли брано, ѳва мерка хвѳ нѳ дѳйндаре мѳйѳ, вѳкн ѳѳрр'о мѳр'а неч'ире бѳка, мѳ хвѳѳйка? Лазьма ѳм жи шир'а ѳѳншике бѳкн.

Гѳшта го:—Бре р'уви, тѳн аѳьлбѳнде мѳ, тѳ чѳ бежи—ѳме пѳй тѳ бей.

ѳве р'оже р'уви план дани, го:

—ѳм ѳн мерькир'а гѳрѳке дѳста шиньвин бињн, бра: теда р'ѳзе.—

Р'уви план дани сѳр тѳйр, го:—Тѳ иро дьчи р'ѳч'ѳв дьки, к'ѳне к'ѳ шиньвин ѳанѳ, вѳрѳ мѳр'а бежѳ, ѳм ѳѳр'н бињн.

Тѳйр дьча, дьнѳер'ѳ ѳвѳке баркѳрѳѳ, ниве фѳрара чуйѳ, ниви мѳйѳ. Вадьгѳр'ѳ те, чѳва дитийѳ, ѳса жи р'увир'а гѳли дькѳ.

Сьвѳтѳре р'уви, гѳр, ѳ'рч' ледьхн дьчн. Р'уви дьвежѳ:

—Бра гѳр са бѳхапина, эзе жи ѳѳрѳвѳлие бѳкѳм, ѳ'рч' жи ньвина бѳр'ѳвинѳ бињѳ. Бѳ плана р'уви—гѳр са дьхапинѳ, сѳ дьдѳнѳ пѳй гѳр, р'уви хвѳр'а бѳр кѳвѳрѳки дьтѳла, ѳ'рч' жи дьчѳ нава мале. Мѳрѳв лѳ ч'ѳв ѳ'рч'е дьк'ѳвн, дьр'ѳвн. ѳ'рч' архайнн ньвина ѳьлдѳда тина. Тинѳ шкѳвте, ньвина р'ѳст дькн.

ѳваре Усьв те ньвина дьвинѳ, гѳлѳки ша дьѳ. Чѳнд р'ож дѳрбаз дьвн, р'уви гѳзи ѳѳвалед хвѳ дькѳ, дьве:

—ѳун заньн чѳ ѳѳйѳ, гѳрѳки ѳм Усьв бѳзѳвѳщиньн. Қиза п'ѳдшаѳ ѳ'ѳкѳмие Усьвѳр'а бињн. Мън иди чуйѳ бѳлѳди кѳрийѳ.

Р'уви дьвежа, вѳкн бра гѳр зѳр'нехѳ, ѳ'рч' дѳфѳхѳ, эзе жи бьлизьм, ле тѳйр бра хвѳр'а ѳѳведа бѳѳѳр'ѳ. Т'ѳмамѳѳ ѳѳмаѳ'те we дѳрк'ѳѳвѳ т'ѳмаша мѳ. Қиза п'ѳдше we р'ѳва сѳр к'ѳч'ѳк сѳра бѳве хвѳ—т'ѳмашѳкѳ. Вн чѳхи бра тѳйр қизьке ѳьлдѳ бѳр'ѳвинѳ, бињѳ. ѳме дѳ'ѳѳѳ хвѳ бѳѳелѳн, бѳр'ѳвн бей.

Бѳ we нет у мѳрѳме жи ѳвана тенѳ к'елѳка бѳжер. Гѳр зѳр'нѳкѳ р'ѳнд дькѳ дьѳе хвѳ, дькѳ зьр'ѳ-зьр', ѳ'рч дѳѳе дьхѳ, р'уви бѳ ѳшѳ дьлиза. ѳѳмаѳ'т т'ѳмам р'ѳдѳѳѳ те—т'ѳмашѳ. Вн чѳхи қиза п'ѳдше р'ѳдѳѳѳ лѳ сѳр к'ѳч'к—сѳре у т'ѳмашѳ дькѳ. Вѳлѳ тѳйре ѳт'мѳшѳ ледьхѳ қизьке ѳьлдѳда, дьр'ѳвинѳтинѳ. ѳѳѳарн дьк'ѳѳѳ нава гѳнд—ѳѳла қиза п'ѳдше бѳрн.

Гѡнди пар'а пѡй нѡв дѡк'ѡвн, ле нѡкарн ван бѡгърн:
пашда вѡдгѡр'н. Ѣвана қизьке тиньнѡ мал.

Эваре, вѡхте Усѡв те, дн'нер'ѡ, вѡкн қизьк нанинѡ,
н'ѡслщѡмалѡк анинѡ. Усѡв у қизьке дѡлѡки на, н'ѡзар дѡли
нѡв дн'ѡбиннѡ.

Р'уви план дѡкѡ, р'адѡвѡ дѡчѡ хѡѡ нав кѡлилѡкада вѡдѡ-
гѡзина, р'нд т'ѡз дѡгѡрѡ, лѡдѡхѡ дѡчѡ, хѡѡ дѡдѡ бѡр акушка
п'адше, дѡсѡкнѡ у гѡне хѡѡ дѡдѡ сѡр, к'ѡ чѡ дѡвежн.

П'адша ва дѡвежѡ, дѡве:—нѡвѡ т'ѡнѡвѡ Усѡве Нѡвнѡ
қизѡ мнѡ бѡр. Све ѡскѡр т'ѡпкн нѡр'нѡ шер'.

Вѡхта р'уви ван гѡлѡя дѡбне, акушкер'ѡ дѡк'ѡвѡ нѡн-
дѡр', шмаѡт' газн дѡкѡ: «Р'уви, р'уви». Вн чѡхн р'уви хѡѡ
дѡп'жнннѡ: т'ѡз р'адѡвѡ т'ѡжн ч'ѡвѡ шмаѡте дѡбѡ. Н'ѡта
ѡвана дѡв-ч'ѡвѡ хѡѡ т'ѡмѡз дѡкн, р'уви щѡракѡ дѡне акуш-
кер'ѡ дѡр'ѡвѡ, дѡчѡ.

Чѡ кѡ р'уви жѡ п'адше бѡннѡстѡбу, нѡт эваре нѡвалѡ
хѡѡр'ѡ гѡликѡр.

Плана чѡра:

Р'уви дѡкѡ сѡр гѡр, н'ѡрч'ѡ у тѡйр, вѡкн нѡр нѡк жѡ млѡте
хѡѡ ѡскѡр т'ѡпкѡ.

Гѡр газн гѡра дѡкѡ,
н'ѡрч' газн н'ѡрч'ѡ дѡкѡ,
Тѡйр газн тѡйра дѡкѡ,
Р'уви газн р'увиѡ дѡкѡ.

Т'ѡмам жн теи лѡ вѡр т'ѡп дѡвн.

Вѡхтѡке дн'нер'н чѡ ѡскѡре п'адше ѡса те, н'ѡсѡве
стѡйрѡке ѡзмѡна нѡнѡ, н'ѡсѡве ѡскѡр т'ѡнѡ.

Лѡв дѡдѡльбн. Вѡлѡ ѡскѡре р'уви бѡри ѡскѡре п'адше
дѡдѡ. Ѣскѡре п'адше дѡр'ѡвѡ: ѡ п'ѡк ѡвѡ, жѡ мѡла хѡѡ нѡнѡ-
тнѡ.

Чѡва дѡвежн, вѡкн ѡвѡ р'ѡжеда лѡ мразѡ нѡв шѡдѡбн,
вѡка н'ѡзкѡрнѡ н'ѡбѡ дѡла. Р'уви жн т'ѡви нѡвалѡд хѡѡ тнѡ
Усѡв у жнѡвѡ р'ѡдѡкн, дѡчнѡ мал.

Р'уви жн хѡѡр'ѡ дѡчѡ, нѡвалѡд вн жн хѡѡр'ѡ.

38. Ш А М Ә Р

П'адшак һәбу, кәр'әки ви у жьна ви. Хвәр'а бажаре хвада дьдәбрьи. Р'ожәке готә жьна хвә, го:

—Ә'вда хвәде, кәр'е мә т'анейә, вәрә әм һәр'ын дө кәр'а жи бьк'ър'ын, вәки кәр'е мә т'әв вана гөлвәде.

Жьньке жи го:

—Бравә, меро, тә, зани, ча дьхвәзи бса жи бькә.

П'адша р'абу чу, дө кәр'е бьч'ук к'ър'ин, аниңә мал. Навә йәки дани К'әшир, е дьне Бәшир. Ле навә кәр'е п'адшейи һ'әлал—Щанмәст.

Паши вадә'ки кьир'а п'адше ә'мьре хвә да һазьра.

Щанмәст дәстпекьр қәмбар лист. Әв хәзиңә, дәфинә, чь кә һәбу, қәмбареда да бе. Дә бса бун, вәкки тыштәки вани хвәр'не т'әһәбу.

К'әшир Бәширва дьчун нава мешә дармар данин дьфротын, чөнд капек дьстандьн, данин пе пирәдйа хвә хвәй дькьрын.

Р'ожәке К'әшир, Бәшир дьчунә нава мешә дара, мәрвәк р'аст пе те, дьвеже вана:

—Һун нә кәр'е п'адшенә. П'адше һун хвәр'а п'әрәти к'ър'ин. Щанмәст кәр'е шийә, һәбуна баве хвә т'емам қәмбареда да дәр: һун жи дьхәбьтын ван хвәй дькьн. Хвәр'а лехьн һәр'әнә щики бьхәбьтын, бьвьнә мал, һ'ал.

Эваре әвана теңә мал у дьвежьнә дйа хвә:

—Дае, әме сбе һәр'әнә флан шәһәри, бьхәбьтын, тыштәки дәст хвә хьн у бен, йане жи әме бен тә у Щанмәст бьбьна щөм хвә:

Де дькә, накә т'ә бөлгә жь ван нахунә, дьве: «Һун заньн».

К'эшир, Бэшир дьчнэ бажарэки, хwэр'а жь мешэ дара дьбьр'ын, дьчнэ к'омьр дьфрошын.

Бь готьна тэ дэвлэти дьбьн.

Щанмэст дьнер'э К'эшир у Бэшир чуна, иди кэс т'бнэ ван хwэйкэ. Дьчэ жь мешэ дара тинэ дьфрошэ, лэ ведэре э'бура хwэ дькэ.

Р'ожэке мэрьвэк дьвежэ Щанмэст:

—Эw бре тэ К'эшир Баширва флан бажарида э'ф баш дьдэбьр'ын, тэ чьма начи щэм ван тыштэки бини, пе пирэдйа хwэ хwайки.

Wэхта Щанмэст эве йэке дьбьне, те мал щэм дйа хwэ, дьбеже:

—Дае, мьн иро д'рhэqа К'эшир Баширва һа бьһистйэ. Тэ чь дьбежи, эз нэчьмэ щэм вана, бэлки һьнэ п'эрэ бьдьнэ мэ, эм пе бьдэбьр'ын. Йане жи эм һэр'ьнэ щэм ван бьдэбьр'ын.

Жьньк изьна кбр'е хwэ да.

Щанмэст р'абу чу ви бажари. Гэр'йа, мала К'эшир, Бэшир дит у чу wьра. Вана гэлэки һэвр'а хэбэр да. Паше Щанмэст готэ вана, го:

—Эз һатьмэ—йан тыштэки бьднэ мьн эз һэр'ым пе дйа хwэ хwэйкым, йане жи һэр'ым дйа хwэ биньмэ wьра, щэм w^э: азе т'эви wэ бьхэбьтэм, хwэр'а бьдэбьр'ын.

К'эшир у Баширва готьнэ Щанмэст, го:

—Зани чь һэйэ, гэрэки тэ бейи чэндэки т'эв мэ бьхэбьти, паше һьнэ п'эрэ эме бьднэ тэ, һэр'э дйа мэ бинэ. Нһа qэ капэка п'эрэ дэст мэдэ т'бнэ, п'эрэ мэ хэлqэ дэйн бьрийэ.

Сwэтэре Щанмэст т'эв К'эшир, Бэшир чу хэбате. Щанмэст све һ'эта эваре дар дьбьр'ын, вана жи дьк'шанд.

Р'ожэке Щанмэст бэр дарэке сэкьни у хwэр'а дэшбормиш дьбу. Пе шьвка дэсте хwэда жи э'рд щьг'из дькэр. Ншкэва лэ бэр шьвка ви хwэли йалики чу, qалп'ар'эк һатэ к'ывше. Щанмэст эw qблп'ар' һьлда, бьнда бирэк т'жи һнгьв.

Щанмэст газе К'эшир, Бэшир кэр, го:

—Бра, wэрьнэ вра, эди т'эрка ван дара бьднэ: бирэке вайэ, т'жи һнгьвэ.

Эвана чуна мал. Фэраq һлдан һатьн. Щанмэст кэрнэ бирэ. Щанмэст бирэда ведрок т'жи дькэр, вана дьк'шанд. We форме се р'ожа све һ'эта эваре һнгьв дьк'шандьн.

Щанмэст го:—«Щаньм, бэс нинэ эз ви һнгьви дэрхьм. Эз чь заньм паше эвана тыштэки бьднэ мьн, йан нэднэ», го:

—Иди һнгьв к'бта буйэ, мьн к'ашкьн, жь бирэ дэрхьн.

Вана чь кэр? Се нане гарьс авитьнэ бирэ щэм Щанмэст, хэвр данэ сэр дэве бирэ, ледан чун.

Щанмэст дб р'ожа бирэда, нав һнгьвда ма. Бирэда виали, виали ньһэр'и qблькэк we бирер'а дьчэ дэрдьк'эвэ р'у э'рде. Щанмэст we qблькер'а чу дэрк'эт жь бирэ. Дэрк'эт р'у э'рде,

Дилбанде мэймуна дьбе:

—К'от'уке мада нвисийэ, вэки Малэкса, кбр'е н'эзари п'адша, гэрэки мэр'а чэнд сала п'адшатие бькэ.

Мэймун пешья ван дьк'эвын, эвана пэй ван, һынэ мэй-мун жи пэй ван, вэки нэр'авьн, һ'эта нав мешэр'а дьчынэ шие мэймуна, һавалэки Малэкса жи тьрса дьмьрэ.

Малэкса се сала ванр'а п'адшатие дькэ. Р'ожэке һавалэки Малэкса дьмьрэ. Малэкса дьбежэ дилбанде мэймуна:

—Ле аз чава бькьм жь вра хлазбьм?

Дилбанд дьбе:—Һамин һавале тэ мьрийэ—эзе сбе мэймунар'а бежьм, вэки п'адшае мэ һ'эфт р'ожа ве шина һавале хвэ бькэ. Эз наһельм һ'эфт р'ожа йэк сэр тада бе. Тэ у һавале тэй майин ишэв р'абьн сьарьн бажон. һэргэ һ'эвт р'ожада вэ хвэ гиһанда п'эра шьжу, ле дэрбаз бун—хвэ һун хлазын. Йан на, һун һ'эфт р'ожа һэр'ьн, мэймуне һ'эфт сәһ'этада ве вэ алэп'эрчэйкьн.

Тэри дьк'эвэ эрде Малэкса у һавале хова дажон. Эвана һ'эвт р'ожа дажон, мэймун пе дьһ'эсьн у дьдьнэ пэй ван. Мэймун р'анезики ван дьбьн Малэкса дьбежэ һавале хвэ:

—Һла шарэке пыш хвэва бьһер'э, к'а қэ чь һэйэ?

Гава эв пыш хвэва дьһер'э—һай-һайэ мэймуне ван бьгьрын, п'ра жи эди незика.

Малэкса дажо п'ре дэрбаз дьбэ, ле һавале ви дьгьрын п'эрти-п'эрти дькьн. Гази Малэкса дькьн, дьбе:

—Бра ступе ви бышкэста е тэ һинкьри, йан на тэ т'э вехта жь дэсте мэ хлаз надьбуьн.

Малэкса ажот һ'эта эваре. Тэри ле к'этэ эрде. Қап'уте хвэ к'ьшандэ сэр сэре хвэ у р'аза.

Сва ле р'он бу. Дора хвэ ньһер'и, дурва бажарэки к'эвш дькьр. Малэкса чу ви шаһери, һэспе хвэ фрот, хвэр'а һьне нан к'эр'и, дастэк ч'эж к'эр'и, хвэ кьр.

Чу бэр к'артезэке, ле ньһер'и, вэлате ви зэф дурэ. П'эра лазьма, вэки пе һэр'э. Лома жи дэст пе кьр п'алэти кьр. Р'ожэке һатэ сука бажер. Малдарэки гази дькьр, дьго:

—П'алэ мьн лазьмьн.

Малэкса чу щам ви, го:

—Эз п'алэмэ, хэбате дьгэр'ьм.

Малдар го:—Хэбатэке мьн һэйэ, вэки тэ бьки, эзе сэд қбр'ьш п'эре бьдм тада.

Малэкса да пэй ви, чун гьһиштьн дэве бэ'ре. һэспэки вьра гредай бу. Малдар го:

—Хэбата тэ эвэ, гэрэки тэ ве һэспе шэржеки, п'остки.

Малэкса һэсп дани эрде, шэржекьр. Эди дьхвэст п'осткэ, жьна малдар нан ани, го:

—Малэкса, вэре нан бьхвэ, паше һэспе п'осткэ.

Эви дэсте хвэ шушт, чу р'унышт, вэки нан бьхвэ. Эви

чава парие пешьи кърэ даве хвэ, дэрбер'а һ'ыше ви чу, к'эт. Малдар һат, зьке һэспе қалашт, Маләкша кърэ һбндбр'. Ша-рәкә дьне зьк дьру, пышта хвэ да у чу мал. Ле бира вэ нәча, вәхта әви Маләкша кърэ зьке һэспе, к'ерәк да дест. Тәйре ат'мәшә һат шәндәке һэспе һьлда бър чу авитә сәр кьг'зике.

Һ'ыше Маләкша һатә сери, вәки тәриеданә. Пе к'ере друна зьке һэспе қалашт, же дәрк'әт, дора хвэ һьһер'и—т'жи шәндәке мәрйана, е кб малдар хәпандьна, аһиә авитһә вьра. Хвәр'а р'уһышт, к'әтә мтала. Вәхтәке һьһер'и гәмик һат бәр кьг'зие сәкьни. Йәки гази кър, го:

—Хорто, тб жь ван кәврәд қимәтһә феза хвәда һьһәки бавсж, к'е тб аһий, вә тә бьвә жи.

Маләкша малдар наскър. Әви бса кәвр авитһн, һ'әта гәми т'жикър. Малдар пышта хвэ дае, гәми ажат у чу.

Маләкша дора хвэ һьһер'и қбләкә ва вьр, шәндәке мәрики теда. Муристангәки мазьни вәкә т'әки, һат әв шәндәк к'ышанд бър. Әви жи һьге шәндәк гьрт, пер'а к'ашбу, чу. Дәрк'әтә орт'а бажарәки. Вәхта муристанг Маләкша дит, р'әви хвәр'а чу.

Маләк'ша к'әтә нава ви бажари гәр'йа: нә мәри һәбу, нә жи һ'әйван. Дора хвэ һьһер'и, фезеда жь к'очьк-сәраке дуки зрав дьк'шә. Әв чу вьра. һбндбр'е к'очк-сәреда каләки р'уьсли хвәр'а бәр эгьр р'уһыштһә. Вәхта ч'әв Маләкша к'әт, ва гот:

—Ва, Маләкша, тб ль ван дәра?

Го:—Ане кал, һазьр бьвин.

Маләкша шәм кале хвәр'а дәбьри, пер'а һ'асаб бу чава кбр'. Кале чьқа к'лите ви бажари һәбун, т'әмам гьрт дае. Кале т'әне к'литәк һәдае, әв жи нава р'уе хвэ спида хвәй дькьр.

Р'ожәке, вәхта Маләкша т'әне к'оч'к сәреда дьгәр'и, дәрики бьч'ук к'әтә бәр ви. Әв дәри т'әзә Маләкша дьдит. Пе чь к'лите шер'ьбанд, вәнәбу.

Маләкша чу шәм кале. Кале бәр та'ве р'әзабу. Сәре к'лите жь нав р'уе вьр'а дәрк'әтһбу. Маләкша һедика к'лит һьлда, чу әв дәре ч'уч'ьк вәкьр, к'әтә һбндбр', чь дит? Бәр ви хас бахчәһә. Нава хас бахчәда һ'әвзәки мәрмәрә. Феза һ'әвзда шкьләки дарда кьрйә. Вәхта Маләкша ч'әв ль шкьл к'әт, шидә хбва чу.

Кале һ'ийар дьбә, Маләкша т'бнә. Виалл-виали дьгәр'ә—т'бнә, дәст даве р'уе хвә—к'лит т'бнә. «А,—дье, —әви мала хвэ шәвьтанд». Дьчә дьһер'ә хорт к'атһә, хбва чуйә. Тинә аве сәрда дькә, мьз дьдә, Маләкша сәр һ'ыше хвәда те, дье:

—Кале, тб хайа ви шкьли мьвр'а тини бинә, һайни—вәлә әзе бьмьрм.

Кале дье:—Исал чәнд салә әз пәй вә дьгәр'ьм, һькарьм

бъгърм. Әз бь хвә си салимә, ле әве һорне әз ва кал къръмә. Әз Мәдинә п'ашамә, мьн сәва we һорне шмаә'та хвә г'әмам қыр'кьрийә, нькаръм бьгърм. Wәхта әз нькаръм әди жь щие хвә р'абъм, све ннийә, we бе аве хвәкә, һәрке тә карбу гьрт, гьрт, йан на нькарбу, хвә тә жи we лола мьн калби. Әв сале шарәке р'ожа ниние те аве хвә дькә, дьчә. Све ннийә, р'ожа weйә, we бе.

Свәтәре Мәләкша дьчә к'сләка һ'әвз ч'ә'ләке вәддә дьк'әвәда, кале жи һьнә п'уш даве сәр вәдшерә.

Wәхтәке дә кәвотк тен сәр һ'әвз. Лбсе хвә дехьн, дьк'ә-вьнә аве. Йәк дьвежә йәк:

—Хушке, иро бина мәрйә вьр те.

Йа дьне дьве:—Мәйанә ханьм, тә чь дьвежи, вра мәрн к'ә һатьнә? Мәдино п'ашайә, әв жи we дәрде тә калбиә, к'әтйә.

Дьк'әвьнә аве, хвә дькьн, шарәкә дьне лбсе хвә хвә дькьн, дьчьн.

Кале те дьнһер'ә Мәләкша к'әтйә, хвәва чуйә. Р'адькә, Мәләкша сәр һ'әше хвәда те, дьнһер'ә, wәки әв жи һьнаки кал биә, т'еле спи к'әтйә нава р'уе ви.

Оса дьминә һ'әта сала дьне. We р'оже Мәләкша диса дьчә хвә вәдшерә бәр һ'әвз.

Кәвотк тен дьк'әвьнә аве. Wәлә Мәләкша дьгиже лбсе Мәйанә ханьме һьлддә, йа дьне дьфьр'ә дьчә. Мәйанә ханьм дьве:

—Мәләкша, ст'ар.

Мәләкша дьчә шәм кале, дьнһер'ә кале биә хортәки шаһьл, хвә дьнһер'ә—әв жи шаһьл биә. Дьве:

—Кале, к'а к'ьнща.

Кале дьве:—К'ьнше we мьн кьрйә қалке гузе, флан дәрә, һәр'ә бинә.

Мәләкша дьчә тинә, дьдә Мәйанә ханьме, әв ван к'ьнща хвә дькә. Әв у Мәләкшава тәнә шәм кале у we форме чәнд сала шәм кале дьдәбьрьн.

Р'ожәке wәт'әне Мәләкша дьк'әвә бире, дьве:

—Бәве кал, әди ләзмә әз һәр'әм, нә әз жи п'адшамә: чька шмаә'та мьн чава бу, дйә мьн чава бу?

Кале дьве:—Тә зани.

Ле Мәйанә ханьм дьве:—Wөрә әм нәчьн, тә we п'ош-манби.

—Нак нәбиә, әме һәр'әм,—ва дьвежә Мәләкша.

Мәйанә ханьм дьве:—Дә һәр'ә лбсе мьн бинә.

Лбсе we тиньн. Әв дба'е жь хаде дькә, лбсәки дьне жь ә'зманә те: йәке әв хвә дькә, йәке Мәләкша. Дьфьр'ьн тәнә wәт'әне Мәләкша у дьчьнә мала ви.

Р'ожәке дьвә дә'wата кәр'е wәзире Мәләкша, е кә әв

чэнд сал бу паши Малакшар'а п'адшати дькър. Вэзир мэрйа дьшинэ пэй Малакша, дьве:

—Малакша, гэрэки тб, жына тэ у дйа тэ һун бена дэ'вате. Малкша дьвежэ Мэйанэ ханьме:

—К'арс хвэ бькэ, эме һэр'ына дэ'вате.

Жьнык дьве:—Эз наем, бьһер'э тб we п'ошманби,—ле дькэ, накэ Малакша сэр глие хвэйэ.

Р'адьвэ тэви Малакша у дйа ви дьчэ дэ'вате. Малакша дьчэ нава мера, ле де у жыва дьчынэ шие говөнде. Хортэки шаһыл дьһер'э, вэки п'ор'е Мэйанэ ханьме мина зер' дьч'русэ. Бь дьләки сах дэсте хвэ дьдэ п'ор'е we. Мэйанэ ханьм р'адьвэ дьчэ. Дьвежэ хасйа хвэ, дьве:

—Кбр'е тэ ахлах һатэ дне, we ахлах жи һэр'э. Ле бра пэй мьн нас. Исал чэнд сала аз шэм шима, қат р'ожеке һапърси, на го тб қиза к'ейи, к'б дьмини. Бра һэе, һэргэ те жи, аз қиза шае Ша-блурваньм. Мала баве мьн дьминэ бажаре Гавьргьдин,—дьвежэ у дьфьр'э дьчэ.

Дйа Малакша дьчэ дьвежэ Малакша:

—Мэйанэ ханьм фьр'и, чу.

Мэйанэ ханьм дуз дьчэ мала баве хвэ.

Малекша дьве:—Эзе пэй һэр'ым.

Чь Мэйанэ ханьме готьбу, бса жи де кбрр'а дьвежэ.

Малекша шарэжэ дьне р'адьвэ баре хвэ дьдэ ви бажари, к'идаре малдар дьма, дьве: «Эзе һэр'ым, һэрге малдар мьнр'а ч'арэке бькэ».

Малакша дьчэ дьгижэ вьра. Дьчэ малдар дьвинэ. Диса we форме, ча эди мьн вьр'а гот, малдар ви дькэ зьке һаспе, тэйр те дьвэ дэвежэ кг'зие. Ле we шаре, вөхта малдар бь гэмисва те, Малекша кавьре қимэти дэвежэ, һ'итэки мэзын жи дэвежэ, ле дькэ. Малдар дьстинэ р'бһ'б, дьве:

—Хера та т'бнэ.

Ле дькэ дьчэ we қблкер'а дьчэ шэм кале (Мадина п'адша). Ле дьһер'э кале диса кал бйэ. Кале вөхта ч'э'в пе дьк'эвэ, дьве:

—Һэма р'ожа Мэйанэ ханьм жь шэм тэ чу, диса аз кал бум, к'этьма ве р'оже, р'у, гбли спикър.

Малекша жь кале пьрс кър, го:

—Мадина п'адша, эди қэ наен сөр һ'эвэ аве хвэкьн?

—Ле мала тэ хравбуи, қа т'эзэ эв тен?—Го,—Ле қэ чь го, вөхта чу?

Го:—Готйэ аз қиза шае Ша-блурваньм, малбаве мьн дьминэ бажаре Гавьргьдин. Кале, ле тб һызани эв бажар к'бйэ?

Го:—Эз һызаньм, ле бре мьни орт'е к'лита змане шера шэма, хвэ жи флан шии дьминэ. Ле шере шййэ гэр'окьн, һэргэ эв заньбьн.

Свәтьре Мәләкша чу бал бре ши ор'е, наве ши жи
Мог'орзи п'адша.

Wәхта Мог'орзи п'адша ч'э'в ль Мәләкша к'эт, го:

—Ва, Мәләкша, кәр'е һ'эзаран п'адша, тō ль ван д'ара?

Го:—Дә һазьр бьвин.

Го:—Бежә, к'а хэмәта тә ч'иә?

Го:—Хэмәта мьн әвә, вәки тō бажаре Гауьргьдин ни-
шани мьнки.

Әви го:—Әз нъзаньм, ле шере мьн гәр'окьн, дьвә әв
заньбьн.

Әви жи гази шера т'әмама кьр у же пьрси. Гьшта жи го:

—Әм на шие ши бажари заньн, нә жи бьһистйә.

Мог'орзи п'адша го:—Wәхта осанә, бре мьни ч'ук Щөг'-
орзи п'адша дькарә заньбә. Әв хайе тәйре ат'мәщ'иә
(симьр'). һәр'ә тәйре ши we заньбьн.

Р'ожа дьне Мәләкша чу дәрк'әтә щәм Щөг'орзи п'адша.

Же пьрс кьр:

—К'а к'идәрейә р'иә бажаре Гауьргьдин?

Әви жи гази т'әмамйа тәйра кьр, же пьрси, гьшта го:

—Ма нә дитйә, нә жи бьһистйә.

Го:—Ле к'е майә?

Тәйра го:—Т'әне кәр'е пире майә.

Әви жи эди тәйрәки зәф мезьн бу, нькарбу бьфьр'иә.

Шандьн әв тәйр ани. Әви го:

—Әз у чәнд һовалава wәхта шаһьлтйа хwәда әм се мөһа
қәйдаки фьр'ин чун дәрк'әтнә мешәки, ль ши мешир'а
дьготьн меше Гауьргьдин, ле бажар мә осә жи надит.

Мәләкша данә сәр пьшта дō тәйра, әв тәйре пир жи сәр
пьшта дōде дьн бьрьн чун нава меше Гауьргьдинда Мәләк-
ша п'иә кьрьн, тәйр пашда һатьн.

Мәләкша гәләки wәстйа бу. Бәр дарәке хwәр'а вәлөзйа.
Дō кәвотк һатьн сәр we даре данин. Йәке гота йәке, го:

—Тō зани әва Мәләкшайә, мере Мәйанә ханьме.

Иә дьне го:—Wәрә мә һәр'ьн бежьнә we, бра бе бьвә,—
у фр'ин чун.

Мәләкша һ'эшияр бу, готьна wана т'әмам бьһист у щидә
р'унышт, һ'әта Мәйанә ханьм һат Мәләкша бьр.

Мәләкша бьр чу ав лекьр, дәстә к'әнше баш лекьр.
Мәйанә ханьме готә Мәләкша, го:

—Све баве мьне гази така, we бежә «һ'әйфа тә нибу, тō
сәва толәке һати дәрк'әти вьра?» Тō бежә: «Хер, Ша, әз
бона дитьна диндара тә һатьмә». Әwe се щара тә пьрска,
тō һәрсе щара жи осә бежә. Ши чахи we мьн бьдә тә. Тә кō
го: «Әз сәва Мәйанә ханьме һатьмә, we мьн жи, тә жи бб-
кōжә».

Мәрьв һатьнә пөй Мәләкша, го:

—Wәрә шае Ша-блурван гази тә дькә.

Маләкша чу дивана мир, лъ бәр ви п'әтә да, ши нишан данеда, чу р'унышт. Шае Ша-блурван го:

—Маләкша, гало һ'әйфа тә нинә, тō сәва толәке һати дәрк'әти вьра?

Маләкша го:—Ша, әз һатъмә бона диндара тә.

Се шара же пьрс кьр. Әви һәрсе шара жи бса шава ви да.

Шае Ша-блурван готә Маләкша, го:

—Тō нава бистōчар сәһ'әтада Мәйане һьлди, жь вьра һәр'и.

Маләкша у Мәйанә р'абун р'е к'әтын, чун. Р'ева әви го:

—Әз т'имә, тō врабә, әзе һәр'ым һьнә ав бьхōм, бем.

Мәйане го:—Нача, тō we п'ошманби.

Шае Ша-блурван дō гōр пәй ван шандьн, го:

—Һәр'ьн, к'идәре Маләкша жь Мәйане қәтйә, һун зьке Мәйане бьқалешьн, һәрдō гōрчьке we дәрхьн биньн.

Маләкша чу, w'қи аве бьхwә. һәрдō гōр гьһиштьнә Мәйане, зьке we қалаштьн, гōрч'ьке we дәрхьстьн у леда чу. һ'әта Маләкша һат, Мәйанә кōшти дит.

Ведәре Шамә'р готә Шанмәст, го:

—Да тō сәре мьн жь сар чока хwә һьлдә. Нага тō дьвежи мьн тәнги зә'ф дитйә, тә биреда хwәрйә нане гарьс у һигьв, әв чь тәнгйә тә дит? Тәнги әва, w'қи Маләкша дит лъ қуму-қумьс'ана, бар'ибәр'истана. Пәй мразе хwә гәр'йә, ле бса жи мразе ван һәв һәбу.

Шанмәсте бөбәхт, һәми кōштьна мьн дәсте тәйә. Нһа тō we һәр'и бажер, п'адшае бажер гōр'ибйә, дәрмане ви донә Шамә'рә.—Дьве,—we тә бьгьрьн. Әзе бем тек'әвьма бьн шемика п'адше. Тō бе—бра К'әшир, Башир бен шемике вәдьн. Вахта әвана шемик вәдьн, әзе һәрда жи бькōжьм. Тō чарт'лйә жь сәре мьн жекә, чар т'лйә жи жь поч'ька мьн жекә. Орт'а шәндәке мьн текә бәроше бьк'алинә, һ'әта гьшк дьвә дон. Әви дони брине п'адшехә we вер'а-вер'а қаншбә, ле тō жи we змане һәр мә'ра заньби.

Чава Шамәр Шанмәстр'а гот, бса жи т'ьмам һатә сери.

Ахриеда п'адшатйә ви бажари к'әтә дәсте Шанмәст. Шанмәст шанд пирәдйә хwә жи ани щ'әм хwә у хwәр'а һ'әта һаһа жи дьдәбьрьн.

Һәргә мразе Маләкша у Мәйане лъ һәвдō һәбу, бра мразе һазьр—гōһдара бьвә.

Се сәв жь әзмана һатьн—йәк мьнр'а, дōдō жи wәр'а.

39. ҚИЗЬКА АМУТ'АМ

Шарәке мәрвәки һ'әши һәбу. Әв сале шарәке дьчу һ'әш. Әве сале нәфәре мала ви т'әмам пер'а дьчун, т'әне малда ма қиза ви, йа кō бәр дәсте маллә һини хвәндьне дьбу. Маллә бь хвә мала ванда дьма.

Вәхта мерьк чу һ'әш, жьна ви, кōр'е ви жи пер'а чун.

Маллә р'оже шарәке дьһат қизьк һьнәки һин дькьр, паше дьчу шице хвә. Вәхта әвана чунә һ'әш, маллә бь ч'ә'ве мьхәнәтице ль қизьке ньһер'и, дәст давитә қизьке, дьготә қизьке, дьго:

—Гәрәке тō сәре хвә мьр'а теки йәк.

Бона ве йәке жи қизьке дәри сәр хвә дада, нәдһишт, вақи мәллә бе щәм, нә жи дәрсе бьдеда.

Маллә жи чь кьр. Го: «Һәми вәхта һ'әши һат, қизьке бежеда, ве мьн бькōжә, әзе т'әләкә бса чекьм, вәқи қизьк бе кōштьне».

Бди вә'де һ'әши жи һат кō бе. Маллә р'абу пешйеда чу. Дō р'ожа чу р'ева гьһиштә һ'әши. Слав данә һәвдō. һ'әши жи бона қиза хвә пьрсн. Маллә го:

—Һ'әши, нә тōви, нә наве тә. Иро чәндә тō чуйи, қиза тә бь дьл к'әтийә. Р'оже һ'әта эваре хвәр'а т'әв дьлк'әтице хвә дьк'әвә һ'әнәка. Эваре жи ши датиһьн т'әв р'адьзен.

Вәхта һ'әши әв хәбәр бьһист, ль хвә бу агьр. Готә кōр'е хвә, го:

—Һ'әта әз бьгижьмә мал, тō пешйе һәр'и қизьке бьви нава мешәкида бькōжи, бей мал, һ'әта әз тем.

Кōр'е ви сьари пешйе ажот, һатә мал, готә хушка хвә, го:

—Р'абә, әм пешйа баве хвәда һәр'и.

Әвана р'абун, һатьнә нав мешәки, тә'ри к'әтә әрде. Жь

Һәһпа пәһа бун, хвәр'а бәр дарәке р'уһһштһн, һһнә һане ван һәбу, харһн, р'абун р'азан.

Кәр'ык р'анадыза, ле қызык зә'ф вәһтһанбу, хвәр'а р'аза.

Бра р'абу, ле дәһте ви һәчу we дәрәһе, вәки хуһка хвә бькбжа. Р'абу хуһк р'азайи һһшт, леда чу. Све һава мешәда һһнә ч'вһк кбһштһн, хун дәзмала хвә хьһт у леда чу мале. Све баве ви һат, го:

—Баво, вала мьн кбһшт.

Әм вәгәр'һнә сәр қызыкә, к'а чава бу?

Қызык р'абу, бра т'бнә. К'әтә ван дәра, бре гәр'һа, бра т'бнәбу. Ёди све жи р'он бубу. Һава мешәда каник к'әтә пешһа we. Р'уһһшт сәр кание, һһнә ав хар, дьхвәһт р'авә, дб сһар вәва дәрк'әтһн. Сһар һатһнә шәм қызыкә. Қызык зә'ф бәдәw бу. Жь сһара йәк кәр'е п'адһебу. Әви қызык һ'әзар дьли һ'әбанд, қызык хвәр'а бьр—чава жьн.

Қызык се сала шәм Искәндар ма. Һава ван се сала вана бса һавр'а дәрбаз кьр—қәт һадити. Ваһр'а дб кәр' бун. Р'о-жәке қызыкә готә мере хвә, го:

—Меро, ле тб қә һавежи—қизе, ле, баве тә һәнә, һане һа, қәт тб һавежи, әм р'ожәке һәр'һнә мала баве тә?

Мерьк го:—Р'астие жи, гьһие тәһә. Све тб һәр'ә мала баве хвә.

Свәтһре вәзире Искәндар у чәнд мәрьве баш—жьһньк һьлдәһ, вәки һәр'һнә мала баве жьһнькә, мала һ'әһи.

Әвана п'әр' чун, һан һьндьк—һьзаньм. К'әтһнә һава мешәки. Тә'ри к'әтә ә'рде. Дә жьһна п'адһа бу: һ'әму мәшәлед we һәбун: чадьр хәйбәте хвә ледан. Жьһньк у вәзире п'адһе чадьрәкеда р'азан, ед майин жи башқә р'азан. Вәзир тәме хвә ль жьһнькә хравькьр: дьхаст жьһнькә сәре хвә пер'а текә йәк. Ле жьһнькә дьго: һа, әв йәк қәт һава. Вәзир гьрт кәр'әки we шәржекьр, шарәкә дьне готә жьһнькә, го:

—Вәки тб ви шбхбли мьһр'а һаки, әзе кәр'е тәһи дьне жи шәржекьм.

—Әз т'б шара тәр'а һаема йоле, дьхазн е дьне жи бькбж.

Вәзир дит, вәки жь жьһнькә тьһтә ченабә, р'абу кәр'е дьн жи шәржекьр, шарәкә дьне готә жьһнькә, го:—Ижар әзе тә бькбжьм.

Жьһнькә дит, вәки ч'арә т'бнә, готә вәзир:

Го:—Вәзир, тб у маләке тә, дә сәбьркә, әз һәр'әмә дәрва бем, паше тб зани.

Тә'ри бу, жьһньк чу дәрва, ле вәзир һбндбр'да р'уһһшт, һивһа жьһнькә сәкьһни: һа жьһньк бе, т'бнә, һа бе—т'бнә.

Вәзир дәрк'әт дора чадьре һьһер'и—т'бнә. Һат хвәр'а р'аза.

Све зу р'абу, кьрә һәвар, го: «Жьһна п'адһе иһәв һәрдб кәр'е хвә шәржекьрһнә у р'әвийә». Әвана р'абун пашда ледан һатһнә мале хвә.

Вэзир чу шэм Искэндэр п'адша, пер'а гот:

—Оро шамер, эз нызаньм эв чь тол бу, ишэв эмэ чадьрда р'азайибун, све р'абун чунэ чадьра we: һардō кōр'кә шәр-жекьри бун, эм we гәр'йан, мә нэдит, эм пашда һатън.

Искэндэр п'адша лева хwә гәст, го: «вра шбхōлөк һайә». Р'абу вэзир һылда, чу пәй жьньке бьгәр'ө.

Әм бенә сәр аг'ьрийа жьньке, к'а эв чава бу?

Жьньк, wәхта жь чадьре дәрк'әт, р'әви чу хwә нава мөшөда вәшарт. һ'әта свә р'он бу. Wәхта свә р'он бу, чу шэм шванәки. Дә жьна п'адша бу, зер'е we бәрпыштеда һөбун. Чәнд зер' данә швен, пзәк шәржекьр. Т'әне һ'уре пез да шуштьне, т'әмьз к'ышандә сәре хwә, дәстөк жи к'ынше мера ле стәнд, хwәкьр, леда чу. Мала баве хwәда бу хōлам, наве we данин К'әчәлок, ле нызанбун, wәки жьнә, нас нәдькьрн.

Кōр'е п'адше сәр К'әчәлок к'лама дә'wата гьреда:

Дае, мьн к'әч'әл к'ьр'и,
Баво, мьн к'әч'әл к'ьр'и.
К'әчәл к'ьр'и сәд зер'и,
К'ōм һылда, қафи гōр'и.

К'әч'әл к'ьр'и чар п'әра,
Ө'сле хwәдай жь һайдәра.
Дае, мьн к'әч'әл к'ьр'и,
Баво, мьн к'әчәл к'ьр'и.

К'әч'әл к'ьр'и чар шәйа,
Ч'ә'ве 'и—ч'ә'ве р'увйа,
Дае, мьн к'әчәл к'ьр'и,
Баво, мьн к'әчәл к'ьр'и.

Р'ожәке Искэндэр п'адша у вэзире хwәва һатънә ведәре меван. Хwәр'а гәләки хәбәрдан—һ'әта дәрәнг. Паше Искәндәр го:

—К'әчәлок, тō гәлә ши гәр'йан, мәр'а сәрһатике бона шавбьһерие бежә.

К'әчәлок го:—Әзе бежьм, ле wәхта мьн гот, гәрәке һун дәрйа бьдъна дадане, wәки һ'әтани к'ōтакьрьна ч'ир'ока мьн—кәсәк дәрнәк'әвә дәрва.

Дәри т'ьмам дадан. К'әчәл дәстпе кьр, ч'ир'ок гот.

Чь ве ч'ир'океда мьн wәр'а гот, бса жи К'әч'әл wанр'а гот, ле wәхта дәрһақа мәллә у вэзирда дьгот, wана дьго:

—Оро, бо ава К'әчәла дәрә'wa дькә, д'әйа вәкьн эм һәр'ь-нә дәрва.

Ле Искәндэр п'адша, һ'әши у кōр'е хwәва дьго:

—Бьсә, бра К'әчәл әве ч'ир'оке бежә.

Вәхта К'эч'ал к'ота кыр, Искәндәр готә к'эч'ал, го:

—Әз бәхте гадама, тә бежа к'а ахрия we чава бу?

—Ахри we чава бә. Хвәр'а чу шәм дәвләтики бу хә-
лам,—гот у жь сәре хвә һ'ур дәрхьст, п'ор' у гөлие we
сәрда һаты.

Гышта жи нас кыр, вәки жьнык К'эч'ал хвәхвәйә.

Ведәре р'абун мәллә у вәзирва данә бәр балт'ә, п'рти-
п'рти кьры.

Бежа әвана гьһиштыә мразе хвә, һун жи бьгьһижьн
мразе хвә.

40. МЭЯНАЭ ХАНЬМ

Щар һатэ щара, р'э'мэ де у баве гондара.

Һэбу т'онэбу дб дэвлэти һэбун: һардб браке һэвдб бун.
Я^{ок} дьма һ'элабе, е дьн дьма Дбмбшде.

Вэхтэке дэвлэти Дбмбшде чу р'э'мэти. Ле кбр'эки
ви һэбу, наве ви Додо бу. Әв шаһыл бу, нькарбу сөрверне
мале бькьра. Ле к'блфэта ви жи нап'ак бу, дьле we к'этыбу
т'бщарэки. Әве һаргав һэбуна мала хвэ (зер', зив) дькьрэ
щер'е аве, дьбьр бэр мала ви т'бщари, валадькьр у щер'е
хвэ т'жи ав дькьр дьһатэ мале. Әве дьготэ мере хвэ:

—Додо, баве тэи р'э'мэти зэф жь т'бщар һ'эз дькьр.
р'оже щэрэке дани мал, пер'а һ'брмэт дькьр.

Додо жи дьчу неч'ире, неч'ира хвэ дьфрот, дьда п'эрэ.
Әв хэбата хвэ жи дьда тышт дькьр'и у т'бщарр'а һ'брмэт
дькьр. Т'бщар вэхте хвэр'не дэрмане нэһ'ше т'эв ич'ке
дькьр, дьда Додо. Додо нэһ'ш дехьст у паше дьк'этэ лаqr-
дияа...

Сэжьи вэхтэке. Дэвлэти һ'элабе базьргане хвэ һьлда,
һатэ Дбмбшде дитьна дэстэбраке хвэ. Готэ хбламе хвэ, го:

—Һун һеди-һеди бажон, эзе пешие һар'эмэ Дбмбшде
мала браке хвэ һ'эта һун тен.

Вэхта әв пешие һатэ мала дэстэбраке хвэ, дит кб мале
хравэ. Әви гази Додо кьр, же пьрси, го:

—К'аве мала баве тэ дэвлэмөнд?

Ви го:—Әз р'абумэ, мьн һа хравэ дитийэ.

Дэвлэти же пьрси, го:

—Кбр'о, qэ к'и те мала тэ?

Ви гот:—Хен жь т'бщар кэсэ жи нае. Әв жи чава к'бл-
фэта мьн дьвежэ, р'э'мэти баве мьн гэлөк же һ'эз кьрийэ.
лома жи ам ви тиньнэ мал.

Ви чахи дэстэбраке баве готе:

—Һане, лаво, тэр'а п'эрэ, бинэ т'эхте хвэ р'ынд т'жикэ, т'бшар бинэ мал у вэхта вэхвэр'не һэма пе стэгана э'въл хвэ пиан бавежа у г'һдарба к'а к'блфэта тэ у т'бшарва паше чь дькыи.

Дэдо эва ш'бх'ола кър. Вэхте хвэ н'һ'ш авит, дит к'б жына ви у т'бшарва т'эв листыи...

Р'ожа д'не чу дэстэбраке баве хвэр'а гот.

Базьргане апе һат п'яа бу. Әви изьна х'олама да, го:

—Һэр'ына мал, беж'на хан'ме ваки эз м'һ'ке наеме мал.

Бра хвэде ог'ьре б'дэ ван.

Дэстэбрак гази Дэдо кър, готе:

—Һэр'э г'рзэ члпие гэрмаш'ье м'ыр'а бинэ.

Әви чу ани. Ви чахи бук ани у же п'рси:

—К'ане һэбуна дэстэбраке м'и?—у пе ван члпийа к'бта у паше бук жь мале дэрх'ст.

Готэ Дэдо:—Т'б м'рати ви базьргане м'ивэ, эзе һэр'ым тэ б'зэвшин'ым.

Әв чу т'эркасали днебу. Чу эла мире э'рэба. Әв чу коне һэри мэзыи. Әв коне мире эла э'рэба бу. Ле бу меван. Чан-даки в'ра ма: к'эсэки же н'п'рси—«К'а чьма һатийэ?» Ахрие бь хвэ гот:

—Хвэде мала вэ авака, қэ һун нап'рсын к'а меване вэ чьма һатийэ?

Вана гот:—Нэ э'дете мэйэ ем жь мевана б'п'рсын.

Әви го:—Әз һат'ма вра бона с'рп'ор'эке.

Мир гот:—Әзе жь к'блфэте хвэ п'рск'ым, чька қизе мэ һанэ?

Әви пешда жь жына хвэ'йэ мэзыи п'рси:

—Қизе, қэ қизе мэ мера һанэ?

Әве го:—Қизэка м'и һэйэ, ле нэ йа вэлате хэрибанэ: шарэке бэр дэре мэр'а дэ'ватэк һат чу, эве п'эрде да алики ван н'һер'и.

Мир чу шэм к'блфэта хвэ д'ода у жь we жи п'рси:

—К'а қизе мэ мера һанэ?

Әве жи го, к'б, қизэка we жи һэйэ, ле нэ йа вэлате дурэ, го:

—Шарэке һэвице м'на нэ ль малдабун, сит'ла шир сэр эг'р бу. М'и гази we кър, эве һат али м'и, эв сит'ла шир данн, т'л'яа хвэ нав ширдак'р, к'рэ дэве хва.

Мир чу шэм к'блфэта хвэ с'с'яа (йа б'ч'ук), же п'рси:

—К'а қизе мэ мера һанэ бона вэлате хэриба?

Ви чахи жьн'ке гот:

—Қизэка м'и һэйэ, э'с'л йа вэлате хэрибанэ. наве we М'йанэйэ, һама эве жи б'дэ вэлате хэриба.

Мир һатэ шэм меване хвэ у гот:

—Қизэке, мьн п'ешк'еши тэ кьр.

Р'ожа дьне мир қиза хwэ да ши.

Һарйэк лэ һәспәке сйар бун у р'ек'этын. Әwana һатын ғһиштънә wәлате хwэ, мала Дәдо. Го:

—Дәдо, әва к'әлфәта тә, әва һәбуна мьн—п'ешк'еши тә. Мәйана ханьм, әз иди дьчъм, тә мқати нав-намуса мәвә.

Мәйанә ханьме жи бәр п'атә да у дәсте хәзуре хwэ р'амуса у изьна ши да, әw чу. Паше әwe готә Дәдо, го:

—Һар'ә мьр'а зар'әк шәш—һ'әфт сали бьк'ьр'ә бинә.

Әwi чу зар'әкә бса ани. Наве ши Ә'лько бу. Мәйанә ханьме дәмал дьньр'шанд, Ә'лько дьбьр дьфрот. Идаре хwэ кьрын.

Wәхтәке шмаә'та ши шәһәри чунә шәм п'адше шк'йат, wәки нава шәһәрда буйә бһальхи, бра изьна базьрганбашйа бьдә алвере бькьн, wәки бьвә арзанльхи. П'адше жи газп Дәдо кьр, го:

—Гәраке тә дьст алвере бьки, wәкә алвера р'ә'мәтне баве хwэ, бәлки дь нава мөда дьвә арзанльхи.

Дәдо мөлул һатә мал, Мәйана ханьмер'а гли кьр. Мәйанә ханьме го:

—Qә шайша һәк'шинә, әзе се р'ожада базьргане тә һазьркьм.

Әwe wә'дәки дһа кьнда базьрган һазьр кьр. Әwe сәр дәмаләке һьвиси п'адше wәлате Гьрщьстанер'а, wәки: «Хәw-на шәвада әз тә буна хушк, бре һав. Әз һһа Дәдое мере хwэ дьшиньм wәлате тә, тә чава ләзьмә алвера ши бьди дәрбазькьрне».

Мәйанә ханьме қрар кьрьбу, wәхте Дәдо жь мал дәрк'әвә һ'әта һатьна ши к'ьнше хwэ наәх, һәк'әвә нава ши.

П'адше Гьрщьстане бона хатьре Мәйанә ханьме зә'ф баш қәдре Дәдо гьрт.

Щара пашьн Дәдо к'әтә ә'йнате, готә Мәйана ханьме:

—Шермә, әва қәт'йа һә ланқи п'адшейә әз бәр ши датиным.

Әwe гот:—Әва қәт'йа тә хлаз дькә, ә'шйае тә дьфрошә.

Чава жи кьр, Дәдо әw қәт'и һәбьр. Мәйанә ханьме зә'ф зор дае, го:

—Бьдә Ә'лько.

Ле ши жи го:—Wәки аг'е мьн нава, әз жи навьм. Ле бона хатьре тә қәт'ие текә баре дәве пашьн, әзе wьра дәрхьм бьдәме.

Wәхте базьрган р'е дьк'әвә, базьргане т'бшар пәй ши дьчә. Р'ева қәт'и дьк'әвә, т'бшар дьвинә. Т'әви Дәдо дьчә бәр мала п'адше базьргане хwә датино. Т'бшар қәт'ие дьвә бәр п'адше датино. П'адша дьвежә ши, дьве:

—К'а хайа ве қәт'ие чи тәйә? (Qәт'ие нас дькә).

Әу дьвеже:—Иара мына.

П'адша дест дьде сәр базьргане т'бшар у Дәдо. Дьвеже т'бшарр'а:

—Гәрә тә һәр'и нав-нишане Мәйанә ханьме мыр'а бини.

Т'бшар дьчә. Ле Дәдо жи дьчә бәр һ'әраме п'адше, Ә'лько жи ылате хвә.

Т'бшар пирәкә фелбаз дьвинә, дьшинә мала Мәйанә ханьме. Пирьк қбт'ика мазьн чедькә, қбләкә ч'ук теда дьһелә, т'бшар дькеда, дери дьгьрә, һьлдьдә те мала Мәйанә ханьме. Бәр дери дьсәкьнә у ит'мазе же дькә, вәки шәвәке хвәйкә һ'әта сьве—әве һәр'ә. Вәкә қраре хвә Мәйанә ханьм қайил нава. Ле вәхта пире зә'ф-зә'ф же р'әща дькә, диса наһелә. Ле вәхта пире дьве: «Тә бьди хатьре р'яа Дәдо»,—ви чахи Мәйанә ханьм изьне дьдә, те мал. Бь дьле хвә саг' қбт'яа пире тина һөндөр'.

Пире гәләки к'әтә бьн Мәйанә ханьме, го:

—Ахьр, тә қиза мира, чьма тә бса қлер хвә хвәй дьки, аве хвә нақи? Т'әг'мина тә Дәдо иһа аве хвә нака, нак'әвә нав ивина, р'аназе?

Зә'ф жер'а гот, һ'әтани ани сәр р'е.

Р'ожа дьне ав да гәрмкьрьне. Мәйанә ханьме ав хвә кьр. Вәхта әве ав хвә дькьр, Т'бшар жи қблә қбт'иер'а һ'әму нишане Мәйанә ханьме һьлда.

Свәтьре пире қбт'яа хвә һьлда у чу. Шики дур дәри вәкьр, т'бшар же дәрхьст. Әви р'әзәдьяа хвә да пире, һәде we дане у леда чу шәм п'адше Гөрщьстане. һ'әму нав-нишане Мәйанә ханьме жер'а гот. П'адша һ'әму һәдьяе Дәдо да т'бшар у бәрда.

В'өхтәке Мәйанә ханьме жь балконе дит, кә Ә'лько һат у чу шәм пирәдьяа хвә, наһатә шәм Мәйанә ханьме. Әв жь балконе пәйа бу, бәр бь Ә'лько чу. Жь Ә'лько пьрси, го:

—К'а Дәдо?

Ә'лько го:—Һәр'ә, нап'ак, чьр'а тә иьзани Дәдо к'әне? Тәр'а дьвөжьм жь вьр һәр'ә: мын нане бәр дәсте та гәлә хвәрийә, һ'әрам нака.

Мәйанә ханьме гәләки бәр Ә'лько гәр'яа, бса жи пирәдай-ка ви бәр гәр'яа, бежә к'а чь буйә. Паше бәр гәр'яа, вәки Ә'лько т'әви Мәйанә ханьме һәр'ә Гөрщьстане.

Ә'лько һәр тьшт жер'а го у р'абун чун Гөрщьстане.

Әве чу к'очьк-сарак к'ьре кьр, готә Ә'лько, го:

—Тә һәр'ә се қбт'яа мыр'а бьк'ьр' бинә.

—Ә'лько чу ани, го:

—Тә һәр'ә, эваре сәһ'әта дәһа дәрбәке, йанзда дәрбәке, данзда дәрбәке вөрә дерихә у щара пашьн гөһ бьдә сәр гляа.

Мәйанә ханьме хвә баш хәмьланд, чу һашта ода п'ад-шеда сәкьни.

Wəxtəke wəzире п'адше дэрк'эт, жь Мəйанə ханьме пьрсн, го:

—Ə'вда хwəде, тō к'ни?

Го:—Wəла əзə йəкə бəхwəйимə, дьхwəзьм йəк һəбə мьн бьвə хwəй.

Wəхте əw ч'а'в Мəйанə ханьме к'эт, һ'ыше сəре wи чу. Wəзир го:

—Wəки бсанə, wərə мə һər'ьн, əзе тə хwər'a бьстиньм, мала мьн һ'əму п'ешк'ешн тə.

Əwe го:—Wəки бсанə, тō эваре сəһ'əта дəһа wərə мала мьн, флан дəре, əм qраре хwə бькьн.

Паше wəзир чу т'вдарəже хwə бькə. Паше qазне wəзир дэрк'эт. Əwи жи Мəйанə ханьм дит у һ'əбанд. Wана диса һəвр'a qрар кьр, wəки һəвдō бьстиньн. Бь qрара wана qазн чу к'ар бькə у wəки сəһ'əта йанзда һэр'ə мала we.

Пашн чуина qазн т'бщар жи ода п'адше дарк'эт. Əwи Мəйанə ханьм нэдитьбу (wəки һ'əсаб нəкьн дитьна wəхте сəршое). Wəхте əwи дит, һ'əзар дьли һ'əбанд, wан жи һəвр'a qрар кьрьн, wəки һəвдō бьстиньн. Паше т'бщар чу к'ар бькə, wəки сəһ'əта данзда бə дитьна Мəйанə ханьме һ'əлади.

Эваре, сəһ'əта дəһа, wəзир һат дəре Мəйанə ханьме к'əта. Əwe дəри лə wəкьр, wəзир к'əтə һōндōр. һала һə лап хəбər надабун Ə'лькə дəри к'əта. Wəзир го:

—Əw к'ийə?

Го:—Һəвə, т'бнəвə мєре мьн һат.

Wəзир го:—Лə чəwa бькьн?

Мəйанə ханьме əw кьрə qəт'икə, дəри лə гьрт.

Сəһ'əта йанзда qазн һат: бь we р'ə əw жи кьрə qəт'иə. Сəһ'əта данзда т'бщар һат, əw жи бь we р'ə кьрə qəт'икə, дəри лə гьрт. Паше əw у Ə'лькə р'уныштьн, чь кō wана анибу хwər'a к'əфкьрьн. Ə'лькə дэрк'эт дəрва, бəр дəри сəкьнн, гōһ да сəр wан.

Мəйанə ханьме т'бщар жь qəт'иə дəрхьст у же пьрсн дəрһəqа йартья wи у Мəйанə ханьме. Wи чəхи əwи го:

—Мəйанə ханьм сəр дошəкə п'əхəмбəр дья мьн, хушка мьнə.

Ханьме го:—Т'бщар, лə чəwa тə нишанə we ани да п'адше?

Го:—Əз дəсте пира фелбаз к'əтьмə qəт'иə, пире бьрə мала we, qəт'и дани сəр сəршое: wəхта əwe ав хwə кьр, мьн жи нишанə we һ'əму һьлдан.

Wи чəхи wəзир, qазн, Ə'лькə wан хəбəре т'бщар дьбьһен. Ə'лькə шабуна т'абə хwə нани, ль дəри хьст. Т'бщар диса к'əтə qəт'иə, дəри лə дада.

Сwəтьре һəрсə qəт'я дьвьнə бəр к'очькə п'адше датиьн. Лə п'адша һивья qазн, wəзир у т'бщарə, бəнə

Һәрәмә—һе т'бнәбун. Мәйанә ханьме чу ит'маз жь п'адше кър, вәки ван һәрсе қбт'йә we бинә һәрәмә у вәкә. К'бтәси қбт'и аниә һәрәмә. Вәкърьн—қәзи, вәзир у т'бшар дәрхь-стын. Гьрәгьре п'адше ә'шевмайи ман. Мәйанә ханьме го:

—Ит'маз дькьм бра қәзи у вәзир тәр'а бежьн к'а чава Мәйанә ханьм-хушка тә у т'бшарва һәвр'а йарти кьрьнә.

Ви чахи қәзи, вәзирва готьн:

—Т'бшар готийә «Мәйанә ханьм хушка мьнә: мьн қбт'йә пиреда вәхта ав хвәкьрьна we, һ'әму нишане we қблә қбт'йер'а һьлдан».

П'адше гази щәлат кър, сәре т'бшар жекър, паше шанд Дәдо ани, шарәкә дьне һ'әму ч'әк р'һ'әле ви дане, кьрә форма базьрганбаши.

Базьргәне хвә һлдан, Мәйанә ханьме жи бь хәлат ледан, чуә мала хвә.

Әwana һежа бь һ'әләли гһиштьнә мразе хвә.

41. ӘЙНИ ЖЫН, ҰЙНИ ЖЫН

П'адша готә Ұзир, го:

—Һәр'ә мьр'а ә'йни жьн, Ұйни жьн бинә!

Ұзир п'адшар'а го:—П'адшаи саг'ба, әзе һәр'ым к'идәре, Ұаки ә'йни жьн, Ұйни жьн тәр'а биньм?

Го:—Тәр'а чъл шәв моләт: тә ани, ани, нани—әзе сәре тә лехьм.

Ұзир р'абу чолә к'әт. Галә Ұәхт гәр'йә. һат к'учәкер'а дәрбаз бу. К'әлфәтәкә хәә балконәкәдә хәә даһьшьбу: динә хәә да—хорт мә'дәкьри, һәма сәре Ұи бәр'дана, дьчә, лә кьрә газн:

—Qбрбан, чьр'а бса мә'дәкьри?

Го:—Qизә фәиш, дәрде мьн зә'фә.

Го:—Ұәрә Ұьра, жорә—чька дәрде тә чийә.

Һлж'ышйә чу жорә.

—Qбрба, го, бежә, чька дәрде тә чийә?

Го:—Дәрде мьн әҰә: п'адше чъл р'ож Ұәхт дайә мьн, готийә: һәр'ә ә'йни, Ұйни жьн бьвина, Ұәрә. Го, әз иһә дьгәр'ым, аз ньзаньм к'әдәре бьвиньм.

Го:—Qбрба, дәрде тә щәм мьнә, әзе дәрде тә дәрманкьм.

Ұзир р'унышт, т'әзә харьн жер'а ани: хәәр'а нанә хәә хар, лә'зәки хәәр'а һәв шабуи, го:

—Дә р'авә, әз тә бәр бь дк'ана мерә мьн һәр'ын.

Чунә незикн дк'анә, го:

—Әзе һәр'ымә дк'анә, тә пашә пәй мьн Ұәрә.

ЧаҰа дәрда чу, мерә Ұе зә'ф пер'а ша бу, динә хәә даә, мәрнж жи һатә дк'ана Ұи. ӘҰи мерьки хәәр'а дк'анә т'ама-шәкьр. Мришкәкә соркьри сәр даг'әлә бу. Жьнькә щийаз нав дәрхьст, го:

—Ұәрә әз мерә хәә шәрт бьгьрын.

—Э, го, в'ада хваде, дк'ан т'эмам йа тэйэ, го, чи к'ер'анэ, — мере we же h'эз дьк'эр, эди хатьре we нэк'эт.

Шийаз к'ышандын, эw мерьк жи дарк'эт чу. Лэ'эке сэк'ни, жьньке жи да пэй мерьк, дэре мале г'һишт'ын һэв, чун. Чуна мале. Wэзире п'адше, жьньке хwэр'а лэ'эки лаqьрди кьрыи. Дина хwэ дае йэки дэри хьст.

—Аһа, го, wэзире п'адша, эw мере мьнэ һат.

—Э, го, т'бэ мьн техи к'б'?

Го:—Wэрэ тэ техьмэ ишкафе, дэри дадым, — мерьк кьрэ ишкафе, дэри дада.

Чу, дэри вакар, го:

—Т'б к'ии?

Го:—Эзм.

—Э, го, мала тэ храв нэвэ һэма ве сак'эте т'б һати? Го, wэзире п'адше һатьбу, мэ лэ'эки хwэр'а к'еф кьр, тэ дэри хьст.

Мере we һата мале, го:

—К'а wэзире п'адша?

—А, го, ва ишкафеда.

Го:—К'а балт'э бьдэ мьн.

Балт'э да дест: «һан, го, йа бь дэст». Мере we сьст бу, балт'э дест к'эт, го:

—Тэ дит, мьн чава шэрте хwэ ль тэ хьст. Тэ qa нэда аq'ле хwэ: wэзире п'адша ве гаве we к'б' бе, бе мала мэ. Мала тэ аваба, к'олфатакэ нола мьн, эз изьне бьдм хwэ—wэзире п'адшер'а блэйзм, qa тыште бса дьвэ? Мьн бона we йэке жи шэрте хwэ ль тэ хьст.

Го:—Wөлэ, эз жи заньм т'б баши, ле мьн тэ бавэр кьр. дэсте мьн чу, иди.

Го:—Тэ ди мьн т'б чава хапанди, мьн шэрте хwэ тэ да.

Го:—Жьньк, эре wөлэ тэ дэлк'а шэрт мьн хьст.

Лэ'эки хwэр'а р'унышт'ын, мере we р'абу, чу дк'ана хwэ. Wэзире п'адше ишкафе дэрхьст, хwэр'а лэ'эки лаqьрди кьрыи, изьна wэзир да, wэзир чу. Го:

—Дэ һэр'э бежа п'адше хwэ—тэ бь ч'э'ве хwэ дит— а'йни жьн, wайни жьн.

42. ДО ЗЛАМ

Дѡ злам р'ѡх хѡв дьк'ѡвын, дьве: «ѡме хѡр'ѡн хѡвате.
хѡвалѡк дьве:

—Ве сбе хѡбѡраке бежѡ ѡз бьвьм к'ѡчѡкѡки, бьфьр'ѡм.

хѡвале дьн жи дьве:

—Дѡ вѡрѡ ѡм хѡбѡраке бежьн, ѡз жи хѡр'ѡм ви шѡхѡри
бьвьм п'адша.

хьнѡ ѡрд дьчьн—дина хѡв дае: ѡв хѡвале ви фьр'н чу.
Дьве: «Иѡ ви хѡтѡ сери». Дьчѡ орт'ѡ шѡхѡр, дьнхѡр'ѡ
щмѡѡт т'ѡмам дѡре малѡ сѡхьнийѡ. ѡв жи дьчѡ хѡва щмѡѡте
хѡр'ѡ дьсѡхьнѡ. Тѡйр бѡрдьдьн: тѡйр сѡр сѡре к'ѡе бьсѡхьнѡ—
ѡве бьвѡ п'адша.

Тѡйр гѡр'ѡѡ, сѡр сѡре ви хортѡ дѡни. Щмѡѡте го:

—хѡйран, ч'ѡ'ве тѡйре мѡ тѡр'ийѡ,—ѡв хорт кьрьнѡ
ѡвѡнки.

Тѡйр гѡр'ѡѡ, гѡр'ѡѡ, хѡт дѡса к'ѡлѡкер'ѡ сѡр сѡре ви хортѡ
дѡни. Щмѡѡте го:

—ѡв чѡва мѡрики хѡриб, вѡхта мѡ кьрийѡ ѡвѡн жи,
тѡйре мѡ дѡса сѡр сѡре ви дѡни: чѡва мѡрики хѡриб, к'ѡсѡк
ви ѡра т'ѡнѡ, ѡѡбул бькьн п'адше хѡв,—кьрьнѡ п'адша.

Хорт бу п'адше шѡхѡре Сьдѡе. Сѡлѡке п'адшѡти кьр,
р'ѡжѡке гѡзи щмѡѡтѡ хѡв кьр. Аш хѡбу шѡхѡре виѡда. Го:

—К'н дьхѡвѡѡ, вѡки хѡр'ѡ бѡр аш? бьвѡ ашѡвѡнчи?

Хортѡки го, го:—Аш ѡз бѡшѡр дькьм, ѡзе хѡр'ѡм бѡр аш.

П'адша хортр'ѡ, го:

—Тѡ аш дьхѡбьтѡни, го, ѡ'мбѡра ѡш чѡнѡки, хѡма ѡсѡ
бьхѡлѡ брѡ р'ѡдѡ хѡр'ѡ.

ѡв хорт чу бѡр аш, аш дѡ хѡбѡте, ѡ'мбѡр чѡ нѡкьр.

Го:—К'н дькарѡ шѡхѡлѡ р'ѡнщѡрѡне бькѡ?

Хортѡки го:—Шѡхѡлѡ р'ѡнщѡрѡне ѡз дькарьм бькьм.

—Қорба, го, тō шот дьки, гае хwə р'аст гьренәди, йәке һа гьреди, йәке—һа, чь тә р'акьрийә, р'анәкьрийә.

Хорте тә шоте хwə гьреда, чу сәре зәвие. Дбшбрниш бу: «Һ'әйран, го, әви готийә, гае хwə р'аст гьренәди: мьн бәре гае хwə гōһаст, йәк шиали дьчә, йәк шиали,—һә дьчә, һә т'б».

Го:—К'и дькарә һәр'ә бәр ви кәвьри, лобийа лехә, го, чь гьртийә, гьртийә, чь нәгьртийә—нәгьртийә.

Хортәк р'әбу, чу, лобие хwə һьлдан, бәр кәвьр сәкьни, лобие хwə ле дьхә, го: «Һ'әйран, хwə әз һәге хwə дьстиньм—т'алаша мьнә лоби кәвьр нагьрьн».

Саләк бса дәврәмниш бу. Цмаә'та п'адше пе һ'ьсйа, wәки ә «әв п'адша динә, һатийә нава мә». П'адша хwə-хwə жи пе һ'ьсйа, wәки цмаә'та ви занә, wәки п'адша динә. Wәхтәки сәкьни, гот цмаә'та хwə: гази цмаә'та хwə кьр, т'оп кьр, гот цмаә'та хwə, го:

—Әз заньм, цмаә'т дьве, п'адше мән динә, әз жи заньм, wәки диньм. Го, әз нәдиньм, го, гази ашванчикьн бра бе.

Ашванчи һат бәр п'адша п'ант'ә авите сәкьни, го:

—П'адшан саг'бә, чьр'а тә гази мьн кьрийә?

Го:—Әва саләкә тō дьһери, қә чьқа нан тә һерайә?

Го:—Ә'мре та бу, мьн жи ә'мбар ченәкьрийә.

—Ә, го, цмаә'та мьн занә, wәки әз диньм. һақа wәхт, wәки ақьле тә т'бнә бу: зә'ф жи мьн го, тә чавә ә'мбар че нәкьрийә? П'ак, го, го, һәр'ә гази шотк'арихә.—һат, го:—һақа wәхт тә шот кьрийә, тә чьқа ә'рд р'акьрийә?

Го:—Ә'мре тә һәбуя, тә готийә—гае хwə р'аст гьренәди: мьн жи р'аст гьренәдайә—ләма жи р'анәкьрийә.

—Ә, го, әз дин, ле қә ақьле тә т'бнә, wәки—әз әва саләкә әз п'әра дьстиньм, әз гае хwə чьр'а wa гьредьдьм? Қорбан, го, һәр'ын гази хайе лобийакьн, чька әве чь бежә?

Әw һат, го:—П'адша саг'бә, тә чьр'а гази мьн кьрийә?

Го:—Қә лобийа кәвьрва гьртийә, шинбуна?

—Ә, го, п'адшан саг'бә, қә лобике жи пева нәгьртийә.

—Ә, го, тō зани, цмаә'т әз дин дәрхьстмә, ахьр. Го, ақьле тә қә т'бнәбу:—п'адша дамә бәр ви кәвьри, ве гәрме, һақа тә ледьхьст, тә р'ек жь хwөр'а бьдита.

Wәхтәк дәрбаз бу, цмаә'та п'адша п'адше к'әнийә, го:

—Wөрә бьнһер', шōхōл чавә дькә, wәки ә'мре ви һәма әw шōхōл кьрьнә: иро жи дьвежә wan мәрийә:—wә һақа п'әре стандьн, әзи дин бум, ле ақьле wөр'а чь?

П'адша ә'мьр бәрда, цмаә'т т'әмам бәрәв бу, го:

—Цмаә'т, wә т'әва ә'йанә, wәки әзи диньм? Го, әз нә диньм. Әw аш, го, мера мер бса һ'әта эваре дьхәвьтә тинә, ле к'блфата ви—ә'мбарә: wәхта дәсте хwə нәда бәр, мала ви пешда нае. Ле, го, әва саләкә, wәки ә'мбара нан һәбуя, тәе чьқа ар исал т'опкьра?

Ашванчи готеда:—П'адшан саг'бэ, мьне ар гэлэк т'оп-кыра.

Го:—Qбpбан, тō бьзанби ав мерэ, амбар жи к'блфэта шийэ: вэхте к'блфэте дэсте хвэ нэда бэр—мала ши п'учэ.

Гази шотк'ари кыр, го:—Эва салэкэ тэ қэ чьқа ө'рд р'акьрийэ?

Шотк'ари го:—Вэхта тэ го—гае хвэ пашопе гьредэ,—мын қэ хэтэк жи р'анэкьрийэ.

—Ле, вэки, го, гae, тэ шот гьредайи буйа р'аст, тэе гэлэ ө'рд р'акыра?

Го:—П'адшан саг'бэ, мьне гэлэ ө'рд р'акыра.

Го:—Эва өв мэрийэ, вэхта дō бра малэкеда бун: дьле ван, вэки нэвр'а саг' буйа, we гэлэк пешда бьхатана. Ле, вэки қалпи к'этэ орт'а нөрдō бра, го, браки ши вэдьшерэ, өв жи ши вэдьшерэ, го, мала ван жи һақа пешда начэ, тьштэки накьн. Го, дэ нэр'ын, гази хайе лобийа бькьн, го, бра бе.

Го:—Салэкэ, қōрба, тэ чьқа лоби хэрщкьрыңэ?

Го:—П'адшан саг'бэ, го, зэ'ф мын хэрщ кьрийэ, го, қэ һэке кэвэра нэгьртийэ, го, қэ лывэке жи пева нэгьрт.

Го:—Эва өв мэрийэ: дыйна беже, мэри бежеда—гли нак'эвэ сэрэ ши, ақыле вида р'унани, го, чь лобие кэвэра гьрт-өв жи өв мэрийэ, го.

Щмаэ'та п'адше дōшōрмиш бу, го: «Мэ го п'адше мэ динэ, ле, р'астэ, мэри һэйэ данздаһ мөһа дьхөвьтэ—дькэ, накэ—тьштэки ши т'бнө, эва гьлине п'адша, р'астэ, го».

Щмаэ'та ши р'абу бела бу. Эди өвэ.

43. МЭРИКИ БЭЛЭНГАЗ

Мэрик һэбу, бэлэнгаз бу, зар'е ви һур бун, нькарбу хайкыра. Го: «Әзе һәр'ым шәм дәүләтики, бәлки чәнд манат п'әрә бьстиньм, зар'е хwә—хwә хwәйкьм». Чу шәм дәүләти, го:

—Тб чәнд зер'а бьдә мьн, wәки аз пе зар'а хwәйкьм.

Дәүләти готә, го:—Әз бьдьм, чьра тә лазьмә, әзе бьдьма та. Ле әзе тәр'а хәбәр бьдьм сәр мөһакә: тә м'һ'әке һ'әде мьн ани—ани: м'һ дарбаз бу,—әзе кило гошт щане тә бьбьр'ьм.

Го:—Брав^ә, сәр м'һакә бьдә мьн, го, мөһа мьн т'әмам бу, го, мьн нани—кило гошт щане мьн жеки.

Әви го: «һ'әта мөһакә әзе дәйнә ви бьдьм».

Wә'де ви дәрбаз бу, wәкә дәһ зер'а жи да сәр, го: «Әзе хwә бавежьме, бәлки гоште мьн женәкә».

Әви жи го:—Qбрбан, аз п'әре тә зедә һьлнадьм: мьн тәр'а хәбәрдайә, ахьр аз гәрә кило гошт щане тә жежьм.

Мерьк дөшбөрмиш бу, го: «Wәки әва кило гошт щане мьн жека, әзе ида саг' к'едәре бьминьм». Р'әви р'астәке к'әт, дина хwә дае—һәспәке дьр'әвә, й'әки пәй^ә. Ле кьрә гази, го:

—Qбрба, го, ща we һәспа мьн пешие бьгьрә, вәгәр'инә.

Әви көвьрәк һьлда, баве һәспе бьзвьр'инә, көвьр ч'ә'ве һәспе к'әт, ч'ә'ве һәспе коркьр: хwәйә һәспе, хwәйә зер'а пәй к'әт'ьн, бәлки бьгьр'ьн. Чу дәрк'әта сәр сәре мнәре, го: «Әз һәр'әмә вьра, әзе хьлас бьм». Әви хwә жорда, сәр сәре мнәре авит. Мәләи wed'ре р'азан бу. Жорда чаwа к'әт, сәр wида к'әт, мәлә көшт.

Kбp'е мәлә жи һат: һәрсек гьһишт'ьн һәвдб, әв гьрт'ьн, кьр'ьн нава хwә, дәсте ви гьредан, бьр'ьнә диwана қази.

Қази го:—Әв чь һ'әwалә? Wә се мөрия дәсте ви гьрт'ийә, дьк'әт'ьн: бона чийә?

Го:—Иа ви кърйя, қә кәси нәкърйя.—Хвәйе зер'а готеда, го:—Мын һақа зер' даеда, мын пер'а хәбәрдайә сәр мәнәке,—wәхта тә дарәнгй хьст: әзе кило гошт щане тә жекым. Нһа нәбуйя хвәйе созе хвә, зер'е мын һьлдайя, р'әвийә хвәр'а.

Қази гьрт готеда, го:

—Әме дәст, лынге ви гьредьн, тә кило гошт щане ви жеки: грамак зеда бә—әзе сәре тә лехым, кембә жи, әзе сәре тә лехым: бса жеки кем у зеда нәвә.

Хвәйе зер'а дөшөрмиш бу, го: «Дәсте мын нә мезина, wәки әз р'аст жекым, грамак кем бә жи, we сәре мын лехә, зеда бә жи—we сәре мын жекә, щә'ньма зер'а кьрә», го, го:

—Һ'әйран, го, қази саг'бә, дә'wa мын ви мерькир'а т'өнә.

Го:—Дә wәрә вьра, д'әсте хвә бьк'шина, wәки дә'wa т'ә ви мерькир'а т'өнә.

Әw жи қол кьр, wәки—т'б дә'wa мын т'өнә.

Гази хвәйе һәспе кьр,

—Қбәрбан, го, тә чь дьхwәзи жь ви?

Го:—Һәспа мын р'әвийә, әw жи weда һатийә, мын ле кьрә гази, мын го: «Һәспе вьгәр'ина». Кәвьр авитийә, ч'ә'ве һәспа мын дархьстийә.

—Ә, го, чьқа әрд дур һәбу?

Го:—Wәкә сәр дөһ гаа, бист гааа дур бу.

Го:—Қбәрбан, әме әви жи техьна һақа әрд дур, го, тә жи кәвьр бса р'аст бәвежә—р'аст ч'ә'ве вихи. Ле, го, тә щие дьне башқә лехи, әзе сәре тә лехым.

Әw мерьк дөшөрмиш бу: «Әз чь заным, кәвьро тә ч'ә'ве ви к'әви, һан ч'ә'ве ви нәк'әви».

Го:—Һ'әйран, бра һәр'ә, дә'wa мын ви мерькир'а т'өнә.

Әви мерьки р'әбу қол кьр, wәки—т'б дә'wa мын вьр'а т'өнә.

—Ә, го, кбр'е м'әл, го, тә чь дьхwәзи?

—Ча'wa, го, әви бәве мын кбштийә.

—Сәр чь бәве тә кбштийә?

Го:—Бәве мын щие хвә бьйя мнәре данибу, бәве мын р'азайи буйә, Әви хвә жорда авитийә, к'әтийә сәр бәве мын—кбштийә.

—Ә, го, қбәрбан, чь тер'а һәйә: әме әви жи бьвьнә weдәре, дәст п'е ви гьредьн, тә жи р'ааә сәр мнәре, тә жи бса хвә жорда бәвежә: тә бса р'аст хвә бәвежи, wәки р'аст тә жи вихи.

Кбр'е малә дөшөрмиш бу, го: «Һәмин бәве мын һатийә кбштине. Мын хвә жорда авит, бәлки әз сәр ви нәк'әвьм—сәре мын жи we лехә», го:

—Һ'әйран, дә'wa мын ви мерькир'а т'өнә, бәве мын кбштийә жи, ле т'б дә'wa мын жер'а т'өнә.

—Дә, го, тō вәрә фолкә, вәки дә'ва тә ви мерькир'а т'бнә.
Кбр'е малә ведәре фол кыр, вәки—г'б дә'ва мьн жер'а
т'бнә.

Го:—Qбрба, дә р'авә һәр'ә.

Әв мерька дәрк'атьн чун.

Го:—Баләнгаз, дә р'абә, мьн тō дәсте вана хлазкьри.

Баләнгазе го:—Әз зә'ф р'азима, вәки тә әз дәст вана хлаз
кьрм,—р'абу у чу.

44. МЭРИКИ БЭЛЭНГАЗ У П'АДША

Мэрики бэлэнгаз һэбу, наве ви Аһ'мэд бу. Го: «Эзе һар'ым диwana п'адше, чька тыштэки дьдэ мьн, эз һар'м идара хwэ бькьм».

Чу диwana п'адша. П'адша го:

—Qбрба, чь дьхwэзи?

Го:—П'адшан саг'ба, эз мэрики бэлэнгазьм, шōхōлөки бьдэ мьн, эз зар'е хwэ пе хwэйкьм.

П'адше го:—Qбрба, наве тэ?

Го:—Наве мьн Аһ'мэд!

—Э, го, Аһ'мэд, qэ чь дэсте тэ те, wэки эз хэбатөке бьдэмэ тэ?

Го:—Дэсте мьн мернаси те, һэспнаси те, бөйт'аре һэспамэ, дөр'наси дэсте мьн те.

Падша да аqьле хwэ, го: «Бьсэкьн, аа wэхтөке we кери мьн бе».

Го:—Аһ'мэд, дэ һар'э бөр дэсте шорбөчие мьн, хwэр'а бьхөвьтэ.

Аһ'мэд чу хwэр'а wedөреда хөвьти.

Wэхтөке сэкьни—һэспөк һатэ базаре: щмаэ'т гөлөк ле г'оп бу, го:

—Гази һэспнасе п'адшекьн, бра бе.

Аһ'мэд чу мөйдане, дина хwэ дае һэспөк һатийэ мөйдане, го:

—Qбрба, һэспе тэйн зэ'ф башэ, ле э'йбөк һэспе тэ һөйө.

Хwөйе һэспе го:—Чь һ'өсави, тō э'йбе һэспе мьнр'а че дьки?

Го:—Qбрба, чьр'а дьхөйди, го, эм һар'ьнэ щөм п'адша qол бьдөнө һэв.

Чуиэ щөм п'адша. Аһ'мэд го:

—Мын эйба һәспе ши дәрхьст—һәспе бьднә мын, мын дәрнхьст: сәре мын лехә,—ведәре қол данә һәв.

Чунь шәм һәспе. Аһ'мәд гази хортәки кьр, го:

—Тә ве һәспе сйарби, дб мөйдане туж бьдеи, һәр'и—бейи: чахе тә дб мөйдан дане, бажо орт'а аве.

Әв хорт ле сйар бу, дб мөйдане туж данеда, ажотә нава аве. һәсп нав аведа мәр'ьхи.

—А, го, қбрба, ава эйба һәспе тә, го, һәспе тә шысе гамешә.

Һәсп дәрхьст, ани һат да п'адша, һәсп п'ешк'еши п'адша кьр. П'адша гота шорбәчие хвә:

—Кбр'о, го, иро һәскә шорбә зедә бьднә Аһ'мәде мын. Аһ'мәд гот:—Мала п'адше хравбә, һәспәк мын жер'ә аниә—һәскәк шорбә.

Вәхтәк дәрбаз бу. Дбр' һатнә мөйдане, фротане. Го:

—Гази дбр'чие п'адша кьн. Дбр'чие п'адша һат, дбр'ә ньһер'и:

—Қбрба, го, дбр'е тә қбсур'кә вана һәйә.

Хвәйе дбр'а го:—Эйба дбр'е мын чийә, тә эйба дьвини? Го, ава дбр'ьн, го, нә тыштәки дьнейә.

Го:—Қбрбан, чьр'а тә дьхәйди, го, әм һәр'ьнә дәсти п'адше доле хвә дайньн: һәрге мын қбсура зер'е тә чекьр, дбр'е тә гһиштә мын, че нәкьр—п'адша сәре мын лехә.

Чун шәм п'адша, қол кьрн. Аһ'мәд ани дбр'әк шкенанд, кбрмәки спи орт'е дәрк'әт, го:

—Қбрба, ава қбсуре дбр'е тә.

Дбр' жь дест гьртн, ани п'ешк'еши п'адша кьр. П'адша гази шорбәчие хвә кьр, го:

—Иро Аһ'мәде мын һәскә шорбә ле зедәки диса.

Вәхтәк к'әтә орт'е, дәрбаз бу, п'адша дбшбрмиш бу, го: «Әви һәспинаси р'аст дәрк'әт, дбр'наси жи, го, р'аст дәрк'әт, һәлә әзе бьщер'биньм, чька мыр'а чь дьвежә?»

Эваре әв Аһ'мәд т'әне р'ушьштн:

—Э'фарьм, го, Аһ'мәде мын, тә һәспәнаси жи нас кьр, тә дбр' жи нас кьрн. Аһ'мәде мын, ле қә әз чаваньм, алие мернаснада?

Го:—П'адшан саг'бә, әз у тә т'әненә, го, тә дола шорбәчиани.

П'адша р'абу һедика чу диwana дйа хвә, го:

—Бне, вәрә мыр'а р'аст бежә, тә мыр'а р'аст нәвежи—әзе сәре тә лехьм.

Го:—Лаво, бежә, чька чийә?

Го:—Аһ'мәде мын р'аст готийә һәспнаси жи, дбр'наси жи те дәрхьстийә. Го, иһа мыр'а дьве: тә кбр'е шорбәчийани.

Го:—Лаво, чьр'а сәре мын лехи, го, баве тә заньбу чь вәхте те һәрәма хвә. Го, әз һа р'азайи бум, го, әви заньбу—шорбәчи, баве тәе һәр'ә һәрәма хвә, го, мын жи го: «Wә'де

п'адшейэ, к'е шыке дьвэ зw те һэрэма хwэ». Го, эw һат чу.
Чэнд дэфэ к'этынэ орт'е, го, мьн дина хwэ дае—п'адша һат.
Го, мьн готедэ: «Тэ шаш буйн, тэ һежа чуйн». Го, п'адша
готэ мьн: «Бьбахшинэ, аз шаш бумэ». Ле, го баве тэ бьрэ
мьсьл'эте, го, шорбэчнэ wн чуйэ һэрэма жьна wн. Го, ида,
лаво, чэр'а сэрэ мьн ледьхи? Го, wлэ тэ дола шорбэчнэ.

Кэр'-кэр' п'адша р'абу чу диwана хwэ. Глиэ Аһ'мэд п'ад-
ша щер'эбанд—р'аст дэрк'эт. Ида п'адша заньбу, wэки
Аһ'мэд пе занэ wан глиа. Навэ Аһ'мэд бьнд кэр. Хэбэр-
дана Аһ'мэд кэрэ зер'эки. Аһ'мэд ма диwана п'адшеда,
хwэр'а к'эф кэр.

45. СИНӨМ — БӨГ'ДА

Кизик һәбу, наве we Синөм-Бөг'да. Әw кәр'әпә хwә дьстия.

Көр'әпә we дьчә нава кәри-сурне хwә дьһер'ә, гьшк башыи. Те шәм хөламе хwә, дьһер'ә—һәспе шийа йәк бәләнгазә. Дьбе:

—Хөлам, дьбе, әва һәспа чьма һа бәләнгазә?

Дьбе:—Дьдьме, надьме, бса бәләнгазә.

Дьбе:—Тө мьр'а р'аст набежи, әзе сәре тә лехьм.

Хөлам дьбежә:—Э, чь тә вәшерьм, чь хwәде; жьна тә те дьбә дьчә, һәспе сйар дьба дьчә.

Дьбе:—Әви һәспи һәдеда, йәки дьне бьдеда.

Мерьк р'аназе, һ'шйарә, дьһер'ә қизапа шийа р'аназе: бышкошкәк хwә вәкьр, йәк п'әвхьст. Дьһер'ә тә'жик веда дәрк'әт һат, к'әтә п'ашла шй, һ'шк қәп'әчә кьр, гьрт. Дьһер'ә бу р'ыгинийа лынге һәспе—қизапа шй чу. Зораке дьсте тә'жие дәрдьк'әвә, те шәм хөлам, дьбе:

—Чу?

Дьбе:—Әре!

Дьбе:—Дә шй һәспи мьр'а бьк'шйна.

Сйар дьбә, дьбежә: «һәспе, тө шй мразики, һәршәв к'бда дьчи, мьн бьби ведаре». һәсп дьчә ведаре дьсәкьнә. Дьһер'ә р'онайи һәйә, сәре хwә wa дькә, дьһер'ә чьл һ'әрави р'ушьтьнә. һ'әравбаши жьна шйр'а дьбежә:

—Форқа форқ, тө чьма ишәв дәрәнг һати?

Жьньк дьбе:—Мьн анщах дайә р'азандьне, ләма дәрәнг к'әтьм. һ'әравбаши дьбежә хөламе хwә:

—Тө соли мьн бйна, әз һәр'әм дәрва, бем диwana we бькьм.

Әw дәрдьк'әвә дәрва, мере жьньке дәрва сәкьнийә: шу-

рәки стбе ви дьха, сәре ви дьфьр'ина, дькә т'әркуйа һәспе хвә, шунда дьзвьр'ә дьчә мала хвә.

Дьһер'ә бәрбанга сбе қизапа ви һат, дьгьри. Қизапа ви шьва қдрте һьлдьда, ледьхә, дьбе:

—Куч'ьке куч'ьк, тә чь ани с'ре мьн?—Гәдә дьбә куч'ьк дьк'әва нава шәһир.

Йәки шьһуд те гошт дьстина, т'ула ду дьчә, дьбә бәр дәрә хвә, қиза хвәр'а дьбе:

—Лаво, мьн куч'ькәк аниә, чь р'ьндә, дьбе, нан бьбә бьдеда.

Қиза ви дьчә, дьһер'ә әва ч'ә'ве мәрийанә, «әва кбр'е фланкәсейә, мьн у ви школеда т'әв хвәндийә». Дьчә дьбе баве хвә, дьбе:

—Әва куч'ьк нина, әва кбр'е фланкәсейә, мә т'әв хвәндийә ишколеда.

Дьбе:—Ле тбе чаваки?

Дьбе:—Баво, бьсәкьн, шьва қдрте шәм мьн һәйә, әзе ви техьм мәрвь.

Дьгьрә шьве ледьхә, дьба мәрвь. Мерьк р'адьбә дьчә нава шәһәр, хвәр'а п'арс дькә, нан бәрәв дькә. Дьһер'ә қизапа виһа сник данийә, сәре һ'әравбаши данийә сәр—бса дьгьри, һесьре хуне ч'ә'ва тен. Дьбе:

—Ханьм, һьнә нан бьдә мьн.

Дьбе:—Һәр'ә, к'албе һ'әрам, нан тәр'а к'о биньм?

Дьбе:—Тб сәре вики, тб с'р дьш'вьти, дьһ'ли тбе һьнә нан бьди мьн.

Қизапа ви р'адьбә дьчә нан бина жер'а. Әв дьгһижә қдр'ие, шьве дардьхә. Гава жьньк те, шьве ледьхә, дьбе—«қант'ьр'а қант'ьр'». Дьбә қант'ьр', дьбә с'р налбанд, сол дька, мьхәки льнге we дьхә, дькәлә. Ле сйар дьбә, дьгәр'ә. Әв р'еда дьчә, дьһер'е мәрвьәк жи һат бу һавале виһа.

Әв һәрдб мәрвь қамчики зер' әрде дьбини. Әв дьбе:—мьр'а, әв дьбе—мьр'а. Әв дьбе:

—Қбрба, вәрә әме дәрде хвә һәвр'а бежьн, дәрде к'е за'фбә—бра қамчи бьгһижә виһа.

Әви мәрвьн гот, го:—Қбрба, әз чумә нава базаре, мәрвьәки шьһуд һат, го: «Қбрба, һамбаләк мьн лазьмә, се сәһ'әта бә мьр'а бьхәбьте. Се қизе мьнә р'ьнд һәнә, к'ижане бьхвәзә бьдьмеда. «Әм чуңе мала шьһуд. Шьһуд зәнгьл к'ьшанд, се қиз һатьн сәкьнин. Го: «Қбрба, тб к'ижане дьхвәзи?» Го:—«Әз әва ч'ух дьхвәзьм». Ани к'аг'аз ньвисн, го: «Дә р'абә, к'арване хвә, базьргане хвә баркьн, әм һ'р'ьн». Чу, чу, щики ньһер'и—базьрган сәкьни, го: «Қбрба, ви кәвьри һьлдә». Мьн ньһер'и бирә бьнида. Гот: «Қбрба, тб вәрә тек'әва ве бире, чь кб р'асти тә һат: кәвьрбә, хвәлибә, чькб һабә, тб техә ә'лба мьн, әзе бьк'шиньм». Әз к'әтьм бире, мьн биреда чь һәбу дәрхьст, әви баре хвә дагьрт, го: «Дә.

қорба, шара аз та дәрхәм». Шрит авитә нава мьн, к'ьшандьм. Сәре мьн дәрк'әт жь бире, әви шурак авитә шрите, аз к'әтмә нава бире. Мьн вахтаке ньһер'и—аз нава биредама, хәр'қимә—дәле мьн чубу.

Әз р'абум, к'ода дьчъм, дьһер'ьм шийазе мәрйянә теда. Шав һатә нава шәве мьн ньһер'и кьртә-кьртәк те. Тә навежи р'увийә, һатийә шәндәке мәрйяа дьхвә. Мьн да ду, р'уви р'әви. Әз жи р'әвим, аз ду руви чум свер'а дәрк'әтм дәрва. Әз һатмә мала хвә, аз диса чума нава базаре, мьн ньһер'и мәрвә мьн һатийә, дьбе:

—Һа һамбал мьн лазьмә.—Дә аз ви нас дькьм, әв мьн нас нака.

Мьн гот:—Хәзейн, әзе бем тәр'а бьхәбьтм.

Әви гот:—Се қизе мьн һәнә, к'ижане бәгәм бьки, әзе бьдмә та, т'әк се сәһ'әта мьр'а бьхәбьтә.

Әм чун, зәнгьл к'ьшанд, се қизе ви һатьн сәкьнин, го:

—Қорба, тә к'ижане дьхвәзи?

Мьн го:—Һа ч'ук дьхвәзьм.

Р'абу диса базьргане хвә баркьр, әм чун, диса ведәре сәкьнин. Го:

—Қорба, вра вәдә!

Мьн вәдә, диса кәвьрак дәрк'әт. Го:

—Хблам, тек'әвә вра, чь р'әсти тә те, дәрхә.

Мьн го:—Хәзейн щан, аз дьтърсьм, тә тек'әвә дәрхә, әзе жи паше тек'әвме.

Хәзейн к'әте, дәрхьст, мьн го:

—Хәзейн щан, баре дәва т'ьж^ә буйә, вәра ижа аз тә дәрхәм.

Шрит авитә һөндөр', х^әзейн шрит гьреда дәре дәрва. Мьн шурак стөкбра хәзейн хьст, әв к'әта нава бире.

Әз һатьм мала хәзейн, мьн қиза ви стәнд, к'аг'әза мьн һәбу, мал жи хвөр'а бьр.

Дә һа қизапе жи, мьн чь кә тәр'а гот, әви жи гот. Дьбе:

—Қизап, бсанә?—Әв жи сәре хвә дьһ'әжинә, дьбе—«бсанә».

Ижа әв һәрдә жь һәвр'а дьбежьн, дьбе:

—Қорба, дәрде мә к'ижани за'фә?

Е т'әза һати дьбежә:

—Қорба, һа мьн халқе хәриб бса сәре мьн кьр, һа тә—қизапа тә сәре тә кьрийә: һа тә дһа гран^ә, бра қамчие зер'ин тәр'абә.

46. ГАВАНЕ АҚЫЛ

Шарәке Ша ог'ли Ша Абас готә вәзир, вәк'иле хвә:

—К'аре хвә бькьн, әм һәр'нә сайранге.

Р'абун сйар бун, чунә сайранге. П'ър' чун, һындьк чун, чун р'асти нахьрәке һатьн. Ша ог'ли Ша Абас нава нахьреда ч'еләкә авьс дит, го:

—Шан, шан, гольке ве ч'еләке нери бәшә.

Гаване нахьре к'әчәлокәк бу. К'әчәлок гот:

—На, йа Ша ог'ли Ша Абас, гольки нәйн бәшә, сәре доч'а ви спийә, кьрийә т'оп' дайә бар ә'ниия хвә, ләма бәш те к'әвше.

Ша ог'ли Ша Абас ә'щевмайи ма, гот:

—Әви һәм әз нас кьрьм, һәм жи әз вьр'әк дәрхьстьм. Әви го, —К'әчәлок, әве ч'еләке бьдә пешйа хвә, әм һәр'нә гөнд.

К'әчәлок ч'еләк вәқәтанд, да пешйа хвә бьрә гөнд у чунә дәрмала хвәйе ч'еләке. Гази кьрьн, хвәйе ч'еләке дәрк'әте дәрва. Ша ог'ли Ша Абас гот:

—Көбр'е мьн, қим'те ч'еләка хвә бежа, әзе ч'еләке шәржекьм.

—Аг'а, әз к'әсивьм, дәһ к'әлфәте мьн һ'на, әм гьшк ве ч'еләке дьнһер'ьн.

Ша ог'ли Ша Абас гот:—Нәтьрсә, әзе қим'те дө ч'еләка бьдьмә тә.

Ч'өнд гөндийа готә хвәйе ч'еләке:—Хвәде жь тә бьр'ийә надейи? Бьде, һәм дө қимәте ч'еләка хвә бьстинә у һәм жи гоште ч'еләка хвә бьстинә.

Ша ог'ли Ша Абас қим'те ч'еләке дөқат дае у ч'еләк авитьнә әрде, қәсава шәржекьрьн, зьке ве қәлышандьн, голка ве дәрхьстьн, бу гьлие к'әчәлок, һьштьн, чун. Ша ог'ли Ша Абас к'әчәлок авитә т'аркуйа хвә у р'е к'әт. Шьмаәт пар'а пай к'әтьн:

—Аг'а, тѣ гаване мѣ к'ѡда дьви?

Ша ог'ли Ша Абас наѡа, бѣр. Чу гъништѣна мала хвѣ. К'ачалок бѣрѣн н'ѣмамламиш кѣрѣн у аниѣнѣ н'ѡзура п'адше.

Ви чахи мѣн'инѣкѣ Ша ог'ли Ша Абасѣ бѣ'ре нѣбу. Чѣѡа вѣхт дѣрбѡз бу мѣн'ине бѣргѣрт. Ви чахи нѣспѣки Шаѣ Мурадѣнѣ бѣ'рейѣнѣ нер нѣбу. Бывѡа шав данѣ Шаѣ Мурад, кѡ мѣн'ина Ша ог'ли Ша Абас бѣ'ре бѣргѣртиѣ^ѡ. Ша Мурад шав жѣ Ша ог'ли Ша Абаср'а шанд, кѡ: «Шѣ'нѣя мѣн'ина тѣ ѣа мѣнѣ, бѣшинѣ бѣра бѣ. Сѡр ѡрде т'ѣне нѣспе мѣни бѣ'рейѣнѣ нер нѣяѣ. нѣспе мѣнѣ вѣра тѡвлѣда н'ѣрѣжийѣ, мѣн'ина тѣ вѣра бѣр гѣртиѣ^ѡ».

Ша ог'ли Ша Абас фѣкѣр кѣр: «ѡз чѡаѡа бѣкѣм, ѡз шѣ'нуѣе бѣшинѣм нѡѡа, нѣшинѣм, ѡе мѣнѣ алт'кѣ». Газѣн к'ачалок кѣр, гѡт:

—Тѡ чѣ дѣѡежи, н'ад ѡзѣяѣки нѣ нѣяѣ?

К'ачалок гѡт:—Сѣѡе бѣрбанге сѡд хѡрте ѣнгѣчѣри, бѣбѣжѣкѣ, бѣ р'ѣтѣф'ѣке нѣзѣрѣки, ѡзе нѣр'ѣм шѡѡа ѡи бѣдѣм, бѣм.

Сѣѡе к'ачалок нѣт нѣнѣр'ѣи гѣшки нѣзѣрѣ, гѡт:

—Т'ѡвѣнге хвѣ нѣзѣкѣнѣ, ѡм бѣльѡнѣ.

Лѡвѣян, чун гъништѣна ѡѡлате Шаѣнѣ Мурад. К'ѡчалок гѡт:

—нѣзѣрѣѡнѣ, ѡм чун нѡѡа к'ѣжан гѡндѣр'ѣа, лѣхѣн сѣ бѣкѡжѣнѣ.

Чун, к'ѣжан сѣ дѣтѣн, кѡштѣн. Шѡѡа чу гъништѣ Шаѣнѣ Мурад, кѡ кѡр'е Ша ог'ли Ша Абас к'ѡк'ѣа сѣ лѣ мѣ нѣнѣшт, гѣшк ѡр' кѣрѣн. Шаѣнѣ Мурад чѣнд хѡрт сѣѡр кѣрѣн, бѣрѡе шанд, чун к'ачалок аниѣнѣ н'ѡзура Шаѣнѣ Мурад. Чу р'унѣшт, Шаѣнѣ Мурад гѡт:

—Кѡр'е мѣнѣ, хвѣде бѡле бѣдѣ тѣ, тѣѣнѣ, тѣѣнѣ сѡр сѡра, сѡр ч'ѡ'ѡа, сѡѣе ѡе шѣѡѡѣте чѣѡа ѡр'дѣкѣи?

—Хѡѡеде бѡле бѣдѣ тѣ, иро сѣ р'ѡже мѣнѣ гѡра нѣзе мѣ т'ѡрѡандѣнѣ, ѡм бѣ т'ѡѡа, бѣ гѡлла к'ѡтѣнѣ ѡѡн ч'ѣа дѣгѡр'ѣнѣ, ч'ѣѣа лѣ бѣр гѡллѡѡѡѡѣтѣнѣа мѣ дѣн'ѡжѣнѣ, сѡѣе ѡе нѣѡнѣ нѣѡѡара мѣа.

Шаѣнѣ Мурад гѡт:—Кѡр'е мѣнѣ, дѡнге гѡлла к'ѣ ѡм дѣбѣзѣнѣ, н'ѡтѣа сѣ жи бѣбѣзѣнѣ у бѣнѣ нѣѡѡара ѡѡ?

К'ѡчалок гѡт:—Ле нун дѡнге т'ѡѡа нѣбѣзѣнѣ, ле чѡаѡа нѣспе тѣѣнѣ бѣ'ре вѣра н'ѣрѣжийѣ, мѣн'ина мѣ вѣра бѣнѣштѣѣѣ, бѣргѣртиѣ^ѡ?

Шаѣнѣ Мурад лѣнѣнѣр'ѣи р'ѣстѣ, гѣлики вѣр'ѣа Шаѣнѣ Мурад газѣн ѡѡѣрѣе хвѣ кѣр, гѡт:

—нѣр'ѣ хѡлатѣке кѡр'е Ша ог'ли Ша Абаср'ѣа бѣнѣ.

К'ѡчалок гѡт:—П'ѣдѣша ѡѡлѣби ѡлѣми хѡѡѣшѣѡе, бѡѡе мѣнѣ хѡлатѣа х'ѡлѣе дѣкѣ, ѡз хѡлатѣе нѣхѡѡѣзѣм,—ѣзѣнѣа хвѣ хвѡѣст у нѣт гъништѣ мѣла хвѣ, ѡскѡр бѣрѡѡа нѣт, бѣрѣнѣ н'ѡзура бѡѡе. Ша ог'ли Ша Абас же пѣрѣси:

К'эчалокэ тэ чу нава г'ондэки бу шьван. Г'онди готе:
—Һэґе хвэ бьбьр'э.

Гот:—Һэґе мьн, р'оґе нанэк.

Шьмаэ'те гот:—Щаньм, һэґе хвэ бьхвэзэ, нанэк ґэ һэґ дьвэ?

—На, һэґе мьн р'оґе нанэк у нава г'ондда чь ґэвьми бежьнэ мьн.

Р'оґе Шаһ Мурад се дэвэ шандьнэ бал Ша ог'ли Ша Абас, к'э жь ван һэрсэ дэва йэк д'яа д'оданэ, к'ане к'ижан жь ванэ, к'ьфшкэ, бьшинэ, йане на, шэр'е мьн тэ шэр'э.

Ша ог'ли Ша Абас д'ош'ормиш бу «Эз чавэ бькьм, к'эчалоқ бь мьн һа лекьр, һаһа жи һа ґэвьмийэ». Ша ог'ли Ша Абас гот:

—Фьрг'унаке чекьн жь зер', зив, бьвьн эв дара вэ к'эчалоқ бьрийэ ле бэрдайэ, we weда һэр'ьн бьгэр'ьн. Ҡимэте файтене пьрскьн, бежьн, ґимэте we нанэка, к'эс ина нака, ле к'эчалоқ фьр'ьнгэ, we бежа—һани. Эви к'э гот—һани, дэсте ви бьгьр'ьн, һьлк'ьшиньн файтене вейьн.

Шаһ бу, гьлие ви ґад'яа. Щотэ һэспе бордаг'е кьр'ьнэ файтене, чуи чэнд г'онда гэр'яан, чуи дарк'этьнэ г'онде к'эчалоқ шьванэ. Шьмаэ'те пьрс кьр, гот:

—Һуи чь дьгэр'ьн?

Вана гот:—Эм ве фьрг'уне дьфрощьн.

Шьмаэ'те пьрси:—Ҡимэте we чийэ?

Готьн:—Нанэка!

Шьмаэ'т мөнтэл ман:—Щаньм, эве фьрг'уне ґэ бь пенц һ'азара надьн, чавэ нанэки?

Хелэки нава г'онд гэр'яан, к'эсэки ґимэт надайэ, эвана һама т'эзэ г'онд дэрк'этьн, пэз һатэ дана, к'эчалоқ жь ханьма пьрси:

—Ҡэ иро чь ль нав г'онд һэбу?

Ханьма гот:—Фьрг'унак анибуне нава г'онд дьфротьн, ґимэте we нанэк. К'эчалоқ к'элаве хвэийн шьвание авите э'рде у да пэй фьрг'уне.

Хэлґе гот:—Щаньм, те к'эда һэр'и?

Гот:—Эзе һэр'ьма фьрг'уне бьк'ьр'ьм!

Чу гьһиштэ фьрг'уне, гот:

—Нэчьн, эзе фьрг'уне бьк'ьр'ьм.

Эвана фьрг'ун данэ сэкьнандьне. К'эчалоқ нанэк жь һэвана хвэ дархьст, гот:

—Һани нане вэ, фьрг'уне бьдье мьн.

Вана сэр фьрг'уне дэсте к'эчалоқ бьнива гьртьн, һьлк'ьшандьн фьрг'уне у бэре фьрг'уне зьвэр'андьн, бэре фьрг'уне данэ г'онде хвэ, чуи гьһиштэ г'онд. Чуна һ'эзура п'адше. Ша ог'ли Ша Абас гот:

—Бьвьн һ'эмамламиш кьн.

Бьр'ьн һ'эмамламиш кьр'ьн, анино һ'эзура п'адше. Ша

ог'ли Ша Абас р'е нишани к'ачолок да. К'ачолок р'унышт. Ви у Ша ог'ли Ша Абас к'ефе нэв пьрсин. Ша ог'ли Ша Абас гот:

—К'ачолок, та чьма аз дьхэньқандьм, аз we р'оже аз тэр'а т'эне хатьма чоле, эw жи тэ аз хэньқандьм. К'а бежэ, сава чь тэ аз дьхэньқандьм?

—Мьн тэ нэ дьхэньқанди. Чахе тэ р'азайи, ви чахи мьн wхтэки шунда леньһер'и, кэ йэки р'успи хат, гот: «Һэқдост». Мьн салама ви гьрт, мьн гот: «Р'успи, тэ чь мэрви у кэда хати, те к'эда һэр'и?». Гот: «Эз хатмэ бэхте тэ, ньһа сэфэра мьн һэйэ, эзе һэр'эмэ сифара хwэ». Мьн қайыша пышта хwэ wкьр, хьрэ халбоқэ, кэ аз бавемэ стэе ви бьгьрэм. Мьн чахе авитэ стэе ви, аз һ'эсийам, тэ р'абуйи, эw батмиш бу, қайш к'этэ сэрэ тэ, тэ ида аз нэдаме хэwэрдане. Эм кэр'-лал хатьнэ мал, тэ эw йэка ани сэрэ мьн. Ньһа жи бэхте мьн хатийэ, тэ диса аз дамэ анине. Қэбьлха хwа бежэ.

Ша ог'ли Ша Абас гот:—Шаһ Мурад се дэwэ шандьнэ, готийэ, дэ һ'эв ван баланге йэкенэ, гэрэки тэ бьвини, кэ к'а к'ижан дейэ у к'ижан баланге wенэ?

К'ачолок гот:—Эw ль бал мьн неч: тэ гэрэки ишэв һ'эта сьве чьл гэрэ шьве гэрмашойе у чьл хорте шаһал хазьрки. Эзе бьвиньм, кэ к'ижан дейэ.

Һ'эта сьве готьна к'ачолок қэдйа. Сьве бэрбанге к'ачолок хат—хорт у шьв хазьрэ. Дэwэ һьлдан, чу соқаркэ тэнгр'а дэрбаз бьвин, дэwэ дэрбаз нэбун. Хорт бь шьвава һэйи буиэ дэwа, эw чьл гэрэ шьве гэрмашойе һур—һури кьрын. Чахе кэ дэ дэwа да пешйе, дэрбаз нэбун, дэ дэ зьвьр'ин к'этьнэ бьн зьке йэке метьн. К'ачолок даwа мака ван һарда к'эмчэ кьр у да пешйа хэламе ви, шандьнэ щэм Шаһ Мурад. Ша Мурад леньһер'и кэ р'астэ...

К'ачолок бу кэр'е Ша ог'ли Ша Абас у сэр мала ви р'унышт у к'еф кьр.

НВИСАРНАСИ

1. К'ОЛОЗ

(р'уе 30)

Готийә Сьһ'яде Щиди Амоян, жь гӱнде Мирәх'е лъ сәр нӱһ'ийа Апаране (ийа Арагасе), жь дйа хвә буйә сала 1902-а, нивхвӱнди, сәр-вере ферма пез, ӱва 20 салә we хәбате дьжә. Кӱр'е ви-Бадър Института педагогинеда дьхунӱ, йа дурәкӱ. Дәрсдаре мӱк'тәба гӱндә. Сьһ'ид гӱлӱк у гӱлӱк һ'к'йат'а, мжулиед шмаә'те занә. Дьбежә, вәки бра дйла хвәш-бӱ, шӱр'у дә'w г'ӱнебын, ӱw бӱхтәварикә мӱзынӱ бона гышка, бона ви.

Ч'ир'ока «К'олоз», вәки сала 1961 һавине һатийә бӱривисаре, бь сйужейа хвәва йа буйкиготьнейә. Дьдә к'ӱвшкьрыне, вәки һӱрге жьн у мер һӱвр'а п'акбын, һӱлдӱ фӱ'мбыжын, хәбәре сар һӱвдӱр'а нӱбежын, һ'але шана we зӱ'ф хвӱшбӱ, бӱхтәварбын.

Сала 1961-е һатийә бӱривисаре.

2. АҺ'МӘД У ҚИЗА П'АДШЕ

(р'уе 34)

Готийә Сьһ'яде Щиди, бьһер'ӱ инсаривсийа № 1-е.

Ч'ир'ока «Аһ'мәд у қиза п'адше» йа буйкиготьнейә. Теда те готье, вәки дйаведа тыште лаян баш һ'ӱзкьрын у қӱдӱргьртына жьн у мерә. ӱw бӱхтәварикә мӱзынӱ.

Сала 1961-е һатийә бӱривисаре.

3. ШӘРО

(р'уе 39)

Готийә һ'ӱсвие Щӱллил Чобанйан, жь гӱнде Мирәх'е лъ сәр нӱһ'ийа Арагасе, 71 сали, нивхвӱнди, колхозван, жь мала аг'е Мирәх'а ч'ух йа Мир Чобан. Иһа ӱw гӱнд малӱк, дӱдӱ теда манә. Бьһалиед ви гӱнди һ'имли чунӱ бажаре Т'билисие у Ереване.

И'эсэнэ Шэлиа мэр'эки лақардчий⁹, тыште пек'нандые зэ'фи эли⁹, бира ви р'ида. Имуне зарготыне занэ у вэхте шма⁹т бэрэв дьбэ бь һ'эзкьрии ван гли-готына жь, ванар'а дьбежэ. Эва ч'ир'ока эв бь хв⁹ нат у бь дьл-р'эзэе хвэ мэр'а гот.

Ч'ир'ока бь наве «Шэро» шахед ве гэлэки, шина жи ве ч'ир'оке нав дькии бь наве «К'эро». Ч'ир'ок⁹ на буйинготыней⁹, на хвэшпекьрыне у пек'нандые. Ль ведаре те готыне, в'рки қазийаед чава тенэ сөре Шэро-дэсти һ'эше ви.

Сала 1961-е һатийэ бэривсарэ.

4. СЫЛQO

(р'уе 44)

Эва ч'ир'ока дэ шаһыла готийэ, йэк Шкоэ И'эсэн, в'эки жь дла хвэ буйэ сала 1923-а, йэк Запэте Қарэман, в'эки жь дла хвэ буйэ сала 1927-а, һардэ жи хвэинди⁹, жь гонде Мирэк'е ль сэр иһ'иһа Арагасэ, жь бэрэка мөһиэдэ.

Ч'ир'ока «Сьлqо» бь сэрэщэма хвэва на пек'нандыей⁹-в'дэтр'а гьредайн. Теда те готыне, в'эки Сьлqо чьқа бирсарн эвсэнэ буйэ у һэма сэр ве йэке жи дьбэ пек'эни. Мэр'э, в'эки наве ви Сьлqо бэ у һ'эта ви нави жи бир бькэ. дэ ед бсар'а иди чь бежи.

Сала 1961-е һатийэ бэривсарэ.

5. БАВ У ҚОР'

(р'уе 47)

Э'гитэ Лэwand Э'лоийа готийэ. Эви бса жи һ'к'йат'ед бь наве «Тару у Зэһра», «Шалһисманл» мэр'а готыне. Эвана к'т'эба «һ'к'йат'ед шма⁹-та к'эрдн» 1-е да, Ереван, 1961, р'уе 98—123-да ши-вар буйэ. Ль п'ара ивсарнасиһа веда ва һатийэ ивсарэ. Э'гитэ Лэwand бэ салийэ, хвэинди, жь эла сипка. Эв жь гонде Қозьлщейэ, алине қэза Қарсе. Сала 1918-а гондидэ вана мөһашьр дьбьн тенэ иһ'иһа Апаранэ (һна Арагасэ) бэлайн сэр гонда дьбьн. Лэwand жи хвэ ль мхайле гонде Элэгэзе дьгьр⁹, дьча ведэре, мал'экэ г'эзэ жь хв'эр'а ава дькэ.

Э'гит вэхте хвэда хортэки хвэинди, сэрвэхт, жеһати буйэ, ле һна дна мэзын буйэ. Зу калбуйэ, жь вэхте зу спи буйэ, ле гэлэки сэрхвэи⁹, жир⁹, хэбатчыки хэбатһ'эзэ, чь шохбли бежи дэсте Э'гит те: дэргэрине дькэ, қбт'не дарин бь қэсала сьмыла че дькэ, ль сэр дигварэ ода хвэ у ль сэр дар у к'аг'эза иһ'ыша ле дькэ, иһ'шгэрине дькэ, Э'гити меванһ'эзэ, хэбэрданэ у готына хвэ бь гли-готына, қьса, мэт'элок у мэсэле шма⁹тейэ к'ур-нетэ тужькьрва дьһьтэринэ. «Ода мэ,—Э'гит дьбежэ, зьыстана т'эжи марьэ дьбуи. И'эта шэва дэрэиң ч'ир'ок һэвр'а дьготын, мьн жи гондариһа вана дькэр у ви чахнда һини имуне зарготыне бумэ».

Зарбеж Э'гитэ Лэwand бь һ'эвас ч'ир'ока дьбежэ, «һ'к'йат'ед мэ һ'эи-фын,—эв дьбежэ, бьивсыи, в'эки бнда иһ'ыи», у бь хвэ-хвэ һазьриа хвэ гот, в'эки һ'к'йат'а бежэ.

Յոյնէ Լեւանտ սալ 1975-ա մըր.

Ի'կ'յատ'ա «Բաւ ւ կոր'» իւ Բայնիգոտ'նէյ. Եւ ղ'յանկ'րնէ կ'ա սե Բր Կ'նիւն ի'ճ'հ'ալալ.

Տալ 1961-է հադի՞ Յըրնիսարէ.

6. ԸՕ ԻՅՎԱԼ

(ր'յւ 50)

Գոյն Յոյնէ Լեւանտ, Բի'նը'ձ ինսարնիս Ն 5-ա.

Յա շ'իր'օկա «ԸՕ ԻՅՎալ» իւ Բայնիգոտ'նէյ. ԸՅՎալէ շ'ղ'նաԲարի քրաւ սըր Բալա քա՞ ղ'ճ'ԵՅ.

Տալ 1961-է հադի՞ Յըրնիսարէ.

7. ԴՄԸ ՂՄՍԻ

(ր'յւ 52)

Ար'օս Ի'ճ'իսի ցոյնի, 80 սալ, ի'ճ'քաճի, յի ցոյնէ Օտկօւ (Բը'ճ'օլնէ) Լի սըր ի'ճ'իսի Ի'ճ'մամլու, (նիս Տլիտակ). Ուս Ար'օ տ'ճ'իս ցոյնի քա՞ ճիգո'նաստի ցոյնէ Կ'արնաւսը (Ղօշտէ) Բայ լի սըր ի'ճ'իսի Ի'ճ'իսի-Խալի-Լէ (նիս Արագսէ). Ար'օ յի Բըրէկա ղ'օճկան, յի ճ'ստա իւսուկ, Կոլխօւսան, Ար'օս Ի'ճ'իսի ցոյնի շ'իր'օկէ ա ճ'նԲու, Լէ հ'ճ'իֆ հ'ճ'աւա սի, ճ'իս ղ'ճ'տ սըրնա սի ղ'ճ'նԲու, մըր'ա Բիցոտ, նիկարԲու ճիկի ղ'ճ'ֆ ղ'յուճիստա.

Շ'իր'օկա «Դմ ղմսի» իւ ղ'ճ'տ յի մօտիւ սըրԲայնիգոտ'նէր'ա տ'ճ'ալիս. Ըմար'ի ղ'ճ'իս Բոնա ճ'իկ'ճ'իս քա՞ ճ'իկ'ճ'իս ղ'ճ'իս Բիճ'աԿէ Բիճ' սըր Կոր'էճ մըր քա՞,—սըր Բալա քա՞ ղ'ճ'ԵՅ.

Տալ 1934-ա հադի՞ Յըրնիսարէ.

8. ՏԻՐԿ'Օ, ԲԻՐԿ'Օ

(ր'յւ 55)

Յոյնէ Ի'ճ'միս Ի'ճ'սօյն ցոյնի, յի ցոյնէ Ղ'ամփ'ա կ'ճ'րճա լի սըր ի'ճ'իսի Արագսէ (նիս Արագսէ), յի ճ'իս քա՞ Բայ ճալ 1925-ա, յի ճ'ա սլիկա, յի Բըրէկա ղ'ճ'իսի (ճ'իսի). Ըըրնճա ղ'ճ'իս «Ի'կ'յատ'էճ ճ'իս'տա կ'ճ'րճիս» կ'տ'ԵԲ 1-է, Երեւան, 1961, ղ'յւ 232-ճա ա հադի՞ ինսար: «Յոյնէ Ի'ճ'միս ղ'ճ'իս քա՞ ճ'իսի, Բըրնիկ'ճ'իս Լաճ'րճիս քա՞ ճ'իսի ղ'ճ'րճ'տ. Ըըր ւ ճ'իսնար ղ'ճ'իստէ սի ցոյնի հ'ճ'ա ճ'իկի. Գոյնիս իսուսէ ճ'րճ'իս ճ'իս: կ'լաւա, Բըր'—սըրնիսիս, շ'իր'օկա ւ ճ'իս ճ'իկ. Ըոյնէ սի քա՞ ճ'իս, ճ'իստը, ճ'իս-րան յի Բլըր ւ մէլէ ճ'իս».

Յոյնիս ճ'ա ճ'իս ճ'ա ճ'ա սըրԲըրէ ֆըրմա սօւքօ ղ'ճ'իս ճ'իս ճ'իս ճ'իս.

Յա շ'իր'օկա «Տիւրկ'օ, Բիւրկ'օ» իւ սըրԲայնիգոտ'նէյ. Տիւրկ'օ ւ Բիւրկ'օ ճ'իս մըր'աԿոր յի ղ'ճ'իս ղ'ճ'իս ճ'իկ.

Տալ 1943-ա հադի՞ Յըրնիսարէ.

9. ԱԻԵՅԳ

(ր'յւ 59)

Գոյն Ղ'օստէմէ Յ'մըր Տլօյն, յի ցոյնէ Ղ'ամփ'ա կ'ճ'րճա, լի սըր ի'ճ'իսի Արագսէ, յի ճ'իս քա՞ Բայ ճալ 1910-ա, ինքաճ'իս, յի ճ'ա սլիկա, յի Բըրէկա իսիս, ԿըԲճ'իստ սօւքօ.

«Эва ч'ир'ока,—Р'остѣм дьгот,—шахе we һѣнѣ. Эва кѣ аз дьбежым шахѣкѣ weн кьнѣ». Р'остѣм хенжѣ аѣе в'франдѣне, ч'ир'окѣд дѣи жи занѣ. Пѣк жѣ вана бѣ наѣе «Бьягѣр'ѣ», кѣ ль к'т'еба бѣ наѣе «Һ'к'ѣат'ед шмаѣ'та к'ѣрдѣе»—З'ада һатѣйѣ чашкѣрьне, Ереван, 1959, р'у 234. Лѣ ведѣре һатѣйѣ готѣне, вѣки зарбеже мѣ «Наѣа дѣр у шинаред хвѣ-да мѣрѣвѣки қадѣргѣртиѣ, мѣзынар'а мѣзынѣ, ч'укар'а ч'ук, мѣрѣвѣки хирѣ-ти хѣбат'ѣзѣ».

Слѣужѣа «Албѣг» ѣа сербазѣнейѣ. Лѣ ведѣре қѣрѣманѣе һ'к'ѣат'е-Албѣг, пѣй гѣлѣк чѣтнаѣа бѣ арик'арѣйѣа һѣвала те дѣгынѣжѣ мразѣе хвѣ. Сала 1960-н һатѣйѣ бѣрѣнѣсарѣ.

10. БРЕ Ч'УК

(р'уе 68)

Р'остѣме Э'мѣр готѣйѣ, бѣнѣер'ѣ нѣвисарѣнасиѣа № 9-а.

Эва ч'ир'ока ѣа сербазѣнотѣнейѣ. Дѣлдѣ к'ѣвшѣе чѣка бре ч'ук чѣқа ақѣлдѣ у пер'а жи бѣ шѣлѣ'тѣ. Бре ч'ук-Ан'мѣд, дѣу алт' дѣка, пашѣе жи дѣбѣ зѣ'ѣе п'адше.

Сала 1960-н һатѣйѣ бѣрѣнѣсарѣ.

11. ЖЪН У П'АДША

(р'уе 72)

Готѣйѣ Р'остѣме Э'мѣр Слойн, бѣнѣер'ѣ нѣвисарѣнасиѣа № 9-а.

Һ'к'ѣат'а (ч'ир'ока) «Жън у п'адша» бѣ слѣужѣа хвѣѣа ѣа буѣнѣнотѣнейѣ. П'адша бѣна we йѣке, вѣки жѣна сѣрѣскѣре ѣи сѣре хвѣе вѣр'а накѣ йѣк, мере жѣнѣке жи, жѣнѣке жи дѣкѣжѣ.

Сала 1960-н һатѣйѣ бѣрѣнѣсарѣ.

12. МѢРД У НѢМѢРД

(р'уе 75)

Р'остѣме Э'мѣр готѣйѣ, бѣнѣер'ѣ нѣвисарѣнасиѣа № 9-а.

Эва ч'ир'ока бѣ наѣе «Мѣрд у Нѣмѣрд» ѣа шѣрѣтк'арѣнейѣ, сербазѣнотѣне. Ыѣвале қѣнѣш-қѣнѣщи те пешѣе (мѣрд), е храв-хравѣи те пешѣе (нѣмѣрд).

Сала 1960-н һатѣйѣ бѣрѣнѣсарѣ.

13. К'ѣЧѣЛОКЕ АҚЪЛ

(р'уе 78)

Готѣйѣ Р'остѣме Э'мѣр Слойн, бѣнѣер'ѣ нѣвисарѣнасиѣа № 9-а.

«К'ѣчѣлокѣ», вѣки шахе we һѣнѣ, бѣ сѣрѣщѣма хвѣѣа ѣа буѣнѣи

қодрате Сиям п'адша жь һ'але боцитие дәрдыхә, дькә мөрвә у паше жи
ви дьстинә.

Сала 1962-а һатийә бәривисаре.

18. МИР МЫҢ'Е

(р'уе 100)

Усьве Һ'әсәни готийә, быһер'ә инвисарнасия № 17-а.

Әва ч'ир'ока бь наве «Мир Мың'е» һа сербазиготьнейә. Мир Мың'е
һәр тәһәрәтки жь бәр мьрьне дьр'әвә, ле тә wәрә ч'арә бь мьрьне набә.
Аг'рне дьмьрә.

Сала 1962-а һатийә бәривисаре.

19. КӘЧ'ЬКА ГАВИН

(р'уе 103)

Готийә Һ'әмее Ә'слане Кәсо, жь гһнде П'амп'а к'брда ль сәр иһһийа
Арагасе, 37 сали, нивхwәнди, жь эла сипка, жь бәрәка мхайла, гаване
совхоза гһнд.

Һ'әме, чава әва ч'ир'ока, бса жи ед дьн жь баве хwәли Ә'слане
Кәсо һинбуһә. Зарбеже мә бса жи к'лама у имуне зарготьне дьн занә.
Чава хәбатчики совхозе, Һ'әме жь алине дәр у шиһаре хwә гәләки
һ'әзкьрийә.

Ч'ир'ока «Кәч'ька гавин» нава шмаә'теда гәләки шахәдайдә. Рәкә
буһинготьнейә, ле пер'а жи дәрәше сербазиготьне теда һәнә. Ниһан дьдә,
к'а қиза гавин чьқа жь дәрғистие хwә һ'әз дькә у һазьрә боһа ви бьмьрә
жи. Сәр we һ'әзкьрьне һ'әта р'әһ'әстии жи жь дәрғистие we—Усьв,
вәдк'ышә.

Сала 1964-а һатийә бәривисаре.

20. НЕЧ'ИРВАН У ЖЬН

(р'уе 108)

Готийә Һ'әмее Ә'слан, быһер'ә инвисарнасия № 19-а.

Әва ч'ир'ока «Неч'ирван у жьн» һа шпрәтк'аркейә-гредаһи дәрәщед
сербазиготьнер'а. Неч'ирван сбр'а хwә жьна хwәр'а навежә. Гава дьһер'ә
боша, жьньк р'әһ'әтне һәде, бәрдыдә, һәкә анәгори хwә дьстинә.

Сала 1964-а һатийә бәривисаре.

21. МӘ'НА ФРОТАНА БЗЬНЕ

(р'уе 113)

Готийә Шауое Кәсое Т'әмо (Т'әмоһан), 70 сали, нивхwәнди, жь
гһнде П'амп'а к'брда ль сәр иһ'ийа Арагасе. Қолхоза гһндда хәбата
гһндитие кьриһа. Мөрвәтки гәләки һ'әмде хwәһә. Дәр у шиһарар'а

h'эйф. Сайа дэнгбежл у зарбежийа хwэ Шаво h'өрмата ши гөлэки гбидда h'эйф. Гбидда бса жи бь нвежоготына э'яанф. Wэхте к'от'эле (ордн) Шавоэ Кэсо нвежока сэрһаа дьэ'фринэ у дьбежэ. Мала wана, де у баве шийэ р'эмэти, бра у һэрче к'оми к'блфэте wана, бавэр бьки гынкэ дэнгбеж у зарбежи. H'к'йат'ед ши ль бэравока бь наве «H'к'йат'ед шмаэ'та к'брдн»-да чалбуно, Ереван, 1969, р'у 5—46.

Эва ч'ир'ока «Ма'на фротана бэне», яа буйниготынейф, хwэши пекьрыне у к'энаньне.

Сала 1964-а һатийэ бэриисаре.

22. H'ЭМЗИ П'ЭЛЭWAN

(р'уе 117)

Шавоэ Кэсо готийф, бьһер'э һивсарнасийа № 21-е.

Э'франдына «H'эмзи п'элэwan» яа сербазиготынейф, яа мерхасне. Эва бса жи шахакэ эпоса «Р'остэме Зал» һ'эсаб дьба. Тода те к'эвшкьрыне, шки ль һэрдэра жи дэст сэр д'эстар'анф.

Сала 1964-а һатийэ бэриисаре.

23. БЭНГЛИБОЗ

(р'уе 123)

Гот Шэрэфе Э'мэр Чэтойан, жь гбиде П'амп'а к'брда ль сэр нэһ'ийа Арагасе, нивхвэндн, сала 1907-а жь дйа хwэ буйф, жь эла снпка, жь бэрэка мхайла, колхозван.

Шэрэфе Э'мэр һ'эзкьрие дэр у шняре хwэяф, лацърдчийф, һазьршав, глнед хwэ бь м'эсалок, хэбэрок у қасед шмаэ'тева ль һ'эадб тинф. Бэшэ-ра ши хwэш, хэбэра ши хwэш. Зарбеже мэ хенжэ вве һ'к'йат'е бса жи гөлэк һ'к'йат (ч'ир'ок)у нмуне зарготыне дын занф. Эвин wэхтеда мэр'а ч'ир'окэк жи готийф, бьһер'э «H'к'йат'ед шмаэ'та к'брдн», к'геба 2-а, Ереван, 1962-, р'уе 194.

Служеа ч'ир'ока «Бэнглибоз» яа сербазиготынейф. Ша Усыа пэй гөлэк чэтнайа бь готына һ'эспе хwэ-Бэнглибоз һэрчед храв бэла wan дьде у паше т'эне дьгьһнжэ бэхт-мразе хwэ.

Сала 1964-а һатийэ бэриисаре.

24. ЗОЙРЭ У МАҺ'МЭД

(р'уе 135)

Готийэ Шэрэфе Э'мэр Чэтойан, бьһер'э һивсарнасийа № 23-а.

H'к'йат'а «Зойрэ у Маһ'мэд» бь служеяа хwэва яа буйниготынейф. Кбр'е базьрганбашне Теһране-Мэһ'мэд пэй гөлэк шэфа, чэтнайа аяцах қиза дэстэбраке баве хwэ-яа хвне Т'флисэ (Т'билиснэ)-Зойре дьстниф, дьгьһнжэ мразе хwэ.

Сала 1964-а һатийэ бэриисаре.

25. ШМЪКЗЕР'ИН

(р'уе 140)

Готийэ Мэщитэ Һ'эсэи, 16 сали, шаг'рт, жь г'биде Шамушване лъ с'эр и'н'и'на Арагасе.

Мэщит Һ'ээк'ар'на ви б'эрбь заргот'на шма'та э'э'ф'. Дьрац'щ'э г'б'ндар'на зарбежа бькэ у бь х'вэ жи р'энд бежэ. Эва ч'ир'ока э'ви жь д'ла х'вэ бь'нистийэ. Эвара д'ла ви готийэ. «Wэ'те д'ла м'н ч'ир'ок дьгот'ны,—э'в дьбежэ,—м'н у хушк, браед х'вэ дьб'нисты, паше ч'ава дьбу х'э'р'а дьчун».

Ч'ир'ока «Шмькзер'ин» нава шма'теда г'элэки б'алабу'фэ, жь алне с'лужеа х'вэ йа сербазигот'нейэ. Демар'н қизька эт'им дьзеринэ, ле қизьк б'ахте we дьш'блэ, дьг'н'ижэ м'разе х'вэ.

Сала 1937-а һатийэ б'эривисаре.

26. Һ'ЭВКАҺ'НАР

(р'уе 143)

Г'б'ла Э'ло готийэ, 70 сали, н'ах'в'нди, жь г'биде Һ'э'кко лъ с'эр и'н'и'на Г'алине, пенсонерэ. Г'б'ле г'элэк у г'элэк имуне заргот'на занэ, ле с'эд һ'эйф, н'караэ wa бь ши у w'ар қ'с'эжэ. С'эб'эб? С'эб'эб э'м'ярда м'эзыбуна weйа, п'р бу'фэ у г'элэки х'вэ э'ш'эа. Эва ч'ир'ока а'ншах ани с'эр һ'эв.

Ч'ир'ока «Һ'э'вакаҺ'нар» йа сербазигот'нейэ. Храб-м'ерт'ав с'эр бала х'вэ, в'эд'бэ, ле йа қ'иш-Һ'э'вакаҺ'нар, п'й г'элэк зерандьне, дж'варийа, дьг'н'ижэ б'ахт у м'разе х'вэ.

Сала 1936-а һатийэ б'эривисаре.

27. С'ЭР'НАТИЯ ХОРТЭКИ

(р'уе 147)

Готийэ Надьре Э'м'эр, 25 сали, х'в'нди, жь г'биде Һ'э'кко лъ с'эр и'н'и'на Г'алине, колхозван, п'ире Зьк'е. Надьр w'ах'тэки дреж лъ Г'орц'стане майэ. С'эб'эбийа н'ах'в'ош'не в'эг'р'йайэ, һатийэ г'бид. Н'э'н'ер'н w'эки ша'һ'лэ, ле имуне заргот'не г'элэки занэ, w'ана бь и'т'ранд'н дьбежэ. Бь х'вэ м'эр'вэки х'в'эш'х'эб'эра, ле һ'эйф и'н'х'в'ош'не ле зор к'рийэ. Д'эр'н'эца w'нда бь'н'ер'э «Һ'к'йат'ед шма'та к'б'рд'не». к'т'еба 3-йа, Ереван, 1969, р'у 238.

Ч'ир'ока «С'эр'натийа хортэки» йа сербазигот'нейэ, шир'тк'ар'не: к'б'р'е п'адше э'лу'же г'элэки дьбинэ, э'м'ярда г'элэк т'ашта лъ б'эр ч'э'ве х'вэ дьбинэ, дьч'эрч'эрэ, ле паше дьбэ м'эр'вэки һ'эмде х'вэ, бь а'д'ал х'эб'эрд'дэ, ш'б'х'б'ле х'вэ р'энд пешда дьбэ.

Сала 1956-а һатийэ б'эривисаре.

28. МИРЭЭ МЭ'МУД У ДУРГАР ОГЛИ

(р'уе 152)

Готийн Ордихане Мраз Өрөбйан, жь гонде Һ'эцко ль с'эр н'өһ'ийа Талине, жь д'а х'уэ буйэ сала 1936-а, н'өх'өнди, жь эла с'ипка, жь б'өрөка н'садыа, колхозван.

Эва һ'к'йат'а өви жь баве х'өһ'и Мраз һ'ицбуйэ. Мраз в'өхте х'өдэ зарбежэи э'йан бу, м'эр'а жи өви ч'өнд һ'к'йат (ч'ир'ок) гот'иэ, быһе-р'э—«Һ'к'йатед шмаэ'та к'өрдие, к'т'еба 1-е. Ереван, 1961, р'у 236.

Бь гот'иэ Ордихан д'а ви р'ө'м'өти жи г'эл'өк н'муне заргот'иэ зань-буйэ. Дем'эк, зарбеже м'э жь мал'өкө һ'к'йат'бежа буйэ. Бь х'уэ жи һ'иц'өк д'ыи жи занбу, ле һ'өйф, м'өшал н'өх'өтэ м'э, м'э же быһан'сиа. Һ'к'йат'а «Мирээ Мэ'муд у Дург'арог'ли» бь н'ета х'өва йа х'ерх'өзнейэ, ед х'рав б'өла х'уэ д'ыст'иын, ле һ'өрчед х'ерх'өэ д'ыһ'иж'иэ м'разе х'уэ. Һ'к'йат бь ш'алабе х'өва йа сербазнейэ.

Сала 1966-а һатийэ б'өривисаре.

29. ЖЬН

(р'уе 157)

Ш'өвоэ Мамо готийэ, 80 сали, н'өх'өнди жь гонде Эигук'е ль с'эр ф'эза Ф'ерсейэ б'өрэ, н'иа ль гонде Һ'эцкода д'ыниэ ль н'өһ'ийа Талине, жь эла с'ипка, жь б'өрөка н'садыа, колхозван.

Ш'өвоэ Мамо в'өхт'өке шванти к'ырийэ, ле һ'имли бь х'өд'иер'а һати-йа гредане, э'эви р'ак'ыриэ, шот-шотк'ари к'ырийэ. Ш'өво м'эзыне пенц брайэ. Һ'эцк'ириэ гышка. Эв у бра бь р'ө'д'ас, д'өнгбеж'иэ х'өва ль нава д'өр у ш'инарада г'эл'өк д'ык'өв'иэ б'өр ч'ө'ва. Бред ви-Ш'ирын, М'өщит, Т'өйо, Қанат, Шам'ыл гышк жи д'өнгбеж'иэ.

Ч'ир'ока бь наве «Ж'ыи» йа ө'д'өт-ш'ир'өтк'ариейэ. П'адша д'ык, к'ө с'өре х'уэ ж'иэ В'өзире х'өт'р'а б'ык'э й'өк, ле ж'ыиык из'ыне нады х'уэ, п'адша һ'але ш'өрм'иэда в'өды'өр'ө те мала х'уэ.

Сала 1935-а һатийэ б'өривисаре.

30. ШИРЬН О ФЭРАТ

(р'уе 159)

Готийэ п'ир Ф'өтаһ'ае Бро Т'өмойан, жь д'а х'уэ буйэ сала 1908-а, гонде Э'мо (н'иэ Зовули) ль с'эр н'өһ'ийа Навриэ, н'өх'өнди, колхозван. Ч'ава т'р'өф Ф'өтаһ'а г'эл'өк ч'ир'ок, м'жულიе шмаэ'те занэ, бь һостата г'лие х'уэ мак д'ык.

Ч'ир'ока «Ш'ирын у Ф'өрат» йа буйнигот'иэнеё. Теда те гот'иэ, в'өки ч'ава ж'и у мер-Ш'ирын у Ф'өрат бь һ'өв'р'а һ'өйфбуйэ, ч'ава п'адша һ'өйр-һ'эцк'аре вана буйэ: мала ванада бь д'өвреш'и майэ у м'ө'риф'өт, һ'өрм'өта ван д'итийэ.

Сала 1965-а һатийэ б'өривисаре.

31. ДЭРЭВ ПЕШЭ ЯАНЕ Р'АСТИ

(р'уе 162)

Ван салед пашын мѳрвнѳ бса пешда хатнѳ, вѳки даст бѳ бѳривисара х'к'лат'а жи кърн. А йѳк жѳ вана Гозѳлйане (Гозѳле) Муса Мстойланѳ, колхозване колхоза гѳнде Аршалуйсе ль сѳр нѳн'нйа Эщмыазнне. Гозѳлйан жѳ дѳа хвѳ буйѳ сала 1936-а, хвѳндийѳ, жѳ бѳрѳка шѳрѳийа, хенжѳ готъна чѳнд нмуне зарготъне, сѳр нивикърна мѳ чѳнд х'к'лат жи бѳривисни у спартн Сектора р'ѳнхлатзанне (нѳа института Р'ѳнхлатзанне) йа Академнѳ Р'СС ѳрмѳннстанейѳ блма. Мѳ жи жѳ ведѳре нѳлда. ѳв х'к'лат жѳ Гозѳлйанр'а готънѳ: Qѳрое ѳ'мо у ѳвлине Чѳто. Qѳро сала 1893-йа жѳ дѳа хвѳ буйѳ, нѳхвѳнди, гѳнде Аршалуйседа хѳбата колхозване кърнѳ. ѳвлине Чѳто сала 1913-а жѳ дѳа хвѳ буйѳ, хвѳнди, жѳ гѳнде Шамираме ль сѳр нѳн'нйа Аштараке, колхозван, т'ѳвбуѳе Шѳр'е вѳтѳнне. Чѳва Гозѳлйане Муса дънвансѳ, нѳа нѳрдѳ ч'ир'окбеж жи чуѳ р'ѳ'ме. ѳвлине Чѳто сала 1964-а мърнѳ, ле Qѳрое ѳ'мо сала 1972-а. нѳрдѳ жи ч'ир'окбежнѳ ѳ'йан буѳѳ у ль гѳнде Аршалуйседа ч'ир'окед хвѳ готънѳ, Гозѳлйан жи бѳривиснѳ. ѳвед жерънн ѳв ч'ир'ок:

«Дѳрѳв пешѳ, йане р'асти» йа сербазиготънейѳ, ширѳтк'арне. Нета ѳве ч'ир'оке ѳвѳ, вѳки ед херхвѳзын у рѳнш дъчнѳ сѳр лхѳшне. ле нѳрчед нѳхерхвѳзѳ хрѳб жи сѳр бала хвѳ вѳдъбн.

Сала 1965-а хатнѳ бѳривисаре.

32. МИРМЪН'Е П'ОТ'И

(р'уе 166)

Бънѳер'ѳ нѳвисарнасиѳа № 31-е.

«Мирмън'е П'от'и» йа буйнготънейѳ. Джмънайн орт'а Мирмън'е П'оти у Мирмън'е Р'ѳшп'отида нѳбуѳѳ. ѳве пашын шарѳке Мирмън'е П'оти дъгърѳ у дѳхвѳзѳ бѳкбжѳ, ле гава дъбне дѳрѳѳѳа мерани у мерхаснѳа нѳда, сѳба хатре we йѳке нѳ бѳрдъдѳ.

Сала 1965-а хатнѳ бѳривисаре.

33. СѳЯРАНГА ДЪНЕ

(р'уе 169)

Бънѳер'ѳ нѳвисарнасиѳа № 31-е.

х'к'лат'а «Сѳйранга дъне» йа сербазиготънейѳ, ширѳтк'арне. Хвѳѳе херѳтхане—ѳ'гит, Мирѳѳе хѳр'е п'адшае бажаре Слабе у 39 нѳвалед нѳр'а сѳрхатнѳа хвѳ дъбежѳ, к'а вѳхте чуѳѳ сѳйранга дънѳе, чѳ ѳ'шеб дитънѳ. ѳвана глне нѳ дъбѳен у нѳда жѳ р'йа хвѳ вѳдгѳр'ѳн, тенѳ мала чвѳ, т'ѳрхѳсѳри дъне набн.

Сала 1965-а хатнѳ бѳривисаре.

34. ТӘРЗИ

(р'уе 173)

Быйһер'ә һансарһасһһа № 31-е.

Ч'ир'ока «Тәрзи» бь сәрәщәма хәваа һа буйһиготьһейә. Жьһа Тәрзи бь мәлләр'ә сәрә хәә дькә һәк. Паше бь дәсти Тәрзи мәллә жи, жыһк жи сәр бәллә хәә вәдьһи.

Сала 1965-а һатһйә бәрһивсарә.

35. ЧӘҚЧӘҚ БӘГ

(р'уе 176)

Гозәһһанә Муса бәрһивһһйә, быйһер'ә һансарһасһһа № 31-е.

Ч'ир'ока «Чәқчәқ бәг» һа сәрбаһиготьһейә, һ'әһһанәтр'ә гредайһ. Аһһан әһ р'уви кәлоч'е һи дьхһәр һакәжә. Р'уви бона һе һәкә қәһһһе гәһһк жер'ә дькә. Паше аһһан қәдьре р'уви һагьрә, р'уви дькә, кә же дурк'әһә, ле паше диса кери һи те.

Сала 1965-а һатһйә бәрһивсарә.

36. Ч'ИР'ОКА АҺ'МӘД

(р'уе 180)

Быйһер'ә һансарһасһһа № 31-е.

Сәрәщәма «Ч'ир'ока Аһ'мәд» һа сәрбаһиготьһейә, һәрсед һәқһе у һәһәқһе, ч'ә'әқәһһе у һһһһһе теда һатһйә бәдәкьрһе. Ед т'әһһәә һәһһе дбәһә кьри дьгьһһжһһә бәхт у мразе хәә, ле ед һрәб сәр бәллә хәә вәдьһи. Нета ч'ир'оке бса жи һа һирәтк'арһе у т'әрһийәтдарһейә.

Сала 1965-а һатһйә бәрһивсарә.

37. Ч'ИР'ОКА УСЬВЕ НӘВИЯ

(р'уе 186)

Быйһер'ә һансарһасһһа № 31-е.

Әһ ч'ир'ока һа сәрбаһиготьһейә: к'ельһандьһа һ'әһһиһ бь мерьр'ә. Мәррә-Усьһе Нәһһйә, аһк р'уви, гөр, һ'әрч'е, тәйр дькә, һана хәәй дькә, әһ жи аһк Усьһа дькьһ, жер'ә һһһһа тһһһ дьә'әһһһһһһһ.

Сала 1965-а һатһйә бәрһивсарә.

38. ШАМӘР

(р'уе 189)

Гозәһһанә Муса готһйә. Быйһер'ә һансарһасһһа № 31-е.

Ч'ир'ока «Шамәр» һа сәрбаһиготьһейә. Шһһһһһһһһ һәһ гәдәк у гәдәк щәфә, һәһһһһһһһ, к'әһһһһһһһ дьгьһһжә мразе хәә.

Сала 1965-а һатһйә бәрһивсарә.

39. ҚИЗЫҚА АМУТАМ

(р'уе 198)

Быйыр'а нансарнасына № 31-е.

Чир'ока «Қызьқа амутам» йа буйниготьнейә. Мәллә лә бәр баве шәр'а даяежә қизе, бав лә қизка хwә те хазәбе. Пәй we йәке жи wәзире п'адше мере we, әw жи нета хравне лә пәй we дьгәр'ә, һ'әта һәрдә кәр'е we жи дьдә кәштьне. Паше һәр тышт те әшкәр'әкырыне, һежа т'әне мәллә у wәзир сәр бәла хwә в'дьбьн.

Сала 1965-а һатийә бәривисаре.

40. МӘЙАНӘ ХАНЬМ

(р'уе 202)

Вәзире Муса Мстойан (бре Гозәллан) готийә, 47 сали, хwәйди, жь гбиде Аршалуйсе лә сәр нәһ'ийа Эшмадзине. Лә әви гбидида гәләк малед эздийа һәнә, әвана жь гбидед Қәлибәглийа жерьн у жь йа жорьн шигбнасти ави гбиди бунә. Һьнакә жь вана жь эла һ'әсьийаньн, ле ед дьн жь эла збқдрьйаньн.

Һ'к'ятбеже мә хәбатчикн гбиди бәрбч'ә'әв, имуне зарготьне занә у шквар дьбежә.

Чир'ока «Мәйанә ханьм» йа буйниготьнейә, теда те готьне, к'а д'әстбраке йәки, чава али кәр'е е дьн дькә, у Мәйанә ханьм чава дькә, wәки жь шәр' у шур'а хлаз дьбә у әw у мере хwә—Дадо, һежа һ'әдәб ширьн дьбьн.

Сала 1967-а һатийә бәривисаре.

41. Ә'ЙНИ ЖЬН, WӘЙНИ ЖЬН

(р'уе 208)

Готийә Бәдье Ә'мәр Ә'мәрйан, жь дьа хwә буйә сала 1896-а лә гбиде Сәнгәр'е, лә сәр нәһ'ийа Арагәсе, жь эла р'әшка, нивхwәйди.

Бәдър лә гбид буйә бригадире колхозе, паше буйә сәдье сәрwertийа колхозе, we шуида буйә сәдье шевъра гбид. Нһа лә бажаре Тбилискада дьминә. Лә ведәре, чава гәләк гбидиед ви, бса жи әw, хwәр'а буйә бьнәлие ви бажари. Нһа иди пенсионерә. Бира ви зәф р'әндә. Чир'ок у мәсәлед ә'мьрр'а гредайн гәләкн занә у ә'мьр бь философи шровәдкә. Әва ә'франдьяна мә ви чахи бәривиси (с. 1961-е) гава әw һавине һатбу гбиде хwә, wәки р'әһ'әтияа хwә лә ведәре д'әрбаз бькә.

Чир'ока «Ә'йни жьн, wәйни жьн» йа буйниготьнейә. Феле жьнер'а гредайн.

Сала 1961-е һатийә бәривисаре.

42. ДО ЗЛАМ

(р'уе 210)

Готийә Бәдәре Ә'мәр Ә'мәрияи, быһер'ә ивсарнасия № 41-е.

Әва Ә'франдына бә нета хәтәва йа буйинготьнейә. Готи мәрәв бә арьә хәә шәхбле хәә бәкә, бә арьә хәә нане хәә бәхәә, ч'ир'ок бә ви ачәи һатийә лә һәадбанни.

Сала 1961-е һатийә бәривсаре.

43. МӘРИКИ БӘЛӘНГАЗ

(р'уе 213)

Готийә Бәдәре Ә'мәр Ә'мәрияи, быһер'ә ивсарнасия № 41-е.

Ч'ир'ока «Мәрики бәләнгаз» йа буйинготьнейә. Те готьне к'а Әве бәләнгази дьә хәә сах-чава жә зерандьне у коштьне сәр һәәне хлаз дьбә.

Сала 1961-е һатийә бәривсаре.

44. МӘРИКИ БӘЛӘНГАЗ У П'АДША

(р'уе 216)

Готийә Бәдәре Ә'мәр Ә'мәрияи, быһер'ә ивсарнасия № 41-е.

Нета ч'ир'ока «Мәрики бәләнгаз у п'адша» йа буйинготьнейә. Ве-дәре те готьне к'а мәрне бәләнгаз чәқәси арьә, тышта фә'м дькә, лә п'адша арьә ви нагьинжә тышта.

Сала 1961-е һатийә бәривсаре.

45. СИНӘМ-БӘГ'ДА

(р'уе 219)

Готийә Хәтәе Феро Мамоев, бәре алие Сбрмәлие буйә, жә гьиде Қазиқол'ране, һна лә Тбилисие дьминә, лә ведәре грузчик (пышток'еш) буйә, 30 сали әв хәбат кьрийә. Нһа 65 салийә, иди пенсионерә, ивәхәи-дийә. Хәтә хәә сәр бәрәка шәмсәка һ'әсаб дькә. Әв гәләк змана занә-көрманши, әрмәни, гьршжи, урьси, адрбещани. Әв дьбежә: «Бажаре Тбилисиеда мәрәв р'асти гәләк в'әк'иле мләта те, змана һни дьбә». Әв ч'ир'ока әв ч'ухтия хәәда һнибуйә. Әва Ә'франдына мә ви чахи бәривиси, (с. 1961-е), гава Хәтә һатбу гьиде Әлгәзе-һәһ'ийә Ара-гәсе, р'әһ'әтия хәә дәрбаз дькәр.

Служея «Синәм-Бәг'да» йа сербазиготьнейә, нета ве Әвә, кә һәқи бидә набә, һәһәқ сәр бәла хәә вәдбә.

Сала 1961е һатийә бәривсаре.

46. ГАВАНЕ АҚЫЛ

(р`уе 222)

Давъде Ө`ли готийә, 18 сали, жь гбнде Шавълька лъ сәр Автономна Р`СС Нәхчәванә. Давъд лъ Ереванә техникума к`брдәйә Пышкәвказә бәрәдә дьхвәнд. Хвәндк`арәки пешбу у г`ләк имунә зарготьне зашьбу, жь вана йәк жи дза в`франдънайә, вәки сала 1934-а лъ Ереванә һатийә бәривисарә.

Ч`ир`ока «Гаванә ақыл» йа сәрбазиготьнейә. Нета вә һ`имли сәр ақыл, зен у бәхтә. Готи ақыле мерьв һәбә, пер`а жи бәхте мерьв. Гаван бь ақыл-срафәте хвәва дьгънжә қблхәкә мбзы.

Сала 1934-а һәтийә бәривисарә.

ХЭБЭРНЭМЭ

- Абалени (об'яление)—а'ламэти, мэ'лумэти.
 Абед (обед)—хвэ'рыи, хбрэ'х.
 Аюшка (юкио)—п'энищэра.
 Ар'тур—к'эр'ни-фротан.
 Бут'а—машоо, сбр'дар, һ'эзкэри.
 Әйлам—хблам, хьэм'тк'ар.
 Заказ—спартыи, заказ.
 Закон—q'эйдэ-қанун.
 Зал—сэра.
 Истол (стол)—т'эхтэ (е нанхвэ'рыие, ивксаре).
 Ишкаф—шкаф, к'энищлэ, к'теблэ.
 Яшик—qот'и, сандоо, яшик.
 Камавор—р'эзадэл, е кб бь дьэе хвэ дьчэ эскэриие, шер'.
 Камандир (командир)—qбмандар, фэ'рмандар, командир.
 Карас—к'уп.
 Карзинка (корзина, корзинка)—ээмбил, каранка.
 Кюнд (комната)—от'ах, одэ.
 Колокани—доргыртыи.
 К'ароз—бь дэиге бьнд готыи, э'ламкэрыи.
 Лодка (лодка)—qэйх, гэмийа ч'ук, лодкэ.
 Маршал—дэрэща эскэриие һэрэ бьнд, маршал.
 Номер—һэ'жмар, номер.
 Падвал (подвал)—зерэ'мини, к'охе бьи э'рд, падвал.
 Пайман—qэ'чэл, qрэр, пайман.
 Палат (палата)—к'оч'ык-сэра, qэ'ср, от'ах, палат.
 Паһест—к'илэр, э'мбар.
 Пийан—сэрхвэ'ш, пийан.
 Пол—т'эхте от'ахейэ сэр э'рде, сэрэ'рдэ, пол.
 Приказ—фэ'рман, һ'бкбм, э'мьр.
 Секрет—сбр', тыште бьнива, дьэива.
 Срок—wэ'дэ, wэхт.
 Сталов (столовая)—ашпежханэ, хвэ'рыиханэ.
 Тирасу—т'реде эрмэниийа, к'омэ'кдаре к'эшиш, qблэха т'редеие жер.
 Турк'—хэрш, хэр'аш.
 Тип'и—багэ'р.
 Т'онел (туннель)—р'яа бьиэ'рд, т'онел.
 Улиц (улица)—к'учэ, соqаq.
 Хэзени (хозяйни)—саһаб, малхве, хвэ'йи.
 Һ'эмбал—пышток'еш, һ'эмбал.

НАВНИША Һ'К'ЯТА БЪ ЭЛИФБА

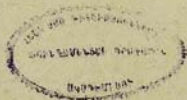
(Һа к'геба 1-с, 2-а, 3-Һа у 4-а)

	к'геб	р'у
Айбәт	4	59—67
АҺ'мәд	3	143—152
АҺ'мәде кбр'е пире	2	36—40
АҺ'мәд у Мьһ'әмәд	1	191—200
АҺ'мәд у Щанполат	3	30—37
АҺ'мәд у қиза п'адше	4	34—38
АҺ'мәде хблам	3	218—224
Бав у кбр'	4	47—49
Бәнглибоз	4	123—134
Бәнда ақыла	2	34—35
Бре ч'ук (а)	2	127—132
Бре ч'ук (б)	4	68—71
Бьлбьли һ'әзәрә	1	64—74
Бьнгър'	3	47—52
Гаван	2	29—31
Гаване ақыл	4	222—226
Гаван у қиза п'адша	2	79—80
Гәлбарн	1	43—52
Гәлбарни	2	97—107
Гәле	3	84—95
Гәр	2	81—83
Де у кбр'	3	134—142
Дәрәв пешә, йан р'асти	4	162—165
Дәшра дьне	3	186—192
Дә алам	4	210—212
Дә һавал	4	50—51
Ә'йни жьн, wӘ'йни жьн	4	208—209
Ә'ли	3	193—202
Ә'ло Ә'шени	2	65—71
Жьн	4	157—158
Жьн жи һәдә, жьнхок жи һәнд	2	123—126
Жьна у п'адша	4	72—74
Зойрә у Мәһ'әмәд	4	135—139
Қале ақыл	2	32—33
Қәч'ька гаван	4	103—107

Качъка фә'мдәр	4	97— 99
Кәбр'е п'адше у р'уан	2	61— 64
К'әчәлок	1	201—210
К'әчәлоке ақыт	4	78— 83
К'ижан ч'ә'ла һавала бәк'олә, хвә дәм'әве	2	15— 18
К'олоз	4	30— 33
Мерали	1	53— 63
Мәһанә ханым	4	202—207
Мәһмун ханым у Мирзә Мә'муд	1	211—228
Мәйт'е әер'ин	3	161—175
Мәрд у нәмәрд	4	75— 77
Мәрики баләйгаз	4	213—215
Мәрики баләйгаз у п'адша	4	216—218
Мә'на фротана бәые	4	113—116
Мир Мәһ'е	4	100—102
Мирзә Мәһ'муд	2	133—139
Мирзә Мәһ'мәд у тәйре сымь'	2	169—176
Мирзә Мә'муд	3	176—185
Мирзә Мә'муд у дөв	3	153—160
Мирзә Мә'муд у Дургәр ог'ли	4	152—156
Мирзә Мә'муд у П'әри ханым	3	71— 83
Мирзә Мә'муд у хушка ви	3	203—217
Мирзә Мә'муд у һәспе ви	1	75— 84
Мирмәһ'е П'от'и	4	166—168
Мһ'мәде Зиндани	2	41— 49
Мә'р	4	87— 91
Нав у намус	2	72— 78
Неч'ирван у жы	3	125—133
Неч'ирван у жы	4	108—112
Нәшәр	2	50— 54
П'ешә	2	7— 9
Сәһад	1	157—181
Сәйрана мәлла Муса	3	96—104
Сәйранга дьне	4	169—172
Сәрһатийа мирә ә'раба	2	118—122
Сәрһатийа хортәки	4	147—151
Слиәм—Бәг'да	4	219—221
Сидьрәват	2	177—186
Соре ч'ә'әһешин	2	24— 28
Сьлқо	4	44— 46
Сьрк'о, Бьрк'о	4	55— 58
Таһар у Зәһрә	1	98—122
Туди қуши	4	52— 54
Тәран	4	173—175
Усьә	4	84— 86
Ферьәе бәхтәвар	1	182—190

Халль Әһ'мәд	2	158—168
Хәҗи	2	187—189
Хортәки к'әсиб	3	9—16
Хушк у бра	2	19—23
Һ'әкаһ'нар	4	143—146
Һ'әлалл	2	112—117
Һ'әмән п'әләһан (а)	2	153—158
Һ'әмән п'әләһан (б)	4	117—122
Һ'әсәйн	3	53—70
Чәҗчәд бәг	4	176—179
Чәлкәзи	1	17—42
Ч'ир'ока Аһ'мәд	4	180—185
Ч'ир'ока дорчи	2	84—92
Ч'ир'ока Усьәе Нәһийә	4	186—188
Шансманл	1	123—156
Шамә'р	4	189—197
Шәмо	4	92—96
Шәро	4	39—43
Шире шер ә'ләре шерда	2	55—60
Ширьн у Фарат	4	159—161
Шьмькзер'ни	4	140—142
Qәяши те пешһа мерьә	3	38—46
Qәрәман	2	147—152
Qәрәмршан	3	105—124
Qәрәдз	2	140—146
Qәрхдан К'ч'ук	1	85—97
Qиза ақыл	2	10—14
Qиза сәрәәхт	3	17—29
Qизьки амут'ам	4	198—201
Qьса ақьлмәндә	2	93—96
Qьса хортәки у р'увики	2	108—111

СƏРƏЩƏМ

Вашушриш	6
Пешхəбər	19
1. К'олоз	30
2. Аһ'мəd у қиза п'адше	34
3. Шəро	39
4. Сьақо	44
5. Баа у кəр'	47
6. Дə һəвал	50
7. Туди қуши	52
8. Сьрк'о, Бьрк'о	55
9. Аябəг	59
10. Бре ч'ук	68
11. Жьн у п'адша	72
12. Мəрд у нəмəрд	75
13. К'əчəлоке ақьл	78
14. Усьл	84
15. Мə'р	87
16. Шамо	92
17. Кəч'ька фə'мдар	97
18. Мир Мьһ'е	100
19. К'əч'ька гавки	103
20. Неч'ирван у жьн	108
21. Мə'на фротана бьне	113
22. Һ'əмзи п'əлəван	117
23. Банглибоз	123
24. Зəйрə у Мəһ'мəd	135
25. Шьмькзер'ни	140
26. Һ'əвках'нар	143
27. Сəрһатия хортəки	147
28. Мирəз Мə'муд у Дург'əроғ'ли	152
29. Жьн	157
30. Ширьн б Фəрат	159
31. Дəрəw пешə, һан р'астя?	162
32. Мирмьһ'е П'от'и	166
33. Сəйранга дьне	169
34. Т'əран	173
35. Чəқчəқ бəг	176
36. Ч'ир'ока Аһ'мəd	180
37. Ч'ир'ока Усьве Нəлия	186
38. Шамə'р	189

A II
64236

ԳՆԱ Գիտնականական Գրադ. Գրադ.

220064236